

Φιλοσοφία - πηγές

KARL MARX KARL MARX

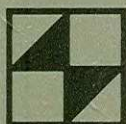
KARL MARX KARL MARX

KARL MARX KARL MARX

Κριτική
της Εγελιανής
Φιλοσοφίας
του Κρατους
και του Δικαιου

KARL MARX KARL MARX

Μετάφραση: Μπάμπης Λυκούδης

Έκδόσεις Παπαζήση

**ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΓΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

Τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν κειμένων καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν
ἐκδοση τῆς σειρᾶς «Φιλοσοφία - Πηγές» ἔχει ὁ
Νίκος Γιανναδάκης

Copyright Ἐκδόσεις Β. Παπαζήση Α.Ε.Β.Ε., Νικηταρῶ 2 καὶ Ἑμμ.
Μπενάκη, τηλ. 36.38.020, 36.22.496

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

KARL MARX

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΕΓΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΜΠΑΜΠΗΣ ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
1978

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- X₄₄ = Οικονομικοφιλοσοφικά χειρόγραφα του 1844. Karl Marx, *Manuscripts de 1844 - Economie politique et philosophie*, Editions Sociales.
- ΑΟ = Ἁγία Οἰκογένεια. Karl Marx -Friedrich Engels, *La Sainte Famille*, Editions Sociales.
- ΘΦ = Θέσεις στὸν Φόουερμαχ.
- ΓΙ = Γερμανικὴ ἰδεολογία. Marx-Engels, *L' idéologie allemande*, Ed. Sociales.
- ΚΜ = Κομμουνιστικὸ μανιφέστο. Karl Marx, *Economie, I*, Pleiade.
- Κ = Κεφάλαιο. Karl Marx, *Economie, I, II*, Pleiade.
- ΦΜ = Φιλοσοφικὰ μανιφέστα. L. Feuerbach, *Manifestes philosophiques*, ἐκδ. 10-18.
- ΟΧ = Οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ. L. Feuerbach, *L' essence du christianisme*, ἐκδ. Maspero.
- ΦΔ = Ἁρχές τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου. Hegel, *Principes de la philosophie du droit*, ἐκδ. Idées, Gallimard.
- Λ = Λογική. Hegel, *Science de la logique*, ἐκδ. J. VRIN.
- ΦΠ = Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος. Hegel, *La phénoménologie de l' esprit*, I, II, ἐκδ. Aubier-Montaigne.

Σημ.: Ὅπου μετὰ τὰ συντομογραφικὰ ἀκολουθεῖ μέσα στὴν παρένθεση ἀριθμὸς, δείχνει τὴ σελίδα τῆς σχετικῆς ἐκδοσης ἀπὸ ὅπου γίνεται ἡ ἀναφορά.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

1. Είναι αδύνατο να κατανοήσουμε και να τοποθετήσουμε σωστά την παρουσία του Κάρλ Μάρξ στην πορεία της φιλοσοφικής σκέψης, είναι αδύνατο να εκτιμήσουμε στο σωστό της βάρος τη συμβολή του μαρξικού λόγου στην προσπάθεια προσέγγισης και επίλυσης του «αίνιγματος» του ανθρώπου και της ιστορίας του, αν δε την δοῦμε στην πραγματική της διάσταση, σαν μιάν ἄ λ λ η περιγραφή, σαν μιὰ δ ι α φ ο ρ ε τ ι κ ῆ ἀνάλυση του ἴδιου, κεντρικοῦ και μόνιμου θέματος τῆς σύγχρονης του φιλοσοφικῆς προβληματικῆς: τῆς ἀλλοτρίωσης τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας και τῆς ἀντίληψης τῆς ιστορίας ὡς προσπάθειας για τὴν ἐξάλειψη τῆς ἀλλοτρίωσης αὐτῆς. Ὁ μαρξισμὸς πῆγασε κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ μεγάλο ποτάμι τῆς ἐγγελιανῆς σκέψης χωρὶς νὰ πάψει ποτὲ νὰ τροφοδοτεῖται ἀπὸ αὐτὸ και, σὲ συνέχεια, στὴν κατεύθυνση ποὺ πῆρε ὠθήθηκε ἀπὸ τὸν «πύρινο χεῖμαρρο» τῆς φοῦερμαπαχανῆς κριτικῆς.

Γιὰ τὸν Χέγκελ ἡ ἀλλοτρίωση κύρια και θεμελιακὰ ἐκφράζεται στὸ θρησκευτικὸ και πολιτικὸ πεδίο: ὁ ἄνθρωπος, ἀποσπασμένος ἀπὸ τὸν οἰκεῖο του χῶρο τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ ὅπου βρισκόταν σὲ μιὰ «ὑποστασιακῆ» ἐνότητα μὲ τὸν ἑαυτὸ του και τὴν ὁλότητα, συμμετέχοντας ὡς πολίτης ἐλεύθερος στὴν πραγμάτωση τῆς Ἰδέας μέσα στὸν κόσμο, βρίσκεται ὡς δυστυχισμένη συνείδηση σ' ἓναν κερματισμένο και διχασμένο κόσμο, ὅπου ἔχοντας πάψει νὰ εἶναι ὁ δημιουργὸς του· ὑφίσταται τὴν ἱστορία και περιέρχεται στὴν κατάσταση τοῦ ὑπηκόου. Τὴν ἀπώλεια τῆς Πόλεως ἀναπληρώνει τώρα ἡ φανταστικὴ συγκρότηση μιᾶς οὐράνιας civitas deis, ποὺ ἐκφράζει τὴ λαχτάρια τῆς ἐπαναπόκτησης τῆς «ἀλλοτριωμένης» ἀνθρώπινης οὐσίας. Στὴ «Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος» ἡ ἀλλοτρί-

ωση αναλύεται ως η καθολική μοίρα της ανθρώπινης συνείδησης: η ιστορία ολόκληρη περνά από τη φάση, τη Στιγμή της αλλοτρίωσης (*Entfremdung*) που εκδηλώνεται σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης προσπάθειας, φάση αναγκαστική και αναπότρεπτη που προετοιμάζει το Πνεῦμα για την ώρα της ένσυνείδητης και έγγνωσμένης του επιστροφής στην αρχαία αρμονία, της επιστροφής του σε μιαν άπώτερη βάση, τη βάση της 'Απόλυτης Γνώσης.

Ο Φόνερμπαχ αρνήθηκε τη φιλοσοφία ολόκληρη και ταυτόχρονα προέκτεινε και ολοκλήρωσε την ανάλυση των πορισμάτων της: έδειξε ότι η φιλοσοφία δεν είναι τίποτε άλλο από τη μεταφορά της θρησκείας στο πεδίο της λογικής αφαίρεσης και της σκέψης και τόνισε ότι την περιμένει το ίδιο τέλος. Στη θρησκεία, για τον Φόνερμπαχ, ο άνθρωπος απογυμνώνεται από την ίδια του την ουσία, τη μεταφέρει έξω από αυτόν και υποτάσσεται σ' αυτή, σαν σε μιὰ ξένη δύναμη που τον έξουσιάζει. Ταυτόχρονα όμως μέσω της αλλοτρίωσης αυτής, αποκτά συνείδηση του πραγματικού του έαυτου, της πραγματικής του δύναμης και αξίας. Μεταφέροντας τον *ε i δ η τ i κ ο* του έαυτο στον ουρανό, αποχωρίζοντάς τον από τη συγκεκριμένη, αθλιά του καθημερινή ύπαρξη, αντιλαμβάνεται την ύπαρξή του. "Αν ο άνθρωπος έχει ανάγκη τη θρησκεία αυτό συμβαίνει γιατί η ουσία του συγκρούεται με την ύπαρξή του, γιατί ως άτομο στον καθημερινό βίο έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αυθεντικότητά του. «Στόχος μας», λέει στην «Ουσία του χριστιανισμού», «είναι να δείξουμε ότι η διάκριση θείου και ανθρώπινου δεν είναι παρά αυταπάτη, δεν είναι παρά η διάκριση ανάμεσα στον άνθρωπο ως ουσία και στο άτομο». Δεν πρόκειται λοιπόν να αρνηθεί ο άνθρωπος στη θρησκεία κάθε αλήθεια και σημασία αλλά να κατανοήσει την πραγματική της σημασία, να τη δει σαν συμβολική λύτρωσή του από το ατομικό και κοινωνικό του δράμα. Η αναζήτηση μιὰς άπατηλης ίσορροπίας πρέπει να αντικατασταθεί από την πραγματική ίσορροπία *εδω και τώρα*.

II. Ο Μάρξ ήλθε σε σύγκρουση με τον ασφυκτικό κλοιό του έγγελιανού κύκλου όχι πετώντας του κατάμουτρα το γάντι της πρόκλησης της άσυναίρετης σε οποιοδήποτε σχήμα ανθρώπινης ύπαρξης (όπως εκείνο τον καιρό έκανε σε μιαν άλλη πόλη της βόρειας Ευρώπης ο άγνωστός του Κίρκεγκωρ), αλλά προσπαθώντας να τον ξεπεράσει με το μόνο ίσως τρόπο που μπορεί να βοηθεί ένα «ξεπέρασμα» του έγγελιανισμού: τοποθετούμενος μέσα στην εξέλικτική πορεία της ιστορίας και αρνούμενος να την κλείσει μέσα σ' ένα συστημα έννοιων. «Το μεγαλείο του Χέγκελ», γράφει, «ήταν ότι συνέλαβε

τήν ανθρώπινη ιστορία σὰν μιὰ διαδικασία ἀλλοτρίωσης καὶ ἐξάλειψης τῆς ἀλλοτρίωσης αὐτῆς» (Χ₄₄). Ἡ διαδικασία ὅμως αὐτὴ γιὰ τὸν Χέγκελ συντελεῖται στὸ χῶρο τῆς ἀφαίρεσης, ἔξω ἀπὸ τὸν πραγματικό, μὲ σάρκα καὶ ὀστά, ἄνθρωπο. Γιὰ τὸν Χέγκελ τὸ «πνεῦμα εἶναι τὸ ἀληθινὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου» καὶ οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις εἶναι σχέσεις «αὐτοσυνειδήσεων». Ὁλόκληρη ἡ ἀλλοτριωτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Χέγκελ στὸ πεδίο τῶν ιδεῶν καὶ λύνεται μέσα σ' αὐτό. Ὁ Μάρξ ὅμως, ἀκολουθώντας τὴν κριτικὴ ποῦ ἄσκησε ὁ Φόουερμαχ, εἶναι «ύλιστής»: θέλει τὴν κατάφαση στὸν πλούτο καὶ τὴ χαρὰ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τὴν ἀποκατάσταση τῆς «φύσης» στὸν ἄνθρωπο καὶ τοῦ ἀνθρώπου στὴ «φύση» (Χ₄₄). «Οἱ ιδέες δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ μᾶς πᾶνε πέρα ἀπὸ μιὰ παλιὰ τάξη πραγμάτων· μποροῦν μόνο νὰ μᾶς πᾶνε πέρα ἀπὸ τὶς ιδέες τῆς παλιᾶς τάξης πραγμάτων. Οἱ ιδέες δὲν μποροῦν νὰ πραγματοποιήσουν τίποτα. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ιδέες χρειάζονται ἄνθρωποι ποῦ νὰ χρησιμοποιήσουν μιὰ ὑλικὴ δύναμη» (Α Ο). Γι' αὐτὸ τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τῆς διαλεκτικῆς κίνησης τῆς ιστορίας δὲ βρίσκεται στὶς διαδοχικὲς μορφές ποῦ περνᾷ τὸ πνεῦμα στὴν πορεία πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσή του ἀλλὰ στὶς διαδοχικὲς φάσεις ποῦ περνᾷ ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος στὴν πάλη του γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς ζωῆς του, στὴν ἱστορικὴ του Πράξη.

Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ἡ ἀναγωγή τῆς πνευματικῆς ἀλλοτρίωσης στὸ γήινό της βᾶθρο γιὰ νὰ λυθεῖ τὸ πρόβλημα καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ στὴν πληρότητά της. Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας τοῦ Φόουερμαχ εἶναι ἀνάπηρη γιὰτὶ μένει στὴ διαπίστωση μιᾶς κατάστασης χωρὶς νὰ διερευνᾷ τὴν αἰτία της: «Ὁ Φόουερμαχ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς θρησκευτικῆς ἀλλοτρίωσης καὶ τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κόσμου σὲ οὐράνιο καὶ ἐγκόσμιο. Ἡ ἐργασία του συνίσταται στὴν ἀποσύνθεση τοῦ οὐράνιου στὰ στοιχεῖα τῆς ἐγκόσμιας βάσης του. Ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐγκόσμια αὐτὴ βάση ἀποσπᾶται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἴδια καὶ καρφώνεται στὰ σύννεφα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μόνο ἀπὸ τὴν ἐσώτερη σχάση καὶ ἀντίφαση τῆς ἐγκόσμιας αὐτῆς βάσης. Πρέπει λοιπὸν νὰ κατανοηθεῖ τούτη στὴν ἀντίφασή της καὶ κατόπιν νὰ ἀνατραπεῖ πρακτικὰ μὲ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἀντίφασης αὐτῆς. Γιὰ παράδειγμα, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ ἀνακαλύπτουμε ὅτι ἡ γήινη οἰκογένεια εἶναι τὸ μυστικὸ τῆς ἐπουράνιας, στὴν πρώτη εἶναι ποῦ πρέπει νὰ ἀσκήσουμε θεωρητικὴ κριτικὴ καὶ νὰ τὴν ἀνατρέψουμε στὴν πράξη.» (ΘΦ, IV).

Στὴν κριτικὴ τῆς ἀντίφασης στὴν ἐγκόσμια βάση ὁ Μάρξ θὰ ἀφιερῶσει πιά τὴ δραστηριότητά του ἀρχίζοντας μὲ τὴ συγγραφὴ τῆς κριτικῆς τῆς ἐγγελιανῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τὸ καλοκαίρι τοῦ

1843, όταν πια έχουν συγκροτηθεί σχεδόν όλα τα στοιχεία της σκέψης του που θα τον οδηγήσουν λίγο αργότερα στην προσχώρησή του στον κομμουνισμό και στην έμπέδωση αυτού που ονομάστηκε ύστερα μαρξισμός.

III. Το κείμενο αυτό –ή μάλλον όσο από αυτό έφθασε ως εμάς– δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στα 1927. Μέχρι τότε μόνο ή «Εισαγωγή» του μᾶς ήταν γνωστή. Για τον Μάρξ το γραπτό αυτό συνιστούσε το σημείο ρήξης του με την παραδοσιακή φιλοσοφική σκέψη, δηλ. με τον ιδεαλισμό του Χέγκελ. Ἐποτελεῖ μιὰ πολεμική κατὰ τῆς ἐγελιανῆς ἀνάλυσης τοῦ Κράτους καὶ τῆς φύσης του, με κεντρικὸ νῆμα τῆ σφοδρῆ κριτικῆ τῆς βασικῆς πλάνης τῆς ἐγελιανῆς θεωρίας: τῆς ἀντιστροφῆς τῆς σχέσης ὑποκείμενου-κατηγορήματος, ἀντιστροφῆς ποὺ εἶχε ἤδη ἀπὸ τὸν Φόουερμαχ ἐπισημανθεῖ ὡς ἡ πηγὴ τῆς φιλοσοφικῆς *speculatio* (ΦΜ, *Thèses provisoires*, § 7). Ὅπως τονίζει ὁ Μάρξ «... παντοῦ ὁ Χέγκελ κάνει τὴν ἰδέα ὑποκείμενο καὶ τὸ πραγματικὸ ὑποκείμενο κατηγορήμα». Αὐτὸ ἀποτελεῖ τῆ «θεμελιακὴ διαστροφή» τῆς σκέψης τοῦ Χέγκελ. Ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν καὶ ἡ οἰκογένεια θεωροῦνται κατηγορήματα τοῦ Κράτους, ὑπάρχουν μέσω τῶν θεσμοποιημένων *Stände* ποὺ ἀποτελοῦν τῆ διαμεσότητα (*Vermittlung*) ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ τὸ Κράτος, ἐκφραζόμενο ἀπὸ τὸ Μονάρχη. Για τὸν Χέγκελ «ἡ Λογικὴ δὲν χρησιμεύει γιὰ νὰ ἀποδείξει τὸ Κράτος, ἀλλὰ τὸ Κράτος χρησιμεύει γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴ Λογικὴ». Ἀντίθετα, ὁ Μάρξ ἀποκαθιστᾷ τὴν ὀρθὴ σχέση ὑποκείμενου-κατηγορήματος: τὸ Κράτος εἶναι τὸ παράγωγο, ἡ ἔκφραση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τὰ *Stände* δὲν ἐκφράζουν τὰ κοινωνικὰ στρώματα, εἶναι θεσμοὶ τεχνητὰ κατασκευασμένοι, πάνω ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀντιπαρατιθέμενα σ' αὐτὰ, εἶναι «διαμεσότητες» ποὺ λειτουργοῦν ἀποτελεσματικὰ στὴ σφαῖρα τῆς ἐγελιανῆς λογικῆς μόνο. Ὁ Χέγκελ ρίχνει ἓνα ἀφαιρετικὸ πέπλο πάνω στὶς πραγματικὲς ἀντιφάσεις τῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ Κράτος συγκροτεῖται σὰν αὐτόνομος ἐξουσιαστικὸς μηχανισμὸς ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ ἡ κοινωνία ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ ἐκτοπισμένη ἀπὸ τὰ κοινὰ, ὁ πολίτης ἔχει ἀπαλλοτριώσει τὴν πολιτικὴ του ιδιότητα πρὸς ὄφελος μιᾶς παντοδύναμης, παντογνώστριας καὶ ρυθμίζουσας τὰ πάντα κρατικῆς γραφειοκρατίας. Καὶ ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγο τοῦτο ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει μόνο ὡς μέλος ἐνὸς καθεστῶτος, ὡς «πολίτης». Ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀπαλλοτριώνεται στὸν Κρατικὸ λόγο.

Στὸ κείμενό του αὐτὸ ὁ Μάρξ τελικὰ φθάνει νὰ ἐπιλέξει ἀπέναντι στὸ ἐγελιανὸ κράτος αὐτὸ ποὺ θὰ λέγαμε σήμερα «ἄμεση δημοκρατία». Ἡ δημοκρατία, δηλαδὴ ἡ κοινωνικὴ αὐτοδιεύθυνση, εἶναι

τὸ «λυμένο αἶνιγμα ὄλων τῶν καθεστώτων». Ὁ μοχλὸς ὅμως τῆς ἀλλαγῆς, τὸ ἐργαλεῖο ποὺ θὰ μετατρέψει τὴ θεωρία σὲ ὑλικὴ δύναμη δὲν προσδιορίζεται ἀκόμη ἀπὸ τὸν Μάρξ. Μιλᾷ ἀκόμη γιὰ *Stände*, ὄχι γιὰ *κοινωνικὲς τάξεις* καθαρά.

Τὸ βῆμα αὐτό, τεράστιας σημασίας γιὰ τὸν ὅλο προσανατολισμὸ τῆς σκέψης του, τὸ κάνει μερικὸς μῆνες ἀργότερα ὅταν θὰ γράψει τὴν «Εἰσαγωγή» στὴν κριτικὴ τῆς ἐγγελιανῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου. Ἡ ὑλικὴ δύναμη τῆς ἀλλαγῆς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἐκείνη τάξη ποὺ ἐκφράζει μέσα στὴν κοινωνία τὴν ἀπόλυτη στέρηση, τὴν ἀπόλυτη ἀλλοτρίωση τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, ἡ τάξη ποὺ ἔχει ὑποστῆ τὸ ἀπόλυτο κακὸ καὶ ποὺ μόνο μὲ τὴ ριζικὴ ἄρνηση τοῦ ὑπάρχοντος κόσμου μπορεῖ νὰ ἀπολυτρωθεῖ, μόνο μὲ τὴν ὀλικὴ ἐπαναπόκτηση τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας μπορεῖ νὰ ἐξαλείψει τὴν ἀπώλεια τῆς ἀνθρώπινης ιδιότητάς της. Μία τάξη ποὺ ἡ ἱστορικὴ της ἀποστολὴ νὰ ἔγκειται στὴν ἄρση τῆς ἀντίθεσης ἀνθρώπινης οὐσίας καὶ ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, στὴ ριζικὴ ἐξάλειψη κάθε μορφῆς ἀλλοτρίωσης γιατί ἡ ἴδια ἔχει ὑποστῆ ὅλες τὶς μορφές ἀλλοτρίωσης: ἡ τάξη αὐτὴ εἶναι τὸ *προλεταριάτο*.

Ἔτσι τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα ἔγινε: ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας γίνεται κριτικὴ τῆς κοινωνικῆς πράξης, ἡ κριτικὴ τῆς φιλοσοφίας, γίνεται κριτικὴ τῆς ἱστορίας, ἡ κριτικὴ τῆς πολιτικῆς γίνεται κριτικὴ τῆς οἰκονομίας.

IV. Γιὰ τὸ δρόμο ποὺ ἡ σκέψη του καὶ ἡ ζωὴ του πῆρε κατόπιν καὶ γιὰ τὰ πάγια συμπεράσματα στὰ ὁποῖα κατέληξε καὶ ποὺ διαμόρφωσαν τὸ θεωρητικὸ του σύστημα, ὁ Μάρξ μᾶς ἔχει ἀφήσει μιὰ πλήρη καὶ σαφὴ περιγραφή στὸν πρόλογο τῆς «Κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» ποὺ ἔγραψε στὴν ὥριμὴ του περίοδο, στὰ 1859. Ἄντὶ γιὰ ὅτιδήποτε ἄλλο, ἀξίζει νὰ κλείσουμε τὴ μικρὴ αὐτὴ παρουσίαση δίνοντας τὸ λόγο σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο μὲ τὴν παράθεση αὐτοῦσιου τοῦ κειμένου του ὅπου γίνεται ἡ διαυγέστερη καὶ συνοπτικότερη ἐκθεση τῶν κατασταλαγμάτων τῶν μακρόχρονων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν του:

«Γιὰ νὰ διαλύσω τὶς ἀμφιβολίες ποὺ μὲ πολιορκοῦσαν καταπίστηκα μὲ μιὰ πρώτη ἐργασία, μιὰ κριτικὴ ἀναθεώρηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τοῦ Χέγκελ. Δημοσίευσά τὴν εἰσαγωγή τῆς στὰ *Deutsch-Französische Jahrbücher*, ποὺ βγήκαν στὸ Παρίσι στὰ 1844. Οἱ ἐρευνές μου κατέληξαν στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα:

Οἱ νομικὲς σχέσεις, ὅπως καὶ οἱ κρατικὲς μορφές, δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν οὔτε ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἴδιες οὔτε ἀπὸ τὴν ἰ-

ποτιθέμενη εξέλιξη τοῦ ἀνθρώπινου Πνεύματος· ἀντίθετα, ἀντλοῦν τις ρίζες τους ἀπὸ τις ὑλικές συνθήκες τῆς ζωῆς τις ὁποῖες ὁ Χέγκελ, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν Ἑγγλῶν καὶ τῶν Γάλλων τοῦ 18ου αἰώνα, ὀνομάζει συνολικὰ «κοινωνία-τῶν ἰδιωτῶν»· καὶ τὴν ἀνατομία τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε στὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Ἄρχισα τὴ μελέτη τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς στὸ Παρίσι καὶ τὴ συνέχισα στὶς Βρυξέλλες, ὅπου κατέφυγα ὕστερα ἀπὸ ἓνα διάταγμα ἀπέλασης ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸν κ. Γκιζώ. Ἴδού, μὲ λίγα λόγια, τὸ γενικὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο κατέληξα καὶ πού, ὅταν συγκροτήθηκε, μοῦ χρησίμευσε ὡς καθοδηγητικὸ νῆμα στὶς μελέτες μου.

Στὴν κοινωνικὴ παραγωγή τῆς ὑπαρξῆς τους, οἱ ἄνθρωποι συνάπτουν καθορισμένες, ἀναγκαῖες καὶ ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴ θέλησή τους σχέσεις· οἱ σχέσεις αὐτὲς παραγωγῆς ἀντιστοιχοῦν σὲ ἓνα δεδομένο βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν τους δυνάμεων. Τὸ σύνολο τῶν σχέσεων αὐτῶν σχηματίζει τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας, τὸ πραγματικὸ βῆθρο πάνω στὸ ὁποῖο ὑψώνεται ἓνα νομικὸ καὶ πολιτικὸ οἰκοδόμημα καὶ στὸ ὁποῖο ἀντιστοιχοῦν καθορισμένες μορφές τῆς κοινωνικῆς συνείδησης. Ὁ τρόπος παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς ἐξουσιάζει ἐγγύς τὴν εξέλιξη τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Δὲν καθορίζει ἢ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τὴν ὑπαρξῆ τους, ἀλλὰ ἀντίθετα ἢ κοινωνικὴ τους ὑπαρξῆ καθορίζει τὴ συνείδησή τους. Σὲ ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ τῆς ἀνάπτυξής τους οἱ ὑλικές παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας ἔρχονται σὲ σύγκρουση μὲ τις ὑπάρχουσες παραγωγικὲς σχέσεις ἢ μὲ τις σχέσεις ἰδιοκτησίας στὰ πλαίσια τῶν ὁποίων κινήθηκαν μέχρι τώρα καὶ οἱ ὁποῖες δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὴ νομικὴ τους ἔκφραση. Χθесινὲς μορφές ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οἱ συνθήκες αὐτῆς, μετατρέπονται σὲ βαριὰ δεσμά. Τότε ἀρχίζει μιὰ περίοδος κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἀλλαγὴ στὸ οἰκονομικὸ θεμέλιο συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ περισσότερο ἢ λιγότερο ταχεία ἀνατροπὴ ἀπὸ τὸ τεράστιο τοῦτο οἰκοδόμημα. Ὅταν ἐρευνῶμε τις ἀνατροπὲς αὐτῆς, πάντοτε πρέπει νὰ διακρίνουμε δύο τάξεις πραγμάτων. Ὑπάρχει ἢ ὑλικὴ ἀνατροπὴ τῶν συνθηκῶν οἰκονομικῆς παραγωγῆς. Αὐτὴ διαπιστώνεται μὲ τὸ πνεῦμα ἀκρίβειας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὅμως ὑπάρχουν ἀκόμη οἱ νομικὲς, πολιτικὲς, θρησκευτικὲς, καλλιτεχνικὲς, φιλοσοφικὲς, κοντολογίᾳ οἱ ἰδεολογικὲς, μορφὲς μέσω τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι συνειδητοποιοῦν τὴ σύγκρουση αὐτὴ καὶ τὴν ὠθοῦν ὡς τὰ

ἄκρα. "Ένα ἄτομο δὲν κρίνεται μὲ βάση τὴν ἰδέα πού ἔχει τὸ ἴδιο γιὰ τὸν ἑαυτό του. Μιὰ ἐποχὴ ἐπανάστασης δὲν κρίνεται μὲ βάση τὴ συνείδηση πού ἔχει ἡ ἴδια γιὰ τὸν ἑαυτό της. Μᾶλλον ἡ ἴδια αὐτὴ συνείδηση ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς ἀντιξοότητες τῆς υἱλικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ἀντιπαράταξη τῶν κοινωνικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ποτὲ μιὰ κοινωνία δὲν ἐκπνέει πρὶν ἀναπτυχθοῦν ὅλες οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ χωρέσει· ποτὲ δὲν ἐγκαθιδρύονται οἱ ἀνώτερες σχέσεις παραγωγῆς πρὶν ἐμφανισθοῦν οἱ υἱλικοὶ ὄροι τῆς ὑπαρξῆς τους μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους τῆς παλιᾶς κοινωνίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνθρωπότητα δὲ βάζει ποτὲ στόχους τοὺς ὁποῖους νὰ μὴ μπορεῖ νὰ πραγματώσει: ἂν ἐρευνήσουμε προσεκτικότερα, βλέπουμε πάντοτε ὅτι ὁ στόχος ξεπροβάλλει ἐκεῖ ὅπου οἱ υἱλικοὶ ὄροι τῆς πραγμάτωσής του εἶναι ἤδη σχηματισμένοι ἢ βρίσκονται σὲ διάπλαση. Ἐάν ὁ ἀσιατικός, ἀρχαῖος, φεουδαλικὸς καὶ σύγχρονος ἀστικὸς τρόπος παραγωγῆς ἀναχθοῦν σὲ γενικὲς τοὺς γραμμές, ἐμφανίζονται σὰν ἐποχὲς προοδευτικῆς οἰκονομικῆς διαμόρφωσης τῆς κοινωνίας. Οἱ ἀστικὲς σχέσεις παραγωγῆς εἶναι ἡ τελευταία ἀνταγωνιστικὴ μορφή τῆς κοινωνικῆς διαδικασίας τῆς παραγωγῆς. Δὲ μιλοῦμε ἐδῶ γιὰ ἀνταγωνισμό ἀτόμων· τὸν ἐννοοῦμε ἀντίθετα ὡς τὸ προῖόν τῶν κοινωνικῶν ὄρων τῆς ὑπαρξῆς τῶν ἀτόμων· ὅμως οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις πού ἀναπτύσσονται μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀστικῆς κοινωνίας δημιουργοῦν ταυτόχρονα τοὺς υἱλικούς ὄρους ἄρσης τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτοῦ. Μὲ τὸ κοινωνικὸ τοῦτο σύστημα κλείνει λοιπὸν ἡ προῖστορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.»

Μπάμπης Λυκούδης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε ό,τι αφορά τη Γερμανία, ή *κριτική τῆς θρησκείας* έχει κατά τὸ οὐσιώδες τῆς μέρος τερματιστεῖ καὶ ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ κάθε κριτικὴ.

Ἡ *ἐγκόσμια* ὑπαρξὴ τῆς πλάνης ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ οὐράνιά τῆς *oratio pro aris et focis** ἀναιρεῖται. Ὁ ἄνθρωπος πού δὲν θὰ ἔχει βρεῖ στὴ φαντασμαγορικὴ πραγματικότητα τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου ἀναζητοῦσε ἕναν ὑπεράνθρωπο, παρὰ τὴν ἀντανάκλαση τοῦ ἑαυτοῦ του, δὲν θὰ εἶναι πιά διατεθειμένος νὰ βρῖσκει ἀπλῶς τὴν *ὁμοίωσή* του, τὸν μὴ-ἄνθρωπο, ἐκεῖ ὅπου ἀναζητᾶ, καὶ ὑποχρεωτικὰ πρέπει νὰ ἀναζητᾶ, τὴν αὐθεντικὴ του πραγματικότητα.

Ἡ βάση τῆς ἀντιθρησκευτικῆς κριτικῆς εἶναι: *ὁ ἄνθρωπος κάνει τὴ θρησκεία*, ὄχι ἡ θρησκεία τὸν ἄνθρωπο. Βέβαια, ἡ θρησκεία εἶναι ἡ αὐτοσυνείδηση καὶ ἡ αὐτοσυναίσθηση τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀκόμη δὲν ἔχει βρεῖ τὸν ἑαυτό του, ἢ πού τὸν ἔχει ξαναχάσει. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δὲν εἶναι μιὰ ἀφηρημένη οὐσία κουρνιασμένη κάπου ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ *κόσμος τοῦ ἀνθρώπου*, τὸ Κράτος, ἡ κοινωμία. Τὸ Κράτος αὐτό, ἡ κοινωμία αὐτή, παράγουν τὴ θρησκεία, μιὰ *ἀνεστραμμένη συνείδηση τοῦ κόσμου*, γιὰτὶ αὐτὰ τὰ ἴδια εἶναι ἕνας *κόσμος ἀνεστραμμένος*. Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ καθολικὴ θεωρία τοῦ κόσμου τούτου, ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ του συνόψιση, ἡ ἐκλαϊκευμένη λογικὴ του, τὸ σπιριτουαλιστικὸ του *point d' honneur*, ὁ ἐνθουσιασμός του, ἡ ἠθικὴ του κύρωση, τὸ μεγαλόπρεπο συμπλήρωμά του, τὸ καθολικὸ θεμέλιο τῆς παραμυθίας του καὶ τῆς δικαίωσής του. Εἶναι ἡ *φαντασμαγορικὴ πραγμάτωση* τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, γιὰτὶ ἡ ἀνθρώπινη οὐσία δὲν ἔχει πραγματωθεῖ ἀληθινά. Πάλι λοιπὸν ἐνάντια στὴ θρησκεία σημαίνει πάλι ἐνάντια *στὸν κόσμο*, πού πνευματικὸ του ἄρωμα εἶναι ἡ θρησκεία.

Ἡ *θρησκευτικὴ καχεξία* εἶναι, κατὰ ἕνα μέρος, ἡ *ἐκφραση* τῆς πραγματικῆς καχεξίας καί, κατὰ ἕνα ἄλλο, ἡ *διαμαρτυρία* ἐνάντια στὴν πραγματικὴ καχεξία. Ἡ θρησκεία εἶναι ὁ στεναγμὸς τοῦ καταπιεζόμενου πλάσματος, ἡ θαλπωρὴ ἐνὸς ἄκαρδου κόσμου, εἶναι τὸ πνεῦμα ἐνὸς κόσμου ἀπ' ὅπου τὸ πνεῦμα ἔχει λείψει. Ἡ θρησκεία εἶναι τὸ *ὄπισ* τοῦ λαοῦ!

* Λόγος ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν.

Ξεπέρασμα τῆς θρησκείας σὰν ἀπατηλῆς εὐτυχίας τοῦ λαοῦ σημαίνει τὴν ἀπαίτηση τῆς *πραγματικῆς* του εὐτυχίας. Ἡ ἀπαίτηση νὰ ἀρνηθεῖ τις αὐταπάτες σχετικὰ μὲ τὴν κατάστασή του σημαίνει ἀπαίτηση νὰ ἀρνηθεῖ μιὰ κατάσταση ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐταπάτες. Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας εἶναι λοιπὸν ἐν σπέρματι ἡ κριτικὴ τῆς κοιλάδας αὐτῆς τῶν δακρύων, ποὺ ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ τὸ φωτοστέφανό της.

Ἡ κριτικὴ ξεγύμνωσε τις ἀλυσίδες ἀπὸ τὰ φανταστικὰ λουλουδία ποὺ τις σκέπαζαν, ὄχι γιὰ νὰ κουβαλᾷ ὁ ἄνθρωπος τις ἀλυσίδες χωρὶς φαντασία, ἀπελπισμένα, ἀλλὰ γιὰ νὰ πετάξει τις ἀλυσίδες καὶ νὰ περισυλλέξει τὸ ζωντανὸ ἀνθό. Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας καταστρέφει τις αὐταπάτες τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ μπορέσει (αὐτὸς) νὰ δράσει, νὰ σκεφτεῖ, νὰ διαμορφώσει τὴν πραγματικότητά του σὰν ἄνθρωπος ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τις αὐταπάτες, ποὺ ἔχει φτάσει στὴν ἡλικία τοῦ λόγου, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, δηλαδὴ γύρω ἀπὸ τὸν πραγματικὸ του ἥλιο. Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἀπατηλὸς ἥλιος ποὺ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὅσο ὁ ἄνθρωπος δὲν περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του.

Στόχος τῆς ἱστορίας εἶναι, λοιπὸν, μετὰ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ *Ἐπέκεινα τῆς ἀλήθειας*, νὰ καθιερώσει τὴν ἀλήθεια τοῦ *Ἐνθάδε*. Κατ' ἀρχὴν, εἶναι στόχος τῆς φιλοσοφίας, ποὺ ὑπηρετεῖ τὴν ἱστορία, ἀμέσως μόλις ξεμασκαρευτεῖ ἡ *ἱερὴ μορφή* τῆς αὐτοαλλοτρίωσης τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ξεμασκαρέψει τὴν αὐτο-αλλοτρίωση καὶ στίς βέβηλες μορφές της. Ἡ κριτικὴ τοῦ οὐρανοῦ μετατρέπεται ἔτσι σὲ κριτικὴ τῆς γῆς, ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας σὲ κριτικὴ τοῦ δικαίου, ἡ κριτικὴ τῆς θεολογίας σὲ κριτικὴ τῆς πολιτικῆς.

Τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ — συμβολὴ σ' αὐτὸ τὸ καθῆκον — ἀσχολεῖται κατ' ἀρχὴν ὄχι μὲ τὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀντίγραφο, τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία τοῦ Κράτους καὶ τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ καὶ μόνον ἀφορᾷ τὴ *Γερμανία*.

Ἄν θέλαμε νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ γερμανικὸ status-quo, καὶ μάλιστα ἂν αὐτὸ τὸ κάναμε μὲ τὸ μόνον σωστὸ τρόπο, δηλαδὴ νὰ τὸ ἀρνηθοῦμε, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ παρέμενε πάντα ἕνας ἀναχρονισμός. Ἀκόμη καὶ ἡ ἄρνηση, ἡ ἀπόρριψη τῆς τωρινῆς μας πολιτικῆς κατάστασης, εἶναι κιόλας μιὰ σκονισμένη ὑπόθεση ριγμένη στὸ ἱστορικὸ χρονοντούλαπο τῶν σημερινῶν λαῶν. Ἄν ἀρνηθῶ τις πουδραρισμένες περοῦκες, θὰ ἀπομείνουν οἱ μὴ πουδραρισμένες. Ὅταν ἀρνοῦμαι τὴν κατάσταση τῆς Γερμανίας τοῦ 1843, θὰ βρεθῶ, σύμφωνα μὲ τὸ γαλλικὸ ἡμερολόγιο, μόλις στὰ 1789, κι ἀκόμη λιγότερο στὴν καρδιά τοῦ σήμερα.

Ναί, ἡ γερμανικὴ ἱστορία καμαρώνει γιὰ μιὰ ἐξέλιξη ποὺ δὲν παραδειγματίστηκε ἀπὸ κανένα λαὸ στὸ ἱστορικὸ στερέωμα καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν θὰ παραδειγματιστεῖ κανένας λαός. Πραγματικά, μοιραστήκαμε μὲ τοὺς σύγχρονους λαοὺς τις παλινρθώσεις τους

χωρίς να μοιραστούμε τις επαναστάσεις τους. Γνωρίσαμε παλινορθώσεις πρώτα-πρώτα γιατί άλλοι λαοί τόλμησαν να κάνουν επανάσταση, και δεύτερον, γιατί σε άλλους λαούς έγινε άντεπανάσταση. Τήν πρώτη φορά γιατί οί αφεντάδες μας φοβούνταν, τή δεύτερη γιατί δέν φοβούνταν. Με τούς ποιμένες μας επικεφαλής, δέν βρεθήκαμε ποτέ συντροφιά με τήν έλευθερία παρά μιá φορά μόνο, τήν *ήμέρα του ένταφιασμού της*.

Ύπάρχει μιá σχολή που νομιμοποιεί τή σημερινή κατάπτωση με τή χθεσινή κατάπτωση, μιá σχολή που χαρακτηρίζει σάν εξέγερση τήν παραμικρή κραυγή του σκλάβου ένάντια στο κνούτο, από τή στιγμή που τó κνούτο είναι κνούτο με μακρά παράδοση, κνούτο παλιās ράτσας, κνούτο ιστορικό· μιá σχολή στην όποία ή ιστορία δέν δείχνει — όπως ó Θεός του Ίσραήλ στον δούλο του Μωυσή — παρά τó a posteriori της: είναι ή *ιστορική σχολή του δικαίου*². Μιá σχολή που θά είχε εφεύρει τή γερμανική ιστορία άν ή ίδια δέν ήταν εφεύρεση τής γερμανικής ιστορίας. Είναι ó Σάυλωκ, ένας δούλος Σάυλωκ όμως που, για κάθε λίτρα σάρκας βγαλμένης από τήν καρδιά του λαού, όμνυει στη νομιμότητά της, στην ιστορική της νομιμότητα, στη γερμανο-χριστιανική της νομιμότητα.

Ύπάρχουν, από τήν άλλη μεριά, ένθουσιώδεις καλοκάγαθοι, άταβιστικά γερμανομανείς και άνταντακλαστικά φιλελεύθεροι, που άναζητούν τήν ιστορία τής έλευθερίας μας πέρα από τήν ιστορία μας, στα παρθένα δάση των τευτόνων. Σε τί όμως ή ιστορία τής έλευθερίας μας διακρίνεται από τήν ιστορία τής έλευθερίας του άγριογούρουνου, άν τή βρίσκουμε μέσα στα δάση; “Άλλωστε, όπως είναι γνωστό σε όλους, ή κραυγή μέσα στο δάσος ξανάρχεται πίσω σάν ήχώ. Κοιμηθείτε λοιπόν έν ειρήνη παρθένα τευτονικά δάση³.

Πόλεμος ένάντια στην κατάσταση τής Γερμανίας. “Α ναι! Βρίσκεται κάτω από τó επίπεδο τής ιστορίας, κάτω από κάθε κριτική, αλλά παραμένει άντικείμενο κριτικής, όπως ó έγκληματίας που βρίσκεται κάτω από τó επίπεδο του ανθρώπου αλλά παραμένει άντικείμενο των φροντίδων του δήμου. “Όταν παλεύει ένάντια σ’ αυτή τήν κατάσταση, ή κριτική δέν είναι πάθος τής κεφαλής, είναι κεφαλή του πάθους. Δέν είναι νυστέρι, είναι όπλο. Τό άντικείμενό της είναι ό *έχθρός* της, που θέλει όχι να τόν άρνηθει αλλά να τόν *έξολοθρεύσει*. Γιατί τó πνεύμα τής κατάστασης αυτής έχει ήδη άπορριφθεί. Καθ’ έαυτή και δι’ έαυτή δέν είναι πιά άντικείμενο άξιο *διαλογισμού*, αλλά μιá *πραγματική ύπαρξη*, τόσο περιφρονούμενη όσο και άξια περιφρόνησης. ‘Η κριτική δι’ έαυτή δέν έχει ανάγκη να ξεκαθαρίζει τά πράγματα σε σχέση με τó άντικείμενο τουτο, γιατί οί σχέσεις της μ’ αυτό είναι διαμορφωμένες. Δέν παρουσιάζεται πιά σάν *σκοπός καθ’ έαυτός* αλλά μόνο σάν *μέσο*. Τό βασικό συναίσθημα που τήν έμπνέει είναι ή *άγανάκτηση*, ó βασικός της στόχος ή *καταγγελία*.

Πρόκειται να περιγραφεί μιὰ υποχθόνια ἀμοιβαία πίεση ὄλων τῶν κοινωνικῶν σφαιρῶν· μιὰ γενικὴ καὶ παθητικὴ δυσαρέσκεια, μιὰ στενότητα ποὺ αὐτοαναγνωρίζεται στὸ βαθμὸ ποὺ αὐτοπαραγνωρίζεται, ὅλα αὐτὰ μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς συστήματος διακυβέρνησης ποὺ, ἐπειδὴ ζεῖ ἀπὸ τὴ συντήρηση ὄλων τῶν μετριοτήτων, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο παρὰ ἢ *μετριότητα στὴν ἐξουσία*.

Τί θέαμα! Ἡ ἀτέρμονη διαίρεση τῆς κοινωνίας σ' ἓνα πλῆθος φυλῶν ποὺ ἀντιτίθενται ἢ μιὰ στὴν ἄλλη μὲ τις μικροπρεπεῖς τους ἀντιπάθειες, τὴν κακὴ τους συνείδηση καὶ τὴν ὠμὴ τους μετριότητα, καὶ ποὺ οἱ ἡγέτες τους, ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τῆς ἀμφίλογης καὶ δύσπιστης στάσης τῆς καθεμιᾶς ἀπέναντι στὶς ἄλλες, τὶς μεταχειρίζονται ὅλες ἀδιάκριτα, ἂν καὶ μὲ διαφορετικὲς μορφές, σὰν *δοτὲς ὑπάρξεις*. Καὶ τὸ γεγονός ἀκόμη ὅτι *ἐξουσιάζονται, κυβερνιόνται, κατέχονται*, εἶναι ὑποχρεωμένους νὰ τὸ θεωροῦν καὶ νὰ τὸ διατυμπανίζουν σὰν *παραχώρηση τοῦ οὐρανοῦ!* Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τί ἡγεμόνες κι αὐτοί, ποὺ ἢ μεγαλωσύνη τους εἶναι ἀντίστροφα ἀνάλογη μὲ τὸν ἀριθμὸ τους⁴!

Ἡ κριτικὴ ποὺ ἔχει σὰν ἀντικείμενο μιὰ τέτοια κατάσταση πραγμάτων εἶναι μιὰ κριτικὴ ποὺ *ἔχει μπεῖ στὸν καυγά*, καὶ στὸν καυγὰ δὲν ἐνδιαφέρει ἂν ὁ ἀντίπαλος εἶναι εὐπατρίδης, ἂν εἶναι τὸ ἴδιο εὐγενικῆς καταγωγῆς μὲ σένα, ἂν εἶναι *ἐνδιαφέρων*, σημασία ἔχει νὰ τὸν χτυπήσεις. Σημασία ἔχει νὰ μὴν παραχωρήσουμε στοὺς Γερμανοὺς οὔτε μιὰ στιγμή αὐταπάτης καὶ ἐγκαρτέρησης. Πρέπει νὰ κάνουμε τὴν πραγματικὴ καταπίεση ἀκόμη πιὸ καταθλιπτικὴ, προσθέτοντας τὴ συνείδηση τῆς καταπίεσης, νὰ κάνουμε τὸ αἶσχος ἀκόμη πιὸ ἀτιμωτικό, δημοσιοποιώντας το. Πρέπει νὰ περιγράψουμε κάθε σφαῖρα τῆς γερμανικῆς κοινωνίας σὰν *partie honteuse* τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ ἐξαναγκάσουμε τὶς ἀπολιθωμένες αὐτὲς σχέσεις νὰ μποῦν στὸ χορὸ, τραγουδώντας τους τὰ τραγούδια τους. Πρέπει νὰ μάθουμε στὸ λαὸ νὰ *φοβᾶται* τὸν ἑαυτὸ του γιὰ νὰ τοῦ δώσουμε *courage*. Θὰ ἱκανοποιήσουμε ἔτσι μιὰ ἀνάγκη ἀδήριτη τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀνάγκες τῶν λαῶν εἶναι οἱ προσωποποιημένοι ἔσχατοι λόγοι γιὰ τὴν ἱκανοποίησή τους.

Καὶ γιὰ τοὺς *σύγχρονους* ἀκόμη λαοὺς, ἢ πάλι αὐτὴ ἐνάντια στὸ στενὸ περιεχόμενο τοῦ γερμανικοῦ status quo δὲν εἶναι χωρὶς ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ status quo εἶναι ἢ *φανερὴ ὀλοκλήρωση τοῦ ancien régime* καὶ τὸ ancien régime εἶναι τὸ *κρυφὸ κουσούρι τοῦ σύγχρονου Κράτους*. Ἡ πάλι ἐνάντια στὴν τωρινὴ πολιτικὴ κατάσταση τῆς Γερμανίας εἶναι ἢ πάλι ἐνάντια στὸ παρελθὸν τῶν σύγχρονων λαῶν, καὶ οἱ ἐπιβιώσεις τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ ἔρχονται πάντοτε νὰ τοὺς ἐνοχλήσουν. Εἶναι διδακτικὸ, γι' αὐτούς, νὰ βλέπουν τὸ ancien régime, ποὺ γνώρισε σ' αὐτούς τὴν τραγωδία του, νᾶρχεται στὴ Γερμανία καὶ νὰ παίζει τὴν κωμῶδια του. Ἡ ἱστορία του ἦταν *τραγικὴ*

ὄσο ἦταν ἡ προϋπάρχουσα ἐξουσία τοῦ κόσμου, ὄσο ἡ ἐλευθερία ἦταν μιὰ προσωπική ιδέα, μὲ μιὰ λέξη, ὄσο πίστευε στὸν ἑαυτό του καὶ ἦταν ὑποχρεωμένο νὰ πιστέψει στὴ δικαίωσή του. "Ὅσο τὸ ancien régime, σὰν ἡ ὑπάρχουσα τάξη τοῦ κόσμου, μαχόταν ἐνάντια σ' ἕναν κόσμο ποὺ ἦταν ἀκόμη ἐν τῷ γίνεσθαι, ἐξέφραζε μιὰ καθολικὴ ἱστορικὴ πλάνη, ὄχι ὅμως προσωπική. Ἡ πτώση τοῦ λοιποῦ ἦταν τραγική".

Ἀντίθετα, τὸ τωρινὸ γερμανικὸ καθεστῶς, ποὺ εἶναι ἀναχρονισμός, σὲ ἐκδηλῆ ἀντίθεση μὲ ὅλα τὰ καθολικὰ ἀναγνωρισμένα ἀξιώματα, ξεσκεπάζοντας τὸ μηδὲν τοῦ ancien régime στὰ μάτια τοῦ κόσμου, φαντάζεται μονάχα ὅτι πιστεύει στὸν ἑαυτό του καὶ καλεῖ τὸν κόσμο νὰ συμμεριστεῖ τὴν αὐταπάτη του αὐτή. "Ἄν πίστευε στὴν ἴδια του τὴν οὐσία, θὰ προσπαθοῦσε νὰ τὴν κρύψει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια μιᾶς ξένης οὐσίας, θὰ γύρευε τὴ σωτηρία του στὴν ὑποκρισία καὶ τὴ σοφιστική; Τὸ ancien régime τῆς ἐποχῆς μας δὲν εἶναι παρὰ ὁ κωμικὸς μιᾶς πολιτικῆς τάξης πραγμάτων, τῆς ὁποίας οἱ πραγματικοὶ ἥρωες ἔχουν πεθάνει. Ἡ ἱστορία δουλεύει σὲ βάθος, περνᾷ ἀπὸ πολλαπλὲς φάσεις ὅταν εἶναι νὰ ξεθάψει ἕνα γερασμένο σχῆμα. Ἡ τελευταία φάση μιᾶς ξεπερασμένης μορφῆς τῆς παγκόσμιας ἱστορίας εἶναι ἡ κωμῶδία τῆς. Οἱ θεοὶ τῆς Ἑλλάδας, ποὺ εἶχαν πιά λαβωθεῖ θανάσιμα, τραγικά, στὸν «Προμηθεὺς δεσμώτης» τοῦ Αἰσχύλου, ὄφειλαν νὰ ὑποστοῦν κι ἄλλον ἕνα θάνατο, κωμικὸ τὴ φορὰ αὐτή, στοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ. Γιατὶ ἡ πορεία αὐτῆς τῆς ἱστορίας; Γιατὶ νὰ μπορέσει ἡ ἀνθρωπότητα νὰ ἀποχωριστεῖ ξένοιαστα τὸ παρελθόν τῆς. Τὸν ἱστορικὸ αὐτὸ ρόλο τῆς ξένοιαστῆς διεκδικοῦμε γιὰ τὶς πολιτικὲς δυνάμεις τῆς Γερμανίας.

Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἡ σύγχρονη πολιτικοκοινωνικὴ πραγματικότητα ὑποβάλλεται ἡ ἴδια στὴν κριτικὴ, ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἡ κριτικὴ ἀνυψώνεται σὲ προβλήματα πραγματικὰ ἀνθρώπινα, βρίσκειται ἔξω ἀπὸ τὸ γερμανικὸ status quo, ἀλλοιώτικα θὰ ἔψαχνε γιὰ τὸ ἀντικείμενό της κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο τῆς τὸ ἀντικείμενο. "Ἐνα παράδειγμα: οἱ σχέσεις τῆς βιομηχανίας, δηλ. γενικὰ τοῦ κόσμου τοῦ πλοῦτου, μὲ τὸν πολιτικὸ κόσμο εἶναι ἕνα οὐσιῶδες πρόβλημα τοῦ καιροῦ μας. Μὲ ποιὰ μορφή τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀρχίζει νὰ ἀπασχολεῖ τοὺς Γερμανοὺς; Μὲ τὴ μορφή τοῦ τελωνειακοῦ προστατευτισμοῦ, τοῦ ἀπαγορευτικοῦ συστήματος, τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ἡ γερμανομανία παράτησε τὸν ἀνθρώπο γιὰ τὴν ὕλη, κι ἔτσι, ἕνα ὄραϊο πρῶι, οἱ ἱππότες μας τοῦ μπαμπακιοῦ καὶ οἱ ἥρωές μας τοῦ σίδηρου ξύπνησαν μεταμορφωμένοι σὲ πατριῶτες. Ἀρχίζουν λοιπὸν στὴ Γερμανία νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν κυριαρχία τοῦ μονοπώλιου στὸ ἐσωτερικὸ παραχωρώντας του τὴν κυριαρχία στὸ ἐξωτερικόν. Ἀρχίζουν λοιπὸν τώρα στὴν Γερμανία αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὸ τέλος του στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία. Ἡ σκωληκὸβρωτὴ παλιὰ κατάσταση πραγμάτων, ἐνάντια στὴν ὁποία οἱ χῶρες

αυτὲς βρίσκονται σὲ θεωρητικὴ ἐξέγερση καὶ ποὺ δὲν τὴν ὑποφέρουν πιά παρὰ ὅπως ὑποφέρονται οἱ ἀλυσίδες, χαιρετίζεται στὴ Γερμανία σὰν ἡ ρόδινη αὐγὴ ἑνὸς ὁμορφου μέλλοντος, ποὺ μόλις τολμᾷ νὰ περάσει ἀπὸ τὴ δόλια θεωρία στὴν πιὸ ἀνελέγητη πρακτικὴ⁶. Ἐνῶ τὸ δίλημμα ποὺ τίθεται στὴν Ἀγγλία καὶ Γαλλία εἶναι: *πολιτικὴ οἰκονομία ἢ κυριαρχία τῆς κοινωνίας πάνω στὸν πλοῦτο*, στὴ Γερμανία εἶναι: *ἐθνικὴ οἰκονομία ἢ κυριαρχία τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας πάνω στὴν ἐθνότητα*. Στὴν Ἀγγλία καὶ Γαλλία, πρόκειται γιὰ τὴν ἐξάλειψη τοῦ μονοπωλίου ποὺ ἔχει φτάσει ὡς τὶς ἔσχατες συνέπειές του· στὴ Γερμανία, πρόκειται νὰ πᾶνε ὡς τὶς ἔσχατες συνέπειες τοῦ μονοπωλίου. Ἐκεῖ, ψάχνουν γιὰ τὴ λύση, ἐδῶ, βρίσκονται ἀκόμη στὸ πρόβλημα. Εἶναι τοῦτο ἐπαρκὲς δείγμα τῆς *γερμανικῆς μορφῆς* τῶν σύγχρονων προβλημάτων· τὸ παράδειγμα αὐτὸ δείχνει πῶς ἡ ἱστορία μας, παρόμοια μὲ ἀδέξιο νεοσύλλεκτο, στόχο μέχρι τώρα δὲν εἶχε ἄλλον ἀπὸ τὸ νὰ ξανακάνει μετὰ τοὺς ἄλλους παλιωμένες ἀσκήσεις ἱστορίας.

Ἐφόσον ἡ γερμανικὴ ἐξέλιξη *στὸ σύνολό της* δὲν ξεπερνᾷ τὸ ἐπίπεδο τῆς *πολιτικῆς ἐξέλιξης* τῆς Γερμανίας, ἕνας Γερμανὸς θὰ μπορούσε νὰ καταπιαστῆ μὲ τὰ σύγχρονα προβλήματα ὅπως θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάνει κι ἕνας Ρῶσσο. Ἀλλὰ ἂν τὸ ἐπὶ μέρους ἄτομο δὲν περιορίζεται ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ ἔθνους, τὸ ἔθνος στὸ σύνολό του εἶναι πολὺ λιγότερο ἐλεύθερο ὅταν ἕνα ἄτομο ἀπελευθερώνεται. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάδα συγκαταλέγει ἕναν Σκύθη* ἀνάμεσα στοὺς φιλοσόφους τῆς δὲν σημαίνει ὅτι οἱ Σκύθες ἔκαναν κάποιο βῆμα πρὸς τὴν ἑλληνικὴ κουλτούρα.

Εὐτυχῶς, ἡμεῖς οἱ Γερμανοὶ δὲν εἴμαστε Σκύθες.

Ὅπως οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐξῆσαν τὴν προἰστορία τους φανταστικὰ στὴ *μυθολογία*, ἔτσι κι ἡμεῖς οἱ Γερμανοὶ ζήσαμε τὴ μέλλοντικὴ μας ἱστορία στὴ σκέψη, στὴ *φιλοσοφία*. Εἴμαστε σύγχρονοι μὲ τὴν ἐπικαιρότητα στὸ *φιλοσοφικὸ πεδίο* χωρὶς νὰ εἴμαστε τέτοιοι καὶ *ἱστορικά*. Ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ *ἰδεατὴ προέκταση* τῆς γερμανικῆς ἱστορίας. Ἄν λοιπόν, ἀντὶ γιὰ τὰ *oeuvres incomplètes* τῆς πραγματικῆς μας ἱστορίας, κάνουμε τὴν κριτικὴ τῶν *oeuvres posthumes* τῆς ἰδεατῆς μας ἱστορίας, δηλαδὴ τῆς φιλοσοφίας, τότε ἡ κριτικὴ μας θὰ βρεθεῖ στὸ κέντρο τῶν προβλημάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα λέει ἡ ἐπικαιρότητα: *That is the question*. Αὐτὸ πού, στοὺς προηγμένους λαοὺς, εἶναι *πρακτικὴ* σύγκρουση μὲ τὴ σύγχρονη πολιτικὴ κατάσταση, στὴ Γερμανία, ὅπου τέτοια κατάσταση δὲν ὑπάρχει κἂν ἀκόμη, εἶναι *κριτικὴ* σύγκρουση μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἀντανάκλαση μιᾶς τέτοιας κατάστασης.

Ἡ γερμανικὴ *φιλοσοφία τοῦ δικαίου καὶ τοῦ Κράτους* εἶναι ἡ μόνη *γερμανικὴ ἱστορία* ποὺ βρίσκεται *al pari* (στὸ ἐπίπεδο) τῆς σύγχρονης

* Ἐννοεῖ τὸν Ἀνάχαρση τὸν Σκύθη.

ἐπίσημης πραγματικότητας. Ὁ γερμανικὸς λαὸς πρέπει λοιπὸν νὰ προσθέσει τὴ φανταστικὴ αὐτὴ ἱστορία στὴν ντὲ φάκτο κατάσταση ποὺ γνωρίζει σήμερα καὶ νὰ ὑποβάλλει στὴν κριτικὴ ὄχι μόνον τὴν ὑπάρχουσα κατάσταση ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφηρημένη τῆς προέκταση. Τὸ μέλλον του δὲν μπορεῖ νὰ *περιοριστεῖ*, οὔτε στὴν ἄμεση ἄρνηση τῆς πραγματικῆς πολιτικῆς καὶ νομικῆς του κατάστασης, οὔτε στὴν ἄμεση πραγμάτωση τῆς ἰδεατῆς του κατάστασης, γιατί, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄμεση ἄρνηση τῆς πραγματικῆς του κατάστασης, αὐτὸ ἔχει γίνει στὴν ἰδεατὴ του κατάσταση· ὅσο γιὰ τὴν ἄμεση πραγμάτωση τῆς ἰδεατῆς του κατάστασης, κὶ ἐδῶ βρίσκεται πιὸ μπροστά, ἐνατενίζοντας τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς. Στὴ Γερμανία τὸ *πρακτικὸ* πολιτικὸ κόμμα⁷ δικαιούται λοιπὸν νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν *ἄρνηση τῆς φιλοσοφίας*. Τὸ σφάλμα του δὲν εἶναι ἡ ἀπαίτηση αὐτὴ, εἶναι νὰ ἐμμείνει σὲ μιὰ ἀπαίτηση ποὺ δὲν πραγματώνει, ποὺ δὲν μπορεῖ σοβαρὰ νὰ πραγματώσει. Πιστεύει ὅτι πραγματώνει τὴν ἄρνηση αὐτὴ γυρίζοντας τὴν πλάτη στὴ φιλοσοφία καὶ πετώντας τῆς, μὲ περιφρονητικὸ ὕφος, μερικὲς ὀργίλες καὶ χυδαῖες φράσεις. Ἐξ αἰτίας τῆς στενότητος τοῦ ἱστορικοῦ του ὀρίζοντα, τὸ κόμμα τοῦτο δὲν θεωρεῖ τὴ φιλοσοφία σὰν ἓνα μέρος τῆς *γερμανικῆς* πραγματικότητας, ἢ τὴν τοποθετεῖ *κάτω* ἀπὸ τὴ γερμανικὴ πρακτικὴ καὶ τὶς θεωρίες ποὺ χρησιμοποιοῖ. Θέλετε νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ *πραγματικὰ σπέρματα ζωῆς*, ξεχνᾶτε ὅμως ὅτι τὸ πραγματικὸ σπέρμα ζωῆς τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ γονιμοποιήθηκε μέχρι σήμερα μόνον μέσα στὸ *κεφάλι* του. Μὲ μιὰ λέξη: *δὲν μπορεῖτε νὰ ξεπεράσετε⁸ τὴ φιλοσοφία χωρὶς νὰ τὴν πραγματώσετε.*

Τὸ ἴδιο σφάλμα, ἀλλὰ τὴ φορά αὐτὴ μὲ ἀντίστροφους παράγοντες, διαπράχθηκε ἀπὸ τὸ *θεωρητικὸ* πολιτικὸ κόμμα, ποὺ σημεῖο ἐκκίνησής του ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Αὐτὸ δὲν εἶδε στὴν πάλῃ τούτῃ ποὺ διεξάγεται *παρὰ* μόνον τὴν *κριτικὴ πάλῃ τῆς φιλοσοφίας ἐνάντια στὸ γερμανικὸ κόσμον*· δὲν ἀντιλήφθηκε ὅτι ἡ φιλοσοφία ποὺ *μέχρι τώρα ἐπικρατοῦσε* ἀποτελοῦσε ἡ ἴδια μέρος αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἦταν τὸ *συμπλήρωμά* του, στὸ *χῶρο* τοῦ ἰδεατοῦ βέβαια. Κριτικὴ ἀπέναντι στὸν ἀντίπαλό τῆς, συμπεριφερόταν μὲ μὴ κριτικὸ τρόπο ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν ἴδια ξεκινώντας ἀπὸ τὶς ἴδιες προκείμενες μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ μένοντας στὰ ἀποτελέσματα ὅπου εἶχε αὐτὴ φτάσει, ἢ παρουσιάζοντας ἀπαιτήσεις καὶ ἀποτελέσματα ἀντλημένα ἀπὸ ἄλλοῦ σὰν ἄμεσες ἀπαιτήσεις καὶ ἀποτελέσματα τῆς φιλοσοφίας· ἐνῶ τὰ τελευταῖα αὐτὰ — ἂν δεχτοῦμε ὅτι εἶναι τεκμηριωμένα — δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν ληφθεῖ *παρὰ* μόνον ἀπὸ τὴν *ἄρνηση τῆς μέχρι τώρα ὑπάρχουσας φιλοσοφίας*, τῆς φιλοσοφίας σὰν φιλοσοφίας. Ἐπιφυλασσόμεστε νὰ κάνουμε μιὰ ἀκριβέστερη περιγραφὴ τοῦ κόμματος αὐτοῦ. Τὸ κύριο μειονέκτημά του μπορεῖ νὰ συνοψισθεῖ ἔτσι: *Πίστεψε ὅτι μποροῦσε νὰ πραγματώσει τὴ φιλοσοφία χωρὶς νὰ τὴν ξεπεράσει.*

Ἡ κριτικὴ τῆς *γερμανικῆς φιλοσοφίας, τοῦ Κράτους καὶ τοῦ δικαίου*, τῆς ὁποίας ὁ *Χέγκελ* ἔδωσε τὴ συνεπέστερη, τὴν πλουσιότερη καὶ τὴν τελευταία τῆς ἔκδοσης, εἶναι ταυτόχρονα ἡ κριτικὴ ἀνάλυση τοῦ σύγχρονου Κράτους καὶ τῆς ἀντίστοιχης πραγματικότητος, καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ ἄρνηση κάθε προηγούμενου τρόπου τῆς *γερμανικῆς πολιτικῆς καὶ νομικῆς συνείδησης*. συνείδηση τῆς ὁποίας ἡ *θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου* ἀποτελεῖ τὴ διαπρεπέστερη καὶ τὴν καθολικότερη ἔκφραση, φτασμένη στὸ ἐπίπεδο ἐπιστήμης. Μόνο στὴ Γερμανία μπορούσε νὰ γεννηθεῖ ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ὁ ἀφηρημένος καὶ ὑπερβατικὸς αὐτὸς τρόπος στοχασμοῦ πάνω στὸ σύγχρονο κράτος, τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικότης παραμένει ἕνα «ἐπέκεινα» (ἀκόμα κι ἂν τὸ ἐπέκεινα αὐτὸ βρῆσκειται ἀπλᾶ καὶ μόνο ἐπέκεινα τοῦ Ρήνου)· ἀντίθετα ὅμως, ἡ *γερμανικὴ ἀντίληψη* γιὰ τὸ σύγχρονο Κράτος, ποὺ κάνει ἀφαίρεση τοῦ *πραγματικοῦ ἀνθρώπου*, δὲν ἦταν δυνατὴ παρὰ ἐπειδὴ καὶ στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ ἴδιο τὸ σύγχρονο Κράτος κάνει ἀφαίρεση τοῦ *πραγματικοῦ ἀνθρώπου* ἢ ποὺ δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν *ὀλοκληρωμένο ἄνθρωπο* παρὰ μὲ φανταστικὸ τρόπο. Στὴν πολιτικὴ, οἱ Γερμανοὶ *στοχάστηκαν* αὐτὸ ποὺ οἱ ἄλλοι *ἔκαναν*. Ἡ Γερμανία ἦταν ἡ *θεωρητικὴ τους συνείδηση*. Ἡ ἀλαζονικὴ ἀφαίρεση καὶ μεταρσίωση τῆς σκέψης συμπορεύθηκάν πάντα μὲ τὴ στενότητα καὶ τὴ φτήνεια τῆς *γερμανικῆς πραγματικότητος*. "Ἄν τὸ status quo τοῦ *γερμανικοῦ κρατικοῦ συστήματος* ἔκφράζει τὸ ancien régime στὴν τελειότητά του, — τελειότητα τοῦ ἀγκαθιοῦ τοῦ *χωμένου* βαθεῖα στὴ σάρκα τοῦ σύγχρονου Κράτους, — τὸ status quo τῆς *γερμανικῆς ἐπιστήμης τοῦ Κράτους* ἔκφράζει τὸ σύγχρονο Κράτος στὴν ἀτέλειά του: ἔκφράζει τὴν ἀρρώστια τῆς ἴδιας τῆς σάρκας.

Κι ἀπὸ μόνο τὸ χαρακτῆρα τῆς, τοῦ ὀρκισμένου ἀντίπαλου τῆς παλαιᾶς μορφῆς τῆς *γερμανικῆς πολιτικῆς συνείδησης*, ἡ κριτικὴ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου δὲν ἀναζητᾶ στὸν ἑαυτὸ τῆς τὸ σκοπὸ τῆς, ἀλλὰ κατευθύνεται πρὸς *στόχους*, γιὰ τὴ λύση τῶν ὁποίων μόνο ἕνας τρόπος ὑπάρχει: ἡ *πρακτικὴ*.

Τίθεται τότε τὸ ἐρώτημα: ἡ Γερμανία μπορεῖ νὰ φτάσει σὲ μιὰ *πρακτικὴ à la hauteur des principes*, δηλαδὴ σὲ μιὰ ἐπανάσταση ποὺ νὰ τὴν ἀνυψώσει ὄχι μόνο στὸ ἐπίσημο ἐπίπεδο τῶν σύγχρονων λαῶν ἀλλὰ στὸ *ῥυθμὸ τοῦ ἀνθρώπου* ποὺ θὰ εἶναι τὸ ἄμεσο μέλλον τῶν λαῶν αὐτῶν;

Ἄναμφίβολα, τὸ ὄπλο τῆς κριτικῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν κριτικὴ τῶν ὄπλων, ἡ ὕλικὴ δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ νικηθεῖ παρὰ μόνο ἀπὸ τὴν ὕλικὴ δύναμη, ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία γίνεται κι αὐτὴ δύναμη ἀφότου κατακτήσει τὶς μάζες. Ἡ θεωρία εἶναι ἰκανὴ νὰ κατακτήσει τὶς μάζες ὅταν ἀποδεικνύει *ad hominem* καὶ προβαίνει σὲ *ad hominem* ἀποδείξεις, ἀφότου γίνει ριζοσπαστικὴ. Ριζοσπαστικὴ σημαίνει νὰ πιάνει τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ ρίζα. Ἡ ρίζα ὅμως γιὰ τὸν

άνθρωπο είναι ο ίδιος ο άνθρωπος⁹. Ἡ φανερή απόδειξη τοῦ ριζοσπαστισμοῦ τῆς γερμανικῆς θεωρίας, ἄρα καὶ τῆς πρακτικῆς τῆς δύναμης, εἶναι ὅτι ἔχει σὰν ἀφετηρία τὴν ἀποφασιστικὴ καὶ θετικὴ ἐξάλειψη τῆς θρησκείας. Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας ὁδηγεῖ στὴ διδαχὴ ὅτι *ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὑπέρτατο ὄν γιὰ τὸν ἄνθρωπο*, δηλαδὴ στὴν *κατηγορικὴ ἐπιταγὴ* τῆς ἀνατροπῆς ὅλων τῶν σχέσεων ποὺ κάνουν τὸν ἄνθρωπο ἓνα ὄν ταπεινωμένο, ὑποδουλωμένο, ἐγκατάλειμμένο, περιφρονημένο, σχέσεων ποὺ δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς καλύτερα νὰ τις χαρακτηρίσει παρὰ μὲ τὴν ἀναφώνηση ἐκείνη ἐνὸς Γάλλου ὅταν πληροφορήθηκε τὴν ἐπιβολὴ φόρου στὰ σκυλιά: «Κακόμοιρα σκυλιά! Θέλουν νὰ σᾶς μεταχειριστοῦν σὰν ἀνθρώπους!»

Ἄκόμη καὶ ἱστορικά, ἡ θεωρητικὴ χειραφέτηση ἔχει γιὰ τὴ Γερμανία μιὰ εἰδικὰ πρακτικὴ σημασία. Πραγματικά, τὸ ἐπαναστατικὸ παρελθὸν τῆς Γερμανίας ἔχει θεωρητικὸ χαρακτήρα, εἶναι ἡ *Μεταρρύθμιση*. Ὅπως κάποτε στὸ μυαλὸ τοῦ *μοναχοῦ*, ἔτσι καὶ τώρα στὸ μυαλὸ τοῦ *φιλόσοφου* ἀρχίζει ἡ ἐπανάσταση.

Ἄναμφίβολα ὁ *Λούθηρος* ἐξουδετέρωσε τὴ δουλεία ἀπὸ *εὐλάβεια* ἀντικαθιστώντας τὴ μὲ τὴ δουλεία ἀπὸ *πεποίθηση*. Τσάκισε τὴν πίστη στὴν ἐξουσία ἀποκαθιστώντας τὴν ἐξουσία τῆς πίστεως.

Μετὰ τρεπε τοὺς παπάδες σὲ λαϊκοὺς μετατρέποντας τοὺς λαϊκοὺς σὲ παπάδες Ἄπελευθέρωσε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ θρησκευτικὴ κἀνότητα κάνοντας τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπάλλαξε τὸ σῶμα ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες τοῦ ἀλυσοδέοντος τὴν καρδιά.

Ἄν ὅμως ὁ προτεσταντισμὸς δὲν ἦταν ἡ πραγματικὴ λύση τοῦ προβλήματος, ἦταν ὁ σωστός τρόπος νὰ τεθεῖ τὸ πρόβλημα. Ἄπὸ ἐκεῖ κι ἔπειτα δὲν πρόκειται γιὰ τὴν πάλη τοῦ λαϊκοῦ ἐναντία στὸν παπά, ἀλλὰ γιὰ τὴν πάλη ἐναντία στὸν παπά *ποῦ ἔχει μέσα του*, ἐναντία στὴν ἀπαδοκρατικὴ του φύση. Καὶ ὅπως ἡ μεταμόρφωση τῶν λαϊκῶν σὲ παπάδες — ἔργο τοῦ προτεσταντισμοῦ — χειραφέτησε τοὺς λαϊκοὺς ἐκείνους Πάπες, τοὺς *ἡγεμόνες*, μὲ ὀλόκληρη τὴν κλίκα τοὺς τῶν προνομιοῦχων καὶ τῶν φιλισταίων, ἔτσι καὶ ἡ μεταμόρφωση ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν παπαδοποιημένων Γερμανῶν σὲ ἀνθρώπους θὰ ἀπελευθερώσει τὸ λαό. Ἄλλὰ ὅπως καὶ ἡ χειραφέτηση δὲν σταμάτησε στοὺς ἡγεμόνες, ἡ *ἐκκοσμίκευση* τῶν ἀγαθῶν δὲν θὰ σταματήσει στὴν *ἀπογύμνωση τῆς Ἐκκλησίας*, ποῦ ἐφάρμοσε κυρίως ἡ ὑποκριτικὴ Πρωσσία. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν, τὸ ριζοσπαστικότερο γεγονός τῆς γερμανικῆς ἱστορίας, ἀπέτυχε προσκρούοντας στὸ ἐμπόδιο τῆς θεολογίας. Σήμερα ποῦ ἡ ἴδια ἡ θεολογία ἀπέτυχε, τὸ πιὸ ἀνελεύθερο γεγονός τῆς γερμανικῆς ἱστορίας, τὸ *status quo* μας, θὰ συντριβεῖ πάνω στὴ φιλοσοφία. Τὴν παραμονὴ τῆς *Μεταρρύθμισης*, ἡ ἐπίσημη Γερμανία ἦταν ὁ πιὸ ὑποτακτικὸς ὑπηρέτης τῆς Ρώμης. Τὴν παραμονὴ τῆς Ἐπανάστασός της, εἶναι ὁ πιὸ ὑποτακτι-

κός ύπηρέτης σὲ κάτι πολὺ λιγότερο ἀπὸ τὴ Ρώμη, στὴν Πρωσσία καὶ τὴν Αὐστρία, ὑπηρέτης τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καὶ τῶν φιλισταίων.

Φαίνεται ὡστόσο ὅτι ἓνα οὐσιαστικὸ ἔμπόδιο φράζει τὸ δρόμο σὲ μιὰ *ριζοσπαστικὴ* γερμανικὴ ἐπανάσταση.

Οἱ ἐπαναστάσεις ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα *παθητικὸ* στοιχεῖο, μιὰ *ύλικὴ βάση*. Ἡ θεωρία δὲν πραγματώνεται ποτὲ σ' ἓνα λαὸ παρὰ στὸ βαθμὸ πὸ ἀποτελεῖ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἀναγκῶν του. Τὸ τεράστιο χάσμα πὸ χωρίζει τὶς ἀπαιτήσεις τῆς γερμανικῆς σκέψης καὶ τὶς ἀπαντήσεις πὸ τῆς προμηθεύει ἡ γερμανικὴ πραγματικότητα θὰ ἔχει σὰν ἐπακόλουθο τὸ διαζύγιο τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν¹⁰ καὶ τοῦ Κράτους καθὼς καὶ τοῦ ἑαυτοῦ της; Οἱ θεωρητικὲς ἀνάγκες θὰ γίνονται ἄμεσα καὶ πρακτικὲς; Δὲν ἀρκεῖ νὰ τείνει ἡ σκέψη νὰ πραγματοποιεῖ, πρέπει καὶ ἡ πραγματικότης νὰ τείνει νὰ γίνῃ σκέψη.

"Ὁμως ἡ Γερμανία δὲν ἀνέβηκε ταυτόχρονα μὲ τοὺς σύγχρονους λαοὺς τὰ ἐνδιάμεσα σκαλοπάτια τῆς πολιτικῆς χειραφέτησης. Ἀκόμη κι αὐτὰ πὸ ξεπέρασε στὴ θεωρία, δὲν τὰ ἔχει ἀκόμη φτάσει στὴν πράξη. Πῶς θὰ δρασκελίσει, μ' ἓνα μόνο ἐπικίνδυνο ἄλμα, ὄχι μόνον τὰ ἴδια της τὰ φράγματα, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὰ φράγματα πὸ περιορίζουν τοὺς σύγχρονους λαοὺς, φράγματα πὸ θὰ πρέπει στὴν πραγματικότης νὰ τῆς φαίνονται σὰν ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ πραγματικά της φράγματα καὶ πὸ συνεπῶς θὰ πρέπει νὰ προσπαθῆσει νὰ τὰ φτάσει; Μιὰ ριζικὴ ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ ἐπανάσταση ριζικῶν ἀναγκῶν, γιὰ τὴν ὁποία φαίνεται ἀκριβῶς ὅτι λείπουν οἱ προϋποθέσεις καὶ τὸ κατάλληλο ἔδαφος.

"Ἄν ὅμως ἡ Γερμανία περιορίζεται στὸ νὰ ἀκολουθεῖ, μὲ τὴν ἀφηρημένη δραστηριότητα τῆς σκέψης της, τὴν ἐξέλιξη τῶν σύγχρονων λαῶν, χωρὶς νὰ συμμετέχει ἐνεργῶς στὶς πραγματικὲς μάχες πὸ σημάδεψαν τὴν ἐξέλιξη αὐτῆ, ἔχει ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ μοιραστεῖ τὰ *βάσανα* τῆς ἐξέλιξης τούτης, χωρὶς νὰ ἔχει μοιραστεῖ καὶ τὶς χαρὲς της, τὴ μερικὴ ἰκάνοποίησις. Στὴν ἀφηρημένη δράση ἀπὸ τὴ μιὰ, ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀφηρημένη κακουχία ἀπὸ τὴν ἄλλη. "Ἐτσι ἡ Γερμανία θὰ βρεθεῖ κάποια μέρα στὸ ἐπίπεδο τῆς εὐρωπαϊκῆς παρακμῆς χωρὶς νὰ ἔχει ποτὲ βρεθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς εὐρωπαϊκῆς χειραφέτησης. Θὰ συγκρίνεται μ' ἓνα λάτρη τοῦ φετιχισμοῦ πὸ τὸν κατατρῶνε οἱ ἀρρώστειες τοῦ χριστιανισμοῦ.

"Ἄν ἐξετάσουμε κατ' ἀρχὴν τὶς *γερμανικὲς κυβερνήσεις*, θὰ βροῦμε ὅτι οἱ περιστάσεις, ἡ κατάσταση τῆς Γερμανίας, ἡ κατάσταση τῆς γερμανικῆς κουλτούρας καί, τέλος, ἓνα εὐτυχὲς ἐνστικτο τὶς ἔχουν ὠθήσει στὸ νὰ συνδυάζουν τὰ *πολιτισμένα μειονεκτήματα τῶν σύγχρονων Κρατῶν* — τῶν ὁποίων τὰ πλεονεκτήματα δὲν ἔχουμε — μὲ τὰ *βαρβαρικὰ μειονεκτήματα* τοῦ ancien régime — τὰ ὁποία ἀπολαμβάνουμε στὴν πληρότητά τους. "Ἐτσι λοιπὸν ἡ Γερμανία ὑποχρεώνεται νὰ συμμετέχει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ, ἂν ὄχι στὸν ὀρθολογισμό, τουλάχιστο

στὸν παραλογοισμό ἀκόμη καὶ κρατικῶν μορφῶν ποὺ βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὸ δικό της status quo. Ὑπάρχει π.χ. ἄλλη χώρα στὸν κόσμον ποὺ νὰ συμμερίζεται μὲ τόση ἀφέλεια ὅλες τὶς αὐταπάτες τοῦ συνταγματικοῦ καθεστώτος χωρὶς νὰ παίρνει μέρος στὶς πραγματικότητές του, ὅσο ἡ λεγόμενη συνταγματικὴ Γερμανία; Ἡ μήπως δὲν εἶναι ἀναγκαῖο εὔρημα μιᾶς γερμανικῆς κυβέρνησης ὁ συνδυασμὸς τῆς γέαινας τῆς λογοκρισίας μ' αὐτὴ τῶν γαλλικῶν σεπτεμβριανῶν νόμων¹, ποὺ προϋποθέτουν τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου; Ὅπως στὸ ρωμαϊκὸ Πάνθεο μποροῦσε κανεὶς νὰ βρεῖ τοὺς θεοὺς ὄλων τῶν ἔθνῶν, ἔτσι καὶ στὴν Ἁγία Γερμανικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία μπορεῖ νὰ βρεῖ τὰ ἀμαρτήματα ὄλων τῶν μορφῶν διακυβέρνησης. Ὁ ἐκλεκτικισμὸς αὐτὸς θὰ φτάσει σ' ἓνα ἐπίπεδο ἀδιανόητο ὡς τώρα: ἐγγύηση γι' αὐτὸ εἶναι προπάντων ἡ πολιτικο-αἰσθητικὴ λαιμαργία ἐνὸς γερμανοῦ βασιλιᾶ* ὁ μονάρχης αὐτὸς ὄνειρεύεται νὰ παίξει ὄλους τοὺς ρόλους τῆς βασιλείας, φεουδαλικῆς ἢ γραφειοκρατικῆς, ἀπόλυτης ἢ συνταγματικῆς, ἂν ὄχι μὲσω τοῦ λαοῦ, τουλάχιστον μὲσω τοῦ προσώπου του, ἂν ὄχι γιὰ τὸ λαό, τουλάχιστον γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἡ Γερμανία – δηλαδὴ ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἀνεπάρκειας τῆς παρούσας πολιτικῆς πραγματικότητας – δὲν θὰ μπορέσει νὰ γκρεμίσει τὰ εἰδικὰ γερμανικὰ φράγματα χωρὶς νὰ γκρεμίσει καὶ τὸ γενικὸ φράγμα τῆς τρέχουσας πολιτικῆς πραγματικότητας.

Οὐτοπικὸ ὄνειρο γιὰ τὴ Γερμανία δὲν εἶναι ἡ ριζικὴ ἐπανάσταση, δὲν εἶναι ἡ καθολικὴ ἀνθρώπινη χειραφέτηση, ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ μερικὴ χειραφέτηση, ἡ πολιτικὴ μόνον ἐπανάσταση, ἡ ἐπανάσταση ποὺ θὰ ἀφήσει ὄρθιους τοὺς στύλους τοῦ οἰκοδομήματος. Ποιὰ εἶναι ἡ βάση μιᾶς μερικῆς, ἀπλῶς πολιτικῆς ἐπανάστασης; Τούτη: ἓνα τμῆμα τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν χειραφετεῖται καὶ κατορθώνει νὰ ἐξουσιάσει τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας, μιὰ ὀρισμένη τάξη ἐπιχειρεῖ, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη κατάστασή της, τὴ γενικὴ ἀπελευθέρωση τῆς κοινωνίας. Ἡ τάξη αὐτὴ ἀπελευθερώνει τὴν κοινωνία ὀλόκληρη, ἀλλὰ μόνον μὲ τὸν ὄρο ὅτι ἡ κοινωνία ὀλόκληρη βρίσκεται στὴν κατάσταση τῆς τάξης αὐτῆς, κατέχει π.χ. χρῆμα καὶ μόρφωση ἢ μπορεῖ νὰ τὰ ἀποκτήσει ἂν θέλει.

Καμιὰ τάξη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν δὲν μπορεῖ νὰ παίξει τὸ ρόλο αὐτὸ χωρὶς νὰ προκαλέσει, σ' αὐτὴ τὴν ἴδια καὶ στὴ μάζα, μιὰ στιγμὴ ἐνθουσιασμοῦ, μιὰ στιγμὴ ὅπου συναδελφώνεται τότε μὲ τὴν κοινωνία γενικὰ καὶ συναντιέται μ' αὐτὴ: συγχωνεύεται τότε μὲ τὴν κοινωνία, ἡ κοινωνία νοιώθει καὶ βλέπει σ' αὐτὴ τὸν καθολικὸ της ἐκπρόσωπο, τὰ δικαιώματα καὶ οἱ διεκδικήσεις της εἶναι δικαιώματα καὶ διεκδικήσεις τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας· ἡ τάξη αὐτὴ εἶναι τὸ κεφάλι καὶ ἡ καρδιά τῆς κοινωνίας. Μόνον στὸ ὄνομα τῶν γενικῶν δικαιωμά-

* Ἐναφέρεται στὸ βασιλιά τῆς Πρωσίας Φρειδερίκο IV.

των τῆς κοινωνίας μιὰ ἐπὶ μέρους τάξη μπορεί νὰ διεκδικήσει τὴ γενικὴ κυριαρχία. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ καταλάβει μὲ ἔφοδο τὴ θέση αὐτῆ τοῦ ἐλευθερωτῆ, καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ καταφέρει νὰ ἐκμεταλλευτεῖ πολιτικὰ ὅλες τὶς ἄλλες σφαῖρες τῆς κοινωνίας πρὸς ὄφελος τῆς δικῆς τῆς, ἢ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα καὶ τὸ αἶσθημα τῆς διανοητικῆς τῆς ἀξίας δὲν ἀρκοῦν. Γιὰ νὰ ἐναρμονιστοῦν ἡ ἐπανάσταση ἐνὸς λαοῦ καὶ ἡ χειραφέτηση μιᾶς ἐπὶ μέρους τάξης τῆς κοινωνίας, γιὰ νὰ μπορέσει ἕνα ἀπὸ τὰ κοινωνικά τῆς σύνολα νὰ περάσει γιὰ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας, πρέπει, ἀντίθετα, ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας νὰ συγκεντρώνονται σὲ μιὰ ἄλλη τάξη, πρέπει ἕνα συγκεκριμένο στρῶμα νὰ εἶναι ὑποκείμενο γενικοῦ σκανδάλου, ἢ ἐνσάρκωση τοῦ γενικοῦ φραγμοῦ, πρέπει μιὰ ἰδιαίτερη κοινωνικὴ σφαῖρα νὰ προσωποποιεῖ τὸ *διαβόητο ἔγκλημα* ὀλόκληρης τῆς κοινωνίας, ἔτσι ὥστε ἀπελευθέρωση ἀπὸ τῆς σφαίρας αὐτῆ νὰ φαίνεται καὶ σὰν αὐτοαπελευθέρωση ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες. Γιὰ νὰ μπορέσει μιὰ κοινωνικὴ σφαῖρα νὰ γίνῃ ἡ ἀπελευθερωτικὴ *par excellence* σφαῖρα πρέπει, ἀντίστροφα, μιὰ ἄλλη σφαῖρα νὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ ὑποδουλῶναι. Ὁ γενικὸς χαρακτήρας τῆς γαλλικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ γαλλικοῦ κλήρου ἦταν ἡ προϋπόθεση γιὰ τὸν γενικὸ θετικὸ χαρακτήρα τῆς τάξης ποὺ βρισκόταν πρὸ κοντὰ καὶ ἀντίθετα σ' αὐτοὺς: τῆς *ἀστικῆς τάξης*.

Ὅμως, σὲ κάθε ἐπὶ μέρους τάξη στὴ Γερμανία, λείπει ὄχι μόνο ἡ συνέπεια, ἢ δηκτικότητα, τὸ θάρρος καὶ ὁ κυνισμὸς ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὶς κάνουν τοὺς ἀρνητικούς ἐκπροσώπους τῆς κοινωνίας. Λείπει ἀκόμη σὲ καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἡ πλατύτητα ἐκείνη πνεύματος ποὺ θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ταυτιστεῖ, ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμή, μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ποὺ ἐξυψώνει τὴν ὕλική δύναμη καὶ τὴ μετατρέπει σὲ πολιτικὴ ἐξουσία, ἢ ἐπαναστατικὴ ἐκείνη τόλμη ποὺ αὐθαδιάζει κατὰμουτρα στὸν ἀντίπαλο: *Δὲν εἶμαι τίποτα καὶ θάπρεπε νὰ εἶμαι τὸ πᾶν*. Τὸ κύριο στοιχεῖο τῆς γερμανικῆς ἠθικῆς καὶ ἐντιμότη-
τας, ὄχι μόνο τῶν ἀτόμων ἀλλὰ καὶ τῶν τάξεων, εἶναι ἀντίθετα ὁ *μετριοπαθὴς ἐγωισμὸς* ποὺ περιφέρει τὴ στενότητά του καὶ ἀφήνει νὰ τὴ χρησιμοποιοῦν ἐνάντιά του. Οἱ σχέσεις τῶν διαφόρων σφαιρῶν τῆς γερμανικῆς κοινωνίας δὲν εἶναι λοιπὸν δραματικοῦ ἀλλὰ ἐπικοῦ χαρακτήρα. Καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ αὐτοσυνείδηση καὶ νὰ ἐγκαθίσταται πλάι στὶς ἄλλες μὲ τὶς ἰδιαίτερες φιλοδοξίες τῆς, ὄχι ἀφότου ὑποστῆ μιὰ πίεση ἀλλὰ ἀφότου οἱ περιστάσεις, χωρὶς νὰ ἐπιδράσει αὐτὴ καθόλου, δημιουργήσουν ἕνα ἄλλο χαμηλότερο στρῶμα, πάνω στὸ ὁποῖο μπορεί νὰ ἀσκήσει πίεση. Ἀκόμη καὶ ἡ *ἐμπιστοσύνη* ποὺ *τρέφει* στὸν *ἑαυτὸ τῆς ἢ γερμανικῆς μεσαιᾶς τάξης*, στὸ *ἠθικὸ πεδίο*, δὲν στηρίζεται παρὰ στὴ συνείδηση ὅτι εἶναι ὁ καθολικὸς ἐκπρόσωπος τῆς φιλισταϊκῆς μετριότητος ὅλων τῶν ἄλλων τάξεων. Δὲν εἶναι μόνο οἱ Γερμανοὶ βασιλιάδες ποὺ ἀνεβαίνουν στὸ θρόνο *mal à propos*, ὅλες οἱ σφαῖρες τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν γνωρίζουν τὴν ἥττα πρὶν

γιορτάσουν τή νίκη τους, ύψώνουν τὸ φράγμα τους πρὶν ξεπεράσουν τὸ φράγμα πού τις σταματᾶ, δείχνουν τή μετριότητά τους πρὶν μπορέσουν νὰ δείξουν τὸ μεγαλεῖο τους, ἔτσι ὥστε ἀκόμη καὶ ἡ εὐκαιρία νὰ παίξουν ἓνα μεγάλο ρόλο ἔχει παρέλθει πρὶν ἀκόμη ἐμφανιστεῖ, ἔτσι ὥστε κάθε τάξη, ἄμέσως μόλις ἀρχίσει τὴν πάλη μετὴν τάξη πού βρίσκεται πάνω ἀπὸ αὐτήν, ἔχει κιόλας ἐμπλακεῖ στὴν πάλη μετὴν τάξη πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ αὐτήν. Οἱ ἡγεμόνες βρίσκονται σὲ πάλη μετὴν βασιλεία, ὁ γραφειοκράτης μετὴν ἀριστοκρατία, ὁ ἀστός μετὸλους αὐτούς, ἐνῶ ὁ προλετᾶριος ἀρχίζει ἤδη τὴν πάλη μετὸς ἀστούς. Ἄμέσως μόλις τολμήσει ἡ μεσαία τάξη νὰ ἐγκολπωθεῖ τὴν ἰδέα τῆς χειραφέτησης, ἡ ἐξέλιξη τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ ἡ πρόοδος τῆς πολιτικῆς θεωρίας κάνουν φανερὸ ὅτι ἡ ἴδια αὐτὴ ἡ ὀπτική ἔχει ξεπεραστεῖ ἢ ἔχει τουλάχιστο γίνεῖ προβληματικὴ.

Στὴ Γαλλία, ἀρκεῖ νὰ εἶσαι κάτι γιὰ νὰ θέλεις νὰ γίνεις τὸ πᾶν. Στὴ Γερμανία πρέπει νὰ μὴν εἶσαι τίποτα γιὰ νὰ μὴν πρέπει νὰ ἀπαρνηθεῖς τὸ πᾶν. Στὴ Γαλλία, ἡ μερικὴ χειραφέτηση εἶναι ἡ βάση τῆς καθολικῆς χειραφέτησης. Στὴ Γερμανία, ἡ καθολικὴ χειραφέτηση εἶναι ἡ *conditio sine qua non* κάθε μερικῆς χειραφέτησης. Στὴ Γαλλία ἡ ὀλικὴ ἀπελευθέρωση θὰ γεννηθεῖ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα μιᾶς σταδιακῆς ἀπελευθέρωσης, στὴ Γερμανία ἀπὸ τὴν ἀδυναμία νὰ γίνεῖ κάτι τέτοιο. Στὴ Γαλλία κάθε τάξη τοῦ λαοῦ εἶναι ἓνας *πολιτικός ἰδεαλιστής* καὶ δὲν ἀποκτᾶ αὐτοσυνειδηση σὰν ἐπὶ μέρους τάξη, ἀλλὰ σὰν ἐκπρόσωπος τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν γενικά. Ὁ *ρόλος τοῦ ἀπελευθερωτῆ* περνᾶ, λοιπὸν, μέσα ἀπὸ μιὰ δραματικὴ κίνηση, μετὴν σειρά στίς διάφορες τάξεις τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, πρὶν φτάσει, τέλος, στὴν τάξη πού πραγματώνει τὴν κοινωνικὴ ἐλευθερία, ὅχι πιά ὑποθέτοντας σὰν ὑπαρκτὲς μερικὲς ἐξωτερικὲς στὸν ἄνθρωπο (ἂν καὶ διαμορφωμένες ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία) προϋποθέσεις, ἀλλὰ ἀντίθετα ὀργανώνοντας ὅλους τοὺς ὄρους τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς ξεκινώντας ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐλευθερία. Στὴ Γερμανία ἀντίθετα, ὅπου ἡ πρακτικὴ ζωὴ εἶναι τόσο στερημένη πνεύματος ὅσο ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος εἶναι στερημένη πρακτικῆς, οὔτε μιὰ τάξη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη, οὔτε ἔχει τὴν ἰκανότητα, νὰ προωθήσει τὴν χειραφέτηση, πρὶν ἐξαναγκαστεῖ σ' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἄμεσὴ της κατάσταση, ἀπὸ τὴν *ὕλική* ἀναγκαιότητα, ἀπὸ τὶς *ἰδίαι* τῆς τὶς ἀλυσίδες.

Ποῦ λοιπὸν βρίσκεται ἡ θετικὴ δυνατότητα τῆς γερμανικῆς χειραφέτησης;

Ἀπάντηση: στὴ διαμόρφωση μιᾶς τάξης μετὴν *ριζικὲς ἀλυσίδες*, μιᾶς τάξης τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν πού νὰ μὴν εἶναι τάξη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ἐνὸς κοινωνικοῦ στρώματος πού νὰ εἶναι ἡ διάλυση ὅλων τῶν στρωμάτων, μιᾶς σφαίρας πού νὰ ἔχει χαρακτῆρα καθολικότητος ἐξ αἰτίας τῆς καθολικότητος τῶν παθῶν τῆς, πού νὰ μὴ διεκδικεῖ τὸ *ἐπὶ μέρους* δικαίωμα, γιὰτὶ ἔχει ὑποστῆ ὅχι μιὰ *ἐπὶ μέρους ἀδικία*

ἀλλὰ τὴν ἀδικία καὶ τὴν ἑαυτῆς, ποὺ νὰ μὴν μπορεῖ πιά νὰ ἐπαίρεται γιὰ ἕναν ἱστορικὸ τίτλο, ἀλλὰ μόνο γιὰ ἕναν τίτλο ἀνθρώπινο, ποὺ νὰ μὴ βρίσκεται σὲ ἀποκλειστικὴ ἀντίθεση μὲ τὶς συνέπειες, ἀλλὰ σὲ συστηματικὴ ἀντίθεση μὲ τὶς προϋποθέσεις τοῦ γερμανικοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος, μιᾶς σφαίρας τέλος ποὺ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ χειραφετηθεῖ χωρὶς νὰ χειραφετηθεῖ ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες σφαῖρες τῆς κοινωνίας καὶ χωρὶς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ χειραφετήσῃ ὅλες τὶς ἄλλες σφαῖρες τῆς κοινωνίας, ποὺ νὰ εἶναι, μὲ μιὰ λέξη, ἡ ὀλικὴ ἀπώλεια τοῦ ἀνθρώπου καί, ἄρα, νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ἐπανακτήσῃ τὸν ἑαυτό της χωρὶς μιὰ ὀλικὴ ἐπανάκτηση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διάλυση αὐτῆς τῆς κοινωνίας, πραγματωμένη σὲ μιὰ ἐπὶ μέρους τάξη, εἶναι τὸ προλεταριάτο¹².

Τὸ προλεταριάτο μόλις ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται στὴ Γερμανία, χάρις στὶς ἀπαρχὲς τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης, γιὰ τὸν ἕνα φτώχεια ποὺ προέρχεται ἀπὸ φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ ἡ τεχνητὰ δημιουργημένη φτώχεια, δὲν εἶναι ἡ σύνθλιψη τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ποὺ μηχανικὰ προκαλεῖται ἀπὸ τὸ βάρος τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ ἡ ἀνθρώπινη μάζα ἡ προερχόμενη ἀπὸ τὴ βίαιη διάλυση τῆς κοινωνίας αὐτῆς, καί, κατ' ἀρχὴν, ἀπὸ τὴ διάλυση τῶν μεσαιῶν τάξεων, ποὺ συγκροτεῖ τὸ προλεταριάτο, ἂν καὶ σιγά-σιγά, ὅπως εἶναι αὐτονόητο, οἱ ἀπὸ φυσικοῦ τους φτωχοὶ καὶ οἱ δουλοπάροικοι τῆς γερμανοχριστιανικῆς κοινωνίας πυκνώνουν κι αὐτοὶ τὶς γραμμές του.

Ἀναγγέλλοντας τὴ διάλυση τῆς προγενέστερης τάξης τοῦ κόσμου, τὸ προλεταριάτο δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐκφράζει τὸ μυστικὸ τῆς ἰδίας του τῆς ὑπαρξῆς, γιὰ τὸν ἕνα εἶναι ἡ ντε φάκτο διάλυση τῆς τάξης αὐτῆς. Ζητώντας τὴν ἀρνήση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τὸ προλεταριάτο ἀνυψώνει σὲ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας ἐκεῖνο ποὺ ἡ κοινωνία ἔθεσε σὰν ἀρχὴ γι' αὐτὸ, αὐτὸ ποὺ προσωποποιεῖ, χωρὶς νὰ ἔχει αὐτὸ τὸ ἴδιο συμμετάσχει σὲ τοῦτο καθόλου, μιὰ καὶ εἶναι τὸ ἀρνητικὸ ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνίας. Ὁ προλετάριος λοιπὸν βρίσκεται, σὲ σχέση μὲ τὸν κόσμον τοῦ μέλλοντος, νὰ ἔχει τὸ ἴδιο δικαίωμα ποὺ ἔχει ὁ Γερμανὸς βασιλιάς σὲ σχέση μὲ τὸν κόσμον τοῦ παρόντος, ὅταν λέει γιὰ τὸ λαὸ πὼς εἶναι ὁ λαὸς του, ὅπως λέει γιὰ τὸ ἄλογο πὼς εἶναι τὸ ἄλογό του. Ὁ βασιλιάς, διακηρύσσοντας πὼς ὁ λαὸς εἶναι ἀτομικὴ του ἰδιοκτησία, ἐκφράζει ταυτόχρονα καὶ τὸ ὅτι ὁ ἀτομικὸς ἰδιοκτήτης εἶναι βασιλιάς.

Ἡ φιλοσοφία βρῖσκει στὸ προλεταριάτο τὰ ὑλικά της ὄπλα, ὅπως τὸ προλεταριάτο βρῖσκει στὴ φιλοσοφία τὰ πνευματικά του ὄπλα, κι ἀμέσως μόλις ἡ ἀστραπή τῆς σκέψης θὰ χτυπήσῃ κατάκαρδα τὸ παρθένο τοῦτο λαϊκὸ ἔδαφος, θὰ συντελεστεῖ ἡ χειραφέτηση ποὺ θὰ κάνει τοὺς Γερμανοὺς ἀνθρώπους.

Ἄς συνοψίσουμε τὸ συμπέρασμά μας:

Ἡ μόνη δυνατὴ ἀπελευθέρωση τῆς Γερμανίας στὴν πράξη εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς θεωρίας ποὺ διακηρύσσει ὅτι ὁ

ἄνθρωπος εἶναι τὸ ὑπέρτατο ὄν γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Στὴ Γερμανία, ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸ μεσαίωνα δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ ἂν ὑπάρξει ταυτόχρονα ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ μερικῶν χαρακτῆρα ξεπεράσματα τοῦ μεσαίωνα. Στὴ Γερμανία καμιά μορφὴ δουλείας δὲν μπορεῖ νὰ συντριβεῖ χωρὶς νὰ συντριβεῖ κάθε μορφὴ δουλείας. Ἡ Γερμανία ποὺ πηγαίνει στὸ βάθος τῶν πραγμάτων, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναστατήσῃ χωρὶς νὰ κάνει ἐπανάσταση συθέμελα. *Χειραφέτηση τοῦ Γερμανοῦ σημαίνει χειραφέτηση τοῦ ἀνθρώπου.* Ἡ κεφαλὴ τῆς χειραφέτησης αὐτῆς εἶναι ἡ φιλοσοφία, καρδιά της τὸ προλεταριάτο¹³. Ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς νὰ ἐξαλείψῃ τὸ προλεταριάτο, τὸ προλεταριάτο δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαλειφθεῖ χωρὶς νὰ πραγματώσῃ τὴ φιλοσοφία.

Ὅταν ὅλες οἱ ἐσωτερικὲς προϋποθέσεις θὰ ἔχουν πληρωθεῖ, ἡ μέρα τῆς γερμανικῆς ἀνάστασης θὰ ἀναγγελθεῖ ἀπὸ τὸ λάλημα τοῦ γαλατικοῦ κόκορα.

Γράφηκε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1843 μέχρι τὸ Γενάρη 1844.

Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν *Deutsch-Französische Jahrbücher*, 1844.

Ἐπιγραφή: Karl Marx

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΕΓΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

§261. « Ἀπέναντι στη σφαίρα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας, δηλαδή στη σφαίρα τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν, τὸ Κράτος ἀποτελεῖ, ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά, ἐξωτερικὴ ἀναγκαιότητα καὶ τὴν ὑπέρτατή τους ἀρχή — στὴ φύση τῆς ὁποίας ὑπάγονται, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτῶνται, τόσο οἱ νόμοι τους ὅσο καὶ τὰ συμφέροντά τους. — Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ Κράτος ἀποτελεῖ τὸν ἐγγενῆ σκοπὸ τους καὶ ἡ δύναμή του ἐγκραίνεται στὴν ἐνότητα τοῦ καθολικοῦ τελικοῦ του σκοποῦ καὶ τοῦ ἐπὶ μέρους συμφέροντος τῶν ἀτόμων, ἐνότητα τοῦ ἐκφράζεται στὸ γεγονός ὅτι ἔχουν ὡς πρὸς αὐτὸ καθήκοντα στὸν ἴδιο βαθμὸ ποὺ ἔχουν καὶ δικαιώματα» (§ 155).

Ἡ προηγούμενη παράγραφος μᾶς πληροφορεῖ τὰ ἐξῆς: ἡ συγκεκριμένη ἐλευθερία συνίσταται στὴν ταύτιση (ταύτιση ποὺ βρίσκεται στὸ χῶρο τοῦ «πρέπει», ταυτότητα ἀνταγωνιστικῆ) τοῦ συστήματος τοῦ ἐπὶ μέρους συμφέροντος (οἰκογένεια, κοινωνία-τῶν-ἰδιωτῶν) μὲ τὸ σύστημα τοῦ καθολικοῦ συμφέροντος (Κράτος). Μένει τώρα νὰ προσδιορίσουμε, μὲ ἀκριβέστερο τρόπο, τὴ σχέση τῶν δύο αὐτῶν σφαιρῶν.

Ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά, τὸ Κράτος εἶναι ἀπέναντι στὶς σφαῖρες τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν μιᾶ «ἐξωτερικὴ ἀναγκαιότητα», μιᾶ δύναμη στὴν ὁποία ὑπάγονται καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτῶνται «νόμοι» καὶ «συμφέροντα». Τὸ γεγονός ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἀπέναντι στὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινωνία-τῶν-ἰδιωτῶν μιᾶ «ἐξωτερικὴ ἀναγκαιότητα», συνάγεται κιόλας ἐνμέρει ἀπὸ τὴν κατηγορία τοῦ «περάσματος» καὶ ἐνμέρει ἀπὸ τὴν ἐνσυνείδητη σχέση τους μὲ τὸ Κράτος. Ἡ «ὑπαγωγή» στὸ Κράτος ἀντιστοιχεῖ ἐπίσης ἀπόλυτα στὴ σχέση αὐτῆ τῆς «ἐξωτερικῆς ἀναγκαιότητας». Τὸ τί λοιπόν, ὁ Χέγκελ ἐννοεῖ λέγοντας «ἐξάρτηση» φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη πρόταση τῆς Παρατήρησης στὴν παράγραφο τούτη:

« Ὁ Μοντεσκιέ βασικὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ διέγνωσε τὴν ἐξάρτηση τῶν νόμων τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀπὸ τὸν εἰδικὸ χαρακτήρα τοῦ Κράτους καὶ ἐπίσης ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς τρόπος θεώρησης συνίσταται πάντα στὸ νὰ ἀντιλαμβανόμαστε τὸ μέρος μόνο στὴ σχέση του μὲ τὸ ὄλο, (...)», κλπ.

Ἄρα ὁ Χέγκελ μιλά ἐδῶ γιὰ τὴν *ἐσωτερικὴ* ἐξάρτηση τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου κτλ. ἀπὸ τὸ Κράτος ἢ γιὰ τὸν οὐσιαστικὸ καθορισμὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, κλπ. ἀπὸ τὸ Κράτος ταυτόχρονα ὅμως ὑπαγάγει τὴν ἐξάρτηση αὐτὴ στὴ σχέση τῆς «*ἐξωτερικῆς ἀναγκαιότητας*» καὶ τὴν ἀντιπαραθέτει στὴν ἄλλη σχέση, ὅπου ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ κοινωνία-τῶν-ἰδιωτῶν ἔχουν τὸ Κράτος ὡς «ἐγγενῆ σκοπὸ» τους.

Τὴν «ἐξωτερικὴ ἀναγκαιότητα» μπορούμε νὰ τὴν ἐννοήσουμε μόνο ἔτσι: ὅτι «νόμοι» καὶ «συμφέροντα» τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ὑποχωροῦν σὲ περίπτωση σύγκρουσης, μπροστὰ στοὺς «νόμους» καὶ τὰ «συμφέροντα» τοῦ Κράτους, ὅτι ὑποτάσσονται σ' αὐτό, ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δική του, ἢ ὅτι ἡ θέλησή του καὶ οἱ νόμοι του ἐμφανίζονται στὴ «θέλησή» τους καὶ τοὺς «νόμους» τους ὡς ἀναγκαιότητα!

Ὡστόσο ὁ Χέγκελ δὲν μιλά ἐδῶ γιὰ ἐμπειρικὲς συγκρούσεις. Μιλά γιὰ τὴ σχέση τῶν «σφαιρῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας, δηλ. τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν μὲ τὸ Κράτος.» Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν *οὐσιαστικὴ* σχέση αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν σφαιρῶν. Ὁχι μόνο τὰ «συμφέροντά» τους, ἀλλὰ καὶ οἱ «νόμοι» τους, τὰ θεμελιακὰ τους χαρακτηριστικά, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ ὑπόκεινται σ' αὐτό. Τὸ Κράτος στέκεται ὡς «ὑπέρτερη ἀρχή» ἀπέναντι στοὺς «νόμους καὶ τὰ συμφέροντά» τους. Τὰ «συμφέροντά» τους καὶ οἱ «νόμοι» τους, στὴ σχέση τους με τὸ Κράτος, «ὑπάγονται» σ' αὐτό. Ζοῦν «ἐξαρτημένα» ἀπὸ αὐτό. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ «ὑπαγωγή» καὶ «ἐξάρτηση» εἶναι σχέσεις *ἐξωτερικῆς*, πού συμπίεζον τὸ ἀνεξάρτητο ὄν καὶ τὸ ἀντιμάχονται, γι' αὐτὸ ἡ σχέση τῆς «οἰκογένειας» καὶ τῆς «κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν» μὲ τὸ Κράτος εἶναι σχέση «*ἐξωτερικῆς ἀναγκαιότητας*», μιᾶς ἀναγκαιότητας πού ἀντίκειται στὴν ἐσώτερη φύση τοῦ Πράγματος. Τὸ γεγονός αὐτό, ὅτι δηλ. οἱ «νόμοι ἰδιωτικοῦ δικαίου ἐξαρτῶνται καὶ τροποποιοῦνται ἀπὸ τὸν εἰδικὸ χαρακτήρα τοῦ Κράτους», εἶναι σχέση «*ἐξωτερικῆς ἀναγκαιότητας*», ἀκριβῶς ἐπειδὴ «κοινωνία-τῶν-ἰδιωτῶν καὶ οἰκογένεια» στὴν πραγματικὴ τους ἐξέλιξη, δηλαδή στὴν ἀνεξάρτητη καὶ πλήρη τους ἐξέλιξη, προϋποτίθενται τοῦ Κράτους ὡς «σφαῖρες» ἰδιαιτέρες. «Ἐπαγωγή» καὶ «ἐξάρτηση» εἶναι ἐφράσεις πού προσδιορίζουν μιὰ ταυτότητα «ἐξωτερικῆς», πού ἔχει ἐπιβληθεῖ, πού εἶναι ἀπατηλὴ καὶ πού γιὰ νὰ τὴν ἐκφράσει λογικὰ ὁ Χέγκελ χρησιμοποιεῖ, σωστά, τὸν ὄρο «*ἐξωτερικὴ ἀναγκαιότητα*». Μὲ τίς ἐννοιες τῆς «ὑπαγωγῆς» καὶ «ἐξάρτησης» ὁ Χέγκελ ἀναπτύσσει τὴ μιὰ ἀπὸ τίς δυὸ πλευρὲς τῆς διττῆς ταυτότητας, τὴν πλευρὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μέσα στὴν ἐνότητα,

«κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ Κράτος ἀποτελεῖ τὸν ἐγγενῆ σκοπὸ τους καὶ ἡ δύναμή του ἔγκειται στὴν ἐνότητα τοῦ καθολικοῦ τ.λι.κοῦ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἐπὶ μέρος συμφέροντος τῶν ἀτόμων, ἐ-

νότητα που εκφράζεται στο γεγονός ότι έχουν ως προς αυτό καθήκοντα στον ίδιο βαθμό που έχουν και δικαιώματα».

‘Ο Χέγκελ θέτει έδω μιὰ αντίνομία που δέν αίρεται. ‘Από τή μιὰ μεριά έξωτερική αναγκαιότητα, από τήν άλλη έγγενής σκοπός. ‘Η ένότητα του καθολικού τελικού σκοπού του Κράτους και του επί μέρους συμφέροντος τών ατόμων θεωρείται ότι συνίσταται σε τούτο: τὰ καθήκοντα του ατόμου καθώς και τὰ δικαιώματά του άπέναντι στο Κράτος είναι ταυτόσημα (π.χ. τὸ καθήκον του σεβασμοῦ τῆς ιδιοκτησίας θεωρείται ότι συμπίπτει με τὸ δικαίωμα στην ιδιοκτησία).

‘Η ταυτότητα αὐτή έπεξηγεῖται στην Παρατήρηση (στήν§ 261):

«Δεδομένου ότι καθήκον είναι πρώτα άπ’ όλα μιὰ συμπεριφορά άπέναντι σε κάτι τὸ ύποστασιακό για μένα και είναι καθ’ έαυτὸ και δι’ έαυτὸ καθολικό, και δεδομένου ότι δικαίωμα είναι, αντίθετα, ή έμπειρική ύπαρξη! του ύποστασιακού τούτου γενικά και, συνακόλουθα, ή έκφραση τῆς ιδιαιτερότητάς του και τῆς δικῆς μου έλευθερίας, γι’ αὐτὸ και τὸ ένα και τὸ άλλο, στην τυπική τους ὄψη, κατανέμονται σε διαφορετικές πλευρές και πρόσωπα. Τὸ Κράτος, ως ‘Ηθική ύπόσταση, άλληλοδιείσδυση του ύποστασιακού και του επί μέρους, συνεπάγεται ότι οἱ ύποχρεώσεις μου άπέναντι στο ύποστασιακό είναι ταυτόχρονα ή έμπειρική ύπαρξη τῆς επί μέρους έλευθερίας μου, δηλαδή ότι στο Κράτος δικαίωμα και καθήκον συνοψίζονται σε μιὰ μόνο σχέση».

§ 262. « ‘Η πραγματική ‘Ιδέα, τὸ Πνεῦμα που διασπάται στις δυὸ ιδεϊκές σφαῖρες τῆς έννοιάς του, τήν οίκογένεια και τήν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, τίς περατές του πλευρές, για νά άναδυθεῖ — βγαίνοντας από τήν ιδεϊκότητά τους — ως πνεῦμα πραγματικό και άπειρο δι’ έαυτὸ, κατανέμει μ’ αὐτὸ τὸν τρόπο στις σφαῖρες αὐτῆς τὸ υλικὸ τῆς πεπερασμένης πραγματικότητάς του, τὰ άτομα ως πλῆθος, έτσι ὥστε ή κατανομή αὐτή φαίνεται σε κάθε άτομο σάν έμμεσοποιημένη από τίς περιστάσεις, τήν αυτόβουλη ένέργεια και τήν έπιλογή που αὐτὸ κάνει τῆς μοίρας του.»

‘Ας κάνουμε τώρα τή φράση αὐτή λιανά:

‘Ο τρόπος με τὸν ὁποῖο τὸ Κράτος έμμεσοποιεῖται σε σχέση με τήν οίκογένεια και τήν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, είναι οἱ «περιστάσεις, ή αυτόβουλη ένέργεια και ή έπιλογή τῆς μοίρας». ‘Ο Κρατικός λόγος λοιπὸν δέν έχει καμιὰ σχέση με τήν κατανομή του υλικού του Κράτους στην οίκογένεια και τήν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Τὸ Κράτος προέρχεται από αὐτῆς με άσύνειδο και άθθαίρετο τρόπο. Οίκογένεια και κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εμφανίζονται σάν τὸ σκοτεινὸ φυσικὸ φόντο άπ’ ὅπου βγαίνει τὸ φῶς του Κράτους. Σάν υλικὸ του Κράτους πρέπει νά έννοήσουμε τίς ύποθέσεις του Κράτους, οίκογένεια και κοινω-

νία-τῶν-ιδιωτῶν, στοῦ βαθμοῦ ποῦ αὐτὲς σχηματίζουν μέρη τοῦ Κράτους καὶ μετέχουν στοῦ Κράτους σὰν τέτοιο.

Τὴν ἀνάλυση αὐτὴ ἀξίζει νὰ κοιτάξουμε ἀπὸ δύο ὀπτικές γωνίες.

1. Οἰκογένεια καὶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν θεωροῦνται *ἐννοιακὲς σφαῖρες* τοῦ Κράτους καί, *συγκεκριμένα*, σφαῖρες τῆς *περατῆς του πλευρᾶς*, ἢ *περατότητά* του. Τὸ Κράτος *διαιρεῖται* σ' αὐτὲς, τὶς *προϋποθέτει*· κι αὐτὸ τὸ *κάνει* «γιά νὰ γίνει — βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ιδεικότητά τους — πνεῦμα πραγματικὸ καὶ *ἄπειρο δι' ἑαυτό*». «Διασπᾶται γιά.» «Κατανέμει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο στὶς σφαῖρες αὐτὲς τὸ ὑλικὸ τῆς πραγματικότητάς του, ἔτσι ὥστε ἡ κατανομή αὐτὴ, κλπ., νὰ φαίνεται ἐμμεσοποιημένη». Αὐτὸ ποῦ ὀνομάζεται συμβατικὰ «πραγματικὴ Ἰδέα» (τὸ Πνεῦμα σὰν ἄπειρο, σὰν πραγματικὸ) παρουσιάζεται σὰν νὰ δρᾷ σύμφωνα μὲ μιὰ καθορισμένη ἀρχὴ καὶ μὲ μιὰ καθορισμένη πρόθεση. Διαιρεῖται σὲ περατὲς σφαῖρες καὶ τὸ *κάνει* αὐτὸ «γιά νὰ ἐπιστρέψει στὸν ἑαυτὸ τῆς, γιά νὰ εἶναι δι' ἑαυτὴ» καὶ αὐτὸ γίνεται μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἀκριβῶς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὅ,τι εἶναι, εἶναι πραγματικὸ.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ λογικὸς, ὁ πανθειστικὸς μυστικισμὸς φαίνεται ξεκάθαρα.

Ἡ *πραγματικὴ* σχέση εἶναι: «ἡ κατανομή τοῦ ὑλικοῦ τοῦ Κράτους» ἔτσι ὅπως φαίνεται «στοῦ ἐπὶ μέρους ἄτομο, ἐμμεσοποιεῖται ἀπὸ τὶς περιστάσεις, τὴν αὐτόβουλη ἐνέργεια καὶ τὴν ἐπιλογὴ τῆς μοίρας του». Τὸ γεγονὸς αὐτό, αὐτὴ ἡ *πραγματικὴ σχέση*, παρουσιάζεται ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη σκέψη σὰν *φαινόμενο*. Οἱ περιστάσεις αὐτὲς, ἡ αὐτόβουλη αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ ἐπιλογὴ αὐτὴ τῆς μοίρας, ἡ *πραγματικὴ αὐτὴ ἐμμεσοποίησις* γίνονται ἀπλὰ καὶ μόνο *ἐξωτερικὴ ὄψη μιᾶς ἐμμεσοποίησης* ποῦ ἡ πραγματικὴ Ἰδέα διενεργεῖ μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ ποῦ συντελεῖται πίσω ἀπὸ τὸ παραπέτασμα. Ἡ πραγματικότης δὲν παρουσιάζεται σὰν αὐτὴ ἢ ἴδια ἀλλὰ σὰν μιὰ ἄλλη πραγματικότης. Ἡ κοινὴ καθημερινὴ ἐμπειρία ἔχει σὰν νόμο ὄχι τὸ δικὸ τῆς τὸ πνεῦμα ἀλλὰ ἓνα πνεῦμα ξένο, ἐνῶ ἀντίστροφα ἡ πραγματικὴ Ἰδέα δὲν ἔχει σὰν ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ μιὰ πραγματικότης ποῦ ξετυλίγεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς, ἀλλὰ τὴν *καθημερινὴ κοινὴ* ἐμπειρία.

Ἡ Ἰδέα ὑποκειμενικοποιεῖται καὶ ἡ *πραγματικὴ* σχέση τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μὲ τὸ Κράτος γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς ἡ *ἐσωτερικὴ φανταστικὴ* τῆς δραστηριότητα. Οἰκογένεια καὶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἀποτελοῦν προϋποθέσεις τοῦ Κράτους. Εἶναι τὰ ὄντως δρῶντα στοιχεῖα, γιά νὰ τὸ ποῦμε καλύτερα· στὴν ἀφηρημένη ὅμως σκέψη γίνεται ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Μὲ τὴν ὑποκειμενικοποίησις τῆς Ἰδέας, τὰ πραγματικὰ ὑποκείμενα, κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, οἰκογένεια, περιστάσεις, αὐτόβουλη ἐνέργεια, κλπ. θεωροῦνται σὰν Στιγμὲς² *μὴ πραγματικὲς*, ποῦ σημαίνουν ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια, δηλαδὴ σὰν ἀντικειμενικὲς στιγμὲς τῆς Ἰδέας.

Ἡ κατανομή τοῦ ὑλικοῦ τοῦ Κράτους, ἔτσι ὅπως φαίνεται «στοῦ

ἐπί μέρους ἄτομο, ἀπὸ τις περιστάσεις, τὴν αὐτόβουλη ἐνέργεια καὶ τὴν ἐπιλογή πού αὐτὸ κάνει τῆς μοίρας του» δὲν γίνεται μὲ τὴν ξεκάθαρη παρουσίαση ὄλων αὐτῶν σὰν τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ ἀναγκαίου, αὐτοῦ πού ὑπάρχει δικαιοματικά, καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτό· δὲν παρουσιάζονται οἱ ἴδιοι αὐτοὶ παράγοντες σὰν ἕλλογοι — κι ὅμως αὐτὸ γίνεται ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ τὴ διαφορά ὅτι δίνονται σὰν μιὰ φαινομενικὴ ἔμμεσοποίηση, ἀφήνονται ὅπως εἶναι, ἀλλὰ ταυτόχρονα παίρνουν τὴ σημασία τοῦ κατηγορήματος τῆς Ἰδέας, ἐνὸς ἀποτελέσματος, ἐνὸς προϊόντος τῆς Ἰδέας. Ἡ διαφορά δὲν ἐδράζεται στὸ περιεχόμενο ἀλλὰ στὸν τρόπο θεώρησης ἢ στὸν τρόπο διατύπωσης. Ὑπάρχει μιὰ διπλὴ ἱστορία: ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ. Τὸ περιεχόμενο ἐδρεῦει στὴν ἐξωτερικὴ πλευρά. Ὁ ρόλος τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς εἶναι πάντοτε ἡ ἐπανεύρεση στὸ Κράτος τῆς ἱστορίας τῆς λογικῆς Ἐννοίας. Ἡ ἐξέλιξη ὅμως, μὲ τὴν κύρια σημασία τῆς λέξης, συντελεῖται στὴν ἐξωτερικὴ πλευρά.

Σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ οἱ προτάσεις τοῦ Χέγκελ θέλουν νὰ ποῦν μόνο τοῦτο:

Ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι μέρη τοῦ Κράτους. Τὸ ὕλικὸ τοῦ Κράτους κατανέμεται ἀνάμεσα στὰ μέρη αὐτὰ «ἀπὸ τις περιστάσεις, τὴν αὐτόβουλη ἐνέργεια καὶ τὴν ἐπιλογή ἀπὸ τὸ ἄτομο τῆς μοίρας του». Οἱ πολῖτες τοῦ Κράτους εἶναι μέλη οἰκογενειῶν καὶ μέλη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν.

«Ἡ πραγματικὴ Ἰδέα, τὸ Πνεῦμα πού διασπᾶται στὶς δύο ἰδεϊκῆς σφαῖρες τῆς ἔννοιάς του, τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, πού εἶναι οἱ περατῆς τοῦ πλευρῆς» — ἄρα ἡ διαίρεση τοῦ Κράτους σὲ οἰκογένεια καὶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι ἰδεϊκῆ, δηλαδὴ ἀναγκαία, μετέχει στὴν οὐσία τοῦ Κράτους· οἰκογένεια καὶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ Κράτους, πραγματικῆς πνευματικῆς ὑπάρξεις τῆς θέλησης, εἶναι τρόποι ὑπαρξῆς τοῦ Κράτους· οἰκογένεια καὶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν γίνονται οἱ ἴδιες Κράτος. Εἶναι αὐτὸ πού κινεῖ. Ἀντίθετα, σύμφωνα μὲ τὸν Χέγκελ, δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν πραγματικὴ Ἰδέα. Δὲν εἶναι ἡ πορεία τῆς δικῆς τους ζωῆς πού τις ὀδήγησε σὲ μιὰ ἐνότητα, τὴν ἐνότητα στὸ Κράτος, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι ἡ Ἰδέα πού στὴν πορεία τῆς ζωῆς της τις ξεχώρισε ἀπὸ τὸν ἑαυτό της· καὶ πραγματικά, ἀποτελοῦν τὴν περατότητα τῆς Ἰδέας αὐτῆς· ὀφείλουν τὴν ὑπαρξή τους σ' ἓνα πνεῦμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό τους· εἶναι ὄντοτητες πού ἔχουν τεθεῖ ἀπὸ ἓναν τρίτο, δὲν εἶναι αὐτοκαθορισμένες ὄντοτητες· γι' αὐτὸ προσδιορίζονται ἐπίσης σὰν «περατότητα», σὰν ἡ περατότητα τῆς «πραγματικῆς Ἰδέας». Σκοπὸς τῆς ὑπαρξῆς τους δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξη, ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ Ἰδέα εἶναι ἐκεῖνη πού ἀποχωρίζεται ἀπὸ τις προϋποθέσεις αὐτῆς «γιὰ νὰ γίνει — βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἰδεϊκότητά τους — πνεῦμα πραγματικὸ καὶ ἄπειρο δι' ἑαυτό», πράγμα πού σημαίνει: δὲν μπορεῖ

νά υπάρξει πολιτικό Κράτος χωρίς τή φυσική βάση τής οικογένειας και τήν τεχνητή βάση τής κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν· εἶναι γι' αὐτό *conditio sine qua non*· ἀλλά ἐδῶ τὸ ὀρίζον τίθεται σὰν ὀριζόμενο, τὸ καθορίζον σὰν καθοριζόμενο, τὸ παράγον τίθεται σὰν προϊόν τοῦ προϊόντος του· ἡ πραγματικὴ Ἰδέα ὑποβιβάζεται στὴν «περατότητα» τής οικογένειας καὶ τής κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μονάχα γιὰ νὰ ἀπολαύσει τὴν ἀπειρότητά της καὶ νὰ τὴν παραγάγει *ξεπερνώντας* τὴν περατότητα αὐτή· «κατανέμει ἔτσι» (γιὰ νὰ πετύχει τὸ σκοπὸ της) «στὶς σφαῖρες αὐτὲς τὸ ὑλικὸ τής περατῆς αὐτῆς πραγματικότητάς της» (αὐτῆς; ποιᾶς; οἱ σφαῖρες αὐτὲς εἶναι ἡ ἴδια ἡ «περατὴ πραγματικότητά» της, τὸ «ὕλικό» της), τὰ ἄτομα σὰν πλῆθος (τὸ ὑλικὸ τοῦ Κράτους γίνεται ἐδῶ «τὰ ἄτομα, τὸ πλῆθος», «σ' αὐτὰ συνίσταται τὸ Κράτος», αὐτὸ τὸ «συνίσταται» τοῦ Κράτους διατυπώνεται ἐδῶ σὰν μιὰ ἐνέργεια τής Ἰδέας, σὰν «κατανομή» ποὺ διενεργεῖ μὲ τὸ ἴδιο τὸ ὑλικὸ της· γεγονὸς εἶναι ὅτι τὸ Κράτος πηγάζει ἀπὸ τὸ πλῆθος ἔτσι ὅπως αὐτὸ ὑπάρχει σὰν μέλη οικογενειῶν καὶ μέλη τής κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν· ἡ «θεωρία» ἐκφράζει τὸ πραγματικὸ τοῦτο γεγονὸς σὰν πράξη τής Ἰδέας, ὄχι σὰν τὴν Ἰδέα τοῦ πλήθους, ἀλλὰ σὰν τὴν πράξη μιᾶς Ἰδέας ὑποκειμενικῆς καὶ διαφορετικῆς ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ πραγματικὸ γεγονὸς), «ἔτσι ὥστε ἡ κατανομή αὐτὴ στὸ ἐπὶ μέρους ἄτομο» (παραπάνω γινόταν λόγος μόνο γιὰ τὴν κατανομή τῶν ἀτόμων στὶς σφαῖρες τής οικογένειας καὶ τής κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν) «φαίνεται σὰν ἐμμεσοποιημένη ἀπὸ τίς περιστάσεις, τὴν αὐτόβουλη ἐνέργεια, κλπ. Ἡ ἐμπειρικὴ πραγματικὴ γίνεται λοιπὸν ἀποδεκτὴ ὅπως εἶναι· ἀνακηρύσσεται ἐπίσης ἔλλογη, ὅμως δὲν εἶναι ἔλλογη ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ἐμπειρικὸ γεγονὸς στὴν ἐμπειρικὴ του ὑπαρξὴ ἔχει ἄλλη σημασία ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο. Τὸ γεγονὸς-ἀφετηρία δὲν ἐννοεῖται σὰν τέτοιο ἀλλὰ σὰν μυστικιστικὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ πραγματικὸ γίνεται φαινόμενο, ἀλλὰ ἡ Ἰδέα ἄλλο περιεχόμενο ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ φαινόμενο δὲν ἔχει. Οὔτε ἄλλο σκοπὸ ἔχει ἔξω ἀπὸ τὸ λογικὸ σκοπὸ: «νά εἶναι πνεῦμα πραγματικὸ καὶ ἄπειρο δι' ἑαυτό». Σ' αὐτὴ τὴν παράγραφο βρίσκεται ὅλο τὸ μυστήριον τής Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου καὶ τής ἐγγελιανῆς φιλοσοφίας γενικά.

§ 263. «Στὶς σφαῖρες αὐτὲς, στὶς ὁποῖες οἱ Στιγμές του, ἡ ἐνικότητα καὶ ἡ ἰδιαιτερότητα, ἔχουν τὴν ἄμεση καὶ ἀντανακλώμενη πραγματικότητα, τὸ Πνεῦμα βρίσκεται παρὸν ὡς ἡ ἀντικειμενικὴ καθολικότητα ποὺ φαίνεται σ' αὐτὲς, ὡς ἡ ἰσχὺς τοῦ ἔλλογου μέσα στὴν ἀναγκαιότητα (§ 184), δηλαδή οἱ Θεσμοὶ ποὺ πραγματευθήκαμε πρὶν.»³

§ 264. «Τὰ ἄτομα τοῦ πλήθους, ὄντας τὰ ἴδια πνευματικὲς φύσεις, περικλείουν μέσα τους τὴ διπλὴ Στιγμή, ποὺ συνίσταται: ἀπὸ τὸν ἓνα πόλο τής ἐνικότητας ποὺ γνωρίζει καὶ θέλει δι' ἑαυτὴ καὶ τὸν ἄλλο πόλο τής καθολικότητας ποὺ γνωρίζει καὶ θέλει τὸ

υποστασιακό· έτσι, τὰ άτομα δὲν ἀποκτοῦν τὰ δικαιώματα τῶν δύο αὐτῶν πόλων παρὰ στὸ μέτρο πὸ εἶναι πραγματικά τόσο ἐπὶ μέρους πρόσωπα ὅσο καὶ πρόσωπα ὑποστασιακά· σ' αὐτὲς ἐδῶ τίς σφαῖρες, στὴν πρώτη φθάνουν μὲ τρόπο ἄμεσο, στὴ δεύτερη μὲ τὸν ἀκόλουθο: ἔχοντας στοὺς θεσμοὺς — πὸ εἶναι τὸ *καθολικὸ* (τὸ καθ' ἑαυτὸ) τῶν ἐπὶ μέρους συμφερόντων τους — τὴν οὐσιαστικὴ τους αὐτοσυνείδηση καὶ βρίσκοντας στὴν ἐπαγγελματικὴ τους κατάσταση νὰ τοὺς ἔχει καταχωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς μιὰ ἐργασία καὶ μιὰ δραστηριότητα προσανατολισμένες πρὸς ἓνα καθολικὸ σκοπὸ.»

§ 265. «Οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὸ *Καθεστῶς*, δηλαδὴ τὸν ἀνεπτυγμένο καὶ πραγματωμένο Λόγο στὴ σφαῖρα τοῦ ἐπὶ μέρους· ἀποτελοῦν συνεπῶς τὴ σταθερὴ βάση τοῦ Κράτους, ὅπως καὶ τὴ βάση τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς συγκατάθεσης πὸ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ τὸ Κράτος καὶ εἶναι τὰ στηρίγματα τῆς δημόσιας ἐλευθερίας, καθὼς σ' αὐτοὺς ἢ ἐπὶ μέρους ἐλευθερία γίνεται ταυτόχρονα πραγματικὴ καὶ ἔλλογη, καὶ ἀποτελοῦν τὸ χῶρο ὅπου πραγματώνεται ἡ συνένωση ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητας.»

§ 266. «Ὅμως τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι μόνο ἡ ὑπαρξὴ αὐτῆς (ποιᾶς;) τῆς ἀναγκαιότητας (...) ἀλλὰ, σὰν ιδεϊκότητα καὶ ἐσωτερικότητά της, εἶναι καὶ ἀντικειμενικὸ καὶ πραγματικὸ δι' ἑαυτὸ. Ἔτσι, ἡ ὑποστασιακὴ αὐτὴ καθολικότητα γίνεται ἢ *ἴδια* ἀντικείμενο καὶ σκοπός, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἢ ἀναγκαιότητα αὐτὴ ἔχει ἢ ἴδια τὴ *μορφή* τῆς ἐλευθερίας.»

Ὁ τρόπος λοιπὸν πὸ περνᾶ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ Πολιτικὴ κοινω- νία στὸ πολιτικὸ Κράτος εἶναι ὁ ἀκόλουθος: τὸ πνεῦμα τῶν σφαιρῶν αὐτῶν πὸ εἶναι *καθ' ἑαυτὸ* τὸ πνεῦμα τοῦ Κράτους, ἀναφέρεται ὡς τέ- τοιο στὸν ἑαυτὸ του καί, ὡς ἡ ἐσωτερικότητά τους, εἶναι καὶ *πραγμα- τικὸ* δι' ἑαυτὸ. Τὸ πέρασμα λοιπὸν συνάγεται ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπὶ μέρους οὐσία τῆς οἰκογένειας, κλπ., καὶ ἀπὸ τὴν ἐπὶ μέρους οὐσία τοῦ Κράτους, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὴν *καθολικὴ* σχέση ἐλευθερίας καὶ ἀναγκαιότητας. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πέρασμα πὸ συντελεῖται στὴ Λογικὴ, ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς Οὐσίας στὴ σφαῖρα τῆς Ἔννοιας. Στὴ φι- λοσοφία τῆς φύσης συντελεῖται τὸ ἴδιο πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀνόργανη φύση στὴ ζωὴ. Πάντα εἶναι οἱ ἴδιες κατηγορίες πὸ προμηθεύουν ψυ- χὴ πότε γιὰ τούτῃ τὴ σφαῖρα πότε γιὰ τὴν ἄλλη. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ψάξουμε νὰ βροῦμε γιὰ τοὺς ἐπὶ μέρους συγκεκριμένους καθορισμοὺς τοὺς ἀντίστοιχους ἀφηρημένους καθορισμοὺς.

§ 267. «*Ἀναγκαιότητα* στὴν ιδεϊκότητα εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἰδέ- ας στὸ ἐσωτερικὸ αὐτῆς τῆς ἴδιας· σὰν ὑποκειμενικὴ ὑπόσταση ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴ *συγκατάθεση*, σὰν ἀντικειμενικὴ ὑπόσταση,

στη διαφορά της με την πρώτη, είναι ο Κρατικός *όργανισμός*, το *πολιτικό Κράτος* με την καθαρή σημασία του όρου και το *καθεστώς του*.»

‘Υποκείμενο έδω έχουμε την «ανάγκαιότητα στην ιδεικότητα», την «Ίδέα στο έσωτερικό αυτής της Ίδιας», ενώ *κατηγορημα* την *πολιτική συγκατάθεση* και το *πολιτικό καθεστώς*. Δηλαδή: η *πολιτική συγκατάθεση* είναι ή *υποκειμενική υπόσταση* του Κράτους, το *πολιτικό καθεστώς* ή *άντικειμενική* του υπόσταση. ‘Η λογική εξέλιξη από την *οικογένεια* και την *κοινωνία-τών-ιδιωτών* στο Κράτος είναι λοιπόν *καθαρή φαινομενικότητα*, γιατί δέν επεξηγείται πώς ή *συγκατάθεση*, πού είναι *συγκατάθεση* των *οικογενειών*, *συγκατάθεση* της *κοινωνίας-τών-ιδιωτών*, ο *θεσμός* της *οικογένειας* και οί *θεσμοί* της *κοινωνίας* σάν τέτοιοι, [πώς] *σχετίζονται* με την *πολιτική συγκατάθεση* και το *πολιτικό καθεστώς*, ούτε πώς βρίσκονται σέ *συνάρτηση* μαζί τους.

Το *πέραςμα*, πού *συνίσταται* στο ότι το *Πνεύμα* δέν *υτάρχει* «μόνο ως ή *ανάγκαιότητα* αυτή και ως *βασίλειο* της *φαινομενικότητας*» αλλά είναι *πραγματικό* δι’ *εαυτό* κι *έχει* μιá *ύπαρξη* *ιδιαίτερη* σάν «*ιδεικότητα*» της, σάν ή *ψυχή* του *βασίλειου* τούτου, αυτό το *πέραςμα* δέν είναι *καθόλου* *πέραςμα*, γιατί ή *ψυχή* της *οικογένειας* *υπάρχει* δι’ *εαυτή* σάν *άγάπη*, κλπ. ‘Η *καθαρή* λοιπόν *ιδεικότητα* *μιás* *πραγματικής* *σφαίρας* δέν *μπορεί* νά *υπάρχει* *παρά* σάν *Γνώση*.

Αυτό πού *έχει* *σημασία* είναι ότι ο *Χέγκελ* *κάνει* *παντού* την *Ίδέα* *υποκείμενο* και το *υποκείμενο* με την *καθαρή έννοια* της *λέξης*, το *πραγματικό* *υποκείμενο*, όπως ή «*πολιτική συγκατάθεση*», το *μετατρέπει* σέ *κατηγορούμενο*. ‘Η *ανάπτυξη* όμως *συντελείται* πάντα από την *πλευρά* του *κατηγορουμένου*.

‘Η *παράγρ. 268* περιέχει μιá *όμορφη περιγραφή* της *πολιτικής συγκατάθεσης*, του *πατριωτισμού*, πού τίποτα το *κοινό* δέν *έχει* με *λογική* *ανάλυση*, έξω από το ότι ο *Χέγκελ* *περιγράφει* αυτή την *πεποίθηση* ως «*το άποτέλεσμα* των *θεσμών* πού *υπάρχουν* στο *Κράτος*, *γιατί* σ’ *αυτούς* είναι *πραγματικά* *παρών* ο *λόγος*» ενώ, *αντίθετα*, οί *θεσμοί* *αυτοί* είναι *παράλληλα* μιá *άντικειμενοποίηση* της *πολιτικής συγκατάθεσης*. Βλ. την *Παρατήρηση* στην *παράγραφο* αυτή.

§ 269. «‘Η *συγκατάθεση* *άντλει* το *ιδιότυπο* *περιεχόμενο* της από τις *διάφορες* *πλευρές* του *Κρατικού* *όργανισμού*. ‘Ο *όργανισμός* *αυτός* είναι ή *εξέλιξη* της *Ίδέας* *πρός* τις *διαφορετικές* της *δυνεις* και την *άντικειμενική* τους *πραγματικότητα*. Οί *διαφοροποιημένες* *αυτές* *δυνεις* είναι λοιπόν οί *διάφορες* *έξουσίες* με τις *άρμοδιότητες* και τή *δραστηριότητά* τους, *μέσω* των *όποιων* ή *καθολικότητα* *αναπαράγεται* *συνεχώς* και με *άναγκαίο* *τρόπο* — *μιá* και *καθορίζονται* από τή *φύση* της *Έννοιας* — και *αυτοσυντηρείται* — *μιá* και *προϋποτίθεται* της *παραγωγής* της. ‘Ο *όργανισμός* *αυτός* είναι το *πολίτευμα*.»

Τὸ πολίτευμα εἶναι ὁ Κρατικός ὀργανισμὸς ἢ ὁ Κρατικός ὀργανισμὸς εἶναι τὸ πολίτευμα. Τὸ ὅτι οἱ διαφοροποιημένες ὄψεις ἑνὸς ὀργανισμοῦ βρίσκονται σὲ μιὰ ἀναγκαία συναρμογὴ μεταξύ τους πού πηγάζει ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ὀργανισμοῦ, αὐτὸ εἶναι καθαρὴ ταυτολογία. Τὸ ὅτι οἱ διάφορες ὄψεις τοῦ καθεστώτος, οἱ διάφορες ἐξουσίες λειτουργοῦν καὶ συμπεριφέρονται σὰν ὀργανικὰ γνωρίσματα καὶ βρίσκονται μεταξύ τους σὲ μιὰ ἔλλογη σχέση, ἀφοῦ τὸ πολίτευμα ὀρίζεται σὰν ὀργανισμὸς, κι αὐτὸ εἶναι ταυτολογία. Εἶναι μεγάλη πρόοδος νὰ θεωρήσεις τὸ πολιτικὸ Κράτος σὰν ὀργανισμὸ καὶ κατόπιν τὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν ὄχι πιά σὰν ὀργανικὴ ἀλλὰ ἀντίθετα σὰν ζωντανὴ καὶ ἔλλογη διαφοροποίηση. Πῶς ὅμως παρουσιάζει ὁ Χέγκελ αὐτὸ τὸ εὑρημα;

1. «Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὶς διαφορετικὲς ὄψεις τῆς καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ τους πραγματικότητα.» Ἐδῶ δὲν θέλει νὰ πεί ὅτι: ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς τοῦ Κράτους εἶναι ἡ διαδικασία πρὸς τὴ δημιουργία τῶν διαφορῶν καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς τους πραγματικότητας. Ἡ σκέψη του εἶναι ἡ ἐξῆς: ἡ ἐξέλιξη τοῦ Κράτους, δηλαδὴ τοῦ πολιτεύματος, πρὸς τὴ δημιουργία τῶν διαφορῶν καὶ τῆς πραγματικότητάς του εἶναι ἐξέλιξη ὀργανικὴ. Ἡ προκειμένη, τὸ ὑποκείμενο, εἶναι οἱ πραγματικὲς διαφορὲς ἢ οἱ διαφορετικὲς ὄψεις τοῦ πολιτεύματος. Τὸ κατηγορούμενο εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τους σὰν ὀργανικῶν. Ἀντὶ γι' αὐτό, ἡ Ἰδέα γίνεται ὑποκείμενο, οἱ διαφορὲς καὶ ἡ πραγματικότητά τους θεωροῦνται σὰν ἡ ἐξέλιξή της, τὸ ἀποτέλεσμά της, ἐνῶ ἀντίθετα πρέπει νὰ ἀναπτυχθεῖ ἀναγκαστικὰ ἡ Ἰδέα ξεκινώντας ἀπὸ τὶς πραγματικὲς διαφορὲς. Ὁ ὀργανισμὸς εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἰδέα τῶν διαφορῶν, ὁ ἰδεϊκὸς τους ὀρισμὸς. Ὅμως ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὴν Ἰδέα σὰν ὑποκείμενο πού ἐξελίσσεται πρὸς τὶς διαφορετικὲς τῆς ὄψεις. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀντιστροφὴ αὐτὴ ὑποκειμένου καὶ κατηγορούμενου γεννιέται καὶ ἡ ψευδὴς ἐντύπωση ὅτι ἔχουμε ἐδῶ νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ἄλλη ἰδέα, διαφορετικὴ ἀπὸ τὸν ὀργανισμὸ. Προχωροῦμε μὲ ἀφετηρία τὴν ἀφηρημένη Ἰδέα, πού ἡ ἐξέλιξή της στὸ Κράτος εἶναι τὸ πολίτευμα. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ τὴν πολιτικὴ ἰδέα, ἀλλὰ ἀντίθετα γιὰ τὴν ἀφηρημένη Ἰδέα στὸ πολιτικὸ στοιχεῖο. Λέγοντας ὅτι: «ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς (τοῦ Κράτους, τὸ πολίτευμα) εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὶς διαφορὲς τῆς καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ τους πραγματικότητα», δὲν ξέρω ἀκόμη τίποτα ἀπολύτως σχετικὰ μὲ τὴν εἰδικὴ ἰδέα τοῦ πολιτεύματος. Τὴν ἴδια πρόταση, καὶ τὸ ἴδιο ἀληθινά, μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε γιὰ τὸν ὀργανισμὸ τῶν ζώων ὅπως καὶ γιὰ τὸν πολιτικὸ ὀργανισμὸ. Σὲ τί λοιπὸν ὁ ὀργανισμὸς τῶν ζώων διακρίνεται ἀπὸ τὸν πολιτικὸ; Δὲν συνάγεται καμιὰ διαφορὰ ἀπὸ τὸν καθολικὸ αὐτὸ ὀρισμὸ. Ἐξήγηση ὅμως πού δὲν μᾶς δίνει τὴ *differentia specifica* δὲν εἶναι ἐξήγηση. Τὸ μόνο πού ἔχουμε εἶναι ἡ ἀνεύρεση τῆς «Ἰδέας» ἀπλὰ καὶ καθαρὰ, τῆς «λογικῆς

Ἰδέας» σὲ κάθε στοιχεῖο, εἴτε γιὰ τὸ Κράτος πρόκειται εἴτε γιὰ τὴ Φύση· καὶ τὰ πραγματικὰ ὑποκείμενα, ὅπως ἐδῶ τὸ «πολιτικὸ καθεστῶς», γίνονται ἀπλὰ τὰ *ὀνόματά* τους, ἔτσι ὥστε ἔχουμε τὸ ὁμοίωμα μόνο μιᾶς πραγματικῆς γνώσης. Εἶναι καὶ μένουν προσδιορισμοὶ μὴ καταληπτοὶ γιὰτὶ δὲν συλλαμβάνονται στὴν εἰδική τους ὕφή.

«Οἱ διαφοροποιημένες αὐτὲς ὄψεις εἶναι λοιπὸν οἱ διάφορες ἐξουσίες μετὰ τὴν ἀρμοδιότητες καὶ τὴν δραστηριότητά τους.» Μὲ τὴ λέξουλα «λοιπὸν» δίνεται ἡ ψευδὴς ἐντύπωση μιᾶς λογικῆς διαδοχῆς, μιᾶς λογικῆς ἀπαγωγῆς καὶ μιᾶς λογικῆς διαδικασίας. Θὰ πρέπει νὰ ρωτήσουμε: «Καὶ γιὰτί «Λοιπὸν»;», τὸ ὅτι «οἱ διάφορες πλευρὲς τοῦ Κρατικοῦ ὀργανισμοῦ» εἶναι οἱ «διάφορες ἐξουσίες» μετὰ τὴν ἀρμοδιότητες καὶ τὴν δραστηριότητά τους» εἶναι ἓνα ἐμπειρικὸ γεγονός, τὸ ὅτι εἶναι μέλη ἐνὸς «ὀργανισμοῦ» εἶναι τὸ φιλοσοφικὸ «κατηγορούμενο».

Ἐπιστοῦμε ἐδῶ τὴν προσοχή σ' ἓνα χαρακτηριστικὸ ὕφος ποὺ προσιδιάζει στὸν Χέγκελ, χαρακτηριστικὸ ποὺ ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ καὶ ποὺ εἶναι προῖον τοῦ μυστικισμοῦ.

Ἡ ὀλη ἢ παράγραφος διατυπώνεται μ' αὐτοὺς τοὺς ὄρους:

Ἡ συγκατάθεση ἀντλεῖ τὸ ἰδιότυπο περιεχόμενό της ἀπὸ τὴν διάφορες πλευρὲς τοῦ Κρατικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὴν διαφορετικὴς τῆς ὄψεις καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ τους πραγματικότητα. Οἱ διαφοροποιημένες αὐτὲς ὄψεις εἶναι λοιπὸν οἱ *διάφορες ἐξουσίες* μετὰ τὴν ἀρμοδιότητες καὶ τὴν δραστηριότητά τους μέσω τῶν ὀποιῶν ἡ καθολικότητα ἀναπαράγεται συνεχῶς καὶ μετὰ *ἀναγκαῖο* τρόπο — στὸ μέτρο ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴ φύση τῆς Ἐννοίας — καὶ αὐτοσυντηρεῖται — μιὰ καὶ προῦποτίθεται τῆς παραγωγῆς του. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ *πολίτευμα*.

1. «Ἡ συγκατάθεση ἀντλεῖ τὸ ἰδιότυπο περιεχόμενό της ἀπὸ τὴν διάφορες πλευρὲς τοῦ Κρατικοῦ ὀργανισμοῦ. Οἱ διαφοροποιημένες αὐτὲς ὄψεις εἶναι... οἱ διάφορες ἐξουσίες μετὰ τὴν ἀρμοδιότητες καὶ τὴν δραστηριότητά τους.»

2. «Ἡ συγκατάθεση ἀντλεῖ τὸ ἰδιότυπο περιεχόμενό της ἀπὸ τὴν διάφορες πλευρὲς τοῦ Κρατικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὴν διαφορετικὴς τῆς ὄψεις καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ τους πραγματικότητα... μέσω τῶν ὀποιῶν ἡ καθολικότητά τους παράγεται συνεχῶς καὶ μετὰ *ἀναγκαῖο* τρόπο — στὸ μέτρο ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴ φύση τῆς Ἐννοίας — καὶ αὐτοσυντηρεῖται — μιὰ καὶ προῦποτίθεται τῆς παραγωγῆς του. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ *πολίτευμα*.»

Ὅπως βλέπουμε ὁ Χέγκελ χρησιμοποιεῖ δύο ὑποκείμενα — τὴν

«διαφορετικές ὄψεις τοῦ ὄργανισμοῦ» καὶ τὸν «ὄργανισμό» — σὰν ἀφετηρία γιὰ τοὺς ὀρισμούς του. Στὴν τρίτη φράση οἱ «διαφορετικές ὄψεις» καθορίζονται σὰν οἱ «διάφορες ἐξουσίες». Μὲ τὴν παρεμβολὴ τῆς λέξης «λοιπὸν» δίνεται ἡ ψευδὴς ἐντύπωση πὼς οἱ «διάφορες ἐξουσίες» παράγονται ἀπὸ τὴν ἐνδιάμεση πρόταση γιὰ τὸν ὄργανισμό σὰν τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας.

Κατόπιν συνεχίζει διευκρινίζοντας περισσότερο τὶς «διάφορες ἐξουσίες». Ἡ πρόταση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ καθολικότητα «ἀναπαράγεται» συνεχῶς καὶ αὐτοσυντηρεῖται, δὲν λέει κάτι τὸ καινούργιο, γιὰτὶ ἐμπεριέχεται κιόλας στὸν προσδιορισμὸ τους σὰν «ὄψεων τοῦ ὄργανισμοῦ», «ὄργανικῶν» πλευρῶν. Ἡ μᾶλλον, ὁ προσδιορισμὸς αὐτὸς τῶν «διάφορων ἐξουσιῶν» δὲν εἶναι παρὰ παράφραση τοῦ ὅτι ὁ ὄργανισμὸς εἶναι «ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὶς διαφορετικές τῆς ὄψεις κλπ.».

Οἱ προτάσεις αὐτές: ὁ ὄργανισμὸς αὐτὸς εἶναι «ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὶς διαφορετικές τῆς ὄψεις καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ τους πραγματικότητα» ἢ τὶς διαφορὰς μέσω τῶν ὁποίων τὸ «Καθολικὸ» (τὸ Καθολικὸ εἶναι ἐδῶ τὸ ἴδιο πράγμα μὲ τὴν Ἰδέα) «συντηρεῖται συνεχῶς καὶ — στὸ μέτρο πὸ καθορίζονται ἀπὸ τὴ φύση τῆς Ἔννοιας — ἀναπαράγεται μὲ ἀναγκαῖο τρόπο, αὐτοσυντηρεῖται, μιὰ καὶ προϋποτίθεται τῆς παραγωγῆς του», οἱ προτάσεις λοιπὸν αὐτὲς εἶναι ταυτόσημες. Ἡ δευτέρη εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο μιὰ ἀκριβέστερη ἐπεξήγηση πὸ ἀφορᾷ «τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας πρὸς τὶς διαφορετικές τῆς ὄψεις». Ὁ Χέγκελ δὲν ἔχει ἀκόμη προχωρήσει οὔτε βῆμα πέρα ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἔννοια τῆς Ἰδέας καὶ τὸν «ὄργανισμό» γενικὰ (γιὰτὶ στὴν οὐσία μονάχα γιὰ τὴ συγκεκριμένη αὐτὴ Ἰδέα πρόκειται). Τί λοιπὸν τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ γράψει τὴν τελικὴ του πρόταση: «Ὁ ὄργανισμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ πολίτευμα»; Γιὰτὶ ὄχι: «Ὁ ὄργανισμὸς αὐτὸς εἶναι τὸ ἡλιακὸ σύστημα»; Ἐπειδὴ πῶς πάνω καθόρισε «τὶς διαφορετικές ὄψεις τοῦ Κράτους» σὰν τὶς «διάφορες ἐξουσίες». Ἡ πρόταση πὸ λέει ὅτι «οἱ διαφορετικές ὄψεις τοῦ Κράτους εἶναι οἱ διάφορες ἐξουσίες» εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ ἀλήθεια· δὲν μπορούμε νὰ τὴν περάσουμε σὰν φιλοσοφικὴ ἀνακάλυψη καὶ δὲν παρουσιάζεται μὲ κανένα τρόπο σὰν πόντισμα μιᾶς προηγούμενης συλλογιστικῆς. Ὅμως, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ ὄργανισμὸς ἔχει προσδιοριστεῖ σὰν «ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας» ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔγινε λόγος γιὰ διαφορετικές ὄψεις τῆς Ἰδέας καὶ παρεμβλήθηκε γιὰ συγκεκριμενοποίηση ἢ ἔκφραση: «διάφορες ἐξουσίες», δημιουργεῖται ἡ ψευδαἰσθηση ὅτι ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἓνα περιεχόμενον *συγκεκριμένο*. Στὴν πρόταση: «Ἡ συγκατάθεση ἀντλεῖ τὸ ἰδιότυπο περιεχόμενό τῆς ἀπὸ τὶς διαφορετικές ὄψεις τοῦ Κρατικοῦ ὄργανισμοῦ», ὁ Χέγκελ δὲν θᾶπρεπε νὰ προσαρτήσῃ τὸ «αὐτὸς ὁ ὄργανισμὸς», ἀλλὰ τὸ «ὁ ὄργανισμὸς εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς Ἰδέας, κλπ.». Γιὰτὶ, τελικὰ, ὅτιδήποτε λέει, ἰσχύει γιὰ κάθε ὄργανισμό καὶ δὲν ὑ-

πάρχει κανένα κατηγορούμενο με το οποίο να δικαιολογείται το ύποκείμενο «αυτός». Εκεί που θέλει να φτάσει είναι ο χαρακτηρισμός του *όργανισμου* σαν *πολιτεύματος*. Καμιά γέφυρα όμως δεν στήνεται για το πέρασμα από την *καθολική ιδέα του οργανισμού στη συγκεκριμένη 'Ιδέα του Κρατικού οργανισμού ή του πολιτικού καθεστώτος* και αποκλείεται στον αιώνα τον άπαντα να στηθεί τέτοια γέφυρα. Η άρχικη φράση μιλά για τις «διαφορετικές πλευρές του οργανισμού-Κράτους», που πιο κάτω προσδιορίζονται σαν «διάφορες εξουσίες». Αναφέρεται απλά: «οι διάφορες εξουσίες του Κρατικού οργανισμού» ή «ο Κρατικός οργανισμός των διαφόρων εξουσιών» είναι το «πολίτευμα» του Κράτους. Η γέφυρα που οδηγεί στο «πολίτευμα» στήνεται όχι με άφετηρία των «οργανισμό», την 'Ιδέα, τις «διαφορές» της, κλπ., αλλά αντίθετα με άφετηρία την προϋποτιθέμενη έννοια: «διάφορες εξουσίες», «Κρατικός οργανισμός».

Στην πραγματικότητα ο Χέγκελ δεν έκανε τίποτε άλλο παρά να διαλύσει το «πολίτευμα» μέσα στην άφηρημένη καθολική ιδέα του «'Οργανισμού», αλλά όπως ο ίδιος νομίζει, παρήγαγε κάτι το συγκεκριμένο με άφετηρία την «καθολική 'Ιδέα». Μετέτρεψε σε παράγωγο, σε κατηγορήματα της 'Ιδέας, το ύποκείμενό της. Δεν αναπτύσσει το αντικείμενο σύμφωνα με μια σκέψη προκαθορισμένη, και το προδιαμορφώνει στην άφηρημένη σφαίρα της Λογικής. Δεν αναπτύσσει την συγκεκριμένη 'Ιδέα του πολιτεύματος, αλλά προσπαθεί να συνδέσει το πολίτευμα με την άφηρημένη 'Ιδέα θεωρώντας το σαν κρίκο της ιστορίας της ζωής της (της ζωής της 'Ιδέας): έκδηλη μυστικοποίηση.

Άλλη θέση είναι ότι οι «διάφορες εξουσίες» «καθορίζονται από τη φύση της Έννοιας» και συνεπώς το Καθολικό τις «παράγει με *αναγκαίο τρόπο*». Άρα οι διάφορες εξουσίες δεν καθορίζονται από τη «δική τους φύση» αλλά από μια φύση ξένη. Ακόμη ή *αναγκαιότητα* δεν συνάγεται από τη δική τους ουσία, και πολύ περισσότερο δεν αποδεικνύεται με κριτικό τρόπο. Η τύχη τους, όπως φαίνεται, είναι προκαθορισμένη από τη «φύση της Έννοιας», σφραγισμένη στα ιερά κατάστιχα της Santa Casa (της Λογικής). Η ψυχή των αντικειμένων, έδω του Κράτους, είναι σκοπός προδιαγραμμένος, προκαθορισμένος πριν από το σώμα της, που δεν είναι παρά φαινομενικότητα. Η «Έννοια» είναι ο υιός στην «'Ιδέα», στο Θεό-Πατέρα, ο *agens*, ή καθοριστική, ή διαφοροποιητική αρχή. «'Ιδέα» και «Έννοια» έδω είναι ύποστασιοποιημένες αφαιρέσεις.

§ 270. «Το ότι σκοπός του Κράτους είναι το καθολικό συμφέρον σαν τέτοιο και άρα, όντας το καθολικό αυτό συμφέρον, ή υπόστασή τους, ή κατοχύρωση των επί μέρους συμφερόντων, αυτό όλο αποτελεί 1) την *άφηρημένη πραγματικότητα* ή την υπόσταση του Κράτους: αλλά και 2) την *αναγκαιότητά* του, καθώς κατανέμεται στις *διαφορές* της Έννοιάς του, που μέσω της υπόστασης

αυτῆς εἶναι ἐπίσης *σταθεροί* πραγματικοὶ προσδιορισμοί, ἐξουσί-
ες· καὶ 3) αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ ὑπόσταση εἶναι τὸ Πνεῦμα ποῦ —
ἔχοντας περάσει τὴ *Μορφή τῆς Παιδείας*⁴ καὶ ἔχοντας ὀλοκληρώ-
σει τὴ *μορφοποίησή* του — γνωρίζει πᾶ καὶ θέλει τὸν ἑαυτό του.
Συνεπῶς τὸ Κράτος *γνωρίζει* τί θέλει καὶ τὸ γνωρίζει στὴν
καθολικότητά του μὲ τὴ μορφή τῆς σκέψης· γι' αὐτὸ λειτουργεῖ
καὶ ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ ἐγνωσμένους σκοποὺς, σύμφωνα μὲ γνω-
στὲς ἀρχὲς καὶ σύμφωνα μὲ νόμους ποῦ δὲν εἶναι μόνο νόμοι καθ'
ἑαυτοί, ἀλλὰ εἶναι μόνο παρόντες στὴ συνείδηση καὶ, ἀκόμη, στὸ
μέτρο ποῦ οἱ ἐνέργειές του ἀναφέρονται στίς ὑπάρχουσες περι-
στάσεις καὶ σχέσεις [λειτουργεῖ καὶ ἐνεργεῖ] σύμφωνα μὲ τὴν
ἀκριβῆ γνώση τους.»

(Ἡ Παρατήρηση στὴν παράγραφο αὐτὴ γιὰ τὴ σχέση Κράτους
- Ἐκκλησίας, ἀργότερα.)

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν λογικῶν αὐτῶν κατηγοριῶν πρέπει νὰ ἐξεταστεῖ
ἰδιαίτερα.

«Τὸ ὅτι σκοπὸς τοῦ Κράτους εἶναι τὸ καθολικὸ συμφέρον σὰν τέ-
τοιο καὶ ἄρα, ὄντας τὸ καθολικὸ αὐτὸ συμφέρον, ἢ ὑπόστασή
τους, ἢ κατοχύρωση τῶν ἐπὶ μέρους συμφερόντων, αὐτὸ ὅλο
ἀποτελεῖ 1) τὴν ἀφηρημένη πραγματικότητα ἢ τὴν ὑπόστασή
του.»

Τὸ ὅτι τὸ καθολικὸ συμφέρον σὰν τέτοιο καὶ σὰν ὑπόσταση τῶν
ἐπὶ μέρους συμφερόντων εἶναι ὁ *σκοπὸς τοῦ Κράτους*, αὐτὸ εἶναι ἢ
πραγματικότητά του, ἢ ὑπόστασή του ὀριζόμενες ἀφηρημένα. Τὸ
Κράτος χωρὶς τὸ σκοπὸ αὐτὸ δὲν εἶναι πραγματικό. Αὐτὸ εἶναι τὸ οὐ-
σιῶδες ἀντικείμενο τῆς θέλησής του, ὅμως ταυτόχρονα δὲν εἶναι παρὰ
ἓνας πολὺ γενικὸς προσδιορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὁ σκο-
πὸς αὐτὸς εἶναι γιὰ τὸ Κράτος τὸ στοιχεῖο τῆς ὑπαρξῆς του.

«Ἄλλὰ ἀποτελεῖ (ἢ ἀφηρημένη πραγματικότητα, ἢ ὑπόσταση) 2)
τὴν *ἀναγκαιότητά* του καθὼς κατανέμεται στίς *διαφορὰς* τῆς Ἐν-
νοιᾶς του, ποῦ μὲσω τῆς ὑπόστασης αὐτῆς εἶναι κι αὐτὲς *σταθεροί*
πραγματικοὶ προσδιορισμοί, ἐξουσίες.»

Ἡ ἀφηρημένη πραγματικότητα, ἢ ὑπόσταση ἀποτελεῖ τὴν *ἀναγ-
καιότητά* του (τοῦ Κράτους), καθὼς ἢ πραγματικότητά του ἐπιμερίζε-
ται σὲ *διαφοροποιημένες δραστηριότητες*, τῶν ὁποίων ἢ διαφορὰ εἶναι
διαφορὰ ἔλλογα καθορισμένη, καὶ ποῦ εἶναι συγκεκριμένα κατηγορή-
ματα. Ἡ ἀφηρημένη πραγματικότητα τοῦ Κράτους, ἢ ὑπόσταση τοῦ
ἴδιου τοῦ Κράτους, εἶναι ἀναγκαιότητα στὸ μέτρο ποῦ ὁ ἀληθινὸς
σκοπὸς τοῦ Κράτους καὶ ἢ ἀληθινὴ ὑπόσταση τοῦ παντὸς πραγματώ-
νονται μόνο στὴ σύσταση τῶν διαφορῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν.

Πράγμα ποῦ σημαίνει: ὁ πρῶτος προσδιορισμὸς τῆς πραγματικό-
τητάς του εἶναι *ἀφηρημένος*. Τὸ Κράτος δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀπλῆ

πραγματικότητα, πρέπει υποχρεωτικά να θεωρηθεί σαν *αποτελεσματική* δραστηριότητα, σαν διαφοροποιούμενη αποτελεσματική δραστηριότητα.

«Ἡ ἀφηρημένη πραγματικότητα ἢ ὑπόστασή του (...) εἶναι ἡ ἀναγκαιότητά του, καθὼς κατανέμεται στὶς διαφορὰς τῆς Ἐννοιαῆς του, διαφορὰς πὸν μέσω τῆς ὑπόστασης αὐτῆς εἶναι ἐπίσης *σταθεροὶ* πραγματικοὶ προσδιορισμοί, ἐξουσίες.»

Ἡ ὑποστασιακὴ σχέση εἶναι σχέση ἀναγκαιότητας. Δηλαδή ἡ ὑπόσταση ἐμφανίζεται χωρισμένη σὲ πραγματικότητες αὐτόνομες ἢ δραστηριότητες, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ καθορισμένες. Θὰ μπορούσα νὰ μεταφέρω τὶς ἀφαιρέσεις αὐτὲς σὲ ὁποιαδήποτε πραγματικότητα. Ὅσο καὶ νὰ ἐξετάζω κατ' ἀρχὴν τὸ Κράτος κάτω ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς «ἀφηρημένης πραγματικότητας», ὀφείλω κατόπιν, ἀναγκαστικά, νὰ τὸ ἐξετάσω μὲ τὴ μορφή τῆς «συγκεκριμένης πραγματικότητας», τῆς «ἀναγκαιότητας», τῆς διαφορᾶς πὸν ἐξαλείφθηκε.

3) «Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ὑπόσταση εἶναι τὸ Πνεῦμα πὸν — ἔχοντας περάσει τὴ *Μορφή τῆς Παιδείας* καὶ ἔχοντας ὀλοκληρώσει τὴ *μορφοποίησή* του — γνωρίζει πᾶ καὶ θέλει τὸν ἑαυτό του. Συνεπῶς τὸ Κράτος, *γνωρίζει* τί θέλει καὶ τὸ γνωρίζει στὴν καθολικότητά του μὲ τὴ μορφή τῆς σκέψης· γι' αὐτὸ λειτουργεῖ καὶ ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ ἐγνωσμένους σκοποὺς, σύμφωνα μὲ γνωστὲς ἀρχὲς καὶ σύμφωνα μὲ νόμους πὸν δὲν εἶναι μόνο νόμοι *καθ' ἑαυτοὶ* ἀλλὰ εἶναι νόμοι παρόντες στὴ συνείδηση καί, ἀκόμη, στὸ μέτρο πὸν οἱ ἐνεργειές του ἀναφέρονται στὶς ὑπάρχουσες περιστάσεις καὶ σχέσεις [λειτουργεῖ καὶ ἐνεργεῖ] σύμφωνα μὲ τὴν ἀκριβῆ γνώση τους.»

Ἄς μεταφράσουμε τώρα σὲ κατανοητὴ γλῶσσα ὅλη αὐτὴ τὴν παράγραφο:

1. *Τὸ Πνεῦμα πὸν γνωρίζει καὶ θέλει τὸν ἑαυτό του* εἶναι ἡ ὑπόσταση τοῦ Κράτους· (τὸ *μορφοποιημένο, αὐτοσυνείδητο* πνεῦμα εἶναι τὸ ὑποκείμενο καὶ ἡ βάση, εἶναι ἡ αὐτονομία τοῦ Κράτους).

2. *Τὸ καθολικὸ συμφέρον καὶ μέσω αὐτοῦ ἡ κατοχύρωση τῶν ἐπὶ μέρους συμφερόντων* εἶναι ὁ καθολικὸς σκοπὸς καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, ἡ ὑπόσταση ἢ διαρκῆς τοῦ Κράτους, ἢ Κρατικὴ φύση τοῦ Πνεύματος πὸν γνωρίζει καὶ θέλει τὸν ἑαυτό του.

3. Τὸ Πνεῦμα πὸν γνωρίζει καὶ θέλει τὸν ἑαυτό του, τὸ αὐτοσυνείδητο Πνεῦμα πὸν διέτρεξε τὶς φάσεις τῆς διαμόρφωσής του, φτάνει στὴν *πραγμάτωση* τοῦ ἀφηρημένου αὐτοῦ περιεχομένου μόνο μὲ τὴ μορφή μιᾶς διαφοροποιημένης πράξης, μὲ τὴν ὑπαρξὴ *διαφόρων ἐξουσιῶν, μιᾶς διαρθρωμένης ἰσχύος.*

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐγγελιανὴ παρουσίαση, ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἀκόλουθα:

α) Γίνονται *υποκείμενα*: ή *άφηρημένη πραγματικότητα*, ή *ανάγκαιότητα* (ή ή *υποστασιακή διαφορά*), ή *υπόσταση*, δηλαδή οί *κατηγορίες της λογικής αφαίρεσης*. Βέβαια ή «*άφηρημένη πραγματικότητα*» και ή «*ανάγκαιότητα*» χαρακτηρίζονται σάν ή *πραγματικότητά του* και ή *ανάγκαιότητά του*, δηλ. του Κράτους: αλλά 1. «*αυτή*», ή «*άφηρημένη πραγματικότητα*» ή «*υπόσταση*» είναι ή *ανάγκαιότητά του*. 2. *Αυτή* είναι πού επιμερίζεται στις έννοιακές διαφορές της πραγμάτωσής του. Οί «*διαφορές της Έννοιας*» είναι «*μέσω της υπόστασης αυτής και σταθεροί πραγματικοί προσδιορισμοί, έξουσίες*». 3. Η «*υπόσταση*» δέν αντιμετωπίζεται πιά σάν *άφηρημένο κατηγορήμα του Κράτους*, σάν ή *υπόστασή «του»*. Έχει γίνει, σάν τέτοια, *υποκείμενο*, γιατί τελικά λέγεται τὸ ἑξῆς: «*αυτή ακριβῶς ή υπόσταση είναι τὸ Πνεῦμα πὸ — ἔχοντας περάσει τὴ μορφή τῆς Παιδείας και ἔχοντας ὀλοκληρώσει τὴ μορφοποίησή του — γνωρίζει πιά και θέλει τὸν ἑαυτό του.*»

β) Δέν λέγεται τελικά: «*τὸ μορφοποιημένο πνεῦμα, κλπ. είναι ή υπόσταση*» ἀλλὰ ἀντίθετα: «*ή υπόσταση είναι τὸ μορφοποιημένο πνεῦμα κλπ.*». Κατὰ συνέπεια τὸ πνεῦμα γίνεται *κατηγορήμα του κατηγορήματός του*.

γ) Ἀφοῦ καθορίστηκε 1. σάν ὁ καθολικός σκοπὸς τοῦ Κράτους και 2. σάν οί διαφοροποιημένες *ἐξουσίες*, ή *υπόσταση* περιγράφεται 3. σάν τὸ *μορφοποιημένο Πνεῦμα*, πὸ γνωρίζει και θέλει τὸν ἑαυτό του, τὸ *πραγματικὸ Πνεῦμα*. Τὸ ἀληθινὸ ἀφετηριακὸ σημεῖο, τὸ Πνεῦμα πὸ γνωρίζει και θέλει τὸν ἑαυτό του και χωρὶς τὸ ὁποῖο ὁ «*σκοπὸς τοῦ Κράτους*» και οί «*ἐξουσίες τοῦ Κράτους*» θὰ ἦταν φανταστικές κατασκευές χωρὶς περιεχόμενο και χωρὶς οὐσία, δηλαδή ὄντοτες ἀνύπαρκτες, ἐμφανίζεται σάν τὸ *ἔσχατο* κατηγορήμα τῆς *υπόστασης* πὸ εἶχε κίολας πρὶν καθοριστεῖ σάν *καθολικός σκοπὸς* και σάν *οἱ διάφορες πολιτικές ἐξουσίες*. Ἄν ή διερεύνηση εἶχε γίνει μὲ βάση τὸ *πραγματικὸ πνεῦμα*, ὁ «*καθολικός σκοπὸς*» θὰ ἦταν τὸ περιεχόμενό του, οἱ *διάφορες ἐξουσίες* θὰ ἦταν ὁ *τρόπος πραγμάτωσής του*, ή *πραγματική* ή *ὕλική* του *ὑπαρξή* ή *καθοριστικότητά τους* θὰ προσδιορίζονταν ξεκινώντας ἀπὸ τὴ φύση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ξεκινᾶ ή διερεύνηση ἀπὸ τὴν «*Ἰδέα*» ή τὴν «*υπόσταση*» σάν *υποκείμενο*, σάν *πραγματική οὐσία*, τὸ *πραγματικὸ υποκείμενο* ἐμφανίζεται μόνο σάν *ἔσχατο κατηγορήμα* τοῦ *άφηρημένου κατηγορήματος*.

Ὁ «*σκοπὸς τοῦ Κράτους*» και οἱ «*πολιτικές ἐξουσίες*», *μυστικοποιούνται* μιά και θεωροῦνται σάν «*τρόποι ὑπαρξῆς*» τῆς «*υπόστασης*» και ἐμφανίζονται ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὴν *πραγματική τους ὑπαρξή*, «*ἀπὸ τὸ Πνεῦμα πὸ γνωρίζει και θέλει τὸν ἑαυτό του, τὸ Πνεῦμα πὸ διέτρεξε τὶς μορφές τῆς Παιδείας*».

δ) Τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο, ὁ *πραγματικὸς προσδιορισμὸς*, ἐμφανίζεται σάν *τυπικό*. Ὁ ἐντελῶς *άφηρημένος προσδιορισμὸς* τῆς *μορφῆς* ἐμφανίζεται σάν τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Ἡ οὐσία τῶν προσδιορισμῶν πού ἀφοροῦν τὸ Κράτος δὲν εἶναι ὅτι εἶναι προσδιορισμοὶ πού ἀφοροῦν τὸ Κράτος, ἀλλὰ ὅτι μποροῦν νὰ νοηθοῦν στὴν πιὸ ἀφηρημένη τους μορφή σὰν λογικο-μεταφυσικοὶ προσδιορισμοί. Τὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον βρίσκεται ὄχι στὴ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἀλλὰ στὴ Λογική. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐργασία δὲν ἔγκειται στὸ ὅτι οἱ ὑπάρχοντες πολιτικοὶ καθορισμοὶ ἐξαυλῶνονται σὲ ἀφηρημένες σκέψεις. Τὸ Πράγμα τῆς Λογικῆς καὶ ὄχι ἡ Λογικὴ τοῦ Πράγματος ἀποτελεῖ τὴ φιλοσοφικὴ στιγμή. Ἡ Λογικὴ δὲν χρησιμεύει γιὰ νὰ ἀποδείξει τὸ Κράτος, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ Κράτος χρησιμεύει γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴ Λογική.

1. Τὸ καθολικὸ συμφέρον καὶ μέσω αὐτοῦ ἡ κατοχύρωση τῶν ἐπιμέρους συμφερόντων σὰν σκοπὸς τοῦ Κράτους.

2. Οἱ διαφορὲς ἐξουσίες σὰν *πραγμάτωση* τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ τοῦ Κράτους.

3. Τὸ μορφοποιημένο, αὐτοσυνείδητο Πνεῦμα πού δρᾷ καὶ κινεῖται σὰν τὸ *ὑποκείμενο* τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς πραγμάτωσής του.

Οἱ συγκεκριμένοι αὐτοὶ προσδιορισμοὶ ἔρχονται μὲ ἐξωτερικὸ τρόπο, *hors d' oeuvres*: τὸ φιλοσοφικὸ τους νόημα εἶναι ὅτι τὸ Κράτος βρίσκει σ' αὐτοὺς τὸ λογικὸ νόημα:

1. σὰν ἀφηρημένη πραγματικότητα ἢ ὑπόσταση.

2. στὸ ὅτι ἡ σχέση ὑπόστασης περνᾷ στὴ σχέση τῆς ἀναγκαιότητας, τῆς ὑποστασιακῆς πραγματικότητας.

3. στὸ ὅτι ἡ ὑποστασιακὴ πραγματικότητα εἶναι στ' ἀλήθεια *Ἔννοια, ὑποκειμενικότητα*.

Παραμερίζοντας τοὺς συγκεκριμένους προσδιορισμοὺς, πού θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουμε ἀνώδυνα μὲ συγκεκριμένους προσδιορισμοὺς ἄλλης σφαίρας, τῆς φυσικῆς π.χ., καὶ πού συνεπῶς εἶναι χωρὶς οὐσία, ἔχουμε μπροστὰ μας ἓνα *κεφάλαιο τῆς Λογικῆς*.

Ἡ ὑπόσταση ἀναγκαστικὰ «διαίρεται στὶς διαφορὲς τῆς Ἔννοι-ας πού, μέσω τῆς ὑπόστασης αὐτῆς, εἶναι ἐπίσης σταθεροὶ πραγματικοὶ προσδιορισμοί». Ἡ πρόταση τούτη — ἡ οὐσία — ἀνήκει στὴ Λογικὴ καὶ ἔχει παραχθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου. Τὸ ὅτι οἱ διαφορὲς αὐτὲς τῆς Ἔννοι-ας εἶναι ἐδῶ διαφορὲς «τῶν δραστηριοτήτων του» (τοῦ Κράτους) καὶ τὸ ὅτι οἱ «σταθεροὶ προσδιορισμοί» εἶναι «πολιτικὲς ἐξουσίες», ἡ παρένθεση αὐτὴ ἀνήκει στὴ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου, στὴν περιοχὴ τῆς ἐμπειρικῆς πολιτικῆς. Ἔτσι, ὁλόκληρη ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου δὲν εἶναι παρὰ μιὰ παρένθεση τῆς Λογικῆς. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ παρένθεση χρησιμεύει σὰν *hors d' oeuvres* στὴν κύρια ἀνάπτυξη. Βλ. γιὰ παράδειγμα σ. 347 [§ 270, Προσθήκη].

«Ἡ ἀναγκαιότητα συνίσταται σὲ τοῦτο: ὅτι τὸ ὅλο ἐπιμερίζεται στὶς διαφορὲς τῆς Ἔννοι-ας καὶ ὅτι τὸ διηρημένο τοῦτο ὅλο δηλώνει μιὰ σταθερὴ καὶ συμπαγὴ καθοριστικὴτητα, πού στὴ σταθερότητά της δὲν εἶναι καθοριστικὴτητα ἀποστεωμένη ἀλλὰ

άντιθετα αναδημιουργείται.» Βλ. επίσης τή Λογική.

§271. «Τὸ πολίτευμα εἶναι κατ' ἀρχήν: ἡ ὀργάνωση τοῦ Κράτους καὶ ἡ διαδικασία τῆς ὀργανικῆς του ζωῆς σὲ σχέση μὲ τὸν ἑαυτό του, ὀργάνωση στὴν ὁποία διακρίνει τὶς στιγμὲς του μέσα του καὶ τὶς ξετυλίγει σὲ *δντότητες*.

Δεύτερο, τὸ Κράτος εἶναι, σὰν ἀτομικότητα, μιὰ Ἐνότητα ἀποκλειστική, ποὺ μ' αὐτὴ τῆς τὴν ιδιότητα ἔρχεται σὲ σχέση μὲ ἄλλες· συνακόλουθα, στρέφει πρὸς τὰ ἔξω τὴ διαφοροποιητικὴ του δραστηριότητα καὶ καθορίζει σύμφωνα μὲ τὸν προσδιορισμὸ αὐτὸ στὴν ιδεικότητά τους τὶς ὑπαρκτὲς διαφορὲς του μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο.»

Προσθήκη: «Τὸ ἐσωτερικὸ Κράτος σὰν τέτοιο εἶναι ἡ Πολιτικὴ ἐξουσία, ὁ προσανάτολισμὸς πρὸς τὰ ἔξω εἶναι ἡ στρατιωτικὴ ἐξουσία, ἡ ὁποία ὁμως μέσα στὸ Κράτος εἶναι μιὰ καθορισμένη πλευρὰ στοὺς κόλπους τοῦ ἴδιου τοῦ Κράτους.»

1. ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

§ 272. «Τὸ καθεστῶς εἶναι ἔλλογο, ἐφ' ὅσον τὸ Κράτος διαχωρίζει καὶ καθορίζει ἐσωτερικὰ τὶς δραστηριότητές του σύμφωνα μὲ τὴ φύση τῆς Ἐννοιας, κι αὐτὸ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἐξουσίες αὐτὲς νὰ εἶναι ἐν ἑαυτῇ ἡ Ὀλότητα: καθεμιὰ περικλείει καὶ ἐμπεριέχει δρῶσες τὶς ἄλλες στιγμὲς καὶ ἐπειδὴ [οἱ ἐξουσίες] ἐκφράζουν τὴ διαφοροποίησή τῆς Ἐννοιας, παραμένουν ὅλες ὀλοκληρωτικὰ στὴν ιδεικότητά του καὶ δὲν συνιστοῦν ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἀτομικὸ ὄλο.»

Τὸ καθεστῶς εἶναι λοιπὸν ἔλλογο ὅταν οἱ Στιγμὲς του μποροῦν νὰ ἀνα-λυθοῦν στὶς ἀφηρημένες λογικὲς στιγμὲς. Τὴν δρᾶσή του, τὸ Κράτος πρέπει νὰ τὴν διαχωρίζει καὶ νὰ τὴν καθορίζει ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν εἰδικὴ τῆς φύση, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴ φύση τῆς Ἐννοιας, ποὺ εἶναι τὸ μυστικοποιημένο κίνητρο τῆς ἀφηρημένης σκέψης. Ἡ Λογικὴ τοῦ καθεστῶτος εἶναι λοιπὸν ἡ ἀφηρημένη λογικὴ καὶ ὄχι ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους. Στὴ θέση τῆς ἔννοιας τοῦ καθεστῶτος ἔχουμε τὸ καθεστῶς τῆς ἔννοιας.— Ἡ σκέψη δὲν συμμορφώνεται στὴ φύση τοῦ Κράτους, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ Κράτος συμμορφώνεται μὲ ἓνα προκατασκευασμένο σύστημα σκέψης.

§ 273. «Τὸ πολιτικὸ Κράτος διαιρεῖται ἔτσι (πῶς γίνεται αὐτό;) στὶς παρακάτω ὑποστασιακὲς διαφορὲς:

α) στὴν ἐξουσία καθορισμοῦ καὶ καθιέρωσης τοῦ καθολικοῦ, τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία.

β) στὴν ἐξουσία τῆς ὑπαγωγῆς τῶν ἐπὶ μέρους σφαιρῶν καὶ τῶν ἀτομικῶν περιπτώσεων στὸ καθολικὸ — τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία.

γ) στην εξουσία της ύποκειμενικότητας, ή όποια είναι ή θέληση που παίρνει την τελική απόφαση, την *έξουσία του ήγεμόνα* — στην όποια οί διαφοροποιημένες εξουσίες συγκλίνουν σε μιὰ άτομική ένότητα που αποτελεί έτσι την αιχμή και την αρχή του Παντός — την εξουσία της *συνταγματικής Μοναρχίας*.»

Θά ξαναγυρίσουμε στη διαίρεση αυτή, αφού πρώτα εξετάσουμε διεξοδικότερα την περιγραφή της.

§ 274. «Δεδομένου ότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι πραγματικὸ παρὰ μόνο στοῦ βαθμοῦ που ἔχει ἐπίγνωση ὅτι εἶναι καὶ ὅτι τὸ Κράτος σὰν πνεῦμα ἑνὸς λαοῦ εἶναι ταυτόχρονα ὁ νόμος που διαπερνᾷ ὅλες τίς σχέσεις αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, τὰ ἦθη καὶ τὴ συνείδηση τῶν ἀτόμων, ἀπὸ αὐτὸ συνάγεται ὅτι τὸ καθεστῶς κάθε λαοῦ ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴ μορφή τῆς αὐτοσυνείδησης τοῦ λαοῦ τούτου. Σ' αὐτὴ τὴν αὐτοσυνείδηση ἐδράζεται ἡ ὑποκειμενικὴ του ἐλευθερία καὶ συνακόλουθα ἡ πραγματικότητά του καθεστῶτος ... Γι' αὐτὸ καὶ κάθε λαὸς ἔχει τὸ καθεστῶς που τοῦ προσιδιάζει καὶ τοῦ ἀρμόζει.»

Ἐκτὸς τῆς συλλογιστικῆς τοῦ Χέγκελ βγαίνει μόνο ὅτι τὸ Κράτος ἐκεῖνο, ὅπου ἡ «φύση καὶ ἡ μορφή ἑνὸς λαοῦ» καὶ τὸ «καθεστῶς» ἀντιφάσκουν μεταξύ τους, δὲν εἶναι ἀληθινὸ Κράτος. Τὸ ὅτι ἓνα σύνολο θεσμῶν που ὑπῆρξε προῖόν μιᾶς παρωχημένης συνείδησης μπορεῖ, γιὰ μιὰ πιὸ προχωρημένη συνείδηση, νὰ μεταβληθεῖ σὲ καταπιεστικὸ ἀλυσόδεμα, κλπ., κλπ., αὐτὸ ἀναμφίβολα εἶναι κοινοτυπία. Τὸ συμπέρασμα που μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ βγεῖ ἀπὸ αὐτὸ θὰ ἦταν ἡ ἀπαίτηση γιὰ τὴν ἐδραίωση ἑνὸς θεσμικοῦ καθεστῶτος που νὰ ἔχει συστατικὴ ιδιότητα καὶ ἀρχὴ τὴν πρόοδο σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν πορεία τῆς συνείδησης. Νὰ μπορεῖ νὰ ἐξελίσσεται ταυτόχρονα μὲ τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο, πράγμα που εἶναι δυνατὸ νὰ συμβεῖ μόνο ἂν ὁ «ἄνθρωπος» γίνετ' Ἀρχὴ τοῦ καθεστῶτος. Ὁ Χέγκελ ἐδῶ εἶναι σοφιστής.

a) Ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα

§ 275. «Ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα ἐμπεριέχει τίς τρεῖς Στιγμές τῆς ὀλότητος [(§ 272)], τὴ Στιγμὴ τῆς *καθολικότητος* τοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν νόμων, τὴ Στιγμὴ τῆς διαβούλευσης σὰν μορφή συσχέτισης τοῦ *ἐπὶ μέρους* μὲ τὸ καθολικὸ καὶ τὴ Στιγμὴ τῆς τελικῆς ἀπόφασης σὰν *αὐτοκαθορισμό*, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀντλεῖ τὴν ἀπαρχὴ τῆς πραγμάτωσής του. Αὐτὸς ὁ ἀπόλυτος αὐτοκαθορισμὸς συνιστᾷ τὴ διακριτικὴ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας τοῦ ήγεμόνα σὰν τέτοιας, ἀρχὴ που θὰ πρέπει νὰ ἀναπτύξουμε πρώτη.»

Ἡ ἀρχὴ τῆς παραγράφου αὐτῆς δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τοῦτο: «ἡ καθολικότητα τοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν νόμων» εἶναι: ἡ *ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα*: ἡ βουλή, δηλαδὴ ἡ συσχέτιση ἐπὶ μέρους καὶ καθολικοῦ εἶναι ἡ *ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα*. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ που μὲ τὴν ἐξουσία

του ήγεμόνα έννοοῦμε τὴν ἐξουσία τοῦ μονάρχη (συνταγματικοῦ), ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα δὲν μένει ἔξω ἀπὸ τὴν καθολικότητα τοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν νόμων.

Ἄλλὰ ἐκεῖνο πὸν πραγματικὰ ὁ Χέγκελ θέλει νὰ πεί δὲν εἶναι παρὰ τοῦτο: θέλει ἡ «καθολικότητα τοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν νόμων» νὰ εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα, ἡ κυριαρχία τοῦ Κράτους. Δὲν ἔχει ὅμως τότε δικαίωμα νὰ κάνει τὴν ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα ὑποκείμενο καὶ — ἀφοῦ σὰν ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα μπορεῖ νὰ έννοοῦμε καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα ὡς ἀτομικὴ θέληση — νὰ δημιουργεῖ τὴν ψευδῆ έντύπωση ὅτι ὁ ήγεμόνας θὰ εἶναι κύριος τῆς Στιγμῆς αὐτῆς, τὸ ὑποκείμενό της. Ἄς στραφοῦμε πρὸς αὐτὸ πὸν ὁ Χέγκελ δίνει ὡς «διακριτικὴ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας τοῦ ήγεμόνα σὰν τέτοιας», δηλ. στὴ «Στιγμὴ τῆς τελικῆς ἀπόφασης σὰν αὐτοκαθορισμό, στὸν ὁποῖο τὸ καθετὶ ἀνάγεται κι ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀντλεῖ τὴν ἀπαρχὴν πραγμάτων του», γιὰ τὸν «ἀπόλυτο αὐτοκαθορισμό».

Ἐδῶ ὁ Χέγκελ δὲν λέει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ ὅτι: ἡ πραγματικὴ θέληση, δηλαδή ἡ ἀτομικὴ, εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα. Ἔτσι, στὴν § 12 λέει:

«Παίρνοντας ἡ θέληση τὴ μορφή τῆς ἀτομικότητας (...) γίνεται θέληση πὸν ἀποφασίζει, καὶ μόνο σὰν τέτοιου εἶδους θέληση εἶναι θέληση πραγματικὴ.»

Στὸ μέτρο πὸν ἡ Στιγμὴ αὐτὴ τῆς «τελικῆς ἀπόφασης» ἢ τοῦ «ἀπόλυτου αὐτοκαθορισμοῦ» διαχωρίζεται ἀπὸ τὴν «καθολικότητα» τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ιδιαιτερότητα τῆς διαβούλευσης, ἔχουμε τὴν πραγματικὴ θέληση σὰν αὐτοβουλία. Ἦ: «Ἡ αὐτοβουλία εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα», ἢ: «Ἡ ἐξουσία τοῦ ήγεμόνα εἶναι ἡ αὐτοβουλία.»

§ 276. «Ἄ ἠμελικὸς προσδιορισμὸς τοῦ πολιτικοῦ Κράτους εἶναι ἡ ὑποστασιακὴ ένότητα σὰν ιδεϊκότητα τῶν Στιγμῶν του, ένότητα στὴν ὁποία:

α) οἱ ἐπὶ μέρους ἐξουσίες καὶ λειτουργίες διαλύονται στὸ μέτρο πὸν διατηροῦνται, καὶ δὲν διατηροῦνται παρὰ στὸ βαθμὸ πὸν ἔχουν νομιμότητα, ὄχι ἀνεξάρτητη, ἀλλὰ καθορισμένη ἀπὸ τὴν Ἰδέα τοῦ Ὁλοῦ· ὅταν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἰσχύ της καὶ ἀποτελοῦν τὰ κινητὰ της μέλη, [τῆς Ἰδέας τοῦ Ὁλοῦ] θεωρούμενης σὰν ἀπλῆς ένότητας τοῦ Ἐαυτοῦ τους.

Προσθήκη: Παρομοιάζουμε τὴν ιδεϊκότητα αὐτὴ τῶν Στιγμῶν μετὴ ζωὴ στὸ φυσικὸ ὄργανισμό.»

Δηλαδή: Ὁ Χέγκελ μιλά μόνο γιὰ τὴν ἰδέα «τῶν ἐπὶ μέρους ἐξουσιῶν». Τοὺς παραχωρεῖ μόνο μιὰ νομιμότητα καθορισμένη ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ὄλου· τοὺς ἐπιτρέπει νὰ «πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἰσχύ της» μόνο. Τὸ ὅτι ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι, αὐτὸ ἐδράζεται στὴν ἰδέα τοῦ ὄργανισμοῦ.

“Όμως ἐδῶ ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ ἀναλυθεῖ ὁ τρόπος πού ἐφαρμόζεται τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Γιατὶ ὑποχρεωτικὰ πρέπει νὰ κυριαρχεῖ στὸ Κράτος ὁ ἐνσυνείδητος λόγος. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παρουσιάζεται σὰν τὸ λογικὸ ἢ ὑποστασιακὴ ἀναγκαιότητα — καθαρὰ ἐσωτερικὴ καὶ συνακόλουθα καθαρὰ ἐξωτερικὴ —, ἢ ἐνδεχομενικὴ ἀνάμιξη τῶν «ἐξουσιῶν καὶ λειτουργιῶν».

§ 277. β) «Οἱ ἐπὶ μέρος λειτουργίες καὶ δραστηριότητες τοῦ Κράτους, ὡς οἱ οὐσιώδεις Στιγμές του, ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ σ’ αὐτὸ καὶ ἡ σύζευξή τους μὲ τὰ ἄτομα πού τις ἀσκοῦν καὶ τις ἐκτελοῦν γίνεται ὄχι μὲ βάση τὴν ἄμεση προσωπικότητά τους ἀλλὰ μὲ βάση τις καθολικὲς καὶ ἀντικειμενικὲς τους ιδιότητες· συνεπῶς ἡ σύνδεσή τους μὲ τὴν ἰδιαίτερη προσωπικότητα σὰν τέτοια γίνεται μὲ τρόπο ἐξωτερικὸ καὶ συμπτωματικὸ. Οἱ ἐξουσίες καὶ οἱ λειτουργίες τοῦ Κράτους λοιπὸν δὲν μποροῦν νὰ ἀποτελοῦν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία.»

Ἐννοεῖται ὅτι ἂν οἱ ἐπὶ μέρος λειτουργίες καὶ δραστηριότητες τοῦ Κράτους χαρακτηρίζονται σὰν Κρατικὲς λειτουργίες καὶ δραστηριότητες, σὰν Κρατικὲς λειτουργίες καὶ σὰν Κρατικὴ ἐξουσία, δὲν εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀλλὰ Κρατικὴ. Πρόκειται γιὰ ταυτολογία.

Οἱ λειτουργίες καὶ οἱ δραστηριότητες τοῦ Κράτους συνδέονται μὲ ἄτομα (μόνο μέσω ἀτόμων ὑπάρχει τὸ Κράτος) ὄχι ὅμως μὲ τὸ ἄτομο σὰν ἄτομο φυσικὸ, ἀλλὰ σὰν ἄτομο πολιτικὸ, μὲ τὴν ἰδιότητά του νὰ εἶναι πολιτικὸ. Ἔτσι εἶναι γελοῖο νὰ λέγεται, ὅπως τὸ λέει ὁ Χέγκελ, ὅτι οἱ λειτουργίες καὶ οἱ δραστηριότητες τοῦ Κράτους συνδέονται μὲ τὸ ἐπὶ μέρος ἄτομο σὰν τέτοιο «μὲ τρόπο ἐξωτερικὸ καὶ συμπτωματικὸ». Συνδέονται μ’ αὐτὸ μὲ ἓνα vinculum substantiale, μέσω μιᾶς οὐσιώδους ιδιότητος αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Ἀποτελοῦν τὴ φυσικὴ ἐκδήλωση στὴν πράξη τῆς οὐσιώδους ιδιότητάς του. Ἄν παρεμβάλλεται ἐδῶ αὐτὴ ἢ χωρὶς νόημα φράση, εἶναι γιὰ τὸ Χέγκελ ἀντιλαμβάνεται τις λειτουργίες καὶ τις δραστηριότητες τοῦ Κράτους μὲ ἀφηρημένο τρόπο καὶ τὴν ἐπὶ μέρος ἀτομικότητα σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτό. Ξεχνᾷ ὅμως ὅτι ἡ ἐπὶ μέρος ἀτομικότητα εἶναι μιὰ ἀτομικότητα ἀνθρώπινη καὶ ὅτι οἱ λειτουργίες καὶ οἱ δραστηριότητες τοῦ Κράτους εἶναι λειτουργίες ἀνθρώπινες, ξεχνᾷ ὅτι ἡ οὐσία τῆς «ἐπὶ μέρος προσωπικότητος» δὲν εἶναι ἡ γενειάδα τῆς, τὸ αἷμα τῆς, ἢ ἀφηρημένη φυσικὴ τῆς ὑπόστασις, ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ κοινωνικὴ τῆς ἰδιότητα καὶ ὅτι οἱ λειτουργίες τοῦ Κράτους, κλπ. δὲν εἶναι παρὰ τρόποι ὑπαρξῆς καὶ δράσης τῶν κοινωνικῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Γίνεται συνεπῶς κατανοητὸ ὅτι τὰ ἄτομα, στὸ βαθμὸ πού εἶναι φορεῖς τῶν ὑποθέσεων καὶ δραστηριοτήτων τοῦ Κράτους, λειτουργοῦν σύμφωνα μὲ τὴν κοινωνικὴ τους καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιωτικὴ τους ἰδιότητα.

§ 278. «Οἱ δύο ἀκόλουθοι προσδιορισμοὶ συνιστοῦν τὴν Κρατικὴν

κυριαρχία: οί ἐπὶ μέρος λειτουργίες καὶ δραστηριότητες τοῦ Κράτους δὲν ἔχουν αὐτάρκη καὶ σταθερὴ ὄντοτητα οὔτε δι' ἑαυτὲς οὔτε στὴν ἐπὶ μέρος βούληση τῶν ἀτόμων· ἀντίθετα ἡ ἔσχατη ρίζα τους βρίσκεται στὴν ἐνότητα τοῦ Κράτους σὰν τοῦ ἀπλοῦ ἑαυτοῦ τους.» « Ὁ δεσποτισμὸς σημαίνει τὴν κατάσταση ἀπουσίας τοῦ νόμου ὅπου ἢ ἐπὶ μέρος βούληση, εἴτε πρόκειται γιὰ βούληση μονάρχη εἴτε γιὰ βούληση τοῦ λαοῦ λογαριάζεται νόμος ἢ ἐπέχει θέση νόμου ἐνῶ ἀντίθετα ἡ κυριαρχία σ' ἓνα ἔννομο, συνταγματικὸ καθεστῶς συνιστᾷ τὴ Στιγμὴ τῆς ἰδεικότητας τῶν ἐπὶ μέρος σφαιρῶν καὶ δραστηριοτήτων: ἡ τάδε ἐπὶ μέρος σφαῖρα δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀνεξάρτητο, αὐτόνομο στοὺς σκοποὺς του καὶ στὶς μορφές τῆς δράσης του, κλεισμένο στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἀντίθετα, στοὺς σκοποὺς του καὶ στὶς μορφές τῆς δράσης του, καθορίζεται ἀπὸ τὸ σκοπὸ τοῦ συνόλου (ποῦ γενικὰ ἀποκαλοῦν — χρησιμοποιώντας μιὰ ἀρκετὰ ἀσαφὴ ἔκφραση — τὸ *καλὸ τοῦ Κράτους*) καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτόν. Ἡ ἰδεικότητα αὐτὴ ἐκδηλώνεται μὲ δύο τρόπους: σὲ κατάσταση ὁμαλότητας οἱ ἐπὶ μέρος σφαῖρες καὶ λειτουργίες ἐπιδιώκουν τὴν διεκπεραίωση τῶν ἰδιαίτερων ὑποθέσεών τους [...], καὶ κατὰ ἓνα μέρος μόνο εἶναι ἡ πλευρὰ τῆς ἀναγκαιότητας, ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ Πράγματος, ἀναγκαιότητα ποῦ δρᾷ ἔτσι ὥστε ἢ αὐτο-ἐπιδιώξῃ τους νὰ ἀντιστρέφεται *ξαφνικὰ* σὲ συμβολὴ στὴν ἀμοιβαία συντήρηση καὶ στὴ συντήρηση τοῦ ὄλου [...], κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος ὅμως εἶναι ἡ *ἄμεσα ἀσκούμενη δράση* ἀπὸ τὰ πάνω ποῦ τὶς ἐπαναφέρει συνεχῶς στὰ πλαίσια τοῦ σκοποῦ τοῦ συνόλου καὶ τὶς περιορίζει μέσα σ' αὐτὰ [...], ποῦ τὶς ὑποχρεώνει νὰ δροῦν ἄμεσα γιὰ τὴ συντήρηση αὐτῆ — σὲ κατάσταση ὅμως *ἀνωμαλίας*, ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς, τότε ἡ κυριαρχία εἶναι ἐκείνη στῆς ὁποίας τὴν ἀπλὴ ἔννοια συμπυκνώνεται ὁ ὀργανισμὸς ποῦ στὴν ἄλλη κατάσταση ὑφίσταται στὶς ἰδιαιτερότητές του καὶ στὴν ὁποία ἐπαφίεται ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους μέσα ἀπὸ τὴ θυσία τοῦ δικαίωματος, δικαιολογημένου σὲ ἄλλους καιροὺς, τῶν ἰδιαιτεροτήτων αὐτῶν: τότε εἶναι ποῦ ἡ ἰδεοκρατία αὐτὴ φτάνει στὴν πραγμάτωση ποῦ τῆς *προσιδιάζει*.»

Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἰδεοκρατία αὐτὴ δὲν ἀναπτύσσεται μέχρις ὅτου σχηματίζει ἓνα ἐγνωσμένο, ἔλλογο σύστημα. Ἐκδηλώνεται στὴν κατάσταση *ὁμαλότητας* εἴτε μόνο μὲ τὴ μορφή ἐνὸς ἐξωτερικοῦ ἐξαναγκασμοῦ ποῦ ἐπιβάλλεται σὰν ἐπικρατούσα δύναμη στὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ, μὲ μιὰ «ἄμεσα ἀσκούμενη ἀπὸ τὰ πάνω δράση», εἴτε σὰν ἓνα μὴ συνειδητὸ, τυφλὸ ἀποτέλεσμα τῆς αὐτο-ἐπιδίωξης. Τὴν «πραγμάτωση ποῦ τῆς *προσιδιάζει*», ἡ ἰδεοκρατία αὐτὴ δὲν τὴν βρίσκει παρὰ «σὲ κατάσταση πολέμου ἢ ἀνωμαλίας», ἔτσι ὥστε ἡ οὐσία του ἐδῶ ἐκφράζεται σὰν «κατάσταση πολέμου ἢ ἀνωμαλίας» τοῦ ὑπάρχοντος πραγματικοῦ

Κράτους, ἐνῶ ἡ «κατάσταση ἡρεμίας» σημαίνει ἀντίθετα πόλεμο καὶ ἀνωμαλία τοῦ ἐγωισμού.

Ἡ *κυριαρχία*, ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ Κράτους, δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο σὰν *ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα*: σὰν *Ἰδέα*. Ὁ Χέγκελ ἄλλωστε ἱκανοποιεῖται μ' αὐτὸ, γιατί πρόκειται μονάχα γιὰ *Ἰδέα*. Ἄρα ἡ κυριαρχία δὲν ὑπάρχει ἀπὸ μιὰ πλευρὰ παρὰ σὰν ὑπόσταση *χωρὶς συνείδηση, ὑπόσταση τυφλή*. Θὰ δοῦμε ἀμέσως τώρα τὴν ἄλλη τῆς πραγματικότητας.

§ 279. «Ἡ κυριαρχία, πού κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι παρὰ ἡ *καθολικὴ σκέψη* τῆς ἰδεϊκότητας αὐτῆς, ὑπάρχει μόνο μὲ τὴ μορφή τῆς βέβαιης γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς *ὑποκειμενικότητας* καὶ τοῦ ἀφηρημένου καὶ ἄρα *χωρὶς ἰδιαιτέρη βάση* αὐτοκαθορισμοῦ τῆς θέλησης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρέει ἡ τελικὴ ἀπόφαση. Ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρας τοῦ Κράτους σὰν τέτοιου πού, μὲ τὴ σειρά του, μόνο μέσω τοῦ χαρακτήρα τούτου εἶναι *ἓνα* (ἀνάμεσα στ' ἄλλα) Κράτος. Ἀλλὰ ἡ *ὑποκειμενικότητα* δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο ὡς *ὑποκείμενο*, ἡ προσωπικότητα ὡς *πρόσωπο*, καὶ σ' ἓνα καθεστῶς πού ἔχει φτάσει σὲ ὠριμότητα καὶ σὲ ὀρθολογικότητα, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς Στιγμὲς τῆς Ἐννοίας πραγματώνει καὶ διακρίνει τὴ *Μορφὴ* τῆς *κάνοντάς* τὴν *πραγματικὴ δι' ἑαυτή*. Συνεπῶς, ἡ Στιγμὴ τούτη τοῦ ὅλου, ὅπου παίρνεται ἡ ἀπόλυτη ἀπόφαση, δὲν εἶναι ἢ ἐν γένει Ἄτομικότητα, ἀλλὰ *ἓνα Ἄτομο*, ὁ *μονάρχης*.»

1. «Ἡ κυριαρχία, πού κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι παρὰ ἡ *καθολικὴ σκέψη* τῆς ἰδεϊκότητας αὐτῆς ὑπάρχει μόνο μὲ τὴ μορφή τῆς βέβαιης γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς *ὑποκειμενικότητας* [...]. Ἡ *ὑποκειμενικότητα* δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνο ὡς *ὑποκείμενο*, ἡ προσωπικότητα ὡς *πρόσωπο*. Σ' ἓνα καθεστῶς πού ἔχει φτάσει σὲ ὠριμότητα καὶ σὲ ὀρθολογικότητα, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς Στιγμὲς τῆς Ἐννοίας πραγματώνει καὶ διακρίνει τὴ μορφή τῆς *κάνοντάς* τὴν *πραγματικὴ δι' ἑαυτή*.

2. Ἡ κυριαρχία «ὑπάρχει μόνο [...] μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀφηρημένου καὶ ἄρα *χωρὶς ἰδιαιτέρη βάση αὐτοκαθορισμοῦ* τῆς θέλησης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρέει ἡ τελικὴ ἀπόφαση. Ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρας τοῦ Κράτους σὰν τέτοιου, πού, μὲ τὴ σειρά του, μόνο μέσω τοῦ χαρακτήρα τούτου εἶναι *ἓνα* (ἀνάμεσα στ' ἄλλα) Κράτος [...] (καὶ σ' ἓνα καθεστῶς πού ἔχει φτάσει σὲ ὠριμότητα καὶ ὀρθολογικότητα, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς Στιγμὲς τῆς Ἐννοίας πραγματώνει καὶ διακρίνει τὴ *Μορφὴ* τῆς *κάνοντάς* τὴν *πραγματικὴ δι' ἑαυτή*). Συνεπῶς ἡ Στιγμὴ τούτη τοῦ ὅλου ὅπου παίρνεται ἡ ἀπόλυτη ἀπόφαση δὲν εἶναι ἢ ἐν γένει Ἄτομικότητα, ἀλλὰ *ἓνα Ἄτομο*, ὁ *μονάρχης*.»

Ἡ πρώτη φράση δὲν σημαίνει παρὰ μόνο τοῦτο: ἡ καθολικὴ σκέψη τῆς ιδεικότητος αὐτῆς, τῆς ὁποίας μόλις πρὶν εἶδαμε τὴ θλιβερὴ ὑπαρξή, πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ εἶναι τὸ αὐτοσυνείδητο ἔργο τῶν ὑποκειμένων καί, ἔτσι, νὰ ὑπάρχει γι' αὐτὰ καὶ σ' αὐτά.

Ἄν ὁ Χέγκελ εἶχε ξεκινήσει μὲ ἀφετηρία τὰ πραγματικὰ ὑποκείμενα σὰν βάση τοῦ Κράτους, δὲν θὰ βρισκόταν στὴν ἀνάγκη νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ μιά, μὲ μυστικιστικὸ τρόπο, ὑποκειμενικοποίηση τοῦ Κράτους. «Λοιπὸν», λέει ὁ Χέγκελ, «ἡ ὑποκειμενικότητα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει παρὰ ὡς *ὑποκείμενο*, ἢ προσωπικότητα ὡς *πρόσωπο*.» Κι αὐτὸ εἶναι μυστικοποίηση. Ἡ ὑποκειμενικότητα εἶναι προσδιορισμὸς τοῦ ὑποκειμένου, ἢ προσωπικότητα προσδιορισμὸς τοῦ προσώπου. Ἐντὶ λοιπὸν νὰ τις ἀντιμετωπίσει σὰν κατηγορήματα τῶν ὑποκειμένων τους, ὁ Χέγκελ προσδίδει μιὰ αὐτόνομη ὑπαρξή στὰ κατηγορήματα καὶ τὰ κάνει κατόπιν, μὲ μυστικιστικὸ τρόπο, νὰ μεταμορφώνονται σὲ ὑποκείμενά τους.

Ἡ ὑπαρξὴ τῶν κατηγορημάτων εἶναι τὸ ὑποκείμενο: τὸ ὑποκείμενο εἶναι λοιπὸν ἡ ὑπαρξὴ τῆς ὑποκειμενικότητος κλπ. Ὁ Χέγκελ μετασχηματίζει σὲ κατηγορήματα, τὰ ἀντικείμενα σὲ αὐτόνομες ὀντότητες, τὸ κάνει ὅμως ἀποχωρίζοντάς τα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ αὐτόνομη ὑπαρξή τους, ἀποχωρίζοντάς τα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενό τους. Ἔτσι τὸ πραγματικὸ ὑποκείμενο ἐμφανίζεται σὰν ἀποτέλεσμα ἐνῶ ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνει εἶναι νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὸ πραγματικὸ ὑποκείμενο καὶ νὰ διαπιστώσει τὴν ἀντικειμενοποίησή του. Ἀπὸ δῶ πηγάζει τὸ ὅτι ἡ μυστικὴ ὑπόστασις γίνεται πραγματικὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ πραγματικὸ ὑποκείμενο ἐμφανίζεται σὰν κάτι ἄλλο, σὰν στιγμὴ τῆς μυστικῆς ὑπόστασις. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ Χέγκελ ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ κατηγορήματα τοῦ καθολικοῦ προσδιορισμοῦ ἀντὶ νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὸ πραγματικὸ *ens* (*ὑποκείμενο*, * ὑποκείμενο) καὶ χρειάζεται ἔτσι κάποιον φορέα τῶν κατηγορημάτων αὐτῶν, γι' αὐτὸ ἡ μυστικὴ ἰδέα γίνεται ὁ φορέας αὐτός. Αὐτὸς εἶναι ὁ δυϊσμός: ὁ Χέγκελ δὲν θεωρεῖ τὸ καθολικὸ σὰν τὴν πραγματικὴ φύση τοῦ πραγματικοῦ-περατοῦ, δηλαδὴ τοῦ ὑπάρχοντος, τοῦ καθορισμένου, ἢ δὲν θεωρεῖ τὸ πραγματικὸ *ens* σὰν τὸ *ἀληθινὸ ὑποκείμενο* τοῦ ἄπειρου.

Ἔτσι ἡ κυριαρχία, τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα τοῦ Κράτους, θεωρεῖται ἐδῶ σὰν αὐτόνομη ὀντότητα ποῦ ὁ Χέγκελ τὴν κάνει ἀντικείμενο. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι τὸ ἀντικείμενο τοῦτο πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ξαναγίνει ὑποκείμενο. Ὅμως τότε τὸ ὑποκείμενο αὐτὸ ἐκδηλώνεται σὰν μιὰ αὐτοενσάρκωση τῆς κυριαρχίας, ἐνῶ ἡ κυριαρχία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἀντικειμενοποιημένο πνεῦμα τῶν ὑποκειμένων τοῦ Κράτους.

Ἀφήνοντας τώρα κατὰ μέρος τὸ βασικὸ αὐτὸ ἐλάττωμα τῆς ὄλης

* Ἑλληνικὰ στὸ κείμενο.

ανάπτυξης, ἄς δοῦμε τὴν πρώτη αὐτὴ φράση τῆς παραγράφου: ἡ κυριαρχία, ἡ ιδεικότητα τοῦ Κράτους σὰν πρόσωπο, σὰν «ὑποκείμενο», ὑπάρχει, αὐτὸ ἐννοεῖται, μὲ τὴ μορφή πολλῶν προσώπων, πολλῶν ὑποκειμένων, δεδομένου ὅτι κανένα ἐπὶ μέρους πρόσωπο δὲν ἀπορροφᾷ τὴ σφαῖρα τῆς Προσωπικότητας, κανένα ἐπὶ μέρους ὑποκείμενο τῆ σφαῖρα τῆς ὑποκειμενικότητας. Καὶ τί ιδεοκρατία τοῦ Κράτους θὰ ἦταν ἐκεῖνη ποὺ ἀντὶ νὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ αὐτοσυνείδηση τῶν πολιτῶν, ἀντὶ νὰ εἶναι ἡ κοινὴ ψυχὴ τοῦ Κράτους, εἶναι ἓνα πρόσωπο, ἓνα ὑποκείμενο. Κι ἐδῶ πάλι στὴ φράση τούτη, ὁ Χέγκελ δὲν προχώρησε σὲ παραπέρα ἀνάλυση. Ἐδῶ ὁ Χέγκελ πρόκειται νὰ περιγράψει τὸ μονάρχη σὰν τὸν πραγματικὸ Ἀνθρωπο-Θεό, σὰν τὴν *πραγματικὴ ἐνσάρκωση* τῆς Ἰδέας.

«Ἡ κυριαρχία... ὑπάρχει μόνο... μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀφηρημένου καὶ ἄρα χωρὶς ἰδιαίτερη βάση *αὐτοκαθορισμοῦ* τῆς θέλησης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ τελικὴ ἀπόφαση. Ἐδῶ βρίσκεται ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρας τοῦ Κράτους σὰν τέτοιου, ποὺ μὲ τὴ σειρά του μόνο μέσω τοῦ χαρακτήρα τούτου εἶναι ἓνα (ἀνάμεσα στ' ἄλλα) Κράτος... σ' ἓνα καθεστῶς ποὺ ἔχει φτάσει σὲ ὠριμότητα καὶ ὀρθολογικότητα, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς Στιγμὲς τῆς Ἐννοιας πραγματώνει καὶ διακρίνει τὴ Μορφή τῆς κἀνοντάς τὴν *πραγματικὴ δι' ἑαυτὴ*. Συνεπῶς, ἡ Στιγμὴ τούτη τοῦ ὄλου ὅπου παίρνεται ἡ ἀπόλυτη ἀπόφαση δὲν εἶναι ἡ ἐν γένει ἀτομικότητα, ἀλλὰ ἓνα Ἄτομο, ὁ *μονάρχης*.»

Ἐχομε ἀπὸ πρὶν κιάλας ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ στὴ φράση αὐτὴ. Ἡ Στιγμὴ τῆς τελικῆς ἀπόφασης, τῆς αὐτόβουλης, ἐπειδὴ εἶναι συγκεκριμένη, ἀπόφασης, εἶναι ἡ *ἐξουσία-τοῦ-ἡγεμόνα* γιὰ *θέληση* γενικά. Ἡ ἰδέα τῆς *ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα*, ὅπως ὁ Χέγκελ τὴν ἀναπτύσσει, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν *ιδέα τῆς αὐτο-βουλίας* τῆς ἀπόφασης τῆς θέλησης.

Λοιπὸν, ἐνῶ ὁ Χέγκελ ἐρμηνεύει τὴν κυριαρχία ἀκριβῶς σὰν Κρατικὴ ἰδεοκρατία, σὰν τὸν πραγματικὸ καθορισμὸ τῶν μερῶν ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ὄλου, τὴν κάνει τώρα *ἀφηρημένο* αὐτοκαθορισμὸ τῆς θέλησης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ τελικὴ ἀπόφαση. Ἐδῶ βρίσκεται ὁ *ἀτομικὸς* χαρακτήρας τοῦ Κράτους σὰν τέτοιου». Πρὶν γινόταν λόγος γιὰ ὑποκειμενικότητα, τώρα γιὰ ἀτομικότητα. Τὸ Κράτος σὰν Κράτος κυρίαρχο ὀφείλει ὑποχρεωτικὰ νὰ εἶναι ἓνα Κράτος, νὰ εἶναι ἓνα ἄτομο, νὰ ἔχει ἀτομικότητα. Καὶ μόνο μέσω αὐτοῦ, μέσω τῆς ἀτομικότητας αὐτῆς, τὸ Κράτος εἶναι ἓνα Κράτος (ἀνάμεσα στ' ἄλλα). Ἡ ἀτομικότητα εἶναι μόνο ἡ *φυσικὴ* Στιγμὴ τῆς ἐνικότητάς του, ὁ *φυσικὸς καθορισμὸς* τοῦ Κράτους. «Συνεπῶς, ἡ Στιγμὴ τούτη ὅπου παίρνεται ἡ ἀπόλυτη ἀπόφαση δὲν εἶναι ἡ ἐν γένει ἀτομικότητα, ἀλλὰ ἓνα ἄτομο, ὁ *μονάρχης*.» Πῶς αὐτό; Γιατί «σ' ἓνα καθεστῶς ποὺ ἔχει

φτάσει σε ώριμότητα και ὀρθολογικότητα, καθεμιά ἀπὸ τὶς τρεῖς Στιγμὲς τῆς Ἑννοίας πραγματώνει καὶ διακρίνει τὴ Μορφὴ τῆς κἀνοντάς τὴν πραγματικὴ δι' ἑαυτή.» Ἡ «ἀτομικότητα» εἶναι μιὰ στιγμή τῆς Ἑννοίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκόμη ἕνα ἄτομο. Καὶ τί θὰ ἦταν ἕνα καθεστῶς ὅπου ἡ καθολικότητα καὶ ἡ ἰδιαιτερότητα «θὰ πραγμάτωναν καὶ θὰ διέκριναν» ἢ καθεμιά τὴ Μορφὴ τῆς κἀνοντάς τὴν πραγματικὴ δι' ἑαυτή; Καθὼς δὲν πρόκειται καθόλου γιὰ κάτι τὸ ἀφηρημένο ἀλλὰ γιὰ τὸ Κράτος, μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε τὴν ταξινόμηση πού κάνει ὁ Χέγκελ. Τί συνεπάγεται αὐτό; Ὁ πολίτης, καθορίζοντας τὸ καθολικὸ γίνεται νομοθέτης· ἀποφασίζοντας γιὰ τὸ ἐπὶ μέρους, ἐκφράζοντας δηλαδὴ πραγματικὴ θέληση, γίνεται ἡγεμόνας. Πράγμα πού σημαίνει: ἡ ἀτομικότητα τῆς θέλησης τοῦ Κράτους εἶναι «ἕνα Ἄτομο», ἕνα ἐπὶ μέρους ἄτομο διακρινόμενο ἀπὸ τὰ ἄλλα; Ἡ καθολικότητα, ἡ νομοθεσία, πραγματώνει καὶ διακρίνει τὴ Μορφὴ τῆς κἀνοντάς τὴν πραγματικὴ δι' ἑαυτή. Μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε: «Ἡ νομοθεσία, εἶναι αὐτὰ τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα.»

Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος

2. Ὁ μονάρχης ἔχει τὴν κυριαρχικὴ ἐξουσία, τὴν κυριαρχία.
3. Ἡ κυριαρχία κάνει ὅ,τι θέλει.

Ὁ Χέγκελ

2. Ἡ κυριαρχία τοῦ Κράτους εἶναι ὁ μονάρχης.
3. Ἡ κυριαρχία εἶναι «ὁ ἀφηρημένος καὶ ἄρα χωρὶς ἰδιαίτερη βάση αὐτοκαθορισμὸς τῆς θέλησης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ τελικὴ ἀπόφαση».

Ὅλους τοὺς κατηγορηματικούς προσδιορισμούς τοῦ συνταγματικοῦ μονάρχη στὴ σημερινὴ Εὐρώπη, ὁ Χέγκελ τοὺς μετατρέπει σὲ ἀπόλυτους αὐτοκαθορισμούς τῆς θέλησης. Δὲν λέει: ἡ θέληση τοῦ μονάρχη εἶναι ἡ ἔσχατη ἀπόφαση, ἀλλὰ: ἡ ἔσχατη ἀπόφαση τῆς θέλησης εἶναι ὁ μονάρχης. Ἡ πρώτη πρόταση εἶναι ἐμπειρική. Ἡ δευτέρη μεταποιεῖ τὸ ἐμπειρικὸ γεγονός, στρεβλώνοντάς το σὲ μεταφυσικὸ ἀξίωμα.

Ὁ Χέγκελ περιπλέκει τὰ δύο ὑποκείμενα, τὴν κυριαρχία «μὲ τὴ μορφὴ τῆς βέβαιης γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς ὑποκειμενικότητας» καὶ τὴν κυριαρχία «μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἀφηρημένου καὶ ἄρα χωρὶς ἰδιαίτερη βάση αὐτοκαθορισμοῦ τῆς θέλησης, τῆς ἀτομικῆς θέλησης», γιὰ νὰ οἰκοδομήσει, ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀφετηρία, τὴν «Ἰδέα» σὰν «ἕνα Ἄτομο».

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ βέβαιη γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς ὑποκειμενικότητας πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ θέλει μὲ πραγματικὸ τρόπο, νὰ ἐκφράζει θέληση σὰν ἐνότητα, σὰν ἄτομο. Κανείς ὁμως δὲν ἀμφισβήτησε ποτὲ τὸ γεγονός ὅτι τὸ Κράτος δρᾷ μέσω ἀτόμων. Ἄν ὁ Χέγκελ ἤθελε νὰ ἐξη-

γήσει ότι το Κράτος πρέπει αναγκαστικά να έχει *Ένα άτομο σαν έκφραστή της ατομικής του ενότητας*, δε ήταν ανάγκη να φτάσει στο *μονάρχη*. Σαν θετικό αποτέλεσμα της παραγράφου αυτής, συγκρατούμε μόνο τοῦτο:

‘Ο *μονάρχης* είναι στο Κράτος ή Στιγμή της *ατομικής θέλησης*, τοῦ χωρίς ιδιαίτερη βάση αυτοκαθορισμοῦ, της αυτοβουλίας.

‘Η Παρατήρηση τοῦ Χέγκελ στην παράγραφο τούτη έχει τόση βαρύτητα, πού πρέπει να τὴν προσέξουμε.

«‘Η ἐγγενής ἐξέλιξη μιᾶς Γνώσης, ή συναγωγή δλόκληρου τοῦ περιεχομένου της ἀπὸ τὴν ἀπλή Ἔννοια... παρουσιάζει τοῦτο τὸ ιδιαίτερο χαρακτηριστικὸ, ὅτι δηλαδή μία και μόνη Ἔννοια, ἐδῶ ή θέληση, πού στήν ἀρχή και ἀκριβῶς ἐπειδὴ είναι ἀρχή, είναι ἀφηρημένη, διατηρεῖται παράγοντας τοὺς καθορισμούς της — κι αὐτὸ ἀπὸ μόνη της — κι ἔτσι ἀποκτᾶ ἓνα συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ἔτσι λοιπὸν ή θεμελιώδης Στιγμή της ἀρχικᾶ ἀφηρημένης στοῦ ἄμεσο δίκαιο προσωπικότητας, πού συνέχισε να διαμορφώνεται μέσα ἀπὸ τις διαφορές μορφῆς ὑποκειμενικότητάς της και πού βρίσκεται τώρα στοῦ ἀπόλυτο δίκαιο, στοῦ Κράτος, στήν ἀπόλυτα συγκεκριμένη ἀντικειμενικότητα της θέλησης, είναι ή *προσωπικότητα τοῦ Κράτους*, ή *βεβαιότητα* — γιὰ — τὸν *ἑαυτό του*. Είναι τὸ *ultimo* ἐκεῖνο πού συναιρεῖ κάθε ιδιαιτερότητα στήν ἀπλότητα τοῦ ἑαυτοῦ, πού θέτει τέρμα στοὺς ὑπολογισμούς τῶν ὑπὲρ και τῶν κατὰ — πού διαιωνίζουν τὴν ταλάντευση μέσα στήν ἀβεβαιότητα — λέγοντας τὸ «*Θέλω*», και ἀποτελεῖ τὴν ἑναρξη κάθε πράξης και πραγματικότητας.»

Πρῶτα-πρῶτα, δὲν ἀποτελεῖ «*ιδιαιτερο χαρακτηριστικὸ της Γνώσης*» ή διαρκῆς ἐπανεμφάνιση της θεμελιώδους ἔννοιας τοῦ Πράγματος.

Ἄλλὰ τότε καμιά πρόοδος δὲν έχει γίνει. Ὑποκείμενο τοῦ ἀφηρημένου δικαίου ἦταν ή *ἀφηρημένη προσωπικότητα*. Δὲν ἄλλαξε. Ξανὰ σὰν *ἀφηρημένη προσωπικότητα* είναι ή *προσωπικότητα τοῦ Κράτους*. Ὁ Χέγκελ δὲν θᾶπρεπε να ἐκπλήσσει γιὰ τὸ ὅτι τὸ *πραγματικὸ πρόσωπο* (και τὰ πρόσωπα κάνουν τὸ Κράτος) ἐπανεμφανίζεται παντοῦ ὡς οὐσία τοῦ Κράτους. Γιὰ τὸ ἀντίθετο θᾶπρεπε να ἐκπλήσσει, ἀλλὰ ἀκόμη πιὸ πολὺ θᾶπρεπε να ἐκπλήσσει γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πρόσωπο σὰν πρόσωπο τοῦ Κράτους ξαναπέφτει στήν ἴδια μίζερη ἀφαίρεση στήν ὁποία πέφτει και τὸ πρόσωπο τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου.

Ὁ Χέγκελ ὀρίζει ἐδῶ τὸ *μονάρχη* σὰν τὴν «*προσωπικότητα τοῦ Κράτους*, τὴ *βεβαιότητά του γιὰ τὸν ἑαυτό του*. Ὁ *μονάρχης* είναι ή «*προσωποποιημένη κυριαρχία*», ή «*κυριαρχία πού ἐνανθρωπίστηκε*», ή ἐνσάρκωση της συνείδησης τοῦ Κράτους, αὐτὸ πού ἀποκλείει ὅλους τοὺς ἄλλους και ἀπὸ τὴν κυριαρχία και ἀπὸ τὴν προσωπικότητα και ἀπὸ τὴ συνείδηση τοῦ Κράτους. Ταυτόχρονα, ὅμως, ὁ Χέγκελ δὲν

μπορεί να δώσει άλλο περιεχόμενο στην «Souveraineté-Personne» από αυτή του «θέλω», τής στιγμής τής αυτοβουλίας στη θέληση. Ὁ «λόγος τοῦ Κράτους» καὶ ἡ «συνείδηση τοῦ Κράτους» εἶναι ἓνα «μοναδικό» ἐμπειρικό πρόσωπο, πού ἀποκλείει ὅλα τὰ ἄλλα, ἀλλά ὁ προσωποποιημένος αὐτός λόγος δὲν ἔχει ἄλλο περιεχόμενο ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τοῦ «Θέλω». L' État c' est moi.

«Ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ ὑποκειμενικότητα ἐν γένει, ὡς ἄπειρα ἀναφερόμενα στὸν ἑαυτό τους, δὲν ἔχουν ἀλήθεια ἢ τουλάχιστον ἄμεση ἀλήθεια παρὰ σὰν πρόσωπα, ὑποκείμενα ὑπάρχοντα δι' ἑαυτά· καὶ τὸ ὑπάρχον δι' ἑαυτό εἶναι ἀναγκαστικά *Ἔνα*.»

Ἐποὶ προσωπικότητα καὶ ὑποκειμενικότητα εἶναι μόνο κατηγορήματα τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ὑποκειμένου, εἶναι αὐτονόητο ὅτι δὲν ὑπάρχουν παρὰ σὰν πρόσωπο καὶ ὑποκείμενο, καὶ τὸ πρόσωπο εἶναι *Ἔνα*. Ὅμως ὁ Χέγκελ ὄφειλε νὰ συνεχίσει ἔτσι: τὸ *Ἔνα* δὲν ἔχει ἀλήθεια παρὰ στὸ βαθμὸ πού εἶναι *πολλὰ Ἔνα*. Τὸ κατηγορήμα, ἡ οὐσία δὲν ἐξαντλεῖ ποτὲ σὲ ἓνα *Ἔνα* τὶς σφαῖρες τῆς ὑπαρξῆς τῆς, ἀλλὰ σὲ *πολλὰ Ἔνα*.

Ἐντὶ γι' αὐτὸ ὁ Χέγκελ συμπεραίνει:

«Ἡ προσωπικότητα τοῦ Κράτους δὲν εἶναι πραγματικὴ παρὰ σὰν ἓνα *πρόσωπο, μονάρχης*.»

Ἐτσι λοιπόν, ἐπειδὴ ἡ ὑποκειμενικότητα εἶναι πραγματικὴ μόνο σὰν ὑποκείμενο καὶ τὸ ὑποκείμενο πραγματικὸ μόνο σὰν *Ἔνα*, ἡ προσωπικότητα τοῦ Κράτους δὲν εἶναι πραγματικὴ παρὰ σὰν πρόσωπο. Ὅμορφος συλλογισμός. Ὁ Χέγκελ θὰ μπορούσε τὸ ἴδιο ἄσσογα νὰ συμπεράνει: ἐπειδὴ ὁ ἐπὶ μέρους ἄνθρωπος εἶναι μιὰ Μονάδα, τὸ ἀνθρώπινο γένος δὲν εἶναι παρὰ ἓνας ἄνθρωπος.

«Ἡ Προσωπικότητα ἐκφράζει τὴν Ἔννοια σὰν τέτοια, τὸ πρόσωπο ὅμως ἐμπεριέχει *ταυτόχρονα* τὴν πραγματικότητα τῆς ἴδιας αὐτῆς Ἔννοιας καὶ μόνο ἔτσι καθοριζόμενη ἡ Ἔννοια γίνεται *Ἰδέα, ἀλήθεια*.»

Χωρὶς τὸ πρόσωπο, ἡ *προσωπικότητα* εἶναι ἀσφαλῶς ἀπλὴ ἀφαίρεση, ἀλλὰ τὸ πρόσωπο δὲν εἶναι ἡ *πραγματικὴ Ἰδέα* τῆς προσωπικότητας παρὰ μόνο σὰν ἐνσάρκωση τοῦ εἶδους, σὰν τὰ πρόσωπα.

«Αὐτὸ πού συνήθως ἀποκαλοῦν *ἠθικὸ πρόσωπο, κοινωνία, κοινότητα, οἰκογένεια*, ὅσο συγκεκριμένο κι ἂν εἶναι δὲν περιέχει τὴν προσωπικότητα παρὰ σὰν Στιγμὴ, μὲ ἀφηρημένο τρόπο. Τὸ ἠθικὸ πρόσωπο φτάνει μ' αὐτὸ μέχρι τὴν ἀλήθεια τῆς ὑπαρξῆς του. Ἐνῶ τὸ Κράτος εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὁλότητα αὐτὴ στὴν ὁποία οἱ Στιγμὲς τῆς Ἔννοιας ἔφτασαν στὴν πραγματικότητα πού ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀλήθεια τους.»

Στὸ ἐδάφιο αὐτὸ βασιλεύει μιὰ μεγάλη σύγχυση. Τὸ πρόσωπο, ἡ κοινωνία κλπ., χαρακτηρίζονται ἀφηρημένα: τὸ ἴδιο ἀφηρη-

μένο είναι λοιπόν και τὸ εἶδος-μορφή μετὰ τὸ ὁποῖο τὸ *πραγματικό* πρόσωπο φέρνει στὴν ὑπαρξὴ τὸ πραγματικό του περιεχόμενο, ἀντικειμενοποιεῖται καὶ φεύγει ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τοῦ «προσώπου *quand me-me*». Ἐντὶ νὰ ἀναγνωριστῆ ἡ *πραγμάτωση* αὐτῆ τοῦ προσώπου σὰν τὸ πιὸ συγκεκριμένο πὸν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, τὸ Κράτος θεωρεῖται ὅτι ἔχει τὸ διακριτικό τοῦτο γνῶρισμα, ὅτι δηλ. «ἡ στιγμὴ τῆς Ἔννοιας», ἢ «ἐνικότητα» φτάνει σὲ μιὰ μυστικιστικὴ «ἐμπειρικὴ ὑπαρξή» (*Dasein*). Τὸ Ἑλλογο δὲν συνίσταται στὸ ὅτι ὁ λόγος τοῦ πραγματικοῦ προσώπου φτάνει στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ἀντίθετα στὸ ὅτι σ' αὐτὴ φτάνουν οἱ Στιγμὲς τῆς ἀφηρημένης ἔννοιας.

«Ἡ ἔννοια τοῦ μονάρχη εἶναι γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἢ δυσκολότερη ἔννοια γιὰ τὴ συλλογιστικὴ, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀπλὴ λογικὴ ἀνάλυση, ἐπειδὴ ὁ τρόπος αὐτὸς σκέψης παραμένει σὲ μεμονωμένες κατηγορίες καὶ ἄρα δὲν γνωρίζει παρὰ αἷτια, ὀπτικὲς γωνίες πεπερασμένες καὶ τὴν παραγωγὴ ἀπὸ προκείμενες. Γι' αὐτὸ παρουσιάζει τὸ ἀξίωμα τοῦ μονάρχη σὰν κάτι πὸν παράγεται ὄχι μόνο στὴ μορφή του ἀλλὰ καὶ στὴ φύση του. Ὅμως ἡ ἔννοια αὐτῆ ὄχι μόνο δὲν παράγεται ἀλλὰ ἀντίθετα *ἀρχίζει ἀπλὰ καὶ καθαρὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της*. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σωστότερη ἀντίληψη» (βέβαια!) «εἶναι ἐκείνη πὸν θεωρεῖ τὸ θεσμὸ τοῦ μονάρχη σὰν θετικὸ θεσμὸ πὸν πηγάζει ἀπὸ τὴ θεία ἀρχή, γιὰ τὴν ἀντίληψη αὐτῆ εἶναι ἐκείνη πὸν ἐμπεριέχει τὸν αὐτοκαθοριζόμενο χαρακτήρα τοῦ θεσμοῦ τούτου.»

Ἐκτὸς μιὰ ἄποψη, κάθε ἀναγκαῖα ὑπαρξὴ εἶναι κάτι «πὸν ἀρχίζει ἀπλὰ καὶ καθαρὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της», κι ἀπὸ αὐτὴ τὴν πλευρὰ εἶναι τέτοιο πράγμα καὶ ἡ ψεῖρα τοῦ μονάρχη ὅσο καὶ ὁ μονάρχης. Ὁ Χέγκελ λοιπὸν δὲν μᾶς ἔχει πεί τίποτε πὸν νὰ ἀφορᾷ εἰδικὰ τὸ μονάρχη. Ἐν ὅμως, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, θεωρεῖ ὅτι ὑπάρχει κάτι πὸν εἰδικὰ διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου καὶ πὸν προσιδιάζει στὸ μονάρχη, τότε πρόκειται γιὰ ἀληθινὴ τρέλα. Αὐτὸ δὲν εἶναι σωστὸ παρὰ στὸ βαθμὸ πὸν θὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἢ «Ἰδέα-πρόσωπο» εἶναι κάτι πὸν πηγάζει ἀπὸ τὴ φαντασία μόνο καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ νόηση.

«*Κυριαρχία τοῦ λαοῦ*» μπορεῖ νὰ νοηθεῖ μόνο μετὰ τὴν ἔννοια ὅτι ἕνας λαὸς γενικὰ εἶναι *πρὸς τὰ ἔξω* κάτι τὸ αὐτόνομο καὶ συγκροτεῖ τὸ δικό του Κράτος», κλπ.

Κοινοτυπία. Ἐν ὅ ἡγεμόνας εἶναι ἢ «πραγματικὴ κυριαρχία τοῦ Κράτους», τότε ὁ «ἡγεμόνας» θάπρεπε ἀναγκαῖα νὰ μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ καὶ πρὸς τὰ ἔξω σὰν «αὐτόνομο Κράτος», ἀκόμη καὶ χωρὶς τὸ λαό. Ἐν ὅμως εἶναι ἡγεμόνας στὸ βαθμὸ πὸν ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ, τότε δὲν εἶναι ὁ ἴδιος παρὰ ἐκπρόσωπος, σύμβολο τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἢ κυριαρχία τοῦ λαοῦ μέσω αὐτοῦ,

άλλα αντίθετα αυτός υπάρχει μέσω της κυριαρχίας του λαού.

«Μπορούμε να πούμε, για την *κυριαρχία πρὸς τὰ μέσα*, ὅτι ἐδράζεται στὸ λαὸ ἂν μ' αὐτὸ ἐννοοῦμε τὸ ὄλο, ὅπως πῶς πρὶν (§ 277, 278) δείξαμε ὅτι στὸ *Κράτος* ἀνήκει ἡ κυριαρχία.»

Σὰν νὰ μὴν εἶναι ὁ λαὸς τὸ πραγματικὸ Κράτος. Τὸ Κράτος εἶναι ἓνας ὄρος ἀφηρημένος· μόνο ὁ λαὸς εἶναι ὄρος συγκεκριμένος. Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Χέγκελ, πὺ ἀποδίδει χωρὶς δισταγμὸ στὸ ἀφηρημένο μιὰ ζωντανὴ ιδιότητα ὅπως τῆς κυριαρχίας, δὲν τὸ κάνει παρὰ δισταζόντας καὶ μὲ περιοριστικὲς ρῆτρες ὅταν πρόκειται γιὰ κά- τι τὸ συγκεκριμένο.

« Ἄλλὰ ὁ συνηθισμένος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο, στοὺς καιροὺς μας, ἄρχισαν νὰ μιλοῦν γιὰ τὴ λαϊκὴ κυριαρχία, εἶναι ἡ λαϊκὴ κυριαρχία παρμένη σὲ ἀντίθεση *μὲ τὴν κυριαρχία πὺ ὑπάρχει στὸ μονάρχη* — στὴν ἀντίληψη αὐτῆ, ἡ λαϊκὴ κυριαρχία ἀποτελεῖ μιὰ σκέψη συγκεκριμένη πὺ ἔχει σὰν βάση μιὰ *πρωτόγονη* παράσταση τοῦ λαοῦ.»

Ἡ «συγκεκριμένη σκέψη» καὶ ἡ «*πρωτόγονη παράσταση*» βρίσκονται ἐδῶ ἀποκλειστικὰ στὸν Χέγκελ. Βέβαια, ἂν ἡ κυριαρχία *ὑπάρχει* στὸ μονάρχη, ἀποτελεῖ ἐξωφρενισμό νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰ ἀντιτιθέμενη κυριαρχία τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ εἶναι σύμφυτο μὲ τὴν ἔννοια τῆς κυριαρχίας ἢ ἀδυναμία τῆς διπλῆς καὶ ἄρα ἀντιφατικῆς ὑπαρξῆς. Ἄλλά:

1. Τὸ ζήτημα εἶναι ἓνα καὶ μόνο: δὲν εἶναι ἄραγε αὐταπάτη ἢ κυριαρχία πὺ ἀπορροφᾶται στὸ μονάρχη; Κυριαρχία τοῦ μονάρχη ἢ κυριαρχία τοῦ λαοῦ, ἰδοῦ ἢ ἀπορία.

2. Μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ μιὰ λαϊκὴ κυριαρχία *σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κυριαρχία πὺ ὑπάρχει στὸ μονάρχη*; ἀλλὰ τότε δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ κυριαρχία πὺ, *μιὰ καὶ ἴδια*, ξεφύτρωσε καὶ στὶς δυὸ πλευρές, ἀλλὰ πρόκειται ἀντίθετα γιὰ δυὸ ἀντιλήψεις περὶ κυριαρχίας *διαμετρικὰ ἀντίθετες*: ἢ μιὰ τέτοιας ὑφῆς πὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ σ' ἓνα *μονάρχη*, ἢ ἄλλη τέτοιας ὑφῆς πὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ σ' ἓνα *λαὸ*. Τὸ ἴδιο ὅπως καὶ ὅταν θέλουμε νὰ μάθουμε ἂν ὁ κυρίαρχος εἶναι ὁ Θεὸς ἢ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ κυριαρχίες εἶναι μιὰ μὴ-ἀλήθεια, ἔστω κι ἂν εἶναι μὴ-ἀλήθεια ὑπάρχουσα.

« Ὁ λαὸς *χωρὶς* τὸ μονάρχη του καὶ *χωρὶς* τὴν ἄρθρωση πὺ ἀναγκαῖα καὶ ἄμεσα συνδέεται μ' αὐτὸν, εἶναι μιὰ μάζα ἄμορφη πὺ δὲν ἀποτελεῖ πῶς Κράτος καὶ στὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει πῶς κα- νένας ἀπὸ τοὺς προσδιορισμοὺς πὺ μόνο στὸ *συγκροτημένο καθ' ἑαυτὸ* ὄλο ὑπάρχουν: κυριαρχία, κυβέρνησις, δικαστήρια, δημό- σιες ἀρχές, *Stände*⁵, κλπ. Ὅταν ἐμφανιστοῦν σ' ἓνα λαὸ τὰ στοι- χεῖα αὐτὰ πὺ ἀναφέρονται σὲ μιὰ ὀργάνωσις καὶ στὴν πολιτικὴ ζωῆ, τότε ὁ λαὸς αὐτὸς παύει νὰ εἶναι μιὰ ἀκαθόριστη ἀφαίρεσις

όνομαζόμενη «λαός» μόνο σε μιὰ καθαρά γενικοῦ χαρακτήρα παράσταση.»

“Όλα αὐτά: ταυτολογία. “Αν ἕνας λαός ἔχει ἕνα μονάρχη και μιὰ ἄρθρωση πού ταυτίζεται μ’ αὐτόν ἀναγκαίᾳ και ἄμεσα, ἂν δηλαδή εἶναι ὁ λαός αὐτός ἀρθρωμένος σάν μοναρχία, τότε φυσικά, παρμένος ἔξω ἀπό τήν ἄρθρωση τούτη, ἀποτελεῖ μιὰ ἄμορφη μάζα, μιὰ καθαρά γενική παράσταση.

«“Αν λέγοντας λαϊκή κυριαρχία ἐννοοῦν τή μορφή τῆς ἀβασίλευτης πολιτείας και ἀκριβέστερα τῆς δημοκρατίας [...], τότε ἀπέναντι στήν ἀνεπτυγμένη ἰδέα, δὲν μπορούμε πιά νὰ μιλάμε γιά τέτοια παράσταση.»

Αὐτό εἶναι βέβαια σωστό, ὅταν ἔχουμε μόνο «μιὰ τέτοια παράσταση» κι ὄχι μιὰ «ἀνεπτυγμένη ἰδέα» τῆς δημοκρατίας.

Ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς μοναρχίας, ἡ μοναρχία δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς δημοκρατίας. Ἡ μοναρχία εἶναι ἀναγκαστικά δημοκρατία ὅταν εἶναι ἀσυνεπῆς πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, ἡ μοναρχική στιγμή δὲν εἶναι ἀσυνέπεια στή δημοκρατία. Ἡ μοναρχία δὲν μπορεῖ, ἡ δημοκρατία μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἴδια. Στὴ δημοκρατία, καμιά ἀπό τίς στιγμές δὲν ἀποκτᾷ ἄλλη σημασία ἀπὸ αὐτὴ πού τῆς ἀρμόζει. Ὁ καθένας εἶναι μιὰ στιγμή τοῦ ὅλου *δήμου*. Στὴ μοναρχία ἕνα μέρος καθορίζει τὸ χαρακτήρα τοῦ ὅλου. Ὁλόκληρο τὸ καθεστῶς πρέπει νὰ ἐναρμονιστεῖ μὲ τὸ σταθερὸ σημεῖο. Ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ γένος τοῦ καθεστῶτος. Ἡ μοναρχία εἶναι ἕνα εἶδος και εἶδος κακό. Ἡ δημοκρατία εἶναι περιεχόμενο και μορφή. Ἡ μοναρχία ἔχει ἐπιδικασθεῖ νὰ εἶναι μόνο μορφή, πού ὅμως παραποιεῖ τὸ περιεχόμενο.

Στὴ μοναρχία τὸ ὅλο, ὁ λαός, εἶναι ὑποταγμένος κάτω ἀπὸ μιὰ μορφή τῆς ὑπαρξῆς του, τὸ πολιτικὸ καθεστῶς· στὴ δημοκρατία, τὸ ἴδιο τὸ καθεστῶς, ἐκδηλώνεται μόνο σάν ἕνας προσδιορισμός, δηλαδή σάν αὐτοκαθορισμός τοῦ λαοῦ. Στὴ μοναρχία ἔχουμε τὸ λαὸ τοῦ καθεστῶτος, στὴ δημοκρατία τὸ καθεστῶς τοῦ λαοῦ. Ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ λυμένο *αἴνιγμα* ὄλων τῶν καθεστῶτων⁶. Ἐδῶ, ὄχι μόνο *καθ’ ἑαυτὸ*, σύμφωνα μὲ τὴν οὐσία, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν *ὑπαρξή*, τὴν πραγματικότητα, τὸ καθεστῶς ἄγεται συνεχῶς πρὸς τὴν πραγματικὴ του βάση, τὸν *πραγματικὸ ἄνθρωπο*, τὸν *πραγματικὸ λαὸ* και τίθεται σάν τὸ *δικό* του ἔργο. Τὸ καθεστῶς φαίνεται τέτοιο πού εἶναι: ἐλεύθερο προϊόν τοῦ ἀνθρώπου· θὰ μισροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι αὐτὸ ἰσχύει ἀπὸ μιὰ πλευρὰ και γιά τὴ συνταγματικὴ μοναρχία, ἀλλὰ ἡ εἰδικὴ διαφορὰ τῆς δημοκρατίας ἔγκειται στὸ ὅτι ἐδῶ τὸ θεσμικὸ πλαίσιο δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπὸ τίς στιγμές τῆς ὑπαρξῆς τοῦ λαοῦ, και δὲν εἶναι τὸ *πολιτικὸ καθεστῶς* δι’ ἑαυτὸ πού ἀποτελεῖ τὸ Κράτος.

Ὁ Χέγκελ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ Κράτος και κάνει τὸν ἄνθρωπο ὑποκειμε-

νικοποιημένο Κράτος. Ἡ δημοκρατία ξεκινᾶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ κάνει τὸ Κράτος ἀντικειμενικοποιημένο ἄνθρωπο. Ἀκριβῶς ὅπως δὲν δημιουργεῖ ἡ θρησκεία τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος τὴν θρησκεία, δὲν δημιουργεῖ τὸ καθεστῶς τὸ λαὸ ἀλλὰ ὁ λαὸς δημιουργεῖ τὸ καθεστῶς. Ἀπὸ μιᾶ ἀποψη, ἡ δημοκρατία ἔχει μὲ ὅλες τὶς ἄλλες μορφές Κράτους τὴν ἴδια σχέση πού ἔχει ὁ χριστιανισμὸς μὲ ὅλες τὶς ἄλλες θρησκείες. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἢ *κατ' ἐξοχὴν* θρησκεία, ἢ *οὐσία τῆς θρησκείας*, ὁ θεοποιημένος ἄνθρωπος, σὰν ξεχωριστὴ θρησκεία. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ δημοκρατία εἶναι ἢ *οὐσία κάθε πολιτικοῦ καθεστῶτος*, ὁ κοινωνικοποιημένος ἄνθρωπος σὰν ξεχωριστὸ πολιτικὸ καθεστῶς. Σχετίζεται μὲ τὰ ἄλλα καθεστῶτα ὅπως τὸ γένος σχετίζεται μὲ τὰ εἶδη του, μὲ τὴ μόνη διαφορὰ ὅτι ἐδῶ τὸ γένος ἐμφανίζεται σὰν ὑπαρξή, μὲ τὴ μορφή ἑνὸς ξεχωριστοῦ εἶδους ἀπέναντι σὲ ὑπάρξεις πού οἱ ἴδιες δὲν ἀντιστοιχοῦν στὴν οὐσία. Ἡ δημοκρατία ἀναφέρεται στὶς ἄλλες μορφές Κράτους, ὅπως πρὸς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τῆς. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπάρχει ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου ἀλλὰ ὁ νόμος ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι *ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου* ἐνῶ πρὶν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ *ὑπαρξὴ τοῦ νόμου*. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιώδης διαφορὰ τῆς δημοκρατίας.

Ἄλλες οἱ ἄλλες *δομές Κράτους* εἶναι μιᾶ ὀρισμένη *μορφή Κράτους*, καθορισμένη, *ἐπὶ μέρους*. Στὴ δημοκρατία ἡ *τυπικὴ ἀρχή* εἶναι ταυτόχρονα καὶ *ὕλική ἀρχή*. Συνεπῶς εἶναι ἡ πρώτη δομὴ πού πραγματώνει τὴν ἐνότητα καθολικοῦ καὶ ἐπὶ μέρους. Στὸ μοναρχικὸ καθεστῶς γιὰ παράδειγμα, καθὼς καὶ στὸ μὴ-μοναρχικὸ θεωρούμενο σὰν μιᾶ μόνο ἐπὶ μέρους μορφή Κράτους, ὁ πολιτικὸς ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰδιαίτερη ἐμπειρικὴ του ὑπαρξὴ παράλληλα μὲ τὸν μὴ πολιτικὸ ἄνθρωπο, τὸν *ιδιώτη*. Ἡ ἰδιοκτησία, ἡ σύμβαση, ὁ γάμος, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὑπάρχουν ἐδῶ (ὅπως τὸ ἔδειξε ὁ Χέγκελ μὲ τρόπο ἀπόλυτα σωστὸ γιὰ τὶς *ἀφηρημένες* αὐτὲς πολιτικὲς μορφές, ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατὰ τὴ γνώμη του ἀναπτύσσει τὴν ἰδέα τοῦ Κράτους) σὰν *ἰδιαίτερες* μορφές ὑπαρξῆς πλᾶι στὸ *πολιτικὸ* Κράτος, σὰν τὸ *περιεχόμενο* στὸ ὁποῖο τὸ *πολιτικὸ* Κράτος ἀναφέρεται σὰν *ὀργανώτρια μορφή*, στὴν πραγματικότητα μόνο σὰν νόση πού καθορίζει, περιορίζει, πότε ἀποδέχεται, πότε ἀρνεῖται, ἀλλὰ πού τὸ ἴδιο αὐτὸ στερεῖται περιεχομένου. Στὴ δημοκρατία τὸ πολιτικὸ Κράτος ἔτσι ὅπως τίθεται πλᾶι στὸ περιεχόμενο τοῦτο καὶ διακρίνεται ἀπὸ αὐτό, δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο παρὰ ἓνα *ἰδιαίτερο* περιεχόμενο, ὅπως δὲν εἶναι παρὰ μιᾶ ἰδιαίτερη *μορφή ὑπαρξῆς* τοῦ λαοῦ. Στὴ μοναρχία, γιὰ παράδειγμα, τὸ ἐπὶ μέρους αὐτό, τὸ πολιτικὸ καθεστῶς, ἔχει τὴ σημασία τοῦ *Καθολικοῦ* πού ἐξουσιάζει καὶ ὀρίζει κάθε ἐπὶ μέρους. Στὴ δημοκρατία τὸ Κράτος σὰν Ἐπὶ μέρους εἶναι *μόνο* ἐπὶ μέρους, σὰν Καθολικὸ εἶναι τὸ πραγματικὸ Καθολικὸ, δηλαδὴ δὲν εἶναι μιᾶ καθοριστικότητα σὲ διάκριση μὲ τὸ ἄλλο περιεχόμενο. Οἱ Γάλλοι τῆς σύγχρονης ἐποχῆς τὸ κατάλαβαν αὐτὸ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι στὴ γνήσια δημοκρατία τὸ *πολιτικὸ Κράτος* θὰ *ἐξαφανιστεῖ*. Αὐτὸ εἶναι σωστὸ

στό βαθμό πού, ὄντας Κράτος πολιτικό, ὄντας καθεστώς, δὲν ἰσχύει πιά γιὰ τὸ ὄλο⁷.

Σ' ὅλα τὰ Κράτη πού διακρίνονται ἀπὸ τὴ δημοκρατία τὸ Κράτος, ὁ νόμος, τὸ καθεστὼς εἶναι ἐκεῖνο πού κυριαρχεῖ, χωρὶς τὸ Κράτος νὰ ἐξουσιάζει πραγματικά, χωρὶς δηλαδὴ νὰ εἰσχωρεῖ ὑλικά στὸ περιεχόμενο τῶν ἄλλων μὴ πολιτικῶν σφαιρῶν. Στὴ δημοκρατία, τὸ καθεστὼς, ὁ νόμος, τὸ ἴδιο τὸ Κράτος δὲν εἶναι παρὰ ἕνας αὐτοπροσδιορισμὸς τοῦ λαοῦ κι ἕνα ὀρισμένο περιεχόμενό του, στὸ βαθμό πού τὸ περιεχόμενο τοῦτο εἶναι πολιτικὸ καθεστὼς.

Ἄλλωστε, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὅλες οἱ μορφές Κράτους ἔχουν γιὰ ἀλήθεια τὴ δημοκρατία καὶ συνακόλουθα εἶναι μὴ-ἀληθεῖς στὸ βαθμό πού δὲν εἶναι δημοκρατία.

Στὰ ἀρχαῖα Κράτη, τὸ πολιτικὸ Κράτος ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενο τοῦ Κράτους μὲ ἀποκλεισμὸ τῶν ἄλλων σφαιρῶν. Τὸ σύγχρονο Κράτος ἀποτελεῖ συναρμογὴ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ μὴ-πολιτικοῦ Κράτους.

Στὴ δημοκρατία, τὸ ἀφηρημένο Κράτος παύει νὰ εἶναι ἡ κυρίαρχη στιγμή. Ἡ σύγκρουση μοναρχίας καὶ Δημοκρατίας εἶναι ἀκόμα σύγκρουση μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἀφηρημένου Κράτους. Ἡ πολιτικὴ Δημοκρατία εἶναι ἡ δημοκρατία μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀφηρημένης μορφῆς Κράτους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀφηρημένη μορφή Κράτους τῆς δημοκρατίας εἶναι ἡ Δημοκρατία (Republica). Ἐδῶ ὅμως παύει νὰ εἶναι τὸ ἀποκλειστικὰ πολιτικὸ καθεστὼς.

Ἡ ἰδιοκτησία, κλπ., μὲ λίγα λόγια ὄλο τὸ περιεχόμενο τοῦ δικαίου καὶ τοῦ Κράτους εἶναι, μὲ λίγες τροποποιήσεις, τὸ ἴδιο στὴ Βόρεια Ἀμερικὴ καὶ στὴν Πρωσσία. Ἡ Δημοκρατία λοιπὸν εἶναι ἐκεῖ μιὰ ἀπλή πολιτικὴ μορφή, ὅπως ἐδῶ ἡ μοναρχία. Τὸ περιεχόμενο τοῦ Κράτους βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὶς δομές αὐτές. Γι' αὐτὸ κι ὁ Χέγκελ ἔχει δίκιο ὅταν λέει: τὸ πολιτικὸ Κράτος εἶναι τὸ καθεστὼς, δηλαδὴ τὸ ὑλικὸ Κράτος δὲν εἶναι πραγματικὸ. Ἐδῶ ὑπάρχει μόνον ἐξωτερικὴ ταυτότητα, ἀμοιβαῖος καθορισμὸς. Ἀπὸ τὶς διάφορες Στιγμές τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ, ἡ δυσκολότερη σὲ ἐπεξεργασία ἦταν τὸ πολιτικὸ Κράτος, τὸ καθεστὼς. Ἀπέναντι στὶς ἄλλες σφαῖρες ἀναπτύχθηκε σὰν ὁ καθολικὸς λόγος, σὰν τὸ ἐπέκεινα τῶν ἰδίων αὐτῶν σφαιρῶν. Ὁ ἱστορικὸς στόχος ἦταν λοιπὸν ἡ διεκδίκησή της· ἔτσι ὅμως οἱ ἐπὶ μέρους σφαῖρες δὲν ἔχουν συνείδηση παρὰ μὲ τὴν οὐσία τοῦ καθεστῶτος, δηλαδὴ τοῦ πολιτικοῦ Κράτους πέρα ἀπὸ αὐτές· ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ ἰδιαίτερη οὐσία τους ξεπέφτει καὶ ἡ ὑπαρξὴ του πέρα ἀπὸ αὐτές δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἔκφραση τῆς ἴδιας τους τῆς ἀλλοτρίωσης. Τὸ πολιτικὸ καθεστὼς μέχρι τώρα ἦταν ἡ θρησκευτικὴ σφαῖρα, ἡ θρησκεία τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ, ὁ οὐρανὸς τῆς καθολικότητάς του ἀπέναντι στὴν γήινη ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ τῆς πραγματικότητάς του. Ἡ πολιτικὴ σφαῖρα ἦταν ἡ μόνη σφαῖρα τοῦ Κράτους μέσα στὸ Κράτος, ἡ μόνη σφαί-

ρα όπου τὸ περιεχόμενο, ὅπως καὶ ἡ μορφή, ἦταν περιεχόμενο εἰδητικό, τὸ γνήσιο καθολικὸ ἀλλὰ ταυτόχρονα μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε, ἀντιπαρτιθέμενη ἡ σφαῖρα αὐτὴ στὶς ἄλλες, τὸ περιεχόμενό της γινόταν κι αὐτὸ τυπικὸ καὶ ἐπὶ μέρους περιεχόμενο. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ μὲ τὴ σύγχρονη ἔννοια εἶναι ἡ σχολαστικὴ τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Ἡ μοναρχία εἶναι ἡ ὀλοκληρωμένη ἔκφραση τῆς ἀλλοτρίωσης αὐτῆς. Ἡ Δημοκρατία εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἴδιας αὐτῆς ἀλλοτρίωσης μέσα στὴν ἴδια της τὴ σφαῖρα. Ἐννοεῖται ὅτι μόνο ἐκεῖ ὅπου οἱ ἰδιαιτέρες σφαῖρες ἔφτασαν σὲ αὐτόνομη ὑπαρξή, τὸ καθεστῶς ἀναπτύσσεται σὰν τέτοιο. Ὅπου τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ἔγγεια ἰδιοκτησία δὲν εἶναι ἐλεύθερα, δὲν ἔχουν ἀκόμη αὐτονομηθεῖ, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ οὔτε πολιτικὸ καθεστῶς. Ὁ μεσαιῶνας ἦταν ἡ δημοκρατία τῆς μὴ-ἐλευθερίας.

Ἡ ἀφαίρεση τοῦ Κράτους σὰν τέτοιου ἐμφανίζεται μόνο στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἐπειδὴ ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀφαίρεση τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς ἐμφανίζεται μόνο στὴ σύγχρονη ἐποχὴ. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους εἶναι προῖον σύγχρονο.

Στὸ μεσαιῶνα ὑπῆρχε ὁ δουλοπάροικος, τὸ φεουδαλικὸ ἀγαθὸ, ἡ συντεχνία τοῦ ἐπαγγέλματος, ἡ συντεχνία τῶν σοφῶν, κλπ. δηλαδὴ στὸ μεσαιῶνα ἰδιοκτησία, ἐμπόριο, κοινωνία, ἄνθρωποι, τὰ πάντα ἦταν πολιτικά· τὸ ὑλικὸ περιεχόμενο τοῦ Κράτους τίθεται ἀπὸ τὴ μορφή του· κάθε ἰδιωτικὴ σφαῖρα ἔχει χαρακτήρα πολιτικὸ ἢ εἶναι πολιτικὴ σφαῖρα, ἢ ἀκόμη: ἡ πολιτικὴ εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τῶν ἐπὶ μέρους σφαιρῶν. Στὸ μεσαιῶνα, τὸ πολιτικὸ καθεστῶς εἶναι τὸ καθεστῶς τῆς ἰδιοκτησίας μόνο καὶ μόνο ὁμως ἐπειδὴ τὸ καθεστῶς τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι πολιτικὸ καθεστῶς. Στὸ μεσαιῶνα, ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ ζωὴ τοῦ Κράτους εἶναι ταυτόσημες. Πραγματικὴ ἀρχὴ τοῦ Κράτους εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ μὴ-ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Τὸ Κράτος λοιπὸν εἶναι ἡ δημοκρατία τῆς μὴ-ἐλευθερίας, ἡ ὀλοκληρωμένη ἀλλοτρίωση. Ἡ ἀφηρημένη νοητὴ ἀντίθεση ὑπάρχει μόνο στὸ σύγχρονο κόσμος. Ὁ μεσαιῶνας εἶναι δυϊσμὸς πραγματικός, ἡ σύγχρονη ἐποχὴ εἶναι δυϊσμὸς ἀφηρημένος.

«Στὸ ἐπίπεδο ποῦ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, ὅπου ἔγινε ἡ ταξινόμηση τῶν καθεστώτων σὲ δημοκρατία, ἀριστοκρατία καὶ μοναρχία, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὑποστασιακῆς ἐνότητας ποῦ παραμένει ἀκόμη καθ' ἑαυτὴ, ποῦ δὲν ἔχει ἀκόμη φτάσει στὴν ἄπειρη διαφοροποίηση καὶ ἐμβάθυνσή της, ἡ Στιγμὴ τῆς τελικῆς ἀπόφασης τῆς θέλησης ποῦ αὐτοκαθορίζεται δὲν ἀναδύεται σὰν ἐνύπαρκτη ὀργανικὴ στιγμή τοῦ Κράτους, ἔτσι ὥστε νὰ συγκροτεῖ μιὰ δική του πραγματικότητα.»

Στὴν ἄμεση μοναρχία, δημοκρατία καὶ ἀριστοκρατία, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη πολιτικὸ καθεστῶς ποῦ νὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ πραγματικὸ, τὸ ὑλικὸ Κράτος ἢ ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ περιεχομένου τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Τὸ πολιτικὸ Κράτος δὲν ἐκδηλώνεται ἀκόμη σὰν ἡ μορφή τοῦ ὑλι-

κοῦ Κράτους. Εἴτε, ὅπως στήν Ἑλλάδα, ἡ *res publica* εἶναι ἡ πραγματική ιδιωτική υπόθεση, τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον τῶν πολιτῶν καὶ ιδιώτης ἄνθρωπος εἶναι δοῦλος. Τὸ πολιτικὸ κράτος ὡς πολιτικὸ εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀληθινὸ περιεχόμενον τῆς ζωῆς τους καὶ τῆς βούλησής τους. Εἴτε ὅπως στὸν ἄσιατικὸ δεσποτισμὸ, τὸ πολιτικὸ Κράτος δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀτομικὴ αὐθαίρετη βούληση ἐνὸς ἐπὶ μέρους ἀτόμου, δηλαδὴ τὸ πολιτικὸ Κράτος, σὰν τὸ ὑλικὸ Κράτος, εἶναι δοῦλος⁸. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ σύγχρονον Κράτος καὶ στὰ Κράτη αὐτὰ τῆς ὑποστασιακῆς ἐνότητος ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ τὸ Κράτος δὲν συνίσταται, ὅπως θέλει ὁ Χέγκελ, στὸ ὅτι οἱ διαφορὲς στιγμὲς τοῦ καθεστῶτος εἶναι, στὸ σύγχρονον Κράτος, ἐπεξεργασμένες μέχρι πού νὰ σχηματίζουν μιὰ *ἰδιαίτερη* πραγματικότητα, ἀλλὰ ἀντίθετα βρίσκεται στὸ ὅτι τὸ ἴδιο τὸ καθεστῶς ἔχει ὕστερα ἀπὸ ἐπεξεργασίες καταλήξει νὰ σχηματίζει μιὰ *ἰδιαίτερη* πραγματικότητα πλᾶι στήν πραγματικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ, στὸ ὅτι τὸ πολιτικὸ Κράτος ἔγινε τὸ καθεστῶς τοῦ ὑπόλοιπου τοῦ Κράτους.

§ 280. « Ἡ ὑπέρτατη ἀτομικότητα τῆς θέλησης τοῦ Κράτους εἶναι, κάτω ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη αὐτὴ μορφή, ἀπλή καὶ ἄρα *ἄμεση* ἀτομικότητα· στήν ἴδια τὴν ἐννοιά της ἐνυπάρχει ἡ ιδιότητα τῆς *φυσικότητας*: γι' αὐτὸ ὁ μονάρχης οὐσιαστικὰ εἶναι, ὡς τὸ ἄτομον αὐτό, ἔξω ἀπὸ κάθε ἄλλο περιεχόμενον, καὶ τὸ ἄτομον αὐτὸ ὀρίζεται γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μονάρχου μὲ τρόπο φυσικὰ ἄμεσον, μὲ τὴ φυσικὴ *γέννηση*. »

Μᾶς ἔχουν μέχρι τώρα πεῖ ὅτι ἡ ὑποκειμενικότητα εἶναι ὑποκείμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον ἀναγκαστικὰ ἐμπειρικὸ ἄτομον, *Ἔνα*. Τώρα μαθαίνουμε ὅτι στήν ἐννοία τῆς *ἄμεσης* ἀτομικότητας βρίσκεται ἡ ιδιότητα τῆς *φυσικότητας*, τῆς σωματικότητας. Ὁ Χέγκελ τὸ μόνο πού ἀπέδειξε εἶναι τοῦτο (ἄρκετὰ εὐγλωττο ἄλλωστε ἀπὸ μόνο του): ἡ ὑποκειμενικότητα ὑπάρχει μόνο σὰν *ἐνσώματο* ἄτομον καὶ, ἐννοεῖται, στὸ ἐνσώματο ὑποκείμενον ἀνήκει ἡ *φυσικὴ γέννηση*.

Ὁ Χέγκελ πιστεύει ὅτι ἀπέδειξε πῶς ἡ ὑποκειμενικότητα τοῦ Κράτους, ἡ κυριαρχία, ὁ μονάρχης εἶναι «οὐσιαστικὰ» «ἔξω ἀπὸ κάθε ἄλλο περιεχόμενον καὶ τὸ ἄτομον αὐτὸ ὀρίζεται γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μονάρχου μὲ τρόπο φυσικὰ ἄμεσον, μὲ τὴ φυσικὴ *γέννηση*. » Ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία, ἡ μοναρχικὴ ἡγεμονία εἶναι λοιπὸν κάτι πού γεννιέται. Τὸ *σῶμα* τοῦ μονάρχου καθορίζει τὸ ἀξίωμά του. Στὴν ἀκραία αἰχμὴ λοιπὸν τοῦ Κράτους ἀποφασίζει, ὄχι ὁ λόγος, ἀλλὰ ἡ ἀπλή *φύσις**. Ἡ γέννα καθορίζει τὴν ποιότητα τοῦ μονάρχου ὅπως καθορίζει τὴν ποιότητα τῶν κατοικίδιων ζώων.

Ὁ Χέγκελ ἔδειξε ὅτι ὁ μονάρχης πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ γεννηθεῖ,

* Ἑλληνικὰ στὸ κείμενον.

πράγμα για τὸ ὁποῖο κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει, δὲν ἔδειξε ὁμως ὅτι ἡ γέννα κάνει τὸ μονάρχη.

Ἡ γέννηση τοῦ ὑπὸ μοναρχοποίηση ἀνθρώπου τόσο λίγο εἶναι δυνατὸ νὰ παρουσιαστῆι σὰν μεταφυσικὴ ἀλήθεια ὅσο καὶ ἡ ἄσπιλη σύλληψη τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀκριβῶς ὁμως ὅπως ἡ τελευταία τούτη παράσταση, τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς συνείδησης, ἔτσι καὶ τὸ ἐμπειρικὸ τοῦτο γεγονὸς γίνεται ἀντιληπτὸ μὲ βάση τὴν ἀνθρώπινη αὐταπάτη καὶ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Στὴν παρατήρηση πού ἐξετάζουμε ὁ Χέγκελ ἀφήνεται στὴν ἡδονὴ νὰ ἀποδεικνύει τὸ παράλογο σὰν ἀπόλυτα λογικὸ.

«Τὸ πέρασμα αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ καθαρῦ αὐτοκαθορισμοῦ στὴν ἀμεσότητα τοῦ ὄντος, καὶ ἄρα στὴ φυσικότητα, ἔχει χαρακτηριστὰ καθαρὰ θεωρητικὸ καὶ συνεπῶς ἡ γνώση του εἶναι ὑπόθεση τῆς λογικῆς φιλοσοφίας.»

Ἀσφαλῶς τὸ καθαρὰ θεωρητικὸ στοιχεῖο ἐδῶ δὲν βρίσκεται στὸ ὅτι πηδᾶμε ἀπὸ τὸν καθαρὸ αὐτοκαθορισμὸ, ἀπὸ μιὰ ἀφαίρεση, στὴν καθαρὴ φυσικότητα (τὸ τυχαῖο τῆς γέννας), στὸ ἄλλο ἄκρο, car les extrêmes se touchent. Τὸ θεωρητικὸ στοιχεῖο συνίσταται στὸ ὅτι ὀνομάζεται τὸ πῆδημα αὐτὸ «πέρασμα ἀπὸ τὴν ἔννοια» καὶ στὸ ὅτι παρουσιάζεται ἡ ὀλοκληρωμένη ἀντίφαση σὰν ταυτότητα, ἡ ὑπερτάτη ἀσυνέπεια σὰν συνέπεια.

Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε σὰν θετικὴ ὁμολογία τοῦ Χέγκελ τὸ ὅτι μὲ τὸν κληρονομικὸ μονάρχη ἡ ἀφηρημένη φυσικὴ καθοριστικότητα παίρνει τὴ θέση τοῦ λόγου πού αὐτοκαθορίζεται, ὄχι σὰν αὐτὸ πού εἶναι, φυσικὴ καθοριστικότητα, ἀλλὰ σὰν ὑπέρτατος προσδιορισμὸς τοῦ Κράτους: ἐκεῖ βρίσκεται τὸ θετικὸ στοιχεῖο ὅπου ἡ μοναρχία δὲν μπορεῖ πιά νὰ ἐξακολουθήσει νὰ φαίνεται σὰν ἡ ὀργάνωση τῆς ἐλλογῆς βούλησης.

«Εἶναι ἄλλωστε χοντρικὰ τὸ ἴδιο(;) πέρασμα πού διαπιστώνουμε σὰν φύση τῆς θέλησης γενικὰ καὶ πού εἶναι ἡ διαδικασία τῆς μεταφορᾶς ἐνὸς περιεχομένου ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα (σὰν σκοπὸς πού θέτουμε) στὴν ἐμπειρικὴ ὑπόσταση (...). Ἡ ἰδιαίτερη ὁμως ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ πού παίρνει ἡ ἰδέα καὶ τὸ πέρασμα πού ἔχουμε ἐδῶ, εἶναι ἡ ἀμεση μετατροπὴ ἀπὸ τὸν καθαρὸ αὐτοκαθορισμὸ τῆς θέλησης (ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀπλή ἔννοια) σὲ μιὰ ὑπαρξὴ φυσικὴ, σὲ κάποιον *Τάδε* χωρὶς τὴ διαμεσολάβηση ἐνὸς *ἰδιαίτερου* περιεχομένου (ἐνὸς σκοποῦ στὴ δράση).»

Ἄλλωστε ὁ Χέγκελ λέει ὅτι ἡ μετατροπὴ τῆς Κρατικῆς Κυριαρχίας (ἐνὸς αὐτοκαθορισμοῦ τῆς θέλησης) σὲ σῶμα γεννημένου μονάρχη (στὴν ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ) εἶναι χοντρικὰ τὸ πέρασμα τοῦ περιεχομένου πού γενικὰ ἡ βούληση ἐπιχειρεῖ γιὰ νὰ πραγματοποιήσει, νὰ μεταφράσει σὲ ὑπαρξὴ ἕνα σκοπὸ πού ἔχει νοήσει. Ὁ Χέγκελ ὁμως λέει «χοντρικὰ»:

Ἡ *εἰδική* διαφορὰ πού προσδιορίζει εἶναι εἰδική κατὰ τοῦτο, κατὰ τὸ ὅτι ἐξαλείφει κάθε ἀναλογία καὶ μπάζει τὴ μαγεία στὴ θέση τῆς «φύσης τῆς θέλησης γενικά.»

Κατ' ἀρχὴν, ἡ *μετατροπὴ* τοῦ νοούμενου σκοποῦ σὲ ὑπαρξὴ φυσικὴ εἶναι ἐδῶ *ἄμεση, μαγική*. Δεύτερο: τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἐδῶ ὁ *καθαρός αὐτοκαθορισμὸς* τῆς θέλησης, ἡ *ἴδια ἢ ἀπλή ἔννοια*. Εἶναι ἡ οὐσία τῆς θέλησης, τὸ καθορίζον μυστικιστικὸ ὑποκείμενο. Δὲν εἶναι μιὰ βούληση πραγματικὴ, ἀτομικὴ, συνειδητὴ, εἶναι ἡ ἀφαίρεση τῆς θέλησης πού ἀντιστρέφεται ξαφνικὰ σὲ μιὰ φυσικὴ ὑπαρξὴ, τὴν καθαρὴ Ἰδέα πού ἀποκτᾷ σάρκα καὶ γίνεται *ἓνα* ἄτομο.

Τρίτο: καθὼς ἡ πραγμάτωση τῆς θέλησης σὲ φυσικὴ ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ γίνεται *ἄμεσα*, χωρὶς δηλαδὴ τὰ μέσα πού ἡ θέληση χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ ἀντικειμενοποιηθεῖ, ἀπουσιάζει ἓνας *ἰδιαίτερος*, δηλαδὴ συγκεκριμένους σκοπὸς: «ἐμμεσοποίησις ἑνὸς *ἰδιαίτερου* περιεχομένου, ἑνὸς σκοποῦ στὴ δράση» δὲν γίνεται, πράγμα εὐνόητο ἄλλωστε, μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχει *δρὸν ὑποκείμενο* καὶ ἄρα, γιὰ νὰ δράσει, ἢ ἀφαίρεση, ἢ καθαρὴ ἰδέα τῆς θέλησης, ὀφείλει νὰ δράσει μὲ μυστικιστικὸ τρόπο. Σκοπὸς πού δὲν εἶναι *ἰδιαίτερος* σκοπὸς, δὲν εἶναι σκοπὸς, ὅπως καὶ μιὰ δράση πού δὲν κατευθύνεται πρὸς κανένα σκοπὸ εἶναι μιὰ δράση «ἄσκοπη», χωρὶς νόημα. Ὅλη ἡ σύγκριση μὲ τὴν τελεολογικὴ πράξιν τῆς θέλησης ἀποδείχεται ἡ ἴδια τελικὰ μιὰ μυστικοποίησις. Μιὰ *χωρὶς περιεχόμενο* δράση τῆς Ἰδέας.

Τὸ μέσο εἶναι ἡ ἀπόλυτη θέληση καὶ ὁ λόγος τοῦ φιλοσόφου, ὁ ἰδιαίτερος σκοπὸς εἶναι πάλι ὁ σκοπὸς τοῦ φιλοσοφοῦντος ὑποκειμένου: νὰ συγκροτήσῃ τὸν *κληρονομικὸ μονάρχη* ξεκινώντας ἀπὸ τὴν καθαρὴ Ἰδέα. Ἡ πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ εἶναι ἡ ἀπλή βεβαιότητα τοῦ Χέγκελ.

« Σ' αὐτὸ πού ὀνομάζουν *ὀντολογικὴ ἀπόδειξις* τῆς ὑπαρξὸς τοῦ Θεοῦ ἔχουμε τὴν ἴδια ξαφνικὴ μετατροπὴ τῆς ἀπόλυτης ἔννοιας στὸ εἶναι» (τὴν ἴδια μυστικοποίησις) «πού ἀποτελέσει τὸ βάθος τῆς ἰδέας στὴ σύγχρονη ἐποχὴ, ἀλλὰ πού θέλησαν νὰ τὴν παρουσιάσουν σὰν *ἀκατανόητη*» (καὶ δίκαια) «στοὺς πρόσφατους καιροὺς μας.»

« Ἄν ὅμως ἡ παράσταση τοῦ μονάρχη εἶναι κάτι πολὺ οἰκεῖο στὴν καθημερινὴ συνείδηση, ἢ νόηση ἀντίθετα κλίνει πρὸς τὸ διαχωρισμὸ καὶ στὰ συμπεράσματα πού ἡ συλλογιστικὴ τῆς ἐγκράτεια τὴν ὀδηγοῦν, ἀρνούμενη νὰ δεχτεῖ ὅτι ἡ στιγμὴ τῆς τελικῆς ἀπόφασης στὸ Κράτος καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ συνδέεται μὲ τὴν ἄμεση φυσικότητα.»

Δὲν γίνεται δεκτὸ ὅτι ἡ τελικὴ ἀπόφαση εἶναι κάτι πού *γεννιέται* καὶ ὁ Χέγκελ διατείνεται ὅτι ὁ μονάρχης εἶναι ἡ τελικὴ ἀπόφαση πού ἔχει γεννηθεῖ. Ἀμφέβαλλε ὅμως ποτὲ κανεὶς, γιὰ τὸ ὅτι ἡ τελικὴ ἀπόφαση στὸ Κράτος πηγάζει ἀπὸ ἄτομα πραγματικά, *μὲ σάρκα καὶ ὀστά*,

δηλαδή «συνδεόμενα με την άμεση φυσικότητα»;

§ 281. «Οί δυο αυτές Στιγμές στην άξεχώριστη ένότητά τους, ή απόλυτη και έσχατη αυτονομία τής θέλησης και ή επίσης απόλυτη — ως προσδιορισμένη από τή φύση — ύπαρξη, ή ιδέα αυτή ένοσ άνέγγιχτου από τήν αυθαιρεσία, άποτελεί τή μεγαλειότητα του μονάρχη. Στην ένότητα αυτή έδράζεται ή *πραγματική ένότητα* του Κράτους που μόνο με τή δική του έσωτερική και *έξωτερική άμεσότητα*, είναι άπαλλαγμένη από τó ένδεχόμενο τής πτώσης στη σφαίρα τής *ιδιαιτερότητας* με τις αυθαιρεσίες, τούς έπί μέρους στόχους και τις άπόψεις στις διαμάχες για τó θρόνο τών διαφόρων μερίδων και στην άποδυνάμωση και άποδιοργάνωση τής Κρατικής έξουσίας.»

Οί δυο Στιγμές είναι: *τό τυχαίο τής θέλησης*, ή αυθαιρεσία και *τό τυχαίο τής φύσης*, ή γέννηση συνεπώς: *ή Αυτού Μεγαλειότης τό τυχαίο*. Τό τυχαίο συνεπώς είναι ή *πραγματική ένότητα* του Κράτους.

Πώς μιá «έσωτερική και έξωτερική άμεσότητα» είναι άπαλλαγμένη από τις φατριαστικές συγκρούσεις, κλπ., αυτό από τή μεριά του Χέγκελ είναι μιá άκατανόητη παραδοχή, καθώς άμεσα και από μόνη της, προσφέρεται στο έλεός τους.

Αυτό που ύποστηρίζει ό Χέγκελ για τήν αίρετη βασιλεία ισχύει σε ύψηλότερο άκόμη βαθμό για τόν κληρονομικό μονάρχη.

«Σ' ένα βασίλειο αίρετό, όπου έξ αίτίας τής φύσης του καθεστώςτος ή τελική άρχή είναι ή έπί μέρους θέληση, τó καθεστώς μετατρέπεται σε έκλογική *συνθηκολόγηση*», κλπ., κλπ. «σε μιá παράδοση τής Κρατικής έξουσίας στη διάκριση τής έπί μέρους θέλησης και άρα στη μετατροπή τών έπί μέρους Κρατικών έξουσιών σε άτομική ιδιοκτησία», κλπ.

§ 282. 'Από τή μοναρχική έξουσία πηγάζει τó δικαίωμα τής άπονομής χάριτος στους έγκληματίες, γιατί μόνο αυτή κατέχει τήν πνευματική εκείνη έξουσία που κάνει νά μήν έχει γίνει ό,τι έγινε και που μηδενίζει τó έγκλημα με τή συγγνώμη και τή λήθη.»

Τό δικαίωμα τής άπονομής χάριτος είναι τó δικαίωμα τής Χάρης. 'Η χάρη είναι ή ύψιστη έκφραση του *ένδεχομενικού αυθαίρετου* που ό Χέγκελ άποδίδει χαρακτηριστικά στο μονάρχη ως προσδιοριστική του ιδιότητα. Στην Παρατήρηση ό ίδιος ό Χέγκελ καθορίζει σάν πηγή της τήν «αυτόβουλη άπόφαση».

§ 283. «'Η *δεύτερη* Στιγμή που περιέχεται στην έξουσία του ήγεμόνα είναι ή στιγμή τής *ιδιαιτερότητας* ή του συγκεκριμένου περιεχομένου και τής ύπαγωγής του στο καθολικό. Για νά άποκτήσει ιδιαίτερη ύπαρξη άπαιτούνται συμβούλια ή άτομα που φέρνουν μπρός στο μονάρχη, για νά άποφασίσει, τó περιεχόμενο τών κρατικών ύποθέσεων που παρουσιάζονται ή τών νομικών μέτρων που

είναι αναγκαία από τις τρέχουσες ανάγκες με τις *αντικειμενικές* ὄψεις τους: λόγοι απόφασης, ανάλογοι νόμοι, περιστάσεις, κλπ. Ἡ ἐπιλογή τῶν ἀτόμων, τῶν ἐπιφορτισμένων μέ τὰ καθήκοντα αὐτά, ὅπως καὶ ἡ ἀνάκλησή τους, ὄντας σὲ ἄμεση σχέση με τὸ πρόσωπο τοῦ μονάρχη, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη αὐτόβουλη θέλησή του.»

§ 284. «Μιά καὶ ὅ,τι ἀντικειμενικὸ ὑπάρχει στὴν ἀπόφαση: ἡ γνώση τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν περιστάσεων, τὰ νομικὰ κίνητρα ἢ ἄλλα εἶναι μόνον ἐπιδεκτικὰ ἀντικειμενικῶν ἀποδείξεων καὶ μόνον αὐτὰ μποροῦν νὰ δημιουργήσουν *εὐθύνη*, δηλαδή ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικότητας, μόνον αὐτὸ μπορεῖ νὰ δώσει τὸ περιεχόμενο μιᾶς ξέχωρης ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ μονάρχη πραγμάτωσης καὶ, ἔτσι, μόνον τὰ συμβούλια καὶ τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ δώσουν λόγο γιὰ τὶς ἐνέργειές τους. Ἡ μεγαλειότητα τοῦ μονάρχη σὰν ὑπέρτατη καθοριστικὴ ὑποκειμενικότητα εἶναι ὑπεράνω κάθε εὐθύνης γιὰ τὶς πράξεις τῆς κυβέρνησης.»

Ὁ Χέγκελ περιγράφει ἐδῶ, μὲ τρόπο ἐντελῶς ἐμπειρικό, τὴν *ἐξουσία τῶν ὑπουργῶν* ὅπως συνήθως καθορίζεται στὰ συνταγματικὰ κράτη. Τὸ μόνον ποὺ προσθέτει ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μετατροπὴ αὐτοῦ τοῦ «ἐμπειρικοῦ γεγονότος» σὲ ὑπαρξή. σὲ κατηγορηματὴ τῆς «στιγμῆς τῆς *ιδιαιτερότητας* στὴν ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα».

(Οἱ ὑπουργοὶ ἐκπροσωποῦν τὴν ἔλλογη ἀντικειμενικὴ ὄψη τῆς ἡγεμονικῆς θέλησης. Σ' αὐτοὺς συνεπῶς ἀνήκει ἡ *τιμὴ* τῆς εὐθύνης ἐνῶ στὸ μονάρχη δίνεται ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἡ φαντασία τῆς «μεγαλειότητας»...) Ἡ «ἄφηρημένη» Στιγμὴ λοιπὸν εἶναι ἐξαιρετικὰ φτωχὴ. Ἡ ἀνάπτυξη στὸ ἐπὶ μέρους, ἀντίθετα, στηρίζεται σὲ ἐντελῶς ἐμπειρικὰ θεμέλια καὶ πολὺ ἀφηρημένα, πολὺ κακὰ ἐμπειρικὰ θεμέλια.

Γιὰ παράδειγμα, ἡ ἐκλογή τῶν ὑπουργῶν ἀνατίθεται στὴν «ἀπεριόριστη αὐτόβουλη θέληση» τοῦ μονάρχη «δεδομένου ὅτι ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ μονάρχη ἄμεσα», δηλαδή δεδομένου ὅτι εἶναι ὑπουργοί. Ἡ «ἀπεριόριστη» ἐκλογή τοῦ *καμαριέρη* τοῦ μονάρχη μπορεῖ κι αὐτὴ νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ ἴδιο καλὰ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη Ἰδέα.

Εἶναι κάπως καλύτερη ἡ βάση στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ *εὐθύνη* τῶν ὑπουργῶν, «μιὰ καὶ ὅ,τι ἀντικειμενικὸ ὑπάρχει στὴν ἀπόφαση: ἡ γνώση τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν περιστάσεων, τὰ νομικὰ κίνητρα ἢ ἄλλα εἶναι μόνον ἐπιδεκτικὰ ἀντικειμενικῶν ἀποδείξεων καὶ μόνον τους μποροῦν νὰ δημιουργήσουν *εὐθύνη*, δηλαδή ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικότητας». Καταλαβαίνουμε: «Ἡ ὑποκειμενικότητα ποὺ ἀποφασίζει σὲ τελευταία ἀνάλυση», ἡ καθαρὴ ὑποκειμενικότητα, ἡ καθαρὴ αὐτόβουλη θέληση δὲν εἶναι αὐτόνομη, ἄρα οὔτε ἰκανὴ γιὰ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικότητας καὶ συνεπῶς οὔτε γιὰ ἀνάληψη εὐθύνης ἀφ'

δτου ένα άτομο είναι ή *καθιερωμένη, επικυρωμένη ύπαρξη* τής αυτόβου-
λης θέλησης. Ἡ απόδειξη του Χέγκελ είναι ἀτράνταχτη ἂν ξεκινή-
σουμε ἀπὸ τὶς καθεστωτικὲς προϋποθέσεις, ἀλλὰ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ
Χέγκελ ἀπέδειξε τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς ἐπειδὴ τὶς ἀναλύει στὴ θεμε-
λιακὴ τους παράσταση. Σ' αὐτὴ τὴ σύγκριση ἐδράζεται ὁλόκληρη ἡ μὴ-
κριτικὴ τῆς ἐγγελιανῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου.

§ 285. «Ἡ τρίτη Στιγμὴ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα ἀφορᾷ τὸ
καθολικὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ πὸ συνίσταται, ἀπὸ τὴν ὑπο-
κειμενικὴ ὀπτικὴ γωνία, στὴ *συνείδηση τοῦ μονάρχη* καὶ, ἀπὸ τὴν
ἀντικειμενικὴ ὀπτικὴ γωνία, στὸ *σύνολο* τοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν
νόμων· ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα προϋποθέτει τὶς ἄλλες Στιγμὲς στὸ
μέτρο πὸ καθεμιά ἀπὸ αὐτὲς προϋποθέτει αὐτὴ τὴν ἐξουσία.»

§ 286. «Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐγγύηση τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα, τῆς
διαδοχῆς σύμφωνα μὲ τὴν κληρονομικότητα, κλπ. συνίσταται σὲ
τοῦτο: ὅπως ἡ σφαίρα αὐτὴ ἔχει μιά πραγματικότητα ἀνεξάρτητη
ἀπὸ τὰ ἄλλα, καθοριζόμενα ἀπὸ τὸ λόγο, στοιχεῖα, ἔτσι καὶ οἱ ἄλ-
λες στιγμὲς ἔχουν δι' ἑαυτὲς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα
πὸ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τους. Στὸν ἔλλογο ὄργανισμό
κάθε μέλος συντηρούμενο δι' ἑαυτὸ συντηρεῖ ταυτόχρονα καὶ τὰ
ἄλλα μὲ τὶς ιδιότητές τους.»

Ὁ Χέγκελ δὲν βλέπει ὅτι μὲ τὴν τρίτη τούτη Στιγμὴ, τὸ «καθολι-
κὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ» τινάζει στὸν ἄερα τὶς δυὸ ἄλλες καὶ ἀν-
τίστροφα. «Ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα προϋποθέτει τὶς ἄλλες στιγμὲς
στὸ μέτρο πὸ καθεμιά ἀπὸ αὐτὲς προϋποθέτει αὐτὴ τὴν ἐξουσία.»
Ἄν ἡ θέση αὐτὴ ἐκληφθεῖ ὄχι μὲ μυστικιστικὸ τρόπο ἀλλὰ *realiter*, ἡ
ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα τίθεται ὄχι ἀπὸ τὴ γέννηση ἀλλὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες
Στιγμὲς, συνεπῶς δὲν εἶναι κληρονομικὴ ἀλλὰ ρευστὴ, εἶναι δηλαδὴ
ἓνας Κρατικὸς προσδιορισμὸς πὸ δίνεται ἐναλλακτικὰ σὲ ἄτομα τοῦ
Κράτους ἀνάλογα μὲ τὴ δόμηση τῶν ἄλλων Στιγμῶν. Σ' ἓναν ἔλλογο
ὄργανισμό δὲν μπορεῖ τὸ κεφάλι νὰ εἶναι ἀπὸ σάρκα καὶ τὸ κορμί σι-
δερένιο. Γιὰ νὰ διατηροῦνται τὰ μέλη εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ἴσα
ἀπὸ τὴ γέννα, ἀπὸ μιά σάρκα κι ἓνα αἷμα. Ἄλλὰ ὁ κληρονομικὸς μο-
νάρχης δὲν εἶναι ἴσος ἀπὸ τὴ γέννα, εἶναι φτιαγμένος ἀπὸ ἄλλο ὑλικό.
Στὴν πεζότητα τῆς λογοκρατικῆς θέλησης τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ Κρά-
τους ἀντιπαρτίθεται ἐδῶ ἡ μαγεία τῆς φύσης. Ἐξ ἄλλου τὰ μέλη δὲν
μποροῦν νὰ ἀλληλοσυντηρηθοῦν παρὰ στὸ μέτρο πὸ ὅλος ὁ ὄργανι-
σμός εἶναι ρευστός, καὶ ὅπου καθένα ἀπὸ αὐτὰ διαχέεται στὴ ρευστό-
τητα αὐτῆ, καὶ ὅπου συνακόλουθα δὲν ὑπάρχει κανένα — ὅπως ὁ ἀρ-
χηγός τοῦ Κράτους ἐδῶ — πὸ νὰ εἶναι «ἀκίνητο», «ἀναλλοίωτο». Ὁ
Χέγκελ λοιπὸν ἀναιρεῖ μὲ τὸν προσδιορισμὸ αὐτὸ τὴν «ἐξουσία τῆς
γέννησης».

Δεύτερο: ἡ ἀνευθυνότητα. Ἄν ὁ ἡγεμόνας παραβιάσει τὸ «σύνολο»

λο τοῦ καθεστῶτος», τοὺς «νόμους», ἡ ἀνευθυνότητά του παύει γιατί σταματᾷ ἡ συνταγματική του ὑπαρξή. Ὅμως αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ νόμοι καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ τύπος καθεστῶτος τὸν καθιστοῦν ἀνεύθινο. Ἐν-τιφάσκουν λοιπὸν μεταξύ τους καὶ μόνη ἡ ρήτρα τούτη καταλύει καὶ νόμο καὶ σύνταγμα. Αὐτὸ ποὺ συντάσσει τὴ συνταγματικὴ μοναρχία εἶναι ἡ ἀνευθυνότητα.

Ἐν ὅμως ὁ Χέγκελ περιορίζεται στὴν ἀμοιβαιότητα: «ὅπως ἡ σφαῖρα αὐτὴ ἔχει μιὰ πραγματικότητα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὰ ἄλλα, καθοριζόμενα ἀπὸ τὸ λόγο, στοιχεῖα, ἔτσι καὶ οἱ ἄλλες Στιγμὲς ἔχουν δι' ἑαυτὲς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ χαρακτηριστήρα τους», θὰ ἔπρεπε ὑποχρεωτικὰ νὰ θεωρήσει σὰν ὄργανισμὸ καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ μεσαιῶνα. Μπροστὰ του ὅμως τώρα ἔχει μιὰ μάζα ἐπὶ μέρους σφαιρῶν, ποὺ ἀλληλοσυγκρούονται στὸν καμβὰ μιᾶς ἐξωτερικῆς ἀναγκαιότητας καὶ ὅπου ἐκεῖ καὶ μόνο ἀρμόζει ἓνας μονάρχης μὲ σάρκα καὶ ὀστά. Σ' ἓνα Κράτος, ὅπου κάθε ἀρμός του ὑπάρχει σὰν τέτοιος ἀναγκαστικά, πρέπει καὶ ἡ Κρατικὴ ἐξουσία νὰ ἐκδηλωθεῖ μὲ τὴ μορφή ἑνὸς ἐπὶ μέρους ἀτόμου.

Résumé πάνω στὴν ἐγγεγραμμένη ἀνάλυση τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα ἢ τῆς ιδέας τῆς Κρατικῆς ἐξουσίας.

§ 279. Παρατήρηση σ. 367. Διαβάζουμε:

«*Λαϊκὴ κυριαρχία* ἔχουμε ὅταν ἓνας λαὸς εἶναι μιὰ αὐτόνομη πραγματικότητα πρὸς τὰ ἔξω καὶ συνιστᾷ ἰδιαίτερο Κράτος ὅπως ὁ λαὸς τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, ἐνῶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Σκωτίας, τῆς Ἰρλανδίας ἢ τῆς Βενετίας, Γένοβας, Κεϋλάνης δὲν εἶναι κυρίαρχοι λαοὶ ἀφ' ὅτου ἔπαψαν νὰ ἔχουν δικούς τους ἡγεμόνες ἢ ἀνώτατους κυβερνητικοὺς θεσμούς.»

Ἡ *λαϊκὴ κυριαρχία* εἶναι λοιπὸν ἐδῶ ἡ *ἐθνότητα*, ἡ κυριαρχία τοῦ ἡγεμόνα εἶναι ἡ *ἐθνότητα* ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς ἡγεμονίας εἶναι ἡ *ἐθνότητα* ποὺ σχηματίζει σὰν τέτοια καὶ μὲ ἀποκλειστικὸ τρόπο ἡ κυριαρχία ἐνὸς λαοῦ. Ἐνας λαὸς τοῦ ὁποῖου ἡ *κυριαρχία* ἐδράζεται *μόνο* στὴν ἐθνότητα ἔχει ἓνα *μονάρχη*. Οἱ διάφορες ἐθνότητες δὲν μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν καλύτερα παρὰ μέσω διαφορετικῶν μοναρχῶν. Τὸ χάσμα ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' ἓνα ἀπόλυτο ἄτομο καὶ σ' ἓνα ἄλλο ἀπόλυτο ἄτομο ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς ἐθνότητες αὐτές.

Οἱ Ἕλληνες (καὶ οἱ Ῥωμαῖοι) εἶχαν ἔθνος ἐπειδὴ καὶ ἐφ' ὅσον ἦταν *λαοὶ κυρίαρχοι*. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι *κυρίαρχοι* ἐπειδὴ καὶ ἐφ' ὅσον ἀποτελοῦν ἔθνος.

«Αὐτὸ ποὺ συνήθως ἀποκαλεῖται *ἠθικὸ πρόσωπο*» — λέγεται ἐξ ἄλλου στὴν ἴδια Παρατήρηση — «κοινωνία, κοινότητα, οἰκογένεια, ὅσο συγκεκριμένο κι ἂν εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἐμπεριέχει τὴν προσωπικότητα σὰν Στιγμὴ, μὲ ἀφηρημένο τρόπο. Δὲν ἔχει φτάσει μ' αὐτὸ στὴν ἀλήθεια τῆς ὑπαρξῆς του, τὸ Κράτος ὅμως εἶναι

ἀκριβῶς ἡ ὁλότητα αὐτὴ στὴν ὁποία οἱ Στιγμές τῆς Ἔννοιας ἔχουν φτάσει στὴν πραγματικότητα σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθεια ποὺ περιέχουν.»

Τὸ ἠθικὸ πρόσωπο, κοινωνία, οἰκογένεια, κλπ., δὲν ἐμπεριέχει προσωπικότητα παρὰ μὲ ἀφηρημένο τρόπο· στὸ μονάρχη ἀντίθετα τὸ πρόσωπο ἐμπεριέχει τὸ Κράτος.

Στὴν πραγματικότητα μόνο στὸ ἠθικὸ πρόσωπο, κοινωνία, οἰκογένεια, κλπ., τὸ ἀφηρημένο πρόσωπο προώθησε τὴν προσωπικότητά του μέχρι μιὰ ὑπαρξὴ πραγματική. Ἄλλὰ ὁ Χέγκελ θεωρεῖ τὴν κοινωνία, τὴν οἰκογένεια, κλπ., καὶ γενικὰ τὸ ἠθικὸ πρόσωπο ὄχι σὰν τὴν πραγμάτωση τοῦ πραγματικοῦ, ἐμπειρικοῦ προσώπου, ἀλλὰ ἀντίθετα σὰν πραγματικὸ πρόσωπο ποὺ ὅμως ἔχει κατ' ἀρχὴν ἀφηρημένα τὴ Στιγμὴ τῆς προσωπικότητας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θεωρεῖ ὅτι τὸ πραγματικὸ πρόσωπο ἔρχεται στὸ Κράτος, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ Κράτος ὀφείλει κατ' ἀρχὴν ὑποχρεωτικὰ νὰ ἔλθει στὸ πραγματικὸ πρόσωπο. Ἄντι λοιπὸν νὰ θεωρεῖ τὸ Κράτος σὰν τὴν ὕψιστη πραγματικότητα τοῦ προσώπου, σὰν τὴν ὕψιστη κοινωνικὴ πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, θεωρεῖ ἀντίθετα τὸ ἐπὶ μέρους ἐμπειρικὸ ἀνθρώπινο ὄν, τὸ ἐμπειρικὸ πρόσωπο σὰν τὴν ὕψιστη πραγματικότητα τοῦ Κράτους. Ἡ ἀντιστροφή τούτῃ τοῦ ὑποκειμενικοῦ στὸ ἀντικειμενικὸ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ στὸ ὑποκειμενικὸ (ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Χέγκελ θέλει νὰ γράψει τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς τῆς ἀφηρημένης ὑπόστασης, τῆς Ἰδέας, ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη δράση, κλπ., πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ἐμφανιστεῖ σὰν δράση καὶ ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἄλλου, ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Χέγκελ θέλει νὰ παρουσιάσει τὴν οὐσία τοῦ ἐνθρώπου καθ' ἑαυτοῦ νὰ δρᾷ περισσότερο σὰν φανταστικὴ ἰδιαιτερότητα παρὰ σὰν ἀληθινὴ, ἀνθρώπινὴ του ὑπαρξὴ) ἔχει σὰν ἀναγκαῖο ἀποτέλεσμα ὅτι, μ' ἓνα μὴ κριτικὸ τρόπο, μιὰ ὑπαρξὴ ἐμπειρικὴ παίρνεται σὰν ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια τῆς Ἰδέας· γιατί αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πρόκειται δὲν εἶναι νὰ ἔλθει στὴν ἀλήθεια τῆς ἡ ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ ἔλθει ἡ ἀλήθεια σὲ μιὰ ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ, καὶ ἡ ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ διαμορφώνεται σὰν πραγματικὴ Στιγμὴ τῆς Ἰδέας. (Πάνω στὴν ἀναγκαῖα αὐτὴ ἀντιστροφή τῆς ἐμπειρίας σὲ «θεωρία» (speculation) καὶ τῆς «θεωρίας» σὲ ἐμπειρία θὰ ποῦμε πιὸ πολλὰ παρακάτω.)

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐπίσης γεννήθηκε ἡ ἐντύπωση τοῦ μυστικοῦ καὶ τοῦ βαθύτερου. Εἶναι πασίγνωστο ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννιέται κι ὅτι ἡ ὑπαρξὴ αὐτὴ ποὺ εἶδε τὸ φῶς μέσω τῆς φυσικῆς γέννας γίνεται ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος, κλπ., μέχρις ὅτου γίνε πολίτης· χάρις στὴ γέννα του ὁ ἄνθρωπος γίνετα ὅ,τι γίνετα. Εἶναι ὅμως πολὺ βαθύ, σημαντικό τὸ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Κράτους ἦλθε στὸν κόσμον μὲ ἄμεσο τρόπο, τὸ ὅτι μὲ τὴ γέννηση τοῦ ἡγεμόνα ἔρχεται στὸν κόσμον καὶ ἡ ἴδια, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς μὲ στόχο τὴν ἐμπειρικὴ ὑπαρξὴ. Κανένα

περιεχόμενο δὲν ἀποκτοῦμε μὲ τὸν τρόπο αὐτό: μόνο ἡ *μορφή* τοῦ παλίου περιεχομένου ἄλλαξε. Πῆρε μιὰ φιλοσοφικὴ *μορφή*, ἓνα φιλοσοφικὸ πιστοποιητικὸ.

Μιὰ ἄλλη συνέπεια τῆς μυστικιστικῆς αὐτῆς θεώρησης εἶναι ὅτι μιὰ ἐπὶ μέρους ἐμπειρικὴ ὑπαρξή, μιὰ ἰδιαίτερη ἐμπειρικὴ ὑπαρξή νοεῖται στὴ διαφορά τῆς ἀπὸ τὶς ἄλλες σὰν ἡ *ὑπαρξή τῆς Ἰδέας*. Κάνει πραγματικὰ βαθειὰ μυστικιστικὴ ἐντύπωση νὰ βλέπει κανεὶς μιὰ ἐπὶ μέρους ἐμπειρικὴ ὑπαρξή νὰ τίθεται ἀπὸ τὴν Ἰδέα καὶ νὰ συναντᾶ ἔτσι σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα μιὰ ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ.

Ἄν π.χ. στὴν ἐξέλιξη τῆς οἰκογένειας, τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, τοῦ Κράτους κλπ., οἱ τρόποι αὐτοὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἀνθρώπου θεωροῦνταν σὰν ἡ πραγμάτωση, ἡ ἀντικειμενοποίηση τῆς οὐσίας του, τότε ἡ οἰκογένεια κλπ. θὰ ἐκδηλώνονταν σὰν ἐνύπαρκτες στὸ ὑποκείμενο ιδιότητες. Ὁ ἄνθρωπος θὰ παρέμενε πάντοτε ἡ οὐσία ὄλων αὐτῶν τῶν οὐσιῶν καὶ οἱ οὐσίες αὐτὲς θὰ ἐκδηλώνονταν σὰν ἡ *πραγματικὴ* του καθολικότητα καὶ συνακόλουθα ὅ,τι εἶναι *κοινὸ σὲ ὅλους*. Ἄν ἀντίθετα οἰκογένεια, κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, Κράτος κλπ., εἶναι καθορισμοὶ τῆς Ἰδέας, τῆς ὑπόστασης σὰν ὑποκειμένου, πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ἀποκτήσουν μιὰ πραγματικότητα ἐμπειρικὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη μάζα στὴν ὁποία ξετυλίγεται ἡ Ἰδέα τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι Ἰδιῶτες, ἐνῶ μὲ βάση τὴν ἄλλη ὑπόθεση εἶναι Πολίτες. Δεδομένου ὅτι, κυριολεκτικὰ μιλώντας, δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ μιὰ *ἀλληγορία*, παρὰ γιὰ τὴν ἀπόδοση σὲ μιὰ κάποια ἐμπειρικὴ ὑπαρξή τῆς *σημασίας* τῆς πραγματοποιημένης Ἰδέας, γίνεται κατανοητὸ ὅτι οἱ ὑποδοχῆς αὐτὲς ἐκπλήρωσαν τὸν προορισμὸ τους ἀμέσως μόλις ἐγίναν καθορισμένη σάρκωση μιᾶς Στιγμῆς τῆς ζωῆς τῆς Ἰδέας. Ἀπὸ ἐκεῖ πηγάζει καὶ τὸ ὅτι τὸ καθολικὸ ἐμφανίζεται παντοῦ μὲ τὴ μορφή ἐνὸς καθορισμένου, ἐνὸς ἐπὶ μέρους, ὅταν τὸ ἐπὶ μέρους δὲν φτάνει πουθενά στὴν ἀληθινὴ του καθολικότητα.

Γι' αὐτὸ καὶ φυσιολογικὰ προκαλεῖται ἡ ἐντύπωση τοῦ βαθυστόχαστου ὅταν οἱ πιὸ ἀφηρημένοι προσδιορισμοί, πού μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔχουν ἀκόμη φτάσει σὲ ὀριμότητα σὲ μιὰ ἀληθινὴ κοινωνικὴ πραγμάτωση, οἱ φυσικὲς βάσεις τοῦ Κράτους, ὅπως ἡ γέννηση (στὴν περίπτωση τοῦ ἡγεμόνα) ἢ ἡ ἰδιοκτησία (στὴν περίπτωση τοῦ θεσμοῦ τῶν πρωτοτοκίων⁹), ἐμφανίζονται σὰν οἱ ὑψιστες Ἰδέες πού ἐγίναν ἄμεσα ἄνθρωποι.

Κι αὐτὸ εἶναι αὐτονόητο. Ὁ πραγματικὸς δρόμος ἀναποδογυρίστηκε. Τὸ ἀπλούστερο εἶναι τὸ περιπλοκότερο καὶ τὸ περιπλοκότερο τὸ ἀπλούστερο. Ἡ ἀφετηρία γίνεται μυστικιστικὴ κατάληξη καὶ ἡ ὀρθολογικὴ κατάληξη γίνεται μυστικιστικὴ ἀφετηρία.

Ἄν ὅμως ὁ ἡγεμόνας εἶναι τὸ ἀφηρημένο *πρόσωπο* πού ἐμπεριέχει τὸ *Κράτος*, αὐτὸ δὲν σημαίνει παρὰ τοῦτο: ἡ οὐσία τοῦ Κράτους εἶναι τὸ ἀφηρημένο πρόσωπο, τὸ πρόσωπο-ιδιώτης. Στὴν ἀντιθέτου καὶ

μόνο αποκαλύπτει τὸ μυστήριό του. Ὁ ἡγεμόνας εἶναι τὸ μόνο πρόσωπο στὸ ὁποῖο πραγματώνεται ἡ σχέση τοῦ ιδιώτη γενικὰ μὲ τὸ Κράτος.

Ἀπὸ τὴν ἔννοιά του συνάγεται ὁ κληρονομικὸς χαρακτήρας τῆς ἡγεμονικῆς ιδιότητος. Εἶναι τὸ πρόσωπο πού ξεχωρίζει ἀπ' ὄλο τὸ γένος, ἀπ' ὄλα τὰ ἄλλα πρόσωπα. Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ σταθερὴ καὶ τελικὴ διαφορὰ ἐνὸς προσώπου ἀπ' ὄλα τὰ ἄλλα; Τὸ *σῶμα*. Ἡ ὕψιστη λειτουργία τοῦ σώματος εἶναι ἡ *σεξουαλική*. Ἄρα, ἡ ὑψηλότερη καθεστωτικὴ βασιλικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ σεξουαλικὴ τοῦ δραστηριότητα, γιατί μ' αὐτὴ *φτιάχνει* βασιλιά καὶ συνεχίζει τὸ σῶμα του. Τὸ σῶμα τοῦ γυιοῦ του εἶναι ἡ ἀναπαραγωγὴ τοῦ δικοῦ του σώματος, ἡ δημιουργία ἐνὸς βασιλικοῦ σώματος.

β) Ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία

§ 287. «Διαφορετικὲς ἀπὸ τὴν ἀπόφαση εἶναι ἡ ἐκτέλεση καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἡγεμόνα καὶ γενικότερα ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ πού ἀποφασίστηκε, τῶν νόμων πού θεσπίστηκαν, τῶν διαθέσεων καὶ τῶν θεσπισμάτων μὲ συλλογικοὺς στόχους. Ἡ λειτουργία αὐτὴ *ὑπαγωγῆς* περιλαμβάνεται στὴν *κυβερνητικὴ ἐξουσία*, καθὼς καὶ ἡ *νομικὴ* καὶ *ἀστυνομικὴ ἐξουσία*, πού ἔχουν ἀμεσότερη σχέση μὲ τὸ ἐπὶ μέρος στοιχεῖο τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ προβάλλουν τὸ γενικὸ συμφέρον μέσα στοὺς στόχους αὐτοῦς.»

Αὐτὴ εἶναι ἡ συνηθισμένη ἐξήγηση τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας. Σὰν σκέψη *εἰδικὰ* τοῦ Χέγκελ μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε μόνο τὸ ὅτι συντονίζει κυβερνητικὴ ἐξουσία, ἀστυνομικὴ ἐξουσία καὶ νομικὴ ἐξουσία, ἐνῶ συνήθως νομικὴ καὶ διοικητικὴ ἐξουσία θεωροῦνται ἀντίθετα.

§ 288. «Τὰ ἐπὶ μέρος κοινὰ συμφέροντα πού ἀνήκουν στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν καὶ παραμένουν ἔξω ἀπὸ τὴν καθολικότητα δι' ἑαυτὴ καὶ καθ' ἑαυτὴ τοῦ Κράτους (§ 256) ἔχουν τὴ διοίκησή τους στὶς συντεχνίες (§ 251) τῶν κοινοτήτων καὶ ἄλλων ἐπαγγελμάτων καὶ στρωμάτων, ὅπως καὶ τὶς ἀρχές τους, προέδρους, διοικητές, κλπ. Στὸ βαθμὸ πού οἱ ὑποθέσεις αὐτές, γιὰ τὶς ὁποῖες φροντίζουν, εἶναι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ *ἀτομικὴ ἰδιοκτησία* καὶ τὸ *συμφέρον* τῶν ἐπὶ μέρος αὐτῶν σφαιρῶν, ὅπου ἡ ἐξουσία τους στηρίζεται στὴν ἐμπιστοσύνη τῶν συναδέλφων τους καὶ τῶν ἀστῶν, καὶ ὅπου, ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρὰ, οἱ κύκλοι αὐτοὶ ὑποτάσσονται ἀναγκαστικὰ στὰ ἀνώτερα συμφέροντα τοῦ Κράτους, τότε γενικὰ ἔχουμε γιὰ τὴν κατοχὴ τῶν θέσεων αὐτῶν ἕνα μείγμα κανονικῆς ἐκλογῆς τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ἐπικύρωσης σὲ ἕνα ἀνώτερο ἐπίπεδο.»

Ἐπιπλέον, ἡ ἀπλή περιγραφή τῆς ἐμπειρικῆς κατάστασης σὲ ὀρισμένες χῶρες.

§ 289. «Ἡ περιφρόνηση τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους στὴν καθολικότητά του καὶ τῆς νομιμότητος στὰ ἐπὶ μέρους αὐτὰ δίκαια, καθὼς καὶ ἡ ἐπαναγωγή τους σ' αὐτό, ἀπαιτεῖ τὴ φροντίδα τῶν ἐκπροσώπων τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, τῶν ἐκτελεστικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀνώτερων ἀρχῶν μὲ συμβουλευτικὴ ἐξουσία καὶ μὲ συλλογικὴ ὀργάνωση, πού συγκλίνουν πρὸς τὶς κορυφὲς προσεγγίζοντας ἅμεσα τὸ μονάρχη.

Ὁ Χέγκελ δὲν ἀνέλυσε τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία. Ὅμως, ἀκόμη κι ἂν ὑποθέσουμε ὅτι τὸ εἶχε κάνει, δὲν ἀπέδειξε ὅτι εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ λειτουργία, ἀπὸ ἕνα καθορισμὸς τοῦ πολίτη· δὲν τὴν συνήγαγε σὰν ἰδιαίτερη, ζέχωρη ἐξουσία, παρὰ ἀπὸ αὐτὸ πού θεωρεῖ «ἐπὶ μέρους συμφέροντα τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν» σὰν τέτοια, συμφέροντα πού «παραμένουν ἔξω ἀπὸ τὴν καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ καθολικότητα τοῦ Κράτους.»

«Ὅπως ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι τὸ πεδίο μάχης τοῦ ἀτομικοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος ὅλων ἐναντίον ὅλων, ἔτσι κι ἐδῶ συγκρούεται τὸ συμφέρον αὐτὸ μὲ τὰ ἐπὶ μέρους κοινὰ συμφέροντα, καθὼς καὶ τὸ συμφέρον αὐτῶν μαζί μ' ἐκεῖνο συγκρούονται μὲ τὶς θέσεις καὶ τὶς ἀπόψεις τοῦ Κράτους, (θέσεις καὶ ἀπόψεις) ἀνώτερου ἐπιπέδου. Τὸ συντεχνιακὸ πνεῦμα πού γεννιέται ἀπὸ τὴν νομιμότητα τῶν ἐπὶ μέρους σφαιρῶν μετατρέπεται ἐν ἑαυτῷ σὲ πνεῦμα τοῦ Κράτους, γιατί στὸ Κράτος βρίσκει τὰ μέσα ἐπίτευξης τῶν ἐπὶ μέρους στόχων του. Σ' αὐτὸ βρίσκεται τὸ μυστικὸ τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν πολιτῶν: γνωρίζουν τὸ Κράτος σὰν ὑπόστασή τους, γιατί προστατεύει τὶς ἐπὶ μέρους σφαῖρες τους, τὴ νομιμότητά τους, τὴν ἐξουσία τους καθὼς καὶ τὴν εὐημερία τους. Στὸ συντεχνιακὸ πνεῦμα, πού περιέχει μὲ ἅμεσο τρόπο τὸ σημεῖο ἐπαφῆς τοῦ ἐπὶ μέρους μὲ τὸ καθολικὸ, βρίσκονται ἡ βαθύτητα καὶ ἡ δύναμη τοῦ Κράτους στηριγμένες στὴ συγκατάθεση.»

Ἐξιοσημείωτο:

1. Ἐπειδὴ ὀρίζει τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν σὰν *bellum omnium contra omnes* (πόλεμος ὅλων ἐναντίον ὅλων).

2. Ἐπειδὴ ὁ ἰδιωτικὸς ἐγωισμὸς δίνεται σὰν τὸ «μυστικὸ τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν πολιτῶν» καὶ σὰν «ἡ βαθύτητα καὶ ἡ δύναμη τοῦ Κράτους στηριγμένες στὴ συγκατάθεση».

3. Γιατί ὁ «ἀστὸς», ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐπὶ μέρους συμφέροντος σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ καθολικὸ, ὁ πολίτης τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν θεωρεῖται σὰν «σταθερὰ καθορισμένο ἄτομο», ἔτσι ὥστε καὶ τὸ Κράτος ἐπίσης, στὸ πρόσωπο «σταθερὰ καθορισμένων ἀτόμων» ἀντιτίθεται στοὺς «πολίτες» αὐτοὺς.

Ἐναγκαστικά ἔπρεπε ὁ Χέγκελ, ἀπ' ὅ,τι θάπρεπε νὰ πιστέψουμε, νὰ καθορίσει τὴν «κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν» καθὼς καὶ τὴν «οἰκογένεια» σὰν προσδιορισμὸ κάθε ἀτόμου-μέλους τοῦ Κράτους καὶ συνακόλουθα τὶς «πολιτικὲς ιδιότητες», ποὺ ἔρχονται ἀργότερα, σὰν προσδιορισμὸ τοῦ ἀτόμου-μέλους τοῦ Κράτους γενικά. Ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο ποὺ ἀναπτύσσει ἕνα νέο προσδιορισμὸ τῆς κοινωνικῆς του οὐσίας. Ἡ οὐσία τῆς θέλησης εἶναι ποὺ διατείνεται ὅτι ἀναπτύσσει τοὺς προσδιορισμοὺς τῆς με ἀφετηρία αὐτὴ τὴν ἴδια. Ἡ ἐμπειρικὲς ὑπάρξεις τοῦ Κράτους στὴν ποικιλία τους καὶ στὴ φορά τους θεωροῦνται σὰν ἄμεσες σαρκώσεις ἐνὸς ἀπὸ τοὺς προσδιορισμοὺς αὐτοῦς.

Ἐφ' ὅτου ἡ Καθολικότητα σὰν τέτοια ἐγίνε αὐτόνομη, ἀμέσως συγχωνεύθηκε με τὴν ἐμπειρικὴ ὑπάρξη, τὸ περιορισμένο θεωρήθηκε ἀμέσως καὶ ἄκριτα σὰν ἔκφραση τῆς Ἰδέας.

Ὁ Χέγκελ δὲν ἔρχεται ἐδῶ σὲ ἀντίφαση με τὸν ἑαυτό του παρὰ στὸ βαθμὸ ποὺ δὲν θεωρεῖ τὸν «οἰκογενειακὸ ἄνθρωπο» στὸ ἴδιο μέτρο με τὸν ἀστό, σὰν μιὰ καθορισμένη φυλὴ, ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὶς ἄλλες ιδιότητες.

§ 290. «Καὶ στὴ λειτουργία τῆς κυβέρνησης ἔχουμε ἕναν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας [...]. Ἡ ὀργάνωση τῶν δημοσίων ἀρχῶν ἔχει τὸ τυπικὸ ἂν καὶ δύσκολο ἔργο νὰ κάνει ἔτσι ὥστε στὰ κάτω, ἐκεῖ ὅπου ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι *συγκεκριμένη*, ἡ ζωὴ αὐτὴ νὰ διέπεται κατὰ τρόπο συγκεκριμένο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ διευθυντικὴ αὐτὴ λειτουργία νὰ κατανέμεται σὲ κλάδους *ἀφηρημένων*, ποὺ θὰ τοὺς πραγματεύονται εἰδικὲς ἐξουσίες σὰν διαφοροποιημένα κέντρα καὶ τῶν ὁποίων ἡ δράση, πρὸς τὰ κάτω ὅπως καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ὑπέρτατης κυβερνητικῆς ἐξουσίας, συγκλίνει ξανὰ σὲ μιὰ συγκεκριμένη ὀλικὴ ὄψη.»

Πιο κάτω θὰ μελετήσουμε τὴν προσθήκη στὴν παράγραφο αὐτή.

§ 291. «Ἐπάρχει μιὰ *ἀντικειμενικὴ* φύση αὐτῶν τούτων τῶν κυβερνητικῶν πράξεων ποὺ εἶναι ἤδη ἀποφασισμένη, σύμφωνα με τὴν ὑπόστασή τους (§ 287), καὶ ἡ ἐκτέλεση καὶ ἐφαρμογὴ τους διενεργοῦνται ἀπὸ *ἄτομα*. Δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἄμεσος φυσικὸς δεσμὸς. Συνεπῶς τὰ ἄτομα δὲν προκαθορίζονται ἀπὸ τὴ φυσικὴ προσωπικότητα ἢ τὴ γέννηση γι' αὐτοὺς τοὺς ρόλους. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ συμμετοχὴ τους στὶς ἐξουσίες, ἡ ἀντικειμενικὴ στιγμή εἶναι ἡ γνώση καὶ ἡ ἀπόδειξη τῆς ἰκανότητάς τους, ἀπόδειξη ποὺ ἐξασφαλίζει στὸ Κράτος ὅτι θὰ καλυφθοῦν οἱ ἀνάγκες του καὶ σὲ κάθε πολίτη διασφαλίζει τὴ δυνατότητα νὰ γίνε ἀξιωματοῦχος τοῦ κράτους.»

§ 292. «Ἡ ὑποκειμενικὴ ὄψη ποὺ συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι *αὐτό*, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ, τὸ ἄτομο ποὺ ἐπιλέγεται καὶ διορίζεται σὲ μιὰ

θέση για να ασκήσει μιὰ δημόσια ἐξουσία, ἐνῶ ὑπάρχουν ὅπως-δήποτε *πολλά* ἄτομα — σὲ ἀριθμὸ ἀπροσδιόριστο — ὅπου ἡ ἐπιλογή δὲν εἶναι καθόλου καθορίσιμη — τὸ ἀντικειμενικὸ στοιχείο ἐδῶ δὲν βρίσκεται στὸ προσωπικὸ ταλέντο (ὅπως π.χ. στὴν τέχνη) — ἡ σύνδεση αὐτὴ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ λειτουργήματος σὰν δυὸ ὄψεων πάντοτε σὲ ἀμοιβαία ἐνδεχομενικότητα πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα σὰν ἐξουσία ἀποφασιστικὴ καὶ κυρίαρχη.»

§ 293. «Οἱ ἐπὶ μέρους κρατικὲς ὑποθέσεις, πού ἡ μοναρχία ἀναθέτει στὶς δημόσιες ἀρχὲς συνθέτουν ἓνα τμῆμα τῆς ἀντικειμενικῆς πλευρᾶς τῆς ἐνύπαρκτης στὸ μονάρχη ἐξουσίας· ἡ καθορισμένη *διαφορὰ* τους προέρχεται ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Πράγματος καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἡ δράση τῶν δημόσιων ἀρχῶν εἶναι ἡ ἐκπλήρωση ἐνὸς καθήκοντος, ἔτσι καὶ οἱ προσδιορισμοὶ τους εἶναι ἓνα δικαίωμα πού ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὴν ἐνδεχομενικότητα.»

Ἄπλὰ καὶ μόνο σημειώνουμε: «Ἡ *ἀντικειμενικὴ* ὄψη τῆς *ἐνύπαρκτης* στὸ μονάρχη ἐξουσίας.»

§ 294. «Τὸ ἄτομο πού, μὲ τὴν ἡγεμονικὴ πράξη (§ 292), συνδέεται μὲ τὸ ἀξίωμα ἐνὸς δημόσιου λειτουργήματος, ἐπιφορτίζεται μὲ τὴν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντός του, πού εἶναι ὑπόσταση τῆς θέσης του. Ὁρος τῆς σύνδεσης αὐτῆς, σύνδεση στὴν ὁποία βρίσκεται, *σὰν συνέπεια* τῆς ὑποστασιακῆς αὐτῆς σχέσης, τὰ μέσα καὶ τὴν ἐγγύηση γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἰδιαιτερότητάς του (§ 264) καί, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐξωτερικὴ του κατάσταση καὶ τὴν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός του, τὴ χειραφέτηση ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴ ἐξάρτηση καὶ τὴν ἐπενέργεια ἐξωγενῶν ἐπιρροῶν.»

«Ἡ κρατικὴ ὑπηρεσία», λέγεται στὴν Παρατήρηση, «ἀπαιτεῖ [...] τὴ θυσία τῆς αὐτόνομης καὶ ἐτσιθελικῆς ἱκανοποίησης τῶν ὑποκειμενικῶν στόχων· δίνει ἀκριβῶς τὴ δυνατότητα νὰ βρεῖ κανεὶς τὴν ἱκανοποίησιν τούτη στὴν ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος, μόνο ὅμως σ' αὐτὴ. Σ' αὐτὴ ἐδράζεται ἡ σύνδεση καθολικοῦ καὶ ἐπὶ μέρους συμφέροντος πού συγκροτεῖ τὴν Ἔννοια καὶ τὴν ἐσωτερικὴ σύσταση τοῦ Κράτους (§ 260).» «Μὲ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἱκανοποίησης τῆς ἐπὶ μέρους ἀνάγκης, ἡ ἐξωτερικὴ κατάσταση ἀνάγκης παραμερίζεται, (ἡ κατάσταση ἐκείνη δηλαδὴ) πού μπορεῖ νὰ ὠθήσει στὴν ἀνεύρεση τῶν μέσων ἱκανοποίησός της σὲ βάρος τῆς δημόσιας δράσης καὶ τοῦ δημόσιου καθήκοντος. Στὴν καθολικὴ ἐξουσία τοῦ Κράτους, ὅσοι ἐπιφορτίζονται μὲ τὶς ὑποθέσεις του βρίσκουν προστασία ἀπέναντι στὴν ἄλλη ὑποκειμενικὴ ὄψη, ἀπέναντι στὰ ἰδιωτικὰ πάθη τῶν κυβερνώμενων, τῶν ὁποίων τὸ ἰδιωτικὸ συμφέρον, κλπ. παραβλάπτεται ἀπὸ τὴν ἀνάκληση στὴν τάξιν πού τοὺς ἐπιβάλλει τὸ Καθολικόν.»

§ 295. «Γιὰ τὸ Κράτος καὶ τοὺς κυβερνώμενους ἡ ἐξασφάλιση ἀπέναντι στὴν κατάχρηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὶς δημόσιες ἀρχές καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τοὺς βρίσκεται, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἄμεσα στὴν ἱεραρχία καὶ τὴν ὑπευθυνότητά τους κι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος στὰ δικαιώματα ποὺ δίνονται στὶς κοινότητες καὶ στὰ σωματεία, πράγμα ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἀνάμειξη τῆς ὑποκειμενικῆς αὐθαιρεσίας στὴν ἐξουσία ποὺ ἔχουν οἱ κρατικοὶ ἐκπρόσωποι καὶ ποὺ συμπληρώνει ἀπὸ τὰ κάτω τὸν ἔλεγχο ἀπὸ τὰ πάνω ποὺ δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὶς ἀτομικὲς ἐνέργειες τῶν ὀργάνων διοίκησης.»

§ 296. « Γιὰ νὰ γίνουν ὅμως *ἤθη* ἡ ἀπουσία ἐμπάθειας, ἡ εὐθύτητα καὶ ἡ προσήθεια, ἀπαιτεῖται γι' αὐτὸ μιὰ ἄμεση *διαμόρφωση* τῶν *ἠθῶν* καὶ τῆς *σκέψης*, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πνευματικὸ ἀντίβαρο σὲ ὅ,τι μηχανιστικὸ ὑπάρχει ἐστὶ μελέτη τῆς γνώσης τῶν ἀντίστοιχων ἀντικειμένων, στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀναγκαίας πρακτικῆς καὶ στὴν πραγματικὴ ἐργασία. Παράλληλα, τὸ *κύρος* τοῦ Κράτους ἀποτελεῖ κεφαλαιῶδες σημεῖο, μέσω τοῦ ὁποῖου ἀποδυναμώνεται τὸ βᾶρος τῶν οἰκογενειακῶν καὶ ἄλλων ἰδιωτικῶν δεσμῶν καὶ συνεπῶς σβύνουν στὸν ἴδιο βαθμὸ ἡ ἐκδίκηση, τὸ μίσος καὶ ἄλλα παρόμοια πάθη. Στὴν ἀντιμετώπιση τῶν μεγάλων προβλημάτων ποὺ παρουσιάζονται στὰ μεγάλα Κράτη, οἱ ὑποκειμενικὲς αὐτὲς πλευρὲς ξεθωριάζουν καὶ γεννιέται ἡ αἴσθηση τῶν γενικῶν ἀπόψεων, συμφερόντων καὶ ὑποθέσεων.»

§ 297. «Τὰ μέλη τῆς κυβέρνησης καὶ οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Κράτους, συνθέτουν τὸ κύριο μέρος τοῦ *μεσαίου στρώματος* (stand), ὅπου βρίσκονται ἡ διανόηση καὶ ἡ νομικὴ συνείδηση τῆς μάζας ἐνὸς λαοῦ. Οἱ θεσμοὶ τῆς κυριαρχίας, ἀπὸ τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω, καὶ τὰ δικαιώματα τῶν συντεχνιῶν, ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, ἐμποδίζουν τὴ συγκρότησή του σὲ κλειστὴ ἀριστοκρατία καὶ τὴ μετατροπὴ τῆς μόρφωσής τους σὲ μέσο αὐθαίρετης ἐπιβολῆς καὶ κυριαρχίας.»

«*Προσθήκη*. Στὸ μεσαῖο αὐτὸ στρώμα στὸ ὅποιο ἀνήκουν οἱ ἀξιωματοῦχοι, βρίσκεται ἡ πιὸ περίλαμπρη κρατικὴ συνείδηση καὶ μόρφωση. Ἐποτελοῦν τοὺς ἄξονες ποὺ στηρίζουν τὸ Κράτος αὐτὸ, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς εὐθύτητας καὶ τῆς διανόησης.» «Ἐποτελεῖ κεφαλαιῶδες συμφέρον γιὰ τὸ Κράτος νὰ μορφωθεῖ καὶ νὰ καλλιεργηθεῖ τὸ μεσαῖο αὐτὸ στρώμα. ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ σ' ἓναν ὀργανισμό τέτοιο ὅπως αὐτὸν ποὺ εἶδαμε: μέσω τῶν δικαιωμάτων ποὺ δίνονται σὲ ἐπὶ μέρους κύκλους σχετικὰ ἀνεξάρτητους καὶ μέσω ἐνὸς κόσμου ἀξιωματούχων ποὺ ἡ αὐτονομία τους προσκρούει στὰ δικαιώματα αὐτά. Ἡ δράση σύμφωνα μὲ ἓνα καθολικὸ δικαίωμα εἶναι συνέπεια τῆς ἀντιπαράθεσης τῶν αὐτόνομων αὐτῶν κύκλων.»

Αυτά που λέει ο Χέγκελ για την «κυβερνητική εξουσία» δὲν ἀξίζουν τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς φιλοσοφικῆς ἀνάλυσης. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν παραγράφων θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ συναντήσουμε λέξη πρὸς λέξη στὸν κώδικα τοῦ πρωσικοῦ ἀστικοῦ δικαίου κι ὅμως τὸ δυσχερέστερο σημεῖο τῆς ὅλης ἀνάπτυξης εἶναι τὸ σημεῖο τῆς διοίκησης μὲ τὴν κύρια σημασία τῆς λέξης.

Δεδομένου ὅτι ὁ Χέγκελ ἔχει κιόλας διεκδικήσει τὴν ἐξουσία τῆς «ἀστυνομίας» καὶ τὴν «νομικὴ» ἐξουσία γιὰ τὴ σφαῖρα τῆς *κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν*, ἢ κυβερνητικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴ διοίκηση ποὺ ὁ Χέγκελ ἀναπτύσσει σὰν *γραφειοκρατία*.

Προηγείται τῆς γραφειοκρατίας ἡ *αὐτο-διοίκηση* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν σὲ «*συντεχνίες*». Ὁ μόνος καθορισμὸς ποὺ ἐδῶ προστίθεται εἶναι ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν διοικούντων, τῶν ἀρχῶν τους κλπ., εἶναι μιὰ ἐκλογή μεικτὴ, ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τοὺς πολίτες καὶ ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία μὲ τὴν κύρια σημασία τῆς λέξης (*ἀνώτερη* ἐπικύρωση, ὅπως λέει ὁ Χέγκελ).

Πάνω ἀπὸ τὴ σφαῖρα αὐτὴ, μὲ σκοπὸ τὴν «περιφρούρηση τοῦ καθολικοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους καὶ τῆς νομιμότητος», βρίσκονται οἱ «ἀντιπρόσωποι τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας», οἱ «ὑπάλληλοι τοῦ ἐκτελεστικοῦ βραχίονα τοῦ Κράτους», καὶ οἱ «συλλογικὲς ἀρχές» ποὺ συγκλίνουν πρὸς τὸ «μονάρχην».

Στὴ σφαῖρα «κυβέρνηση» βρῖσκεται ὁ «καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας». Πρέπει τὰ άτομα νὰ δώσουν τὴν ἀπόδειξη τῆς ἰκανότητάς τους νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὶς ὑποθέσεις τῆς κυβέρνησης, δηλαδὴ νὰ περάσουν ἀπὸ ἐξετάσεις. Ἡ ἐπιλογή τῶν συγκεκριμένων ἀτόμων γιὰ τὰ κρατικὰ ἀξιώματα ἀνήκει στὴν πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα. Ἡ κατανομὴ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν «δίνεται ἀπὸ τὴ φύση τοῦ πράγματος». Τὸ δημόσιο λειτουργημὰ ποὺ ἀσκεῖται εἶναι τὸ καθῆκον, ἢ κλήση τῶν ὑπαλλήλων. Εἶναι συνεπῶς ἀναγκαῖο νὰ *μισθοδοτοῦνται* ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἡ διασφάλιση ἀπέναντι στὴν κατάχρηση ἐξουσίας τῶν γραφειοκρατῶν εἶναι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ ἱεράρχηση καὶ ἡ εὐθύνη τους κι ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ δικαίωμα ποὺ δίνεται στὶς κοινότητες καὶ στὶς συντεχνίες· ἡ ἀνθρωπινότητά τους πηγάζει, κατὰ ἓνα μέρος, ἀπὸ τὴν «ἄμεση διαμόρφωση τῶν ἠθῶν καὶ τῆς σκέψης ἀπὸ τὴν κουλτούρα», κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος ἀπὸ τὸ «κύρος τοῦ Κράτους». Οἱ ὑπάλληλοι ἀποτελοῦν τὸ «κύριο μέρος τοῦ μεσαίου στρώματος». Ἐνάντια σ' αὐτὸ σὰν «ἀριστοκρατία καὶ ἐξουσία» προστατεύουν, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ «θεσμοὶ τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω», ἀπὸ τὸ ἄλλο «τὰ δικαιώματα τῆς συντεχνίας ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω». Τὸ «μεσαῖο στρώμα» εἶναι τὸ στρώμα τῶν «μορφωμένων». *Voilà tout*. Ὁ Χέγκελ μᾶς δίνει μιὰ ἐμπειρικὴ περιγραφή τῆς γραφειοκρατίας, ἔτσι ὅπως εἶναι πραγματικὰ καὶ ἔτσι ὅπως ἡ ἴδια θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ της. Κι ἔτσι ζεμπερδεύει μὲ τὸ δύσκολο θέμα τῆς «κυβερνητικῆς ἐξουσίας».

ἽΟ Χέγκελ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ *διαχωρισμὸ* τοῦ «Κράτους», τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, τῶν «ἐπὶ μέρους συμφερόντων» καὶ τοῦ «καθολικοῦ καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ», καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ γραφειοκρατία στηρίζεται *στό διαχωρισμὸ αὐτό*. ἽΟ Χέγκελ ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τῶν «*συντεχνιῶν*» καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ γραφειοκρατία προϋποθέτει τὶς *συντεχνίες* ἢ τουλάχιστον τὸ «*συντεχνιακὸ πνεῦμα*». ἽΟ Χέγκελ δὲν ἀναπτύσσει κανένα *περιεχόμενο* τῆς γραφειοκρατίας ἀλλὰ μόνο μερικοὺς καθολικοὺς προσδιορισμοὺς τῆς «*τρπικῆς*» τῆς ὀργάνωσης. Κι εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ γραφειοκρατία δὲν εἶναι παρὰ ὁ «*φορμαλισμὸς*» ἐνὸς περιεχομένου ποὺ ἐδράζεται *στό ἐξωτερικὸ* τῆς.

Οἱ *συντεχνίες* εἶναι ὁ ὕλισμὸς τῆς γραφειοκρατίας καὶ ἡ γραφειοκρατία εἶναι ὁ *σπιριτουαλισμὸς* τῶν *συντεχνιῶν*. ἽΗ *συντεχνία* εἶναι ἡ γραφειοκρατία τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἢ γραφειοκρατία εἶναι ἡ *συντεχνία* τοῦ Κράτους. Γι' αὐτὸ καί, στὴν πραγματικότητα, ἀντιπαράκειται σὰν «*κρατικὴ κοινωνία*» *στό Κράτος τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν*», στίς *συντεχνίες*. ἽΕκεῖ ὅπου ἡ «*γραφειοκρατία*» εἶναι καινοφανῆς ἀρχή, ἐκεῖ ὅπου τὸ καθολικὸ συμφέρον τοῦ Κράτους ἀρχίζει νὰ γίνεται συμφέρον «*ξέχωρο*» δι' ἑαυτὸ, ἄρα συμφέρον «*πραγματικό*», ἐκεῖ μάχεται τὶς *συντεχνίες*, ὅπως καὶ κάθε συνέπεια μάχεται τὴν ὑπαρξὴ τῶν προϋποθέσεών τῆς. ἽΕκεῖ ὅπου ἀντίθετα *ξυπνᾶ* ἢ πραγματικὴ πολιτικὴ ζωὴ καὶ ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὶς *συντεχνίες* ἀκολουθώντας τὴν ὁρμὴ τῆς ἴδιας τῆς λογικῆς τῆς, ἡ γραφειοκρατία προσπαθεῖ νὰ τὶς παλινορθώσει. ώΟταν καταρρέει τὸ «*Κράτος τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν*», πέφτει καὶ ἡ «*κοινωνία τοῦ Κράτους*». ώΟ *σπιριτουαλισμὸς* ἐξαφανίζεται ταυτόχρονα μὲ τὸν ἀντίθετό του ὕλισμό. ώΗ συνέπεια μάχεται γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν προϋποθέσεών τῆς ἀμέσως μόλις μιὰ καινούργια ἀρχὴ μάχεται ὄχι τὴν ὑπαρξὴ ἀλλὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς αὐτῆς. Τὸ ἴδιο πνεῦμα ποὺ δημιουργεῖ τὴ *συντεχνία* στὴν κοινωνία, δημιουργεῖ καὶ τὴ γραφειοκρατία *στό Κράτος*. ώΑμέσως λοιπὸν μόλις θιχτεῖ τὸ πνεῦμα τῆς *συντεχνίας*, θίγεται καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας, κι ἂν πρῶτα αὐτὴ μαχόταν τὴν ὑπαρξὴ τῶν *συντεχνιῶν* γιὰ νὰ κάνει τόπο στὴ δικὴ τῆς ὑπαρξὴ, ἀναζητεῖ τώρα μὲ βίαιον τρόπο νὰ διατηρήσει τὴν ὑπαρξὴ τῶν *συντεχνιῶν* γιὰ νὰ σώσει τὸ πνεῦμα τῆς *συντεχνίας*, τὸ δικὸ τῆς πνεῦμα.

ώΗ «*γραφειοκρατία*» εἶναι ὁ «*πολιτικὸς φορμαλισμὸς*» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν¹⁰. Εἶναι ἡ «*συνείδηση τοῦ Κράτους*», ἡ «*θέληση τοῦ Κράτους*», ἡ «*ἰσχὺς τοῦ Κράτους*» μὲ τὴ μορφή μιᾶς *συντεχνίας* (ὅσο διάστημα τὸ ἐπὶ μέρους ἀντιπαράκειται *στό καθολικὸ* σὰν «*καθολικὸ συμφέρον*» δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιπαρατεθεῖ *στό ἐπὶ μέρους* παρὰ σὰν «*ἐπὶ μέρους*» ἢ γραφειοκρατία ὀφείλει λοιπὸν νὰ προστατέψει τὴ *φανταστικὴ* καθολικότητα τοῦ ἐπὶ μέρους συμφέροντος, τὸ πνεῦμα τῆς *συντεχνίας*, γιὰ νὰ προστατέψει τὴ *φανταστικὴ* ἰδιαιτερότητα τοῦ κα-

θολικού συμφέροντος, τὸ ἴδιο της τὸ πνεῦμα. Τὸ Κράτος πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ εἶναι συντεχνία ὅσο διάστημα ἢ συντεχνία θέλει νὰ εἶναι Κράτος), δηλαδή μιὰ ἐπὶ μέρους κοινωνία, κλειστή, στὸ Κράτος. Ὡστόσο, ἡ γραφειοκρατία θέλει τὴ συντεχνία σὰν φανταστικὴ δύναμη. Ἀναμφισβήτητα, κάνοντας χρῆση τοῦ ἐπὶ μέρους συμφέροντός της ἐνάντια στὴ γραφειοκρατία, κάθε συντεχνία παρμένη χωριστὰ ἔχει κι αὐτὴ τὴν ἴδια ἐπιδίωξη, ἀλλὰ θέλει τὴν γραφειοκρατία ἐνάντια στὴν ἄλλη συντεχνία, ἐνάντια στὸ ἄλλο ἐπὶ μέρους συμφέρον. Ἡ γραφειοκρατία σὰν ὀλοκληρωμένη συντεχνία κερδίζει συνεπῶς τὴ νίκη πάνω στὴ συντεχνία σὰν ἀνολοκληρωτὴ γραφειοκρατία. Τὴ συρρικνώνει μέχρι τὴν καθαρὴ τυπικότητα, θέλει ὅμως τὴν τυπικότητα αὐτὴ ὑπαρκτὴ καὶ πιστεύει στὴν ὑπαρξή της. Ἡ συντεχνία εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν νὰ γίνῃ κράτος. Ἀλλὰ ἡ γραφειοκρατία εἶναι τὸ Κράτος πού ἔχει πραγματικὰ γίνῃ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν.

Ὁ «πολιτικὸς φορμαλισμὸς» τῆς γραφειοκρατίας εἶναι τὸ «πολιτικὸ Κράτος σὰν φορμαλισμὸς» καὶ σὰν τέτοιο φορμαλισμὸ ὁ Χέγκελ περιγράφει τὴ γραφειοκρατία. Δεδομένου ὅτι αὐτὸς ὁ «πολιτικὸς φορμαλισμὸς» συγκροτεῖται σὰν πραγματικὴ δύναμη κι ἀλλάζει ὁ ἴδιος σὲ ἓνα ἰδιαίτερο ὕλικὸ περιεχόμενο, εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ γραφειοκρατία εἶναι ἓνα πλέγμα ἀπὸ πρακτικὲς αὐταπάτες, ἢ εἶναι ἡ «αὐταπάτη τοῦ Κράτους, ἡ πολιτικὴ αὐταπάτη». Τὸ γραφειοκρατικὸ πνεῦμα εἶναι ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη πνεῦμα ἰησουϊτικο, θεολογικὸ. Οἱ γραφειοκράτες εἶναι οἱ ἰησουῖτες τοῦ Κράτους καὶ οἱ θεολόγοι τοῦ Κράτους. Ἡ γραφειοκρατία εἶναι ἡ *république grêtre*.

Δεδομένου ὅτι ἡ γραφειοκρατία εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν οὐσία της, «τὸ Κράτος σὰν φορμαλισμὸς», εἶναι τέτοια καὶ σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ της. Αὐτὸ πού πραγματικὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ Κράτους φαίνεται λοιπὸν στὴ γραφειοκρατία σὰν σκοπὸς ἐνάντια στὸ Κράτος. Τὸ πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας εἶναι τὸ «τυπικὸ πολιτικὸ πνεῦμα». Μεταβάλλει λοιπὸν τὸ «τυπικὸ πολιτικὸ πνεῦμα», δηλαδή τὴν ἀπουσία πνεύματος τοῦ Πολιτικοῦ Κράτους, σὲ κατηγορικὴ ἐπιταγή. Ἡ γραφειοκρατία θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ της σὰν τὸν ἔσχατο σκοπὸ τοῦ κράτους. Καθὼς ἡ γραφειοκρατία κάνει τοὺς «τυπικοὺς της στόχους περιεχόμενό της, ἔρχεται παντοῦ σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς «πραγματικοὺς» της στόχους. Εἶναι συνακόλουθα ἀναγκασμένη νὰ παίρνῃ τὸν τύπο γιὰ περιεχόμενο καὶ τὸ περιεχόμενο γιὰ τύπο. Οἱ σκοποὶ τοῦ Κράτους ἀλλάζουν σὲ σκοποὺς γραφείου καὶ οἱ σκοποὶ γραφείου σὲ σκοποὺς Κράτους. Ἡ γραφειοκρατία εἶναι ἓνας κύκλος ἔξω ἀπὸ τὸν ὁποῖο κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πηδήσει. Ἡ ἱεραρχία της εἶναι *ἱεραρχία γνώσης*. Τὸ κεφάλι ἐμπιστεύεται στοὺς κατώτερους κύκλους τὴν ἀποψη γιὰ τὸ ἐπὶ μέρους καὶ οἱ κατώτεροι κύκλοι, ἀντίστροφα, ἐμπιστεύονται τὸ κεφάλι σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐποπτεία τοῦ γενικοῦ, κι ἔτσι ἀλληλοκαθορίζον-

ται οί ρόλοι.

Ἡ γραφειοκρατία εἶναι τὸ φανταστικὸ Κράτος πλάι στὸ πραγματικό, εἶναι ὁ σπιριτουαλισμὸς τοῦ Κράτους. Κάθε πράγμα λοιπὸν ἔχει μιὰ διπλὴ σημασία, μιὰ σημασία πραγματικὴ καὶ μιὰ σημασία γραφειοκρατικὴ, ὅπως καὶ κάθε γνώση εἶναι γνώση διπλή, γνώση πραγματικὴ καὶ γνώση γραφειοκρατικὴ (ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ θέληση). Τὸ πραγματικὸ «εἶναι», ὅμως, ἀντιμετωπίζεται σύμφωνα μὲ τὴ γραφειοκρατικὴ του οὐσία, σύμφωνα μὲ τὸ «ἐπέκεινα» εἶναι του, τὴν πνευματικὴν του οὐσία. Ἡ γραφειοκρατία ἔχει στὴν κατοχὴ τῆς τὴν οὐσία τοῦ Κράτους, τὴν πνευματικὴν οὐσία τῆς κοινωνίας· ἡ οὐσία αὐτὴ εἶναι *ἀτομικὴ ἰδιοκτησία* τῆς. Τὸ καθολικὸ πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας εἶναι τὸ *μυστικὸ*, τὸ μυστήριον ποὺ φυλάγεται ἀπὸ τὴν ἱεραρχία πρὸς τὰ μέσα καὶ ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τῆς σὰν κλειστῆς συντεχνίας πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ ἐκδηλοῦν πνεῦμα τοῦ Κράτους — δηλαδὴ τὸ νόημα τοῦ Κράτους — φαίνεται κατόπιν στὴ γραφειοκρατία σὰν *προδοσία* τοῦ μυστηρίου τῆς. Ἡ Ἄρχὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γνώσης τῆς καὶ ἡ εἰδωλολατρεία τῆς Ἀρχῆς ἢ *πεποιθησὴ* τῆς. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὅμως ὁ σπιριτουαλισμὸς μετατρέπεται σὲ *χυδαῖο ὕλισμό*, στὸν ὕλισμό τῆς παθητικῆς ὑποταγῆς, τῆς τυφλῆς πίστεως στὴν ἐξουσία, τοῦ *μηχανισμοῦ* μιᾶς καθορισμένης τυπικῆς δραστηριότητος, καθορισμένων ἀρχῶν, ἀπόνεων καὶ παραδόσεων. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ γραφειοκρατικὸν παρμένο χωριστά, ὁ σκοπὸς τοῦ Κράτους μετατρέπεται σὲ ἰδιωτικὸν τοῦ σκοποῦ, *κυνήγι τῶν ἀνώτερων πόστων, σταδιοδρόμηση*. Θεωρεῖ κατ' ἀρχὴν τὴν πραγματικὴν ζωὴν σὰν ζωὴν *ὕλικήν*, γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς αὐτῆς ἔχει στὴ γραφειοκρατία τὴν *ὑπαρξὴ* του *ξεχωριστὴ* δι' ἑαυτήν. Εἶναι λοιπὸν ἀναπόφευκτη ἡ τάση τῆς γραφειοκρατίας νὰ κάνει τὴ ζωὴ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο ὕλικήν. Ἐπειτα, γι' αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἡ ζωὴ γίνεται ὕλικήν, γίνεται ἀντικείμενον γραφειοκρατικῆς μεταχείρισης, γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς τοῦ εἶναι προδιαγραμμένο, ὁ σκοπὸς τῆς βρίσκεται ἔξω ἀπὸ αὐτὸν; ἡ ὑπαρξὴ τῆς εἶναι ὑπαρξὴ γραφείου. Τὸ Κράτος ὑπάρχει μόνον μὲ τὴ μορφήν τῶν διαφόρων πνευμάτων γραφείου, τῶν ὁποίων τὸ ὕλικὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ παθητικὴν ὑποταγὴν καὶ ὑπακοήν. Ἡ *πραγματικὴ* γνώση ἐμφανίζεται χωρὶς περιεχόμενον ὅπως καὶ ἡ πραγματικὴ ζωὴ ἐμφανίζεται νεκρῆ, γιὰ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται ἡ φανταστικὴ αὐτὴ γνώση καὶ ἡ φανταστικὴ αὐτὴ ζωὴ. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν ὁ γραφειοκράτης θὰ συμπεριφερθεῖ ἀπέναντι στὸ πραγματικὸν κράτος μὲ τρόπον ἰησουϊτικόν, εἴτε ἔχει εἴτε δὲν ἔχει ἐπίγνωσιν τοῦ ἰησουϊτισμοῦ του. Εἶναι ὡστόσο ἀναπότρεπτον — ἀμέσως μόλις τὸ ἀντίθετόν του εἶναι γνώση — νὰ φτάσῃ στὴν αὐτοσυνείδησιν καὶ νὰ γίνῃ ἰησουϊτισμὸς ἐμπρόθετος.

Ἐνῶ ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἡ γραφειοκρατία εἶναι αὐτὸς ὁ χυδαῖος ὕλισμός, ὁ χυδαῖος σπιριτουαλισμὸς τῆς φαίνεται σὲ τοῦτο, στὸ ὅτι *θέλει νὰ κάνει τὰ Πάντα*, δηλαδὴ νὰ κάνει τὴ θέλησιν *causa prima*, γιὰ τὴν αὐτὴν ἢ ἴδιαν δὲν εἶναι παρὰ δρώσα ὑπαρξὴ ποὺ δέχεται ἀπὸ τὰ ἔξω τὸ

περιεχόμενό της, πού συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ καταξιώσει τὴν ὑπαρξὴ τῆς παρὰ διαμορφώνοντας, τροποποιώντας τὸ περιεχόμενο τοῦτο. Γιὰ τὸ γραφειοκράτη, ὁ κόσμος δὲν εἶναι παρὰ ἀπλὸ ἀντικείμενο τοῦ τρόπου μεταχείρισής του.

Ὅταν ὁ Χέγκελ ἀποκαλεῖ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία *ἀντικειμενικὴ ὄψη* τῆς ἐνύπαρκτης στὸ μονάρχη ἡγεμονίας, αὐτὸ εἶναι σωστὸ μὲ τὴν ἔννοια πού ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἦταν ἡ *πραγματικὴ ὑπαρξὴ* τῆς ἡγεμονίας, τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἁγίας τριάδας. Στὴ γραφειοκρατία ἡ ταύτιση τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ἐπὶ μέρους ἰδιωτικοῦ στόχου τίθεται ἔτσι πού τὸ *συμφέρον τοῦ Κράτους* γίνεται *ἐπὶ μέρους* ἰδιωτικὸς στόχος ἀπέναντι στοὺς ἄλλους ἰδιωτικὸς στόχος.

Κατάργηση τῆς γραφειοκρατίας σημαίνει ὅτι τὸ καθολικὸ συμφέρον θὰ γίνῃ *πραγματικὸ* ἐπὶ μέρους συμφέρον καὶ ὄχι μόνον στὴ σκέψη, στὴν ἀφαίρεση, ὅπως στὸν Χέγκελ. Αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ μόνον ἂν τὸ *ἐπὶ μέρους* συμφέρον γίνῃ πραγματικὰ τὸ *καθολικὸ* συμφέρον. Ὁ Χέγκελ ξεκινᾷ ἀπὸ μιὰ μὴ πραγματικὴ ἀντίθεση καὶ δὲν φθάνει στὴ συνέχεια παρὰ σὲ μιὰ φανταστικὴ ταυτότητα πού, στὴν πραγματικότητα «εἶναι» ἡ ἴδια ξανὰ ἀντιφατικὴ. Ἡ γραφειοκρατία εἶναι μιὰ ταυτότητα αὐτοῦ τοῦ τύπου.

Ἄς παρακολουθήσουμε τῶρα τὴν ἀνάλυσή του λεπτομερειακά.

Ὁ μοναδικὸς φιλοσοφικὸς προσδιορισμὸς πού δίνεται ἀπὸ τὸν Χέγκελ γιὰ τὴν *κυβερνητικὴ ἐξουσία* εἶναι αὐτὸς τῆς «*ὑπαγωγῆς*» τοῦ ἐπὶ μέρους στὸ καθολικὸ, κλπ.

Ὁ Χέγκελ ἀρκεῖται σ' αὐτό. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά: ἡ κατηγορία «*ὑπαγωγή*» τοῦ ἐπὶ μέρους, κλπ. Πρέπει αὐτὴ νὰ πραγματωθεῖ. Παίρνει τότε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐμπειρικές ὑπάρξεις τοῦ πρωσσοικῆ ἢ σύγχρονου Κράτους (ὅπως εἶναι μὲ σάρκα καὶ ὀστά) καὶ πού μεταξὺ ἄλλων, πραγματώνει ἐπίσης τὴν κατηγορία αὐτή, μ' ὅλο πού ἡ εἰδικὴ τῆς οὐσία δὲν ἐκφράζεται μέσω αὐτῆς τῆς κατηγορίας. Τὰ ἐφαρμοσμένα μαθηματικὰ εἶναι κι αὐτὰ ὑπαγωγή, κλπ. Ὁ Χέγκελ δὲν ρωτᾷ: αὐτὸς εἶναι ὁ ἔλλογος, ὁ κατάλληλος τρόπος τῆς ὑπαγωγῆς; Στέκεται σὲ *Μιὰ* κατηγορία καὶ περιορίζεται στὸ νὰ τῆς βρεῖ τὴν ὑπαρξὴ πού τῆς ἀντιστοιχεῖ. Ὁ Χέγκελ δίνει στὴ *Λογικὴ τοῦ ἑνα σώμα πολιτικό* δὲν δίνει τὴ *λογικὴ τοῦ πολιτικοῦ σώματος* (§ 287).

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ σχέση κυβέρνησης καὶ συντεχνιῶν, κοινοτήτων μαθαίνουμε πρῶτα ὅτι ἡ *διοίκησή* τους ἀπαιτεῖ «γενικὰ ἓνα μείγμα κανονικῆς ἐκλογῆς τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ἐπικύρωσης σὲ ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο.» Ἡ *μεικτὴ ἐκλογή* τῶν διοικούντων τὶς κοινότητες καὶ τὶς συντεχνίες εἶναι λοιπὸν ἡ *πρῶτη σχέση* τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν καὶ τοῦ Κράτους ἢ κυβερνητικῆς ἐξουσίας, ἡ πρῶτη τους ταυτότητα (§ 288). Ἡ ταυτότητα αὐτὴ εἶναι σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χέγκελ πολλὴ ἐπιφανειακὴ, ἓνα *mixtum compositum*, ἓνα «μείγμα». Ὅσο ἐπιφα-

νειακή είναι ή ταυτότητα αυτή, τόσο όξυμένη είναι ή αντίθεση. «Στό βαθμό πού οί υποθέσεις αυτές», (τῆς συντεχνίας, τῆς κοινότητας, κλπ.) είναι ἀπό τὸ ἓνα μέρος ἡ *ἀτομικὴ ἰδιοκτησία* καὶ τὸ *συμφέρον* τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῶν σφαιρῶν, ὅπου ἡ ἐξουσία τους στηρίζεται στὴν ἐμπιστοσύνη τῶν συναδέλφων τους καὶ τῶν ἀστῶν κι ὅπου, ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρά, οί κύκλοι αὐτοὶ ὑποτάσσονται ἀναγκαστικὰ στὰ ἀνώτερα συμφέροντα τοῦ Κράτους», τότε συμπεραίνεται ἡ ἐκλογή πού χαρακτηρίστηκε «μεικτὴ».

Ἡ διοίκηση τῆς συντεχνίας ἐμπεριέχει συνακόλουθα τὴν ἀντίθεση:

Ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ συμφέρον τῶν ἐπὶ μέρους σφαιρῶν ἀπέναντι στὸ ἀνώτερο συμφέρον τοῦ Κράτους: ἀντίθεση ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ Κράτους.

Δέν χρειάζεται νά παρατηρήσουμε ὅτι ἡ ἄρση αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης στὴ *μεικτὴ ἐκλογή* εἶναι ἀπλὴ *ἐπιδιόρθωση*, συμβιβασμός, μιὰ *ὁμολογία* δυαδισμοῦ ἄλλου, εἶναι ἡ ἴδια ἓνας *δυαδισμός*, ἓνα «*μῆγμα*». Τὰ ἐπὶ μέρους συμφέροντα τῆς συντεχνίας καὶ τῶν κοινοτήτων ἐμπεριέχουν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἴδιας τους τῆς σφαίρας ἓνα δυαδισμό πού ἀποτελεῖ ταυτόχρονα τὸ χαρακτήρα τῆς *διοίκησής* τους.

Ὡστόσο, ἡ ἀγεφύρωτη ἀντίθεση ξεπροβάλλει μόνο στὴ σχέση τῶν «*ἐπὶ μέρους κοινῶν συμφερόντων*», κλπ. «πού βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν καθολικότητα τοῦ Κράτους, πού εἶναι καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ» μὲ τὴν «*καθολικότητα τοῦ Κράτους, πού εἶναι καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ*». Πρῶτα-πρῶτα, ἄλλη μιὰ φορά, μέσα στὴ σφαῖρα αὐτῆ.

«Ἡ περιφύρηση τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους, στὴν καθολικότητά του καὶ τῆς νομιμότητος στὰ ἐπὶ μέρους αὐτὰ δίκαια, καθῶς καὶ ἡ ἐπαναγωγή τους σ' αὐτό, ἀπαιτεῖ τὴ φροντίδα τῶν ἐκπροσώπων τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, τῶν ἐκτελεστικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀρχῶν μὲ συμβουλευτικὴ ἐξουσία καὶ μὲ συλλογικὴ ὀργάνωση, πού συγκλίνουν πρὸς τὶς κορυφές προσεγγίζοντας ἄμεσα τὸ μονάρχη».

Καλούμαστε νά προσέξουμε τὴ συγκρότηση αὐτῆ τῶν κυβερνητικῶν *συμβουλιῶν*, πράγμα π.χ. ἄγνωστο στὴ Γαλλία. «Στὸ *βαθμὸ πού*» ὁ Χέγκελ παρουσιάζει τὶς ἀρχές αὐτές σὰν «*συμβουλευτικὴς-διαβουλευτικὴς*», «*στό βαθμὸ αὐτό*», εἶναι βέβαια αὐτονόητο ὅτι «συγκροτοῦνται συλλογικά».

Ὁ Χέγκελ εἰσάγει τὸ «ἴδιο τὸ Κράτος», τὴν «κυβερνητικὴ ἐξουσία», μέσα στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν μέσω «ἐκπροσώπων» ἐν ᾧ τῆς «φροντίδας» τοῦ «γενικοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους καὶ τῆς νομιμότητος» καὶ κατὰ τὴν ἄποψή του οἱ «ἐκπρόσωποι» αὐτοί, τὰ ἐκτελεστικὰ αὐτὰ ὄργανα εἶναι κυριολεκτικὰ ἡ *γνήσια ἐκπροσώπηση τοῦ Κράτους*», ὅχι «τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν» ἀλλὰ ἀντίθετα «ἐνάντια»

σ' αυτή. Ἡ ἀντίθεση ἄρα Κράτους καὶ κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καθορίζεται σταθερά. Τὸ Κράτος δὲν βρίσκεται μέσα στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ αὐτή. Σὲ ἐπαφή μαζί της βρίσκεται μόνο μέσω τῶν ἐκπροσώπων του στοὺς ὁποίους ἐπαφίεται ἡ «Κρατικὴ μέριμνα» μέσα στὶς σφαῖρες αὐτές. Ἡ ἀντίθεση δὲν αἴρεται μὲ τὴν παρέμβαση τῶν «ἐκπροσώπων» αὐτῶν, ἀντίθετα, γίνεται ἀντίθεση «νόμιμη», «καθιερωμένη». Σὰν κάτι τὸ ξένο πρὸς τὴν οὐσία τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, σὰν ἓνα «ἐπέκεινά» της, καταξιώνουν τὸ «Κράτος» οἱ ἐντολοδόχοι τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνάντια στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Ἡ «ἀστυνομία», τὸ «δικαστήριον» καὶ ἡ «διοίκηση» δὲν εἶναι ἐντολοδόχοι τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας, ποὺ θὰ διαχειριζόταν μέσω αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τὸ δικό της συμφέρον, ἀλλὰ εἶναι ἐκπρόσωποι τοῦ Κράτους ποὺ τὸ διαχειρίζονται ἐνάντια στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Ὁ Χέγκελ ἀναπτύσσει πιὸ καθαρά τὴν ἀντίθεση αὐτὴ στὴν πιὸ ξεκάθαρη Παρατήρηση ποὺ μελετήθηκε πιὸ πάνω.

«Ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ἀντικειμενικῆς φύσεως τῶν κυβερνητικῶν πράξεων ποὺ ἔχει ἤδη ἀποφασιστεῖ (...)

(§ 291). Ὁ Χέγκελ συμπεραίνει μήπως ἀπὸ αὐτὸ ὅτι εἶναι πιὸ εὐκόλο νὰ μὴν ἀπαιτεῖται γι' αὐτὴς μιᾶ «ἱεραρχία τῆς γνώσεως», ὅτι μποροῦν νὰ ἐκτελοῦνται πλήρως ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν «κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν»; Κάθε ἄλλο.

Κάνει τὴ βαθεῖα παρατήρηση ὅτι κατ' ἀνάγκην ἄτομα εἶναι ἐκεῖνα ποὺ πρέπει νὰ τίς θέσουν σ' ἐφαρμογὴ καὶ ὅτι ἀνάμεσα «σ' αὐτὴς καὶ στὰ ἄτομα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει ἄμεσος φυσικὸς δεσμός». Ἀναφορὰ στὴν ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴ «φυσικὴ ἐξουσία τοῦ ἀυθαίρετου» καὶ συνεπῶς μπορεῖ νὰ «γεννηθεῖ». Ἡ «ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα» δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἐκπρόσωπος τῆς φυσικῆς στιγμῆς στὴ θέληση τῆς κυριαρχίας τῆς «φύσεως στὸ Κράτος».

Γι' αὐτὸ καὶ τὰ «ἐκτελεστικὰ ὄργανα» διακρίνονται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸν «ἡγεμόνα» στὸν τρόπο κατάληψης τῶν θέσεών τους.

«Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ συμμετοχὴ τους στὶς ἐξουσίες» (ἐννοεῖται, τὶς Κρατικὲς), «ἡ ἀντικειμενικὴ Στιγμὴ εἶναι ἡ γνώση καὶ ἡ ἀπόδειξη τῆς ἰκανότητάς τους, ἀπόδειξη ποὺ ἐξασφαλίζει στὸ κράτος ὅτι θὰ καλυφθοῦν οἱ ἀνάγκες του καὶ σὲ κάθε πολίτη διασφαλίζει τὴ δυνατότητα νὰ γίνῃ ἀρωγὸς τοῦ καθολικοῦ Κράτους.»

Ἡ δυνατότητα αὐτὴ ποὺ προσφέρεται σὲ κάθε πολίτη νὰ γίνῃ κρατικὸς ἀξιωματοῦχος εἶναι λοιπὸν ἡ δευτέρη καταφατικὴ σχέση μεταξύ κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ Κράτους, ἡ *δευτέρη ταυτότητα*. Ἡ ταυτότητα τούτη εἶναι πολὺ ἐπιφανειακὴ καὶ δυαδική. Κάθε καθολικὸς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ γίνῃ παπᾶς (δηλαδὴ νὰ χωριστεῖ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ τὸν κόσμον). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ράσο δὲν ἀποτελεῖ γιὰ τὸν καθολικὸ δύναμη ποὺ βρίσκεται πέρα ἀπὸ αὐτό; Τὸ ὅτι ὁ καθένας ἔχει

τή δυνατότητα να αποκτήσει τὸ δικαίωμα μιᾶς ἄλλης σφαίρας δείχνει ἄπλᾶ καὶ μόνο ὅτι ἡ δική του σφαίρα δὲν ἀποτελεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ.

Στὸ ἀληθινὸ Κράτος δὲν πρόκειται γιὰ τὴ δυνατότητα ποὺ ἔχει κάθε πολίτης νὰ ἀφιερῶθαι στὸ καθολικὸ Κράτος σὰν Κράτος ἐπὶ μέρους, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἰκανότητα τοῦ καθολικοῦ Κράτους νὰ εἶναι πραγματικὰ καθολικὸ, δηλαδή νὰ εἶναι Κράτος τοῦ κάθε πολίτη. Ὁ Χέγκελ ὅμως ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τοῦ ψευδο-καθολικοῦ κράτους, ἀπατηλὰ καθολικοῦ, ἀπὸ τὴν ἐπὶ μέρους καθολικότητα ποὺ εἶναι ἡ συνιστώσα ἑνὸς κράτους.

Ἡ ταυτότητα ποὺ οἰκοδόμησε ὁ Χέγκελ ἀνάμεσα στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν καὶ στὸ Κράτος εἶναι ἡ ταυτότητα δύο ἐχθρικών στρατευμάτων ὅπου κάθε στρατιώτης ἔχει τὴ «δυνατότητα», «λιποτακτώντας», νὰ γίνῃ μέλος τοῦ «ἀντίπαλου» στρατοῦ· ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε ὁ Χέγκελ περιγράφει μὲ σωστὸ τρόπο τὴν ἐπικρατούσα σήμερα κατάσταση.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὶς «ἐξετάσεις» του. Σ' ἓνα Κράτος ἔλλογο χρειάζονται ἐξετάσεις περισσότερο γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς τσαγγάρης παρὰ κρατικὸς υπάλληλος. Πραγματικά, ἡ κατασκευὴ παπουτσιῶν εἶναι μιὰ γνώση χωρὶς τὴν ὁποία μπορεῖ κάποιος νὰ εἶναι καλὸς πολίτης, κοινωνικὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἡ ἀποκτημένη «πολιτικὴ γνώση» εἶναι μιὰ προϋπόθεση χωρὶς τὴν ὁποία ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀπὸ τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέει. Οἱ «ἐξετάσεις» δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μασονικὴ φόρμουλα, ἡ νομικὴ ἀναγνώριση τῆς γνώσης τοῦ πολίτη σὰν προνόμιου.

Ἡ σύνδεση τοῦ «πολιτικοῦ λειτουργήματος» καὶ τοῦ «ατόμου», ὁ ἀντικειμενικὸς αὐτὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στὴ γνώση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ στὴ γνώση τοῦ Κράτους, ἡ ἐξέταση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ γραφειοκρατικὸ βάπτισμα τῆς γνώσης, ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς μετουσίωσης τῆς ἐγκόσμιας σὲ ἱερὴ γνώση (ἐννοεῖται ὅτι σὲ κάθε ἐξέταση ὁ ἐξεταστὴς τὰ ξέρει ὅλα). Δὲν ἔχουμε ἀκούσει οἱ Ἕλληνες ἢ οἱ Ῥωμαῖοι πολιτικοὶ ἄντρες νὰ εἶχαν περάσει ἀπὸ ἐξετάσεις. Ναί, ἀλλά: τί εἶναι ἓνας Ῥωμαῖος πολιτικὸς μπρὸς σὲ ἓναν ἄνθρωπο τῆς πρωσσικῆς κυβέρνησης;

Πλαί στὸν ἀντικειμενικὸ δεσμὸ τοῦ ατόμου μὲ τὸ πολιτικὸ ἀξίωμα, πλαί στὴν ἐξέταση, ὑπάρχει κι ἄλλος ἓνας δεσμὸς: ἡ αὐτοβουλία τοῦ ἡγεμόνα.

« Ἡ ὑποκειμενικὴ ὄψη ποὺ συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ ἄτομο ποὺ ἐπιλέγεται καὶ διορίζεται σὲ μιὰ θέση γιὰ νὰ ἀσκῆσει μιὰ δημόσια ἐξουσία, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ, ἐνῶ ὑπάρχουν ὅπωςδήποτε πολλὰ ἄτομα σὲ ἀριθμὸ ἀπροσδιόριστο — ὅπου ἡ ἐπιλογή δὲν εἶναι καθόλου καθορίσιμη — τὸ ἀντικειμενικὸ στοιχεῖο ἐδῶ δὲν

βρίσκεται στο προσωπικό ταλέντο (όπως π.χ. στην τέχνη) — ή σύνδεση αυτή του ατόμου και του λειτουργήματος σαν δυο όψεων πάντοτε σε άμοιβαία ένδεχομενικότητα, πηγάζει από την εξουσία του ήγεμόνα σαν εξουσία αποφασιστική και κυρίαρχη.»

‘Ο ήγεμόνας παντού είναι ο εκπρόσωπος του τυχαίου. Για να αποφέρει ή πίστη τους καρπούς της, έξω από την αποφασιστική στιγμή της γραφειοκρατικής πράξης πίστεως (της εξέτασης), υπάρχει ακόμη και ή ύποκειμενική στιγμή της ήγεμονικής άπονομής χάριτος.

«Οί επί μέρους υποθέσεις του Κράτους, πού ή *μοναρχία* αναθέτει στις άρχές» (ή μοναρχία διανέμει, αναθέτει τις επί μέρους δραστηριότητες του Κράτους θεωρούμενες σαν *υποθέσεις* στις άρχές, *διανέμει τὸ Κράτος στοὺς διάφορους γραφειοκράτες*: τὰ αναθέτει ὅλα αὐτὰ ὅπως ή άγία ρωμαϊκή εκκλησία κάνει στις χειροτονίες: ή μοναρχία είναι ένα σύστημα εκπόρευσης: ή μοναρχία εκχωρεῖ τὰ κρατικά αξιώματα) «άποτελοῦν ένα μέρος τῆς αντικειμενικής πλευρᾶς τῆς ήγεμονίας πού είναι ένυπαρκτη στο μονάρχη». ‘Ο Χέγκελ διακρίνει ἔδῳ για πρώτη φορά τὴν *αντικειμενική* πλευρὰ ἀπὸ τὴν *υποκειμενική*. Προηγούμενα τις μέρδευε. ‘Η ένυπαρκτη στο μονάρχη ήγεμονία παίρνεται ἔδῳ με τυπικά μυστικιστικό τρόπο, ὅπως ακριβῶς οί θεολόγοι βρίσκουν τόν προσωπικό Θεὸ στη φύση. Πιὸ πρίν λεγόταν ακόμη: ὁ μονάρχης είναι ή ύποκειμενική ὄψη τῆς ήγεμονίας πού είναι ένυπαρκτη στο Κράτος (§293).

Στὴν § 294 ὁ Χέγκελ ἀναπτύσσει, με βάση τὴν ‘Ιδέα, τὴν άμοιβῆ τῶν ὑπαλλήλων. ‘Εδῶ, ή *πραγματική ταυτότητα* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν και τοῦ Κράτους τίθεται στὴν *άμοιβῆ* τῶν ὑπαλλήλων ή στο γεγονός ὅτι ή ύπηρεσία τοῦ Κράτους διασφαλίζει ταυτόχρονα τὴ σιγουριά τῆς ἐμπειρικής ὑπαρξης.

‘Η ὀπουδαιότερη *ταυτότητα* πού κατόρθωσε νὰ οἰκοδομήσει ὁ Χέγκελ είναι ὁ *μισθὸς* τοῦ ὑπαλλήλου: ή μετατροπὴ τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Κράτους σὲ *θέσεις*, με προϋπόθεση τὸ διαχωρισμὸ τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. ‘Όταν ὁ Χέγκελ λέει:

«‘Η κρατική ύπηρεσία άπαιτεῖ (...) τὴ θυσία τῆς αὐτόνομης και ἔτσιθελικής ἱκανοποίησης, τῶν ὑποκειμενικῶν στόχων», κάθε ύπηρεσία άπαιτεῖ αὐτὸ τὸ πράγμα, — «δίνει ακριβῶς τὴ δυνατότητα νὰ βρεῖ κανεὶς τὴν ἱκανοποίησιν τούτη στὴν ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος, μόνο ὅμως σ’ αὐτή. Σ’ αὐτὸ ἔδράζεται ή σύνδεση καθολικοῦ και ἐπὶ μέρους συμφέροντος πού συνιστᾶ τὴν ‘Εννοια και τὴν ἔσωτερική σύσταση τοῦ Κράτους.»

1. Αὐτὸ ἰσχύει για κάθε ἄνθρωπο πού προσφέρει ύπηρεσίες, 2. εἶναι σωστὸ ὅτι ή άμοιβῆ τῶν ὑπαλλήλων ἐμπεδώνει τὴν ἔσωτερική συνοχή τῶν μεγάλων μοναρχιῶν τῆς ἐποχῆς μας. ‘Αντίθετα με τὴν ὑπαρξη τοῦ μέλους τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, μόνο ή ὑπαρξη τοῦ

ύπαλληλου διασφαλίζεται.

Όντας έτσι ή κατάσταση, δεν μπορεί να διαφεύγει από τον Χέγκελ ότι οικοδόμησε την κυβερνητική εξουσία σαν *αντίθετο* στην κοινωνία-των-ιδιωτών, δηλαδή σαν ένα κυρίαρχο άκρο. Πώς εγκαθιδρύει λοιπόν μια ταυτόσημη σχέση;

Σύμφωνα με την § 295 «για το Κράτος και τους κυβερνώμενους ή εξασφάλιση απέναντι στην κατάχρηση εξουσίας από τις δημόσιες αρχές και τους υπαλλήλους τους βρίσκεται από το ένα μέρος στην *ιεραρχία*» (σαν να μην είναι η *ιεραρχία* ή *κυριότερη κατάχρηση* και σαν να μην μπορούν να παραλληλιστούν τα μερικά προσωπικά παραπτώματα των υπαλλήλων με τα *αναγκαία* ιεραρχικά τους παραπτώματα. Η *ιεραρχία* τιμωρεί τον υπάλληλο στο μέτρο που *αμαρτάνει* ενάντια στην *ιεραρχία* ή διαπράττει ένα *αμάρτημα* αδιάφορο για την *ιεραρχία*, τον παίρνει όμως υπό την προστασία της *αμέσως* μόλις *αμαρτήσει* ή *ιεραρχία* μέσω αυτού· έξω από το ότι η *ιεραρχία* πείθεται δύσκολα για τα *αμαρτήματα* των μελών της) και «στα δικαιώματα που δίνονται στις κοινότητες και στα σωματεία, πράγμα που *εμποδίζει* την *ανάμειξη* της *υποκειμενικής* αυθαιρεσίας στην *εξουσία* που έχουν οι κρατικοί εκπρόσωποι, και που συμπληρώνει από τα κάτω τον έλεγχο από τα πάνω, που δεν *επαρκεί* για τις *ατομικές* ενέργειες των *όργάνων* διοίκησης» (σαν να μην *ασκείται* ο *έλεγχος* αυτός από την *αποψη* της γραφειοκρατικής *ιεραρχίας*).

Η δεύτερη διασφάλιση απέναντι στην αυθαιρεσία της γραφειοκρατίας βρίσκεται λοιπόν στα *προνόμια* των *συντεχνιών*.

Αν λοιπόν ρωτήσουμε τον Χέγκελ τί είναι εκείνο που *συνιστά* την *προστασία* της *κοινωνίας-των-ιδιωτών* απέναντι στη *γραφειοκρατία*, αυτός θα μάς *απαντήσει*:

1. Η *«ιεραρχία»* της *γραφειοκρατίας*. Ο *έλεγχος*. Το γεγονός ότι ο *αντίπαλος* είναι κι αυτός *δεμένος* *χειροπόδαρα* και ότι αν είναι *σφυρι* προς τα κάτω, είναι *αμόνι* προς τα πάνω. Πού βρίσκεται λοιπόν ή *προστασία* απέναντι στην *«ιεραρχία»*; Είναι *αλήθεια* ότι το *μικρότερο* *κακό* *καταργείται* από το *μεγαλύτερο* στο *βαθμό* που *εξαφανίζεται* απέναντι σ' αυτό.

2. Η *«αντίθεση»*, ή *αγεφύρωτη* *αντίθεση* *γραφειοκρατίας-συντεχνίας*. Η *πάλη*, ή *δυνατότητα* *πάλης* είναι ή *διασφάλιση* απέναντι στην *ήττα* και στην *υποταγή*. Παρακάτω (§ 297) ο Χέγκελ προσθέτει *ακόμη* σαν *εξασφάλιση* «τους *θεσμούς* της *εξουσίας* από τα πάνω προς τα κάτω», πράγμα που *σημαίνει* *ξανά* *ιεραρχία*.

Μολαταῦτα ο Χέγκελ προχωρεί σε *δυο* *ακόμη* *σημεία* (§ 296).

Στόν *ίδιο* τον *υπάλληλο* — κι αυτό τον *εξανθρωπίζει*, *μετατρέπει* σε «*ήθη*» «*την* *απουσία* *εμπάθειας*, *την* *ευθύτητα* και *την* *προσήνεια*» — «*ή* *άμεση* *διαμόρφωση* των *ήθων* και *της* *σκέψης*» θεωρείται ότι

ἀποτελεῖ «πνευματικό ἀντίβαρο» σὲ ὅ,τι μηχανιστικό ὑπάρχει στὴ γνώση καὶ στὴν «πραγματικὴ ἐργασία». Ἴσως τὸ μηχανιστικό τῆς «γραφειοκρατικῆς» τοῦ γνώσης καὶ τῆς «πραγματικῆς ἐργασίας» τοῦ δὲν ἀποτελοῦν «ἀντίβαρο» στὴν «πραγματικὴ ἐργασία» τοῦ καὶ στὴν «ἠθικὴ διαμόρφωση τῶν ἠθῶν καὶ τῆς σκέψης»; Καὶ τελικὰ τὸ πραγματικό τοῦ πνεύμα καὶ ἡ πραγματικὴ τοῦ ἐργασία, σὰν ὑπόσταση, δὲν θὰ καταγάγουν νίκη πάνω στοῦ συμβεβηκός, ποῦ ἀποτελοῦν ἄλλωστε οἱ ιδιότητές του; Τὸ «λειτουργημά» τοῦ εἶναι ἡ «ὑποστασιακὴ» τοῦ σχέση καὶ τὸ «ψωμί» τοῦ. Ὁ Χέγκελ πολὺ ὁμορφα ἀντιπαράθετε «ἀμεση διαμόρφωση τῶν ἠθῶν καὶ τῆς σκέψης» στοῦ μηχανισμό τῆς «γραφειοκρατικῆς γνώσης καὶ ἐργασίας». Καλεῖται ὁ ἄνθρωπος ποῦ ὑπάρχει μέσα στοῦν ὑπάλλληλο νὰ διασφαλίσαι τὸν ὑπάλλληλο ἀπέναντι στοῦν ἑαυτοῦ. Τὶ περίφημη ἐνότητα! *Πνευματικὴ ἰσορροπία*. Τὶ δυαδικὴ κατηγορία!

Ὁ Χέγκελ ἀναφέρει κατόπιν τὸ «κύρος τοῦ Κράτους»: στὴ Ρωσία τὸ κύρος αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἐξασφάλιση ἀπέναντι στοῦς «ἐκτελεστικούς ὑπαλλήλους», εἶναι μιὰ περίσταση «ἐξωτερικὴ» πρὸς τὴν «οὐσία» τῆς γραφειοκρατίας.

Ὁ Χέγκελ παρουσιάζει τὴν κυβερνητικὴ ὑπηρεσία σὰν κρατικὴ.

Ἐδῶ, στὴ σφαῖρα τοῦ «καθολικοῦ δι' ἑαυτοῦ καὶ καθ' ἑαυτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ κράτους» τὸ μόνο ποῦ βρίσκουμε εἶναι ἄλυτες συγκρούσεις. Οἱ ἔσχατες συνθέσεις εἶναι ἡ *ἐξέταση* καὶ τὸ *ψωμί* τοῦ ὑπαλλήλου.

Τὴν ἀδυναμία τῆς γραφειοκρατίας, τὴν ἀντίθεσή της μὲ τὴ συντεχνία, ὁ Χέγκελ τίς θεωρεῖ σὰν τὴν ἔσχατη κατακύρωσή της.

Στὴν § 297 τίθεται ταυτότητα στοῦ ὅτι «τὰ μέλη τῆς κυβέρνησης καὶ οἱ ὑπάλλληλοι συνθέτουν τὸ κύριο μέρος τῆς *μεσαίας κατηγορίας*». Τὴ «μεσαία κατηγορία» αὐτὴ ὁ Χέγκελ τὴν ἐξαίρει σὰν τὸν «ἄξονα στήριξης» τοῦ Κράτους. (Προσθήκη στὴν παράγραφο αὐτῆ.)

«Ἀποτελεῖ κεφαλαιῶδες συμφέρον γιὰ τὸ Κράτος νὰ μορφωθεῖ καὶ νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ μεσαία αὐτὴ τάξη, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι κάτι ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ σ' ἓναν ὄργανισμό τέτοιο, ὅπως αὐτὸς ποῦ εἶδαμε: μέσω τῶν δικαιωμάτων ποῦ δίνονται σὲ ἐπὶ μέρους κύκλους σχετικὰ ἀνεξάρτητους καὶ μέσω ἑνὸς κόσμου ὑπαλλήλων ποῦ ἡ αὐτοβουλία τους προσκρούει στὰ δικαιώματα αὐτά.»

Ἀσφαλῶς μόνο σὲ ἓναν τέτοιο ὄργανισμό ὁ λαὸς μπορεῖ νὰ παρουσιαστεῖ σὰν *μιὰ* κατηγορία, τὸ μεσαῖο στρώμα· εἶναι ὅμως ὄργανωση αὐτὴ ποῦ στηρίζεται στὴν ἰσορροπία τῶν προνομίων: Ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία εἶναι τὸ δυσκολότερο πράγμα γιὰ ἀνάπτυξη. Ἀνήκει στοῦ λαὸ ὁλόκληρο σ' ἓνα βαθμὸ πολὺ ἀνώτερο ἀκόμη κι ἀπὸ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία.

Ὁ Χέγκελ ἐκφράζει παρακάτω (§ 308) αὐτὸ πὺ εἶναι στὴν καθαρὴ του μορφὴ τὸ πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας, ὅταν τὸ χαρακτηρίζει σὰν «δουλειὰ ρουτίνας» καὶ «ὀρίζοντα μιᾶς περιορισμένης σφαίρας».

γ) Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία

§ 298. «Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀφορᾷ τοὺς νόμους σὰν τέτοιους, στὸ βαθμὸ πὺ χρειάζονται συμπληρωματικούς προσδιορισμούς, καθὼς καὶ τὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις ἐντελῶς καθολικῆς σημασίας ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους. Ἡ ἐξουσία αὐτὴ εἶναι ἡ ἴδια μέρος τοῦ πολιτειακοῦ καθεστῶτος πὺ τὸ προϋποθέτει καὶ τὸ ὅποιο, συνεπῶς, βρίσκεται καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄμεσο προσδιορισμὸ τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἀλλὰ πὺ ἀναπτύσσεται παραπέρα μὲ τὴ συνεχῆ θέσπιση τῶν νόμων καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν κυβερνητικῶν ὑποθέσεων παρμένων στὴν καθολικότητά τους.»

Μᾶς κάνει κατ' ἀρχὴν ἐντύπωση τὸ ὅτι ὁ Χέγκελ θεωρεῖ τὴν ἐξουσία αὐτὴ σὰν «μέρος τοῦ πολιτειακοῦ καθεστῶτος πὺ τὸ προϋποθέτει καὶ τὸ ὅποιο, συνεπῶς, βρίσκεται καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄμεσο προσδιορισμὸ τῆς ἐξουσίας αὐτῆς», ἐνῶ δὲν ἔκανε παρόμοια παρατήρηση οὔτε γιὰ τὸν ἡγεμόνα οὔτε γιὰ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία, ὅπου ὅμως ἰσχύει τὸ ἴδιο. Καθὼς ὅμως ὁ Χέγκελ οἰκοδομεῖ τώρα τὸ σύνολο τοῦ πολιτειακοῦ καθεστῶτος, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ προϋποθέσει. Ἀπλὰ καὶ μόνο, ἀναγνωρίζουμε σ' αὐτὸν ὅτι ἐμβαθύνει σὲ τοῦτο, ὅτι ἀρχίζει παντοῦ με τὴν ἀντίθεση τῶν προσδιορισμῶν (ὅπως τοὺς συναντᾷ κανεῖς στὰ Κράτη μας) καὶ σ' αὐτὴ βάζει τὸν τόνο.

«Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ ἴδια ἓνα μέρος τοῦ πολιτειακοῦ καθεστῶτος» τὸ ὅποιο καθεστῶς «βρίσκεται καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄμεσο προσδιορισμὸ τῆς». Ὅμως οὔτε κι αὐτὸ τὸ πολιτειακὸ καθεστῶς θεσπίστηκε μόνο του. Πρέπει κάπως νὰ ἔχουν φτιαχτεῖ καὶ οἱ νόμοι πὺ «χρειάζονται συμπληρωματικούς προσδιορισμούς». Πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ὑπάρχει ἢ νὰ ἔχει ὑπάρξει νομοθετικὴ ἐξουσία πρὶν ἀπὸ τὸ πολιτειακὸ καθεστῶς καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτό. Πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ὑπάρχει νομοθετικὴ ἐξουσία ἔξω ἀπὸ τὴν *τελεῖσα*, πραγματικὴ, *ἐμπειρικὴ* νομοθετικὴ ἐξουσία. Μά, θὰ μᾶς πεῖ ὁ Χέγκελ: προϋποθέτουμε ἓνα *ὑπάρχον* Κράτος. Μόνο πὺ ὁ Χέγκελ εἶναι φιλόσοφος τοῦ δικαίου καὶ ἀναπτύσσει τὸ εἶδος τοῦ Κράτους. Δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μετρᾷ τὴν Ἰδέα πάνω σ' αὐτὸ πὺ ὑπάρχει, πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ μετρᾷ αὐτὸ πὺ ὑπάρχει πάνω στὴν Ἰδέα.

Ἡ σύγκρουση εἶναι ἀπλή. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ ἐξουσία ὀργάνωσης τοῦ καθολικοῦ. Εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ πολιτειακοῦ καθεστῶτος, ὑπερβαίνει ὅμως τὸ καθεστῶς αὐτὸ καὶ τὸ περιέχει.

Ἐκ τῆς ἀπὸ μιᾶς ἄλλῃ ὅμως πλευρᾶς, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ἐξουσία καθεστωτικὴ. Ἐπάγεται λοιπὸν στὸ καθεστῶς. Τὸ πολιτειακὸ καθεστῶς εἶναι νόμος γιὰ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία. Ἔχει δώσει καὶ δίνει συνεχῶς νόμους στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι τέτοια μόνο μέσα στὰ πλαίσια τοῦ πολιτειακοῦ καθεστῶτος, κι αὐτὸ θὰ ἦταν hors la loi ἂν ἔβγαινε ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Voilà la collision. Στὴν πρόσφατη ἱστορία τῆς Γαλλίας, πολλὰ πράγματα ψαλιδίστηκαν.

Πῶς ὁ Χέγκελ αἶρει τὴν ἀντινομία αὐτή;

Λέει πρῶτα-πρῶτα:

Τὸ καθεστῶς «προϋποτίθεται» τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Βρίσκεται «καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄμεσο προσδιορισμὸς τῆς».

«Ἄλλα» —ἀλλά, «ἀναπτύσσεται παραπέρα μὲ τὴ συνεχῆ θέσπιση τῶν νόμων καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν κυβερνητικῶν ὑποθέσεων παρμένων στὴν καθολικότητά τους».

Δηλαδή: τὸ καθεστῶς βρίσκεται ἄμεσα ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ ἔμμεσα ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀλλάζει τὸ καθεστῶς. Κάνει ἀπὸ ἄλλο δρόμο αὐτὸ πού δὲν μπορεῖ οὔτε ἔχει δικαίωμα νὰ κάνει ἀπὸ τὸν εὐθὺ δρόμο. Τὸ τεμαχίζει en détail γιὰ τὸν δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀλλάξει en gros. Κάνει μέσω τῆς φύσης τῶν πραγμάτων καὶ τῶν σχέσεων ὅ,τι δὲν μπορεῖ νὰ κάνει σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ καθεστῶτος. Κάνει ὑλικά, στὴν πράξη ὅ,τι τυπικά, νομικά, πολιτειακά δὲν κάνει.

Ὁ Χέγκελ δὲν αἶρει τὴν ἀντινομία, τὴ μετατρέπει σὲ ἄλλη ἀντινομία. Ἔβαλε τὴ δράση τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὴν πολιτειακὴ τῆς δράση, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν καθεστωτικὸ τῆς προσδιορισμὸς. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ καθεστῶς καὶ στὴν νομοθετικὴ ἐξουσία παραμένει. Ὁ Χέγκελ ὄρισε τὴν de facto καὶ τὴν de jure συμπεριφορὰ τῆς ἐξουσίας σὰν ἀντίθεση, ἢ ἀκόμη ὄρισε τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτὸ πού ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία θεωρεῖται ὅτι εἶναι καὶ σ' αὐτὸ πού πραγματικὰ εἶναι, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ πού νομίζει ὅτι κάνει καὶ σ' αὐτὸ πού πραγματικὰ κάνει.

Πῶς παρουσιάζει ὁ Χέγκελ τὴν ἀντίθεση αὐτὴ σὰν τὴν ἀλήθεια; «Ἡ ἐξέλιξη τῶν κυβερνητικῶν ὑποθέσεων παρμένων στὴν καθολικότητά τους» μᾶς ἐξηγεῖ πολὺ λίγο τὸ πράγμα, γιὰ τὸ ἀκριβῶς ὁ χαρακτήρας τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ.

Ἡ Προσθήκη τοῦ Χέγκελ οὐσιαστικὰ δὲν συμβάλλει καθόλου στὴν ἄρση τῶν δυσκολιῶν, ἀντίθετα τὶς κάνει ἀκόμη πιὸ ἐμφανεῖς.

«Τὸ πολιτειακὸ καθεστῶς πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ τὸ ἔγκυρο καὶ σταθερὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο

στέκεται ή νομοθετική εξουσία· ἄρα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὀλοκληρωμένο. Τὸ καθεστῶς, λοιπόν, *εἶναι*, ἀλλὰ μ' ἕναν τὸ ἴδιο οὐσιαστικὸ τρόπο, *γίνεται*, δηλαδή προοδεύει στὴ διαμόρφωσή του. Ἡ πρόοδος αὐτὴ εἶναι ἀλλαγὴ ἀφανῆς καὶ χωρὶς τὴ μορφή τῆς ἀλλαγῆς.»

Πράγμα πού σημαίνει ὅτι τὸ καθεστῶς *εἶναι* σύμφωνα μὲ τὸ νόμο (αὐταπάτη) ἀλλὰ *γίνεται* σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα (ἀλήθεια). Ἐναλλοίωτο ὡς προσδιορισμός, ἀλλάζει ὅμως στὴν πράξη, μόνο πού ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ εἶναι ἀσύνειδη, δὲν ἔχει τὴ μορφή τῆς ἀλλαγῆς. Ἡ ἐπιφάνεια ἀντιβαίνει στὴν οὐσία. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὁ *συνειδητὸς* νόμος τοῦ καθεστῶτος καὶ ἡ οὐσία εἶναι ὁ *ἀσύνειδος* νόμος του, πού ἀντιφάσκει στὸν πρῶτο. Αὐτὸ πού εἶναι στὴ φύση τοῦ πράγματος δὲν εἶναι στὸ νόμο. Μᾶλλον τὸ ἀντίθετο εἶναι στὸ νόμο.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι λοιπόν ὅτι στὸ Κράτος — στὴν ὕψιστη ὑπαρξὴ τῆς ἐλευθερίας σύμφωνα μὲ τὸν Χέγκελ — ἡ ὑπαρξὴ τοῦ αὐτοσυνειδητοῦ λόγου δὲν εἶναι ὁ νόμος, ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἐλευθερίας πού ἐξουσιάζει, ἀλλὰ ἡ τυφλὴ ἀναγκαιότητα τῆς φύσης; Κι ἂν ἀναγνωριστεῖ ὅτι ὁ νόμος τοῦ πράγματος ἀντιβαίνει στὸ νομικὸ του ὄρισμό, γιατί νὰ μὴν ἀναγνωριστεῖ ὁ νόμος τοῦ Πράγματος, τοῦ λόγου, σὰν νόμος καὶ τοῦ Κράτους, πῶς θὰ διατηρηθεῖ ἐνσυνείδητα ὁ δυαδισμός; Ὁ Χέγκελ παντοῦ θέλει νὰ ἐμφανίσει τὸ Κράτος σὰν τὴν πραγμάτωση τοῦ ἐλεύθερου πνεύματος, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα λύνει ὅλες τὶς δύσκολες ἀντιθέσεις μὲ μιὰ φυσικὴ ἀναγκαιότητα πού βρῖσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐλευθερία. Ἔτσι, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἰδιωτικὸ στὸ γενικὸ συμφέρον δὲν εἶναι οὔτε αὐτὸ συνειδητὸς ὀργανικὸς νόμος ἀλλὰ ἀντίθετα διαμεσοποιεῖται ἀπὸ τὸ τυχαῖο καὶ ὀλοκληρώνεται *ἀντίθετα* στὴ συνείδηση. Κι ὁ Χέγκελ βλέπει παντοῦ στὸ Κράτος τὴν πραγμάτωση τῆς ἐλεύθερης θέλησης! (Ἐδῶ βλέπει κανεὶς τὴν *υποστασιακὴ* ἄποψη τοῦ Χέγκελ.)

Τὰ παραδείγματα πού ἀναφέρει ὁ Χέγκελ γιὰ τὴν *προοδευτικότητα* τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστῶτος ἔχουν ἐπιλεγεῖ μὲ ἄτυχο τρόπο. Ὅπως ἡ μετατροπὴ τῆς περιουσίας τῶν Γερμανῶν πριγκήπων καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους ἀπὸ ἰδιωτικὰ ἀγαθὰ σὲ δημόσια, ἢ μετατροπὴ τῆς προσωπικῆς ἀσκήσεως τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς αὐτοκράτορες σὲ ἀσκήσὴ τῆς ἀπὸ ἐκπρόσωπους. Τὸ πρῶτο πέρασμα ἔγινε ἀπλᾶ καὶ μόνο ἔτσι: ὀτιδήποτε ἦταν κρατικὴ ἰδιοκτησία μετασχηματίστηκε σὲ πριγκηπικὴ.

Ἄλλωστε οἱ ἀλλαγές αὐτές εἶναι ἐπὶ μέρους. Βέβαια μετασχηματίστηκαν σι ντάγματα ὀλόκληρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καινούργιες ἀνάγκες γεννήθηκαν σιγὰ-σιγὰ, τὸ παλιὸ κατέρρευσε, κλπ. Ἀλλὰ, γιὰ τὸ *νέο* καθεστῶς, χρειάστηκε πάντα μιὰ βαρβάτη ἐπανάσταση.

«Ἔτσι λοιπόν ἡ συνεχῆς ἀναμόρφωση μιᾶς τάξης πραγμάτων»,

συμπεραίνει ο Χέγκελ, «είναι κάτι το επιφανειακά ειρηνικό και αδιόρατο. Μετά από μακρόχρονο διάστημα ένα καθεστώς φτάνει έτσι σε μια κατάσταση έντελως διαφορετική.»

Ἡ κατηγορία τοῦ προοδευτικοῦ περάσματος εἶναι κατ' ἀρχὴν ἱστορικά λαθεμένη καί, δεύτερο, δὲν ἐξηγεῖ τίποτε.

Γιὰ νὰ μὴν ὑποχρεώνεται καὶ μόνο τὸ καθεστὼς στὴν ἀλλαγὴ, δηλαδὴ γιὰ νὰ μὴν ἐξαλείφεται μὲ βίαιο τρόπο στὸ τέλος ἢ ἀπατηλὴ αὐτὴ ἐπιφάνεια, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ κάνει ὁ ἄνθρωπος ἐνσυνείδητα ὄ,τι ἢ φύση τοῦ πράγματος τὸν ὑποχρεώνει νὰ κάνει ἀσυνείδητα, εἶναι ἀναγκαῖο ἢ κίνηση, ἢ *πρόοδος*, νὰ γίνῃ *ἀρχὴ* τοῦ καθεστῶτος, ἀναγκαῖο λοιπὸν νὰ γίνῃ ἀρχὴ τοῦ καθεστῶτος ὁ πραγματικὸς φορέας του, ὁ λαός. Τότε καθεστὼς εἶναι ἢ ἴδια ἢ πρόοδος.

Τὸ «καθεστὼς» λοιπὸν τὸ ἴδιο πρέπει νὰ προκύπτει ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας; Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ μόνο ἄν: 1. Τὸ πολιτικὸ Κράτος ὑπάρχει σὰν ἄπλὸς φορμαλισμὸς τοῦ πραγματικοῦ Κράτους, τὸ πολιτικὸ Κράτος εἶναι ἕνας χῶρος *a parte*, τὸ πολιτικὸ Κράτος ὑπάρχει σὰν «καθεστὼς». 2. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔχει ἄλλη προέλευση ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ, κλπ.

Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔκανε τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση. Γενικὰ μιλώνοντας, ὅπου στὴν ἰδιαιτερότητά της εἰσέβαλε στὴ σκηνὴ σὰν τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο, ἔκανε τὶς μεγάλες ὀργανικὲς, καθολικὲς ἐπαναστάσεις. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία καταπολέμησε ὄχι τὸ καθεστὼς ἀλλὰ ἕνα συγκεκριμένο, ξεπερασμένο καθεστὼς, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ὅ ἐκπρόσωπος τοῦ λαοῦ, τῆς θέλησης τοῦ εἴδους. Ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἔκανε ἀντίθετα τὶς μικρὲς ἐπαναστάσεις, τὶς ὀπισθοδρομικὲς ἐπαναστάσεις, τὶς ἀντιδράσεις. Ἐπαναστατοῦσε ὄχι γιὰ ἕνα νέο καθεστὼς ἐνάντια σ' ἕνα παλιό, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐνάντια στὸ καθεστὼς, γιὰ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία ἦταν ἀκριβῶς ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἐπὶ μέρος θέλησης, τῆς ὑποκειμενικῆς αὐθαιρεσίας, τοῦ μαγικοῦ μέρους τῆς θέλησης.

Ἄν τὸ ἐρώτημα τεθεῖ μὲ σωστὸ τρόπο λέει μονάχα τοῦτο: ὁ λαὸς ἔχει δικαίωμα νὰ θεσπίσει νέο πολιτειακὸ καθεστὼς; Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀπαντήσουμε ἀνεπιφύλακτα ναί, δεδομένου ὅτι κάθε καθεστὼς γίνεταὶ πρακτικὴ αὐταπάτη ἀμέσως μόλις πάψει νὰ εἶναι ἢ πραγματικὴ ἔκφραση τῆς λαϊκῆς θέλησης.

Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὸ πολιτειακὸ καθεστὼς καὶ τὴν νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ *σύγκρουση τοῦ καθεστῶτος μὲ τὸν ἑαυτὸν*, ἀντίφαση στὴν ἔννοια τοῦ καθεστῶτος.

Τὸ καθεστὼς δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σύμβαση πολιτικοῦ καὶ μὴ πολιτικοῦ Κράτους. Συνεπῶς εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἕνα συμβόλαιο ἀνάμεσα σὲ οὐσιαστικὰ ἑτερογενεῖς ἐξουσίες. Ἄρα εἶναι ἀδύνατο ἐδῶ γιὰ τὸ νόμο νὰ ἐξαγγεῖλει ὅτι ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐξουσίες πρέπει νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα

νά τροποποιεί τὸ ἴδιο τὸ καθεστῶς, τὸ ὅλο.

Ἄν θέλουμε νά μιλήσουμε γιὰ τὸ καθεστῶς σὰν μιὰ ιδιαίτερη στιγμή, πρέπει νά τὸ θεωρήσουμε σὰν μέρος τοῦ ὅλου.

Ἄν σὰν καθεστῶς ἐννοοῦμε τοὺς καθολικοὺς προσδιορισμοὺς, τοὺς θεμελιακοὺς προσδιορισμοὺς τῆς ἔλλογης θέλησης, ἐννοεῖται ὅτι κάθε λαὸς (Κράτος) ἔχει τοῦτο σὰν προϋπόθεσή του καὶ ὅτι οἱ προσδιορισμοὶ αὐτοὶ σχηματίζουν ὑποχρεωτικὰ τὸ πολιτικὸ του πιστεύω. Εἶναι ζήτημα τῆς γνώσης καὶ ὄχι τῆς θέλησης. Ἡ θέληση ἐνὸς λαοῦ μπορεῖ τόσο λίγο ὅσο κι ἡ θέληση ἐνὸς ἀτόμου νά ὑπερνικήσει τοὺς νόμους τοῦ λόγου. Σ' ἓνα λαὸ πού τοῦ λείπει ὁ λόγος δὲν εἶναι δυνατὸ νά τεθεῖ θέμα ἔλλογης πολιτικῆς ὀργάνωσης. Ἐδῶ ἄλλωστε, στὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ἀντικείμενό μας εἶναι ἡ θέληση τοῦ εἴδους.

Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν κάνει τὸ νόμο : τὸν ἀνακαλύπτει καὶ τὸν διατυπώνει μόνο.

Ἄναζητήσαν τὴν ἄρση τῆς σύγκρουσης αὐτῆς στὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν *assemblée constituante* καὶ *assemblée constituée*.

§ 299. «Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ» (τὰ ἀντικείμενα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας) «καθορίζονται, σὲ σχέση μετὰ τὰ ἄτομα, ἀκριβέστερα σύμφωνα μετὰ τὶς δύο αὐτὲς κατηγορίες:

α. αὐτὸ πού χάρη στὸ Κράτος καρπώνονται καὶ ἀπολαμβάνουν,
β. αὐτὸ πού ὀφείλουν νά δώσουν αὐτὰ στὸ Κράτος. Στὴν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν οἱ νόμοι τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου γενικά, οἱ νόμοι τῶν κοινοτήτων, συντεχνιῶν καὶ ὀργανισμῶν καθολικοῦ χαρακτήρα καὶ ἔμμεσα (§ 298) τὸ ὅλο πολιτειακὸ καθεστῶς. Ὅσο γιὰ τὴν ὀφειλὴ πρὸς τὸ Κράτος, μόνο ἂν αὐτὴ ἀποτιμηθεῖ σὲ *χρῆμα* — μορφή τῆς καθολικῆς *ἀξίας* τῶν πραγμάτων καὶ τῶν παροχῶν — μπορεῖ νά ὑπολογιστεῖ σωστὰ καὶ ταυτόχρονα μετὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε οἱ *ἐπὶ μέρους* ἐργασίες καὶ ὑπηρεσίες πού τὸ ἄτομο μπορεῖ νά προσφέρει νά ρυθμίζονται ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογὴ του.»

Σχετικὰ μετὰ τὸν προσδιορισμὸ αὐτὸ τῶν ἀντικειμένων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ παρατηρεῖ στὴν παράγραφο αὐτή:

«Τὸ ἀντικείμενο τῆς γενικῆς νομοθεσίας καὶ ὅ,τι ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητα τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας ξεχωρίζονται γενικά ἔτσι: δὲν ἐμπίπτει στὴν νομοθεσία παρὰ ὅ,τι εἶναι ἀπόλυτα καθολικὸ στὸ περιεχόμενον (οἱ νομικοὶ καθορισμοί)· στὴ διοίκηση καὶ στὴν κυβέρνησιν ὅμως ἐμπίπτουν τὸ ἐπὶ μέρους καὶ ἡ μορφή *ἐκτέλεσης*. Ἡ διάκριση ὅμως αὐτὴ δὲν καθορίζεται ἀπόλυτα, ἐπειδὴ ὁ νόμος γιὰ νά εἶναι νόμος καὶ ὄχι ἀπλή ἐπιταγὴ (ὅπως τὸ «οὐ φονεύσεις») πρέπει νά εἶναι ὁ ἴδιος

καθορισμένος. "Όσο όμως πιο καθορισμένος είναι, τόσο το περιεχόμενό του γίνεται εκτελεστό όπως έχει. 'Αλλά πάλι ένας καθορισμός που θα πήγαινε τόσο μακριά σε ακρίβεια θα έδινε στους νόμους έναν εμπειρικό χαρακτήρα, που στην εμπρακτική εκτέλεση θα έπρεπε υποχρεωτικά να υπόκειται σε αλλαγές, πράγμα που θα παρέβλαπτε τον χαρακτήρα τους σαν νόμου. 'Η ίδια ή έννοια της οργανικής ενότητας της Κρατικής εξουσίας επιβάλλει να είναι ένα και μόνο πνεύμα που θα καθιερώνει το καθολικό και θα του δίνει τη συγκεκριμένη του πραγματικότητα.»

'Αλλά ακριβώς την οργανική αυτή ένότητα δεν οικοδόμησε ο Χέγκελ. Οί διάφορες εξουσίες έχουν μια αρχή διαφορετική και γι' αυτό είναι σταθερή πραγματικότητα. Γι' αυτό το λόγο, το να τρέψαι σε φυγή μπρός στην πραγματική τους σύγκρουση και να καταφεύγεις στη φανταστική «οργανική ένότητα», αντί να τις ερμηνεύεις σαν Στιγμές μιας οργανικής ενότητας, αυτό είναι μια μυστικιστική ψευδαίσθηση διαφυγής χωρίς νόημα.

'Η πρώτη ανεπίλυτη αντίθεση ήταν η αντίθεση του *όλου καθεστώτος* και της *νομοθετικής εξουσίας*. 'Η δεύτερη είναι εκείνη ανάμεσα στη νομοθετική εξουσία και την κυβερνητική, στο νόμο και την εκτέλεση.

'Ο δεύτερος προσδιορισμός της παραγράφου είναι ότι η μόνη όφειλη που απαιτεί το Κράτος από τα άτομα είναι το *χρήμα*.

Οί λόγοι που επικαλείται: ο Χέγκελ είναι οί εξής:

1. Το χρήμα είναι ή καθολική υπάρχουσα *αξία* των πραγμάτων και των παροχών.

2. Μόνο μ' αυτή την αναγωγή μπορεί να υπολογιστεί σωστά αυτό που πρέπει να παρασχεθεί.

3. Μόνο μ' αυτό ή παροχή μπορεί να καθοριστεί με τέτοιο τρόπο ώστε οί *ἐπι μέρους* εργασίες και υπηρεσίες, που το άτομο μπορεί να προσφέρει, να ρυθμίζονται από την ελεύθερη επιλογή του.

'Ο Χέγκελ παρατηρεί στη σημείωση:

1. «Μπορεί να φαίνεται αρχικά παράδοξο το ότι, από τις πολλαπλές ικανότητες, από τις κτήσεις, από τις δραστηριότητες, τα ταλέντα και τις άλλες άπειρες δυνατότητες των ανθρώπων, το Κράτος δεν απαιτεί καμιά άμεση παροχή αλλά έχει απαιτήσεις μόνο στον πλούτο που εκδηλώνεται με τη *χρηματική* μορφή. Οί παροχές που αναφέρονται στην άμυνα του Κράτους κατά των εχθρών του αφορούν το καθήκον που θα πραγματοποιούμε στο επόμενο μέρος. Στην πραγματικότητα όμως το χρήμα δεν είναι μια ιδιοκτησία κι αυτή πλάι στις άλλες αλλά ή καθολική όψη όλων τους, στο βαθμό που αποτελεί την εξωτερικότητα μιας ύπαρξης

πού επιτρέπει να γίνει αντιληπτή σάν Πράγμα.» «Σε μᾶς», λέει ακόμη ή Προσθήκη, «τὸ Κράτος ἀγοράζει ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη».

2. «Μόνο σ' αὐτὴ τὴν ἀκραία αἰχμὴ τῆς ἐξωτερικότητας εἶναι δυνατὸς ὁ ποσοτικὸς προσδιορισμὸς, καὶ συνεπῶς ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἰσοτιμία στὶς παροχές.» Λέγεται ἀκόμη: «Ἡ δικαιοσύνη τῆς ἰσοτιμίας μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ πολὺ καλύτερα μὲ τὸ χρῆμα. Ἄν δὲν γινόταν ἔτσι, ἂν παιρνόταν σάν βάση ἡ συγκεκριμένη ἰδιότητα, τότε ὁ ταλαντοῦχος θὰ ἐπιβαρυνόταν περισσότερο ἀπὸ τὸν ἀτάλαντο.»

3. «Στὴν *Πολιτεία* τοῦ ὁ Πλάτωνας κατανέμει μέσω τῶν ἀρχῶν τὰ ἄτομα στὶς διάφορες κοινωνικὲς κατηγορίες καὶ προσδιορίζει τὶς ἀντίστοιχες παροχές τους (...). Στὴ φεουδαλικὴ μοναρχία οἱ εὐγενεῖς πλᾶι στὶς ἀκαθόριστες ὑποχρεώσεις τους εἶχαν καὶ εἰδικὰ καθήκοντα, τὴν ἀπονομὴ π.χ. τῆς δικαιοσύνης, κλπ. Στὴν Ἀνατολή, στὴν Αἴγυπτο οἱ παροχές γιὰ τὰ τεράστια οἰκοδομήματα εἶναι κι αὐτὲς *ἰδιαίτερης* ποιότητας, κλπ. Στὶς σχέσεις αὐτὲς λείπει ἡ ἀρχὴ τῆς *ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας*, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ὑποστασιακὴ πράξη τοῦ ἀτόμου, πού στὶς παροχές αὐτὲς εἶναι ἄλλωστε στὸ περιεχόμενό της κάτι τὸ ἐπὶ μέρους, ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερὴ του θέληση: τὸ δικαίωμα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατό παρά μέσω τῆς ἀπαίτησης τῶν παροχῶν στὴ μορφή τῆς γενικῆς ἀξίας καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ βασικὸς λόγος πού εἰσήγαγε τὸ μετασχηματισμὸ αὐτό.» Λέγεται ἀκόμη: «Σε μᾶς τὸ Κράτος ἀγοράζει ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη κι αὐτὸ μπορεῖ κατ' ἀρχὴν νὰ φαίνεται σάν κάτι τὸ ἀφηρημένο, νεκρὸ καὶ ἄψυχο καὶ νὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι τὸ Κράτος πού περιορίζεται σὲ ἀφηρημένες παροχές βρίσκεται σὲ παρακμὴ. Εἶναι ὅμως ἀρχὴ τοῦ σύγχρονου Κράτους, ὅτιδῆποτε κάνει τὸ ἄτομο, νὰ διαμεσοποιεῖται ἀπὸ τὴ θέλησή του.» ...«Τὸ ὅτι ἀπὸ τὸν καθένα ζητιέται αὐτὸ πού μπορεῖ νὰ δώσει, ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται ὁ σεβασμὸς τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας.»

Κάνετε ὅ,τι θέλετε, πληρώνετε αὐτὸ πού πρέπει.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Προσθήκης ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Οἱ δύο ὄψεις τοῦ καθεστῶτος ἀναφέρονται στὰ δικαιώματα καὶ στὶς παροχές τῶν ἀτόμων. Λοιπὸν, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς παροχές, αὐτὲς ἀνάγονται σχεδὸν ὅλες σὲ χρῆμα. Ἡ μόνη προσωπικὴ παροχὴ τώρα εἶναι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία.»

§ 300. «Στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία σάν σύνολο γίνονται αἰσθητές, κατ' ἀρχὴν, οἱ δύο ἄλλες Στιγμές: ἡ *μοναρχικὴ* Στιγμὴ σάν ἡ πηγὴ τῆς ἔσχατης ἀπόφασης, ἡ *κυβερνητικὴ ἐξουσία* σάν ἡ συμβουλευτικὴ-διαβουλευτικὴ Στιγμὴ (τόσο ἐξ αἰτίας τῆς συγκεκριμένης γνώσης τοῦ ὄλου καὶ τῆς γενικῆς ἐποπτείας τοῦ ὄλου στὶς πολλαπλές του ὄψεις καὶ στὶς ἀρχές του ὅσο καὶ ἐξ αἰτίας τῆς

γνώσης τῶν ἀναγκῶν τῆς Κρατικῆς ἐξουσίας εἰδικά)· τέλος, παρεμβαίνει τὸ στοιχεῖο τῶν *κοινωνικῶν κατηγοριῶν-στρωμάτων*.»

Ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία εἶναι... νομοθετικὴ ἐξουσία. Ἄν ὅμως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ *ὀλότητα*, θὰ ἔπρεπε ἡ μοναρχικὴ καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία νὰ εἶναι μᾶλλον Στιγμὲς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Τὸ στοιχεῖο τῶν *κοινωνικῶν κατηγοριῶν* ποὺ προστίθεται ἐδῶ εἶναι *μόνο* νομοθετικὴ ἐξουσία: εἶναι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία στὴ *διαφορὰ* τῆς μὲ τὴ μοναρχικὴ καὶ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία.

§ 301. «Τὸ στοιχεῖο τῶν συνελεύσεων τῶν *κοινωνικῶν Stände* ἔχει ἀποστολὴ νὰ ὀδηγεῖ στὴν ὑπαρξὴ τὸ γενικὸ συμφέρον, ὄχι μόνο *καθ' ἑαυτὸ* ἀλλὰ καὶ *δι' ἑαυτό*, δηλαδή νὰ κάνει ὑπαρκτὴ τὴ Στιγμὴ τῆς ὑποκειμενικῆς *τυπικῆς ἐλευθερίας*, τὴν κοινὴ συνείδηση σὰν *ἐμπειρικὴ καθολικότητα* τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν σκέψεων τῆς *μάζας*.»

Τὸ στοιχεῖο τῶν συνελεύσεων τῶν *κοινωνικῶν Stände* εἶναι μιὰ ἐκπροσώπηση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν στὸ Κράτος, στὸ ὁποῖο αὐτὲς ἀντιπαράθετονται σὰν «μάζα». Ἡ μάζα θεωρεῖται πρὸς στιγμὴν ὅτι ἀντιμετωπίζει *συνειδητὰ* τὶς γενικὲς ὑποθέσεις ὅπως τὶς δικές της, σὰν ἀντικείμενα τῆς *κοινῆς συνείδησης*, ποὺ κατὰ τὸν Χέγκελ δὲν εἶναι παρὰ ἡ «*ἐμπειρικὴ καθολικότητα* τῶν ἀπόψεων καὶ σκέψεων τῆς *μάζας*» (καί, στ' ἀλήθεια, δὲν συμβαίνει τίποτε τὸ διαφορετικὸ στὶς σύγχρονες μοναρχίες, ἔστω καὶ στὶς συνταγματικές). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Χέγκελ, ποὺ ἔχει τόσο μεγάλο σεβασμὸ γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Κράτους, τὸ ἠθικὸ πνεῦμα, τὴ συνείδηση τοῦ Κράτους, τὰ περιφρονεῖ τυπικὰ ὅπου τὰ συναντᾷ μὲ πραγματικὴ ἐμπειρικὴ μορφή.

Αὐτὸ εἶναι τὸ αἶνιγμα τοῦ μυστικισμοῦ. Ἡ ἴδια φαντασματικὴ ἀφαίρεση ποὺ ξαναβρίσκει τὴ *συνείδηση τοῦ Κράτους* στὴν ἀνάρμοστη μορφή τῆς γραφειοκρατίας, μιᾶς ἱεραρχίας τῆς γνώσης, καὶ παίρνει μὲ μὴ κριτικὸ τρόπο σὰν *πλήρως ἰσχύουσα* τὴν ἀνάρμοστη αὐτὴ ὑπαρξὴ σὰν τὴν πραγματικὴ, ἡ ἴδια αὐτὴ μυστικιστικὴ ἀφαίρεση δέχεται τὸ ἴδιο ἀπερίφραστα ὅτι τὸ ἐμπειρικὸ καὶ πραγματικὸ πνεῦμα τοῦ Κράτους εἶναι ἓνα ἀπλὸ ἀνακάτεμα «ἀπόψεων καὶ σκέψεων τῆς *μάζας*». Ὅπως ἐμφυτεύει στὴ γραφειοκρατία μιὰ ξένη οὐσία, ἔτσι ἐμφυτεύει στὴν ἀληθινὴ οὐσία τὴν ἀκατάλληλη μορφή τοῦ φαινομένου. Ὁ Χέγκελ ἰδεαλιστικοποιεῖ τὴ γραφειοκρατία καὶ ἐμπειρικοποιεῖ τὴν κοινὴ συνείδηση. Ἄν ὁ Χέγκελ μπορεῖ νὰ μεταχειρίζεται πολὺ *a part* τὴν πραγματικὴ κοινὴ συνείδηση, αὐτὸ γίνεται γιὰ τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ τοῦ πνεύματος τοῦ Κράτους εἶναι γιὰ τὴν γνῶμη ὅτι τὴν ἔχει κιόλας πραγματώσει στὶς *soi-disant* του ὑπάρξεις. Ὅσο καιρὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Κράτους στοίχειωνε μυστικώπαθα τὸν προθάλαμο, τοῦ

έκαναν σωρό τις ρεβεράντσες. Έδω πού τὸ πιάνουμε in persona, μόλις πού τὸ κοιτάζουμε.

«Τὸ στοιχείο τῶν συνελεύσεων τῶν Stände ἔχει σὰν ἀποστολὴ νὰ φέρνει στὴν ὑπαρξὴ τὸ γενικὸ συμφέρον ὄχι μόνο καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ καὶ δι' ἑαυτὸ.» Καὶ στ' ἀλήθεια ἔρχεται δι' ἑαυτὸ στὴν ὑπαρξὴ σὰν «κοινη συνείδηση», σὰν «ἐμπειρικὴ καθολικότητα τῶν ἀπόψεων καὶ σκέψεων τῆς μάζας».

Ἡ ὑποκειμενικοποίηση τοῦ «γενικοῦ συμφέροντος», πού ἔτσι γίνεται αὐτόνομο, παρουσιάζεται ἐδῶ σὰν μιὰ στιγμὴ τῆς διαδικασίας τῆς ζωῆς του. Ἀντὶ νὰ ἀντικειμενικοποιῶνται τὰ ὑποκείμενα στὸ «γενικὸ συμφέρον», ὁ Χέγκελ ἀνάγει τὸ «γενικὸ συμφέρον» στὴ θέση τοῦ ὑποκειμένου. Δὲν χρειάζονται τὰ ὑποκείμενα τὸ «γενικὸ συμφέρον» σὰν τὸ πραγματικὸ τους συμφέρον, ἀλλὰ τὸ γενικὸ συμφέρον χρειάζεται τὰ ὑποκείμενα γιὰ τὴν τυπικὴ του ὑπαρξὴ. Εἶναι συμφέρον τοῦ «γενικοῦ συμφέροντος», πού ὑπάρχει καὶ σὰν ὑποκείμενο.

Ἐκεῖνο πού πρέπει ἐδῶ νὰ προσέξουμε εἰδικὰ εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ «καθ' ἑαυτὸ» καὶ «δι' ἑαυτὸ» γενικοῦ συμφέροντος.

Τὸ «γενικὸ συμφέρον» ὑπάρχει κιόλας «καθ' ἑαυτὸ» σὰν ὑπόθεση τῆς κυβέρνησης, κλπ· ὑπάρχει χωρὶς νὰ εἶναι πραγματικὰ τὸ γενικὸ συμφέρον. Δὲν εἶναι τίποτε λιγότερο ἀπὸ αὐτό, γιὰτὶ δὲν εἶναι ἡ ὑπόθεση τῆς «κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν». Ἔχει κιόλας βρεῖ τὴν οὐσιαστικὴ του ὑπαρξὴ πού εἶναι καθ' ἑαυτῆ. Τὸ ὅτι τώρα γίνεται «κοινή συνείδηση» μὲ πραγματικὸ τρόπο, «ἐμπειρικὴ καθολικότητα», εἶναι κάτι καθαρὰ τυπικὸ πού δὲν πραγματοποιεῖται παρὰ μὲ σχεδὸν συμβολικὸ τρόπο. Ἡ «τυπικὴ» ἢ ἡ «ἐμπειρικὴ» ὑπαρξὴ τοῦ καθολικοῦ συμφέροντος ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ὑποστασιακὴ του ὑπαρξὴ. Ἡ ἀλήθεια ὅλων αὐτῶν εἶναι: τὸ «καθολικὸ συμφέρον» πού εἶναι καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι πραγματικὰ καθολικὸ καὶ τὸ πραγματικὸ καθολικὸ συμφέρον εἶναι μόνο τυπικόν.

Ὁ Χέγκελ διαχωρίζει περιεχόμενο καὶ μορφή, εἶναι καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ, παρεμβάλλοντας τὸ τελευταῖο ἐξωτερικὰ σὰν μιὰ τυπικὴ στιγμὴ. Τὸ περιεχόμενο εἶναι, τέλος, ἔτοιμο καὶ ὑπάρχει σὲ πολλὰς μορφές, πού δὲν εἶναι οἱ μορφές αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου· ἐννοεῖται, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅτι ἡ μορφή πού τώρα θεωρεῖται σὰν ἡ πραγματικὴ μορφή τοῦ περιεχομένου δὲν ἔχει γιὰ περιεχόμενό της τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο.

Τὸ «γενικὸ συμφέρον» τέλος, εἶναι ὀλοκληρωμένο χωρὶς νὰ εἶναι πραγματικὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Τὸ Πράγμα τοῦ πραγματικοῦ λαοῦ κατόρθωσε νὰ παραχθεῖ χωρὶς τὴν πράξιν τοῦ λαοῦ. Τὸ στοιχείο τῶν συνελεύσεων τῶν τάξεων εἶναι ἡ ἀπατηλὴ παρουσία τῶν Κρατικῶν συμφερόντων σὰν ὑπόθεσης τοῦ λαοῦ. Ἡ αὐταπάτη ὅτι τὸ γενικὸ συμφέρον εἶναι γενικὸ συμφέρον, δημόσιο συμφέρον ἢ ἡ αὐταπάτη ὅτι τὸ

Πράγμα του λαού είναι γενικό συμφέρον.

Τόσο στα Κράτη μας όσο και στην έγγελιανή φιλοσοφία του δικαίου τα πράγματα βρίσκονται στο σημείο όπου ή ταυτολογική πρόταση: «τὸ γενικό συμφέρον είναι τὸ γενικό συμφέρον» δὲν μπορεί νὰ ἐκδηλώνεται παρὰ σὰν *αὐταπάτη τῆς πρακτικῆς συνείδησης*. Τὸ στοιχείο τῶν συνελεύσεων τῶν τάξεων εἶναι ἡ *πολιτικὴ αὐταπάτη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν*. Ἄν ἡ *ὑποκειμενικὴ* ἐλευθερία ἐμφανίζεται στὸν Χέγκελ σὰν *τυπικὴ* ἐλευθερία (εἶναι ἄλλωστε σημαντικό τὸ ἐλεύθερο νὰ γίνεται καὶ ἐλεύθερα, νὰ μὴν κυριαρχεῖ ἡ ἐλευθερία μὲ τὴν μορφή τοῦ φυσικοῦ ἐνστίκτου τῆς κοινωνίας), αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἀκριβῶς δὲν ἐδραιώνει τὴν ἀντικειμενικὴ ἐλευθερία σὰν πραγμάτωση, ὑλοποίηση τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας. Ἐπειδὴ ὁ Χέγκελ ἔδωσε ἓνα ὑπόβαθρο μυστικιστικὸ στὸ ὑποτιθέμενο ἢ πραγματικὸ περιεχόμενο τῆς ἐλευθερίας, γι' αὐτὸ τὸ πραγματικὸ ὑποκείμενο τῆς ἐλευθερίας παίρνει μιὰ σημασία τυπική.

Ἐπομένως ὁ διαχωρισμὸς καθ' ἑαυτὸ-δι' ἑαυτὸ, ὑπόστασης καὶ ὑποκειμένου πηγάζει ἀπὸ ἓναν ἀφηρημένον μυστικισμό.

Στὴν Παρατήρηση ὁ Χέγκελ ἀναλύει ὀρθότατα τὸ «στοιχείο τῶν τάξεων» σὰν στοιχείο «τυπικό», «ἀπατηλό».

Τόσο ἡ γνώση ὅσο καὶ ἡ θέληση τοῦ «στοιχείου τῶν τάξεων» εἶναι ἐν μέρει ἀσήμαντες, ἐν μέρει ὑποπτες, πράγμα πού σημαίνει ὅτι τὸ στοιχείο αὐτὸ δὲν εἶναι σὲ καμιά περίπτωση *συμπλήρωση μεστῆ περιχομένου*.

1. «Ἡ γνώμη πού ἡ κοινὴ συνείδηση συνηθίζει νὰ ἔχει πρῶτα γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἢ τὴ χρησιμότητα τῆς συνεργασίας τῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν εἶναι περίπου ἡ ἀκόλουθη: οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ λαοῦ, δηλαδή ὁ λαός, *ὅπωςδήποτε καταλαβαίνουν καλύτερα* τί εἶναι τὸ καλὸ γιὰ τὸ λαὸ καὶ ἔχουν, ἀναμφίβολα, τίς καλύτερες προθέσεις γιὰ τὴν πραγματοποίησή του. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πρῶτο σημεῖο, συμβαίνει μᾶλλον τοῦτο: ὁ λαός, ἐννοώντας μ' αὐτὴ τὴ λέξη ἓνα ὀρισμένο τμῆμα τῶν μελῶν ἑνὸς Κράτους, ἐκφράζει τὸ τμῆμα πού *δὲν ζέρει τί θέλει*. Ἡ γνώση τοῦ τί θέλει ἢ, σωστότερα, τοῦ τί θέλει ἢ καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ θέληση, ὁ λόγος, εἶναι καρπὸς μιᾶς γνώσης» (πού φωλιάζει βέβαια στὰ γραφεῖα) «καὶ μιᾶς ἐμβριθείας πού ἀκριβῶς δὲν ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ τοῦ λαοῦ.»

Παρακάτω, λέγεται ἀκόμη σχετικὰ μὲ τίς ἴδιες κοινωνικὲς κατηγορίες:

«Οἱ ὑψηλότερα ἰστάμενοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ Κράτους ἔχουν κατ' ἀνάγκην μιὰ βαθύτερη καὶ πλατύτερη γνώση τῆς φύσης τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ Κράτους· σ' αὐτοὺς βρίσκεται, σχετικὰ μ' αὐτά, ἡ μεγαλύτερη γνώση καὶ ἰκανότητα χειρισμοῦ καὶ

μπορούν, χωρίς τη βοήθεια των Stände, να κάνουν το καλύτερο, όπως συνεχώς είναι υποχρεωμένοι να κάνουν αυτό το καλύτερο στις συνελεύσεις των Stände.»

Και έννοείται ότι αυτό ισχύει απόλυτα για την οργάνωση που γράφει ο Χέγκελ.

2. Ἄλλα σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἐπὶ μέρους *καλὴ θέληση* τῶν τάξεων ἐν ὧσιν τοῦ κοινοῦ καλοῦ, παρατηρήσαμε κιόλας πρὸ πάνω (...) ὅτι προσιδιάζει στὸν τρόπο σκέψης τοῦ ὄχλου καί, γενικά, στὴν ὀπτική τῆς ἀρνήσεως, νὰ προϋποθέτει στὴν κυβέρνηση μιὰ κακὴ ἢ λιγότερο καλὴ θέληση — προϋπόθεση πού, ἂν ἔπρεπε νὰ λάβει ἀνάλογη ἀπάντηση, θὰ εἶχε σὰν συνέπεια τὴ διατύπωση τῆς ἄποψης ὅτι οἱ συνελεύσεις τῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν, ἀπορρέοντες ἀπὸ τὴν ἰδιαιτερότητα, ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ ὀπτικὴ καὶ ἐπὶ μέρους συμφέροντα, ἔχουν τὴν τάση νὰ χρησιμοποιοῦν τὴ δράση τους γιὰ τὴν προστασία τῶν συμφερόντων αὐτῶν σὲ βάρος τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ ἄλλες Στιγμές τῆς Κρατικῆς ἐξουσίας εἶναι κιόλας τοποθετημένες στὴν ἄποψη τοῦ Κράτους καὶ στραμμένες στὸν καθολικὸ στόχο.»

Ἔτσι, *γνώση καὶ θέληση* τῶν τάξεων εἶναι ἐν μέρει περιττές, ἐν μέρει ὑποπτες. Ὁ λαὸς δὲν ξέρει τί θέλει. Δὲν κατέχει τὴν ἐπιστήμη τοῦ Κράτους στὸν ἴδιο βαθμὸ μὲ τοὺς κρατικοὺς ὑπάλληλους, πού τὴν ἔχουν μονοπώλιο. Οἱ τάξεις εἶναι περιττές, προκειμένου νὰ ἐπιδιωχθεῖ τὸ «γενικὸ συμφέρον». Οἱ ὑπάλληλοι μποροῦν νὰ τὸ διεκπεραιώσουν χωρὶς τὰ Stände, εἶναι μάλιστα *υποχρεωμένοι* νὰ κάνουν τὸ καλύτερο χωρὶς αὐτές. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ περιεχόμενο, οἱ τάξεις εἶναι λοιπὸν καθαρὴ πολυτέλεια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι, κυριολεκτικά, ἀπλὸς τύπος.

Καὶ ἡ *θέλησή* τους καὶ ἡ ἄποψή τους εἶναι ὑποπτες, γιατί ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ ὀπτικὴ καὶ τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα. Στὴν πραγματικότητα τὸ ἰδιωτικὸ συμφέρον εἶναι τὸ γενικὸ τους καὶ ὄχι τὸ ἰδιωτικὸ τους. Τί ἄνετος τρόπος ὅμως γιὰ τὸ «γενικὸ συμφέρον» νὰ φτάσει στὴ *μορφὴ*, σὰν γενικὸ συμφέρον, σὲ μιὰ θέληση πού δὲν ξέρει τί θέλει, σὲ μιὰ θέληση πού τὸ περιεχόμενό της εἶναι συμφέρον ἀντίθετο στὸ γενικὸ!

Στὰ σύγχρονα Κράτη, ὅπως καὶ στὴν ἐγγελιανὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ἡ *συνειδητὴ πραγματικότητα*, ἡ *ἀληθινὴ πραγματικότητα* τοῦ γενικοῦ συμφέροντος εἶναι *μόνο τυπικὴ ἢ μόνο τὸ τυπικὸ εἶναι τὸ πραγματικὸ γενικὸ συμφέρον*.

Δὲν προσάπτουμε στὸν Χέγκελ τὸ γεγονὸς ὅτι περιγράφει τὴν οὐσία τοῦ σύγχρονου Κράτους ὅπως εἶναι, ἀλλὰ τὸ ὅτι παρουσιάζει αὐτὸ πού εἶναι σὰν τὴν *οὐσία τοῦ Κράτους*. Τὸ ὅτι τὸ ἔλλογο εἶναι πραγματι-

κὸ φαίνεται ἀκριβῶς στὴν *ἀντίφαση* τῆς *παράλογης πραγματικότητας*, πὸ παντοῦ καὶ πάντοτε εἶναι τὸ ἀντίθετο αὐτοῦ πὸ λέει, καὶ πὸ λέει τὸ ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὸ πὸ εἶναι.

Ἐντὶ ὁ Χέγκελ νὰ ἔχει δεῖξει πῶς τὸ «γενικὸ συμφέρον» «ὑπάρχει ὑποκειμενικὰ δι' ἑαυτὸ καὶ ἄρα ὑπάρχει πραγματικὰ σὰν τέτοιο», ὅτι ἔχει ἐπίσης καὶ τὴ μορφή τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ἔχει ἀπλῶς καὶ μόνο δεῖξει ὅτι ἡ ὑποκειμενικότητά του εἶναι ἡ *ἀπουσία μορφῆς* καὶ μιὰ μορφή χωρὶς περιεχόμενο εἶναι ἀναγκαστικὰ χωρὶς μορφή. Ἡ μορφή στὴν ὁποία τὸ γενικὸ συμφέρον φτάνει σ' ἓνα Κράτος πὸ δὲν εἶναι τὸ Κράτος τοῦ γενικοῦ συμφέροντος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μιὰ μὴ-μορφή, μιὰ μορφή πὸ αὐταπατάται, πὸ αὐτο-ἀντιφάσκει, μιὰ ἐπιφανειακὴ μορφή πὸ θὰ ἐκδηλωθεῖ σὰν ἡ κίβδηλη αὐτὴ φαινομενικότητα.

Ἐὸ Χέγκελ θέλει τὴν πολυτέλεια τοῦ στοιχείου τῶν *Stände* ἀπὸ ἀγάπη στὴ λογικὴ. Τὸ *εἶναι δι' ἑαυτὸ* τοῦ γενικοῦ συμφέροντος σὰν ἐμπειρικὴ καθολικότητα θεωρεῖται ὅτι ἔχει ἐμπειρικὴ ὕπαρξη. Ἐὸ Χέγκελ δὲν ἀναζητᾷ μιὰ πραγμάτωση τοῦ «εἶναι δι' ἑαυτὸ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος», ἀρκεῖται στὴν ἀνεύρεση μιᾶς ἐμπειρικῆς ὕπαρξης πὸ μπορεῖ νὰ διαχυθεῖ στὴ λογικὴ αὐτὴ κατηγορία. Αὐτὴ εἶναι τὸ στοιχεῖο τῶν *Stände*. Καὶ δὲν παραλείπει νὰ παρατηρήσει ὁ ἴδιος μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία πόσο ἡ ὕπαρξη αὐτὴ εἶναι θλιβερὴ καὶ γεμάτη ἀντιφάσεις. Κατηγορεῖ τότε πάλι τὴν κοινὴ συνείδηση ὅτι δὲν ἀρκεῖται στὴ λογικὴ αὐτὴ ἱκανοποίηση, ὅτι δὲν θέλει, σὲ ὅ,τι τὴν ἀφορᾷ, νὰ δεῖ τὴν πραγματικότητα ἀναλυμένη σὲ λογικὴ μέσω μιᾶς *αὐθαίρετης* ἀφαίρεσης, ἀλλὰ ἀντίθετα θέλει τὴ λογικὴ νὰ μετατρέπεται σὲ γνήσια ἀντικειμενικότητα.

Λέω: *αὐθαίρετη ἀφαίρεση*. Ὅντας δοσμένο ὅτι ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία θέλει τὸ *γενικὸ συμφέρον*, τὸ γνωρίζει, τὸ πραγματοποιεῖ, ὅτι πρόέρχεται ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ πολλαπλότητα (ὁ Χέγκελ μᾶς μαθαίνει ὁ ἴδιος ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ὀλότητα), γιὰ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία θεωρεῖται ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ καθοριστεῖ σὰν τὸ «εἶναι δι' ἑαυτὸ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος»; Ἡ γιὰ τὴν νὰ μὴν καθορίζονται οἱ «τάξεις» σὰν τὸ *εἶναι δι' ἑαυτὸ* τοῦ Κράτους ἀφοῦ, μόνο στὴν κυβέρνηση τὸ πράγμα ἔρχεται στὸ φῶς, στὴν καθοριστικότητα, στὴν ἐκτέλεση, στὴν αὐτονομία;

Ἐλλὰ ἡ πραγματικὴ ἀντίθεση εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «τὸ γενικὸ συμφέρον» πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ *παρίσταται* κάπου στὸ Κράτος σὰν «πραγματικὸ» συμφέρον, δηλαδὴ σὰν «ἐμπειρικὸ γενικὸ συμφέρον». Πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ φαίνεται κάπου μαζὶ μὲ τὸ στέμμα καὶ μέσα στὸ πανωφόρι τῆς καθολικότητας, πράγμα πὸ τὸ κάνει νὰ γίνεται κι αὐτὸ ρόλος, αὐταπάτη.

Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν ἀντίθεση τοῦ «καθολικοῦ» σὰν *τύπου* —

στον «τύπο τῆς ὑποκειμενικότητας» — καὶ τοῦ «καθολικοῦ σὰν περιεχομένου».

Στὴν ἐπιστήμη π.χ. ἓνα «μεμονωμένο ἄτομο» μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει τὸ γενικὸ συμφέρον καὶ πάντοτε ἄτομα εἶναι ποὺ τὸ πραγματοποιοῦν. Πραγματικά γενικὸ ὅμως δὲν γίνεται παρὰ μόνο ἂν δὲν εἶναι πιά Πράγμα τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ Πράγμα τῆς κοινωνίας. Αὐτὸ δὲν μεταλλάζει μόνο τὴ μορφή ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο. Ἐδῶ ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ Κράτος, ἢ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ λαὸς γενικὸ συμφέρον· πρόκειται ἔδῳ γιὰ τὴ θέληση πού, σὰν θέληση τοῦ γένους, ἔχει τὴν αὐθεντική της ὑπαρξη στὴν αὐτοσυνείδητη θέληση τοῦ λαοῦ. Καὶ ἀκόμη πρόκειται ἔδῳ γιὰ τὴν Ἰδέα τοῦ Κράτους.

Τὸ σύγχρονο Κράτος στὸ ὁποῖο τὸ «γενικὸ συμφέρον» ὅπως καὶ ἡ ἐνασχόληση μ' αὐτὸ ἀποτελοῦν μονοπώλιο καὶ ὅπου ἀντίθετα τὰ μονοπώλια εἶναι τὰ πραγματικά γενικά συμφέροντα, ἔχει κάνει τὴν πρωτότυπη ἐκείνη ἐφεύρεση ποὺ συνίσταται στὴν ἰδιοποίηση τοῦ «γενικοῦ συμφέροντος» μὲ τὴ μορφή ἑνὸς ἀπλοῦ τύπου. (Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι μόνο ὁ *τύπος* εἶναι γενικὸ συμφέρον.) Βρῆκε μ' αὐτὸ τὴ μορφή ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ περιεχόμενό του, τὸ ὁποῖο φαινομενικά μόνο εἶναι τὸ πραγματικὸ γενικὸ συμφέρον.

Τὸ συνταγματικὸ καθεστῶς εἶναι τὸ καθεστῶς στὸ ὁποῖο τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους σὰν συμφέρον τοῦ λαοῦ εἶναι παρὸν μὲ τυπικὸ *μόνο* τρόπο, ἀλλὰ μὲ τὴ μορφή ἑνὸς *καθορισμένου τύπου*, πλάι στὸ πραγματικὸ Κράτος. Τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους ἔχει ἔδῳ, *τυπικά*, ζανὰ ἀποκτήσει πραγματικότητα σὰν συμφέρον τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἔχει παρὰ τὴν τυπικὴ αὐτὴ πραγματικότητα. Ἔγινε *τυπικότητα*, ἢ *ὑψηλὴ γέυση* τῆς λαϊκῆς ζωῆς, μιὰ τελετουργία. Τὸ στοιχεῖο τῶν *Stände* εἶναι τὸ *ἐπικυρωμένο ψεῦδος*, τὸ *νόμιμο ψεῦδος* τῶν συνταγματικῶν Κρατῶν, τὸ ψεῦδος ὅτι τὸ Κράτος εἶναι τὸ *συμφέρον τοῦ λαοῦ* ἢ ὁ λαὸς τὸ *συμφέρον τοῦ Κράτους*. Τὸ *περιεχόμενο* εἶναι τὸ πεδίο ὅπου θὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ ψεῦδος αὐτό. Ἄν καθιερώθηκε σὰν *νομοθετικὴ ἐξουσία* εἶναι γιὰτὶ ἀκριβῶς ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔχει σὰν περιεχόμενο τὸ καθολικόν, γιὰτὶ εἶναι πιὸ πολὺ Πράγμα τῆς γνώσης παρὰ τῆς θέλησης, εἶναι ἡ *μεταφυσικὴ, πολιτικὴ ἐξουσία*, ἐνῶ τὸ ἴδιο αὐτὸ ψεῦδος σὰν κυβερνητικὴ ἐξουσία θὰ ἔπρεπε ἢ νὰ διαλυθεῖ πάραυτα ἢ νὰ μετατραπεῖ σὲ ἀλήθεια. Ἡ μεταφυσικὴ πολιτικὴ ἐξουσία ἦταν ἡ καταλληλότερη ἔδρα γιὰ τὴν καθολικὴ μεταφυσικὴ αὐταπάτη.

«Ἡ ἐγγύηση ποὺ παρέχουν οἱ συνελεύσεις τῶν τάξεων γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ καὶ τὴ δημόσια ἐλευθερία δὲν βρίσκεται, ἂν σκεφτοῦμε πάνω σ' αὐτὸ λίγο, στὴν ἐπὶ μέρους διάνοια τῶν τάξεων (...) ἀλλὰ βρίσκεται κατὰ ἓνα μέρος ἀναμφίβολα σ' ἓνα συμπλήρωμα (!!) διάνοιας προερχόμενο ἀπὸ τοὺς ἀντιπρόσωπους, ἀπὸ τοὺς ὑπάλληλους κυρίως ποὺ βρίσκονται σὲ μιὰ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ

αυτούς που κατέχουν ανώτερες θέσεις, ιδιαίτερα από την κατανόηση των ελλείψεων και των έκτακτων αναγκών που μιὰ συγκεκριμένη εποπτεία τους αποκαλύπτει, αλλά επίσης κατά ένα μέρος και στο αποτέλεσμα που προκαλεί ή αναμονή μιᾶς κριτικῆς ἀπὸ τὸ πλῆθος, μιᾶς δημόσιας κριτικῆς, που κάνει ὥστε νὰ δίνεται ἀπὸ πρὶν ἢ δέουσα προσοχὴ στὴν καλύτερη κατανόηση τῶν προβλημάτων και ἐπεξεργασία τῶν σχεδίων πρὸς ὑποβολή, στὴ διοργάνωσή τους μὲ ἀποκλειστικὴ βάση τὰ καθαρότερα κίνητρα, — ὑποχρέωση που ἰσχύει και γιὰ τὰ μέλη τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν τάξεων ἐπίσης.»

«Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐγγύηση που παρέχεται ἀπὸ τὴν ἐκπροσώπηση τῶν τάξεων, ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοὶ τοῦ Κράτους μοιράζονται μαζί τους τὴν ιδιότητα τῆς ἐγγύησης τοῦ γενικοῦ καλοῦ και τῆς ἔλλογης ἐλευθερίας και ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν θεσμοὶ ὅπως ἡ κυριαρχία τοῦ μονάρχη, ἡ κληρονομικότητα τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ὅπου ἡ ἐγγύηση αὐτὴ ἐκδηλώνεται ἐντονότερα. Ὁ εἰδικὸς ἐννοιακὸς προσδιορισμὸς τῆς ἐκπροσώπησης αὐτῆς βρίσκεται στὸ γεγονός ὅτι μὲσω αὐτῆς τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο τῆς καθολικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἴδια ἢ διάνοια και ἡ θέληση τῆς σφαιρας που ὀνομάζουμε ἐδῶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, φτάνει στὴν ὑπαρξὴ σὲ σύνδεση μὲ τὸ Κράτος. Τὸ ὅτι ἡ στιγμή τούτη εἶναι ἕνας προσδιορισμὸς τῆς ἀνεπτυγμένης μέχρι τὴν ὀλότητα Ἰδέας, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἀνάγκη, που δὲν πρέπει νὰ συγχέουμε μὲ τὶς ἐξωτερικὲς ἀνάγκες και τὶς χρησιμότητες, συνάγεται ὅπως παντοῦ ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση.»

Ἡ δημόσια ἐλευθερία, ἡ καθολικὴ ἐλευθερία θεωρεῖται ὅτι ἐξασφαλίζεται μὲ τοὺς ἄλλους πολιτικοὺς θεσμοὺς: οἱ συνελεύσεις τῶν Stände θεωροῦνται ὅτι ἀποτελοῦν τὴν αὐτο-ἐξασφάλισή της. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ὁ λαὸς ἀποδίδει μεγαλύτερη σημασία στοὺς θεσμοὺς μὲ τοὺς ὁποίους πιστεύει ὅτι αὐτοεξασφαλίζεται, παρὰ στοὺς θεσμοὺς που θεωροῦνται ὅτι ἐξασφαλίζουν, χωρὶς τὴ δική του βοήθεια, τὴν ἐλευθερία του, ὅτι ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἐλευθερία του χωρὶς νὰ εἶναι πράξεις ὅπου ἐπιβεβαιώνεται αὐτὴ ἡ ἐλευθερία. Ἡ θέση που παραχωρεῖ ὁ Χέγκελ στὸ στοιχεῖο τῆς συνέλευσης τῶν Stände πλάι στοὺς ἄλλους θεσμοὺς βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν οὐσία τους.

Ὁ Χέγκελ λύνει τὸ αἰνίγμα, ὅταν ἀνακαλύπτει ὅτι «ὁ ἴδιος ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἔννοιας τῶν τάξεων» βρίσκεται στὸ ὅτι μὲσω αὐτῶν, ἡ «ἴδια ἢ διάνοια και ἡ θέληση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν φτάνει στὴν ὑπαρξὴ σὲ σύνδεση μὲ τὸ Κράτος». Εἶναι ὁ λογισμὸς τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μέσα στὸ Κράτος. Ὅπως οἱ γραφειοκράτες εἶναι οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Κράτους στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, ἔτσι και οἱ τάξεις εἶναι οἱ ἐκπρόσωποι τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν στὸ Κράτος. Πρό-

κειται συνεπῶς πάντοτε γιὰ συναλλαγές δυὸ ἀντιθέτων θελήσεων.

Στὴν Προσθήκη τῆς παραγράφου αὐτῆς ἀναφέρεται:

« Ἡ θέση τῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στὶς τάξεις δὲν εἶναι θέση οὐσιαστικὰ ἐχθρική καὶ ἡ πεποίθηση ὅτι ὑπάρχει ἀναγκαῖα σχέση ἐχθρότητας ἀποτελεῖ θλιβερὸ λάθος»,

ἀποτελεῖ «θλιβερὴ ἀλήθεια».

« Ἡ κυβέρνηση δὲν εἶναι παράταξη, ἀπέναντι στὴν ὁποία ὀρθώνεται μιὰ ἄλλη παράταξη.»

Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει.

« Ἄλλωστε οἱ φόροι ποὺ συγκατανεύουν νὰ δώσουν στὸ Κράτος, δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται δῶρο στὸ Κράτος, ἀλλὰ ἀντίθετα καθιερώνονται γιὰ τὸ καλὸ ἐκείνων ποὺ συγκατατέθηκαν νὰ τοὺς δώσουν.»

Στὸ συνταγματικὸ Κράτος, ἡ συγκατάθεση γιὰ τὸ φόρο εἶναι, ἀναγκαστικά, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῶν πολλῶν, δῶρο.

«Αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ εἰδικὰ τὴ σημασία τῶν συνελεύσεων τῶν τάξεων εἶναι ὅτι, μέσω αὐτῶν, τὸ Κράτος περνᾷ στὴν ὑποκειμενικὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ καὶ ὁ λαὸς ἀρχίζει νὰ συμμετέχει στὸ Κράτος.»

Τὸ τελευταῖο τοῦτο σημεῖο εἶναι ἀπόλυτα σωστό. Ὁ λαὸς ἀρχίζει μέσω τῶν ἐκπροσωπήσεων νὰ παίρνει μέρος στὸ Κράτος, ἐνῶ τὸ Κράτος, θεωρούμενο σὰν «ἐπέκεινα», περνᾷ στὴν ὑποκειμενικὴ του συνείδηση. Πῶς ὅμως μπορεῖ ὁ Χέγκελ νὰ παρουσιάσει τὴν ἀρχὴ αὐτὴ σὰν τὴν πραγματικότητα ὀλόκληρη.

§ 302. «Θεωρούμενος σὰν ἔμμεσος θεσμός, ὁ θεσμός τῶν συνελεύσεων τῶν Stände τοποθετεῖται ἀνάμεσα στὴν κυβέρνηση γενικὰ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸν ἀποσυντεθειμένο στὶς ἐπὶ μέρους σφαῖρες τοῦ καὶ σὲ ἄτομα λαὸ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἡ ἀποστολὴ τους ἀπαιτεῖ ἀπὸ αὐτοὺς τόσο τὴν αἴσθηση τοῦ Κράτους καὶ τὴν προσήλωσή σ' αὐτὸ ὅσο καὶ τὴν αἴσθηση τῶν συμφερόντων τῶν ἐπὶ μέρους κύκλων καὶ ἀτόμων: Ἡ κατάσταση αὐτὴ σημαίνει ταυτόχρονα μιὰ διαμεσοποίησι ἀσκούμενη μαζὶ μὲ τὴν ὀργανωμένη κρατικὴ ἐξουσία, διαμεσοποίηση ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα νὰ ἀπομονωθεί σὰν ἓνας ἀκραῖος πόλος καὶ νὰ ἐμφανιστεῖ ἔτσι σὰν ὡμὴ κυριαρχικὴ καὶ αὐθαίρετὴ ἀρχή, ὅπως ἐμποδίζει τὴν ἀπομόνωση τῶν ἐπὶ μέρους συμφερόντων τῶν κοινοτήτων, συντεχνιῶν καὶ ἀτόμων ἢ, περισσότερο, τὸ νὰ καταλήξουν τὰ ἄτομα αὐτὰ νὰ πάρουν τὴ μορφή μιᾶς μάζας κι ἐνδὸς σωροῦ, μὲ ἀνεύθυνες ἀπόψεις καὶ ἐπιθυμίες, σὰν μιὰ καθαρὴ ὀχλοκρατία, κατευθυνόμενὴ ἐνάντια στὸ ὀργανικὸ Κράτος.»

Κράτος και κυβέρνηση τίθενται πάντοτε σάν ταυτόσημα από τη μιὰ μεριά· ὁ λαός, ἀπο-συντεθειμένος στις ἐπὶ μέρους σφαῖρες καὶ σὲ ἄτομα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μεταξύ τους ὑπάρχει ὁ *ἔμμεσος* θεσμός τῶν συνελεύσεων τῶν Stände. Τὰ Stände εἶναι ὁ *ἔμμεσος* χώρος ὅπου ἡ «αἰσθησιὴ τοῦ Κράτους καὶ ἡ προσήλωσις σ' αὐτὸ» συναντιέται καὶ συνενώνεται μὲ τὴν «αἰσθησιὴ τῶν συμφερόντων τῶν ἐπὶ μέρους κύκλων καὶ ἀτόμων». Ἡ ταυτότητα τῶν δυὸ αὐτῶν ἀντιτιθέμενων αἰσθήσεων καὶ προσηλώσεων, στὴν ταύτιση τῶν ὁποίων θεωρεῖται ὅτι ἐδράζεται τὸ Κράτος, παίρνει στὰ Stände μιὰ *συμβολικὴ* ἀπεικόνιση. Ἡ συναλλαγὴ ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἐμφανίζεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς ἐπὶ μέρους σφαίρας. Οἱ συνελεύσεις εἶναι ἡ σύνθεσις Κράτους καὶ κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Δὲν μᾶς λέγεται ὅμως ποῦ συγχωνεύονται δύο προσηλώσεις ποῦ ἀντιφάσκουν μεταξύ τους. Οἱ συνελεύσεις τῶν τάξεων εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς *ἀντίφασις* Κράτους καὶ κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, καὶ ταυτόχρονα ἡ *ἀπαίτησις* τῆς *ἄρσης* τῆς ἀντίφασις αὐτῆς.

«Ἡ κατάσταση αὐτὴ σημαίνει ταυτόχρονα μιὰ *διαμεσοποίησις* ἀσκουμένη μαζὶ μὲ τὴν ὀργανωμένη κρατικὴ ἐξουσία.»

Οἱ συνελεύσεις δὲ *διαμεσοποιοῦν* μόνο λαὸ καὶ κυβέρνησις. Ἐμποδίζουν τὴν «ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα» νὰ ἀπομονωθεῖ σάν κάτι «*ἀκραῖο*» καὶ ἀκόμη ἐμποδίζουν τὴν «ἀπομόνωση» τῶν «ἐπὶ μέρους» συμφερόντων, κλπ., τὴ μεταβολὴ τῶν ἀτόμων σὲ «μάζα καὶ σωρὸ». Ἡ παρέμβασις αὐτὴ εἶναι κοινὴ στὰ Κράτη καὶ στὴν ὀργανωμένη κυβερνητικὴ ἐξουσία. Σ' ἓνα Κράτος, ὅπου ὁ θεσμός τῶν συνελεύσεων τῶν τάξεων ἐμποδίζει τὴ μεταβολὴ τῶν ἀτόμων σὲ μάζα καὶ σωρὸ, μὲ ἀνεύθυνες ἀπόψεις καὶ ἐπιθυμίες, σὲ ἀντικρατικὴ ὀχλοκρατία, τὸ «*ὀργανικὸ* Κράτος» ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὴ «μάζα» καὶ τὸ «σωρὸ» ἢ: ἡ μάζα καὶ ὁ σωρὸς ἀποτελοῦν μέρος τῆς Κρατικῆς ὀργάνωσις· ἀπλὰ καὶ μόνο οἱ «ἀνεύθυνες ἀπόψεις καὶ ἐπιδιώξεις» τῆς μάζας αὐτῆς» θεωροῦνται ὅτι δὲν φτάνουν σὲ ἀπόψεις καὶ ἐπιδιώξεις κατευθυνόμενες ἐνάντια στὸ Κράτος, δὲν παίρνουν δηλαδὴ *συγκεκριμένη κατεύθυνση* ὥστε νὰ γίνονται ἔτσι ὀργανικὲς «ἀπόψεις καὶ ἐπιδιώξεις». Τὸ ἴδιο καὶ ἡ «ὀχλοκρατία» σ' αὐτὴν ἐπιτρέπεται νὰ παραμένει μόνο «ὀχλοκρατία» ἔτσι ὥστε ἡ νόησις νὰ βρίσκειται ἔξω ἀπὸ τὴ μάζα, ποῦ συνεπῶς δὲν εἶναι ἰκανὴ νὰ τεθεῖ ἀπὸ μόνη τῆς σὲ κίνησις ἀλλὰ μόνο νὰ κινητοποιηθεῖ — καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται — ἀπὸ τοὺς μονοπωλητὲς τοῦ «ὀργανικοῦ Κράτους». Ἐκεῖ ὅπου δὲν ἀπομονώνονται ἀπέναντι στὸ Κράτος τὰ «ἐπὶ μέρους συμφέροντα τῶν κοινοτήτων, συντεχνιῶν, ἀτόμων», ἀλλὰ ἀντίθετα τὰ ἄτομα παίρνουν τὴ μορφή «*μάζας ἢ σωροῦ*, μὲ ἀνεύθυνες ἀπόψεις καὶ ἐπιθυμίες καὶ μὲ ἀντικρατικὴ ὀχλοκρατία», ἐκεῖ ἀκριβῶς φαίνεται ὅτι κανένα «ἐπὶ μέρους συμφέρον» δὲν ἀντιβαίνει στὸ Κράτος, ἀλλὰ ἡ «πραγματικὴ ὀργανικὴ σκέψις τῆς μάζας καὶ τοῦ σωροῦ» δὲν εἶναι ἡ «σκέψις τοῦ ὀργανικοῦ Κράτους», καὶ δὲν βρίσκει σ' αὐτὴ

τήν πραγμάτωσή της. Πῶς λοιπὸν οἱ τάξεις ἐμφανίζονται σὰν διαμεσότητα ἀπέναντι στοῦ ἄκρου τοῦτο; Μόνο ἔτσι: «τὰ ἐπὶ μέρους συμφέροντα τῶν κοινοτήτων, συντεχνιῶν καὶ ἀτόμων ἀπομονώνονται», ἢ ὅτι τὰ μεμονωμένα τους συμφέροντα *ρυθμίζουν τοὺς λογαριασμούς τους μὲ τὸ Κράτος μέσω τῶν συνελεύσεων*, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ ἀνεύθυνες ἀπόψεις καὶ οἱ ἐπιδιώξεις τῆς μάζας καὶ τοῦ πλήθους ἔχουν, στὴ δημιουργία τῶν συνελεύσεων, βρεῖ τὴ χρησιμοποίηση τῆς *θέλησης* αὐτῆς (τῆς δραστηριότητάς τους) καὶ στὴν κρίση γιὰ τὴ δραστηριότητά τους ἔχουν βρεῖ τὴ χρήση τῶν «ἀπόψεων» αὐτῶν καὶ ἀπολαύσει τὴν αὐταπάτη τῆς ἀντικειμενικοποίησής τους. Ἐὰν τὰ *Stände* προφυλάγουν τὸ Κράτος ἀπὸ τὸ ἀνοργάνωτο πλῆθος, αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἀνοργανωσιὰ ἀκριβῶς τοῦ πλήθους.

Ταυτόχρονα στὴν διαμεσοποίηση αὐτὴ ἀνατίθεται τὸ καθῆκον νὰ ἀντιταχθεῖ στὴν «ἀπομόνωση τῶν ἐπὶ μέρους συμφερόντων τῶν κοινοτήτων, συντεχνιῶν καὶ ἀτόμων». Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τὰ *Stände* ἐκπληρώνουν τὴν διαμεσοποίησή τους: 1. συμβιβάζόμενα μὲ τὸ «συμφέρον τοῦ Κράτους», 2. ὄντας αὐτὰ τὰ ἴδια ἢ «πολιτικὴ ἀπομόνωση» τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῶν συμφερόντων, ἢ ἀπομόνωση αὐτὴ σὰν πολιτικὴ πράξη, στοῦ βαθμοῦ ποῦ, μέσω αὐτῶν, αὐτὰ τὰ «μεμονωμένα συμφέροντα» προβιβάζονται στὴν «καθολικότητα».

Τέλος ἡ διαμεσοποίηση αὐτὴ ἔχει σκοπὸ νὰ προλάβει τὴν «ἀπομόνωση» τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα σὰν «ἀκραίου πόλου». Αὐτὸ ἰσχύει στοῦ βαθμοῦ ποῦ ἡ *ἀρχὴ* τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα περιορίζεται ἀπὸ αὐτὴ ἢ τουλάχιστον μπορεῖ νὰ κινηθεῖ μόνο μέσα σὲ δεσμὰ καὶ στοῦ βαθμοῦ ποῦ τὰ *Stände* γίνονται συμμετόχα καὶ συνυπεύθυνα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα.

Τότε ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα παύει πραγματικὰ νὰ εἶναι τὸ ἄκρο ἐκεῖνο τῆς ἐξουσίας (ἡ ἐξουσία ὅμως αὐτὴ ὑπάρχει μόνο σὰν ἀκρότητα, σὰν μονομέρεια, γιὰτὶ δὲν εἶναι ὀργανικὴ ἐξουσία) καὶ γίνεται *ἐπιφανειακὴ ἐξουσία*, ἓνα σύμβολο, ἢ δὲν χάνει παρὰ τὴν πρόσοψη τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς ὀμῆς κυριάρχησης. Ἡ διαμεσοποίηση τῶν «τάξεων» προλαβαίνει τὴν «ἀπομόνωση» τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων, στοῦ βαθμοῦ ποῦ τὰ *Stände* ἐκπροσωποῦν τὴν ἀπομόνωση αὐτὴ σὰν *πολιτικὴ* πράξη. Ἡ διαμεσοποίηση τῶν «τάξεων» προλαβαίνει τὴν ἀπομόνωση τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα σὰν ἄκρου, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά στοῦ βαθμοῦ ποῦ οἱ ἴδιες γίνονται τμῆμα τῆς ἐξουσίας αὐτῆς κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά στοῦ βαθμοῦ ποῦ κάνουν τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία *ἀκραῖο πόλο*.

Στὶς «τάξεις» αὐτὲς συμπυκνώνονται ὅλες οἱ ἀντιφάσεις τῶν σύγχρονων κρατικῶν ὀργανώσεων. Εἶναι οἱ «διαμεσολαβητὲς» πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, γιὰτὶ σ' ὅλες τὶς κατευθύνσεις εἶναι «ἀναμεμιγμένες μὲ ἄλλα πράγματα».

Σημειώνουμε ότι ο Χέγκελ αναπτύσσει λιγότερο το περιεχόμενο της δραστηριότητας των «τάξεων», τη νομοθετική εξουσία, και πιο πολύ τη *θέση* των «τάξεων», την πολιτική τους σειρά.

Σημειώνουμε ακόμη ότι, ενώ, σύμφωνα με τον Χέγκελ, οι «τάξεις» «τοποθετούνται πριν απ' όλα ανάμεσα στην *κυβέρνηση γενικά από τη μιὰ μεριά* και τον απο-συντεθειμένο στις επί μέρους σφαίρες και στα άτομα λαό *από την ἄλλη*», ή θέση τους, όπως αναπτύχθηκε πιο πάνω. «έχει τη σημασία μιᾶς διαμεσοποίησης που ασκείται *από κοινού* με την οργανική κυβερνητική εξουσία».

Σε ό,τι αφορά τον πρώτο τους τρόπο να τοποθετούνται: τὰ Stände είναι ο λαός ενάντια στην κυβέρνηση, αλλά ο λαός *σε μικρογραφία*. Είναι ή ιδιότητά τους σαν αντίθετων.

Σε ό,τι αφορά το δεύτερο, είναι ή κυβέρνηση ενάντια στο λαό, αλλά ή κυβέρνηση άπλοποιημένη. Είναι ή συντηρητική τους ιδιότητα. Είναι οί ἴδιοι ένα τμήμα της κυβερνητικής εξουσίας ενάντια στο λαό, αλλά με τέτοιο τρόπο που, ταυτόχρονα, έχουν τη σημασία να είναι ο λαός ενάντια στην κυβέρνηση.

Ο Χέγκελ χαρακτήρισε πιο πάνω τη «νομοθετική εξουσία σαν ολότητα» (§ 300): τὰ Stände είναι πραγματικά αυτή ή *ολότητα*, Κράτος εν Κράτει, αλλά σ' αυτά ακριβώς φαίνεται ότι το Κράτος δεν είναι ή ολότητα, αλλά αντίθετα δυαδισμός. Τὰ Stände εκπροσωπούν το Κράτος σε μιὰ κοινωνία που *δεν είναι* Κράτος. Το Κράτος είναι *καθαρή παράσταση*.

Ο Χέγκελ λέει στην Παρατήρηση:

«Είναι από τις σημαντικότερες λογικές ανακαλύψεις ότι μιὰ όρισμένη Στιγμή που κείται στο άκραιο σημείο μιᾶς αντίθεσης, παύει να είναι τέτοια και γίνεται Στιγμή οργανική επειδή έχει ταυτόχρονα και *ἑμμεσο* χαρακτήρα.»

(Έτσι το στοιχείο των «τάξεων» είναι: 1. ή άκραιο κατάσταση του λαού ενάντια στην κυβέρνηση, αλλά είναι 2. ταυτόχρονα διαμεσολάβηση μεταξύ λαού και κυβέρνησης ή είναι ή *αντίθεση μέσα στο λαό τον ἴδιο*. Η αντίθεση κυβέρνησης και λαού διαμεσοποιείται μέσω της αντίθεσης «τάξεων» και λαού. Οί «τάξεις» έχουν, από κυβερνητική άποψη, τη θέση του λαού αλλά, από λαϊκή άποψη, τη θέση της κυβέρνησης. Μετατρέπόμενος σε *παράσταση*, φαντασία, αυταπάτη, *παράσταση*, — ο *παριστώμενος* λαός, δηλαδή οί «τάξεις» που, σαν *επί μέρους δύναμη*, βρίσκεται άραυτα σε διάσταση με τον πραγματικό λαό — ο λαός ξεπερνά την πραγματική αντίθεση λαού-κυβέρνησης. Ο λαός είναι *ἐδῶ* προπαρασκευασμένος όπως πρέπει να είναι στον οργανισμό τουτο για να μην έχει *αίχμηρό* χαρακτήρα.)

«Στο ζήτημα που πραγματευόμαστε *ἐδῶ*, έχει μεγάλη σημασία να

υπογραμμίσουμε την πλευρά τούτη, γιατί αποτελεί διαδεδομένη και ἄκρως επικίνδυνη πρόληψη νὰ θεωροῦνται οἱ συνελεύσεις τῶν Stände κυρίως σὰν ἀντίθεση στὴν κυβέρνηση, σὰν νὰ ἦταν αὐτὴ ἡ οὐσιαστικὴ τους ιδιότητα. Ὅργανικά ὅμως, δηλαδή παρμένο στὴν ὁλότητα, τὸ στοιχείο αὐτὸ δείχνεται ἀναγκαῖο μόνο μέσω τῆς λειτουργίας τῆς διαμεσοποίησης. Ἔτσι, ἡ ἴδια ἡ ἀντίθεση γίνεται ψευδαίσθηση. Ἄν, ὅταν ἐκδηλώνεται ἡ ἀντίθεση αὐτὴ, δὲν ἀφοροῦσε μόνο τὴν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ γίνεται ἀντίθεση ὑποστασιακὴ, τὸ Κράτος θὰ ἔβαινε σὲ παρακμὴ. — Ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἡ σύγκρουση δὲν ἔχει τέτοιο χαρακτῆρα μᾶς δίνεται, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ Πράγματος, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς σύγκρουσης δὲν ἀφοροῦν τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τοῦ Κρατικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ θέματα εἰδικότερα καὶ πιὸ ἀσήμαντα, καὶ ὅτι τὸ πάθος ποὺ μολαταῦτα ἐκδηλώνεται, δὲν εἶναι παρὰ μεροληπτικὸ πάθος γιὰ ἀπλά, ὑποκειμενικὰ συμφέροντα, π.χ. γιὰ τὶς ἀνώτερες θέσεις στὸ Κράτος.»

Στὴν Προσθήκη λέγεται:

«Τὸ συνταγματικὸ καθεστῶς εἶναι οὐσιαστικὰ ἓνα σύστημα διαμεσοποίησης.»

§ 303. «Ἡ καθολικὴ «τάξις» ποὺ ἀφιερώνεται ἀμεσότερα στὴν ὑπηρεσία τῆς κυβέρνησης ἔχει ἄμεσο προσδιορισμὸ τῆς τὸν καθορισμὸ τοῦ καθολικοῦ σὰν στόχου τῆς οὐσιαστικῆς τῆς δραστηριότητος. Στὸ στοιχείο τῶν «τάξεων» τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν φτάνει σὲ μιὰ πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητα. Λοιπόν, ἡ «τάξις» αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐμφανίζεται σὰν ἀπλὴ ἀδιαφοροποίητη μάζα ἢ πλῆθος ἀπο-συντεθειμένο σὲ ἄτομα, ἀλλὰ μόνο σὰν αὐτὸ ποὺ εἶναι: νὰ διακρίνεται σὲ μιὰ τάξις ποὺ στηρίζεται στὴν ὑποστασιακὴ σχέση καὶ σὲ μιὰ τάξις ποὺ στηρίζεται στὶς ἐπὶ μέρους ἀνάγκες καὶ τὴν ἐργασία ποὺ τὶς διαμεσοποιεῖ (§ 201 καὶ συνέχεια¹¹). Μόνο ἔτσι συνδέεται ἀληθινὰ τὸ ἐπὶ μέρους ποὺ εἶναι πραγματικὸ στὸ Κράτος μὲ τὸ καθολικόν.»

Ἐδῶ ἔχουμε τὴ λύση τοῦ αἰνίγματος: «Στὸ στοιχείο τῶν «τάξεων» τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν φτάνει σὲ μιὰ πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητα.» Ἐννοεῖται ὅτι τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν φτάνει στὴ σημασία αὐτὴ σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν ἄρθρωσὴ τοῦ στὴν κοινωνία (ὁ Χέγκελ χαρακτήρισε ἤδη τὴν καθολικὴ «τάξις» σὰν ἐκείνη ποὺ ἀφιερώνεται στὴ διακυβέρνηση· ἡ καθολικὴ «τάξις» ἐκπροσωπεῖται συνεπῶς στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ).

Τὸ στοιχείο τῶν «τάξεων» εἶναι ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ στρώματος τῶν ιδιωτῶν, τοῦ μὴ πολιτικοῦ στρώματος, μιὰ contradictio in adjecto [ἀντίφαση στὸν καθορισμὸ τῆς ἔννοιας]. Ἡ: στὸ κράτος ποὺ

περιγράφει ο Χέγκελ, τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν (γενικότερα ἢ διαφορὰ τοῦ ιδιωτικοῦ στρώματος) ἔχει *πολιτικὴ* σημασία. Τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν ἀνήκει στὴν οὐσία, στὴν πολιτικὴ τοῦ Κράτους αὐτοῦ. Τοῦ δίνει λοιπὸν καὶ μιὰ *πολιτικὴ σημασία*, δηλαδή μιὰ ἄλλη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πραγματικὴ του σημασία.

Στὴν Παρατήρηση λέγεται:

«Αὐτὸ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ μιὰ ἄλλη κοινὴ ἀντίληψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν, μ' ὅλο πὸν καλεῖται νὰ συμμετάσχει στὰ Κοινὰ μέσω τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ τὸ κάνει αὐτὸ μὲ τὴ μορφή *ἐπὶ μέρους ἀτόμων*, εἴτε ἐκλέγοντας τὰ ἄτομα αὐτὰ ἐκπροσώπους γιὰ τὴ λειτουργία αὐτή, εἴτε ἔχοντας τὸ καθένα μιὰ ψήφο. Ἡ ἀφηρημένη αὐτὴ καὶ ἀτομιστικὴ ἄποψη δὲν ὑπάρχει ἤδη στὴν οἰκογένεια ὅπως καὶ στὴν κοινωνία-τῶν ιδιωτῶν, ὅπου τὸ ἐπὶ μέρους ἄτομο κάνει τὴν ἐμφάνισή του σὰν μέλος μιᾶς καθολικότητας. Τὸ Κράτος λοιπὸν εἶναι οὐσιαστικὰ μιὰ ὀργάνωση μελῶν πὸν *δι' ἑαυτὰ* εἶναι κύκλοι καὶ καμιά στιγμὴ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν σ' αὐτὸ σὰν ἀνοργάνωτο πλῆθος. Οἱ *πολλοί*, σὰν ἄθροισμα ἐπὶ μέρους ἀτόμων, αὐτὸ πὸν ἀποκαλοῦν συχνὰ λαό, ἀποτελοῦν βέβαια ἓνα σύνολο, ἀλλὰ μόνο σὰν *πλῆθος*, δηλαδή σὰν ἄμορφη μάζα πὸν οἱ ἐκδηλώσεις καὶ οἱ ἐνέργειές της δὲν μπορεῖ παρὸ νὰ εἶναι στοιχειακές, ἄλογες, βάρβαρες καὶ ἐπίφοβες.»

«Ἡ ἀντίληψη πὸν διαλύεται ξανά σὲ πλῆθος τὶς κοινότητες πὸν ἔχουν ἤδη συγκροτηθεῖ σὲ κύκλους, τὴ στιγμὴ πὸν κάνουν τὴν εἴσοδό τους στὴν πολιτικὴ ζωὴ, δηλαδή στὴν ὀπτικὴ τῆς *ὑψιστῆς συγκεκριμένης καθολικότητας*, διατηρεῖ χωριστὲς μεταξύ τους τὴν ιδιότητα τοῦ ιδιώτη καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτη, ἀφήνει τὴ δευτέρη αἰωρούμενη στὸ κενὸ καθὼς ἡ βάση της πὰ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀφηρημένη ἀτομικότητα τῆς ἀνεύθυνης βούλησης καὶ γνώμης, δηλαδή τὸ ἐνδεχομενικὸ, κι ὄχι μιὰ βάση σταθερὴ καὶ συμπαγὴς καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτή.»

«Ἄν καὶ στίς λεγόμενες θεωρητικὲς διατυπώσεις μεγάλη ἀπόσταση χωρίζει τὰ *Stände* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν γενικὰ ἀπὸ τὰ *Stände* μὲ τὴν πολιτικὴ ἔννοια, μολαταῦτα ἡ γλώσσα διατήρησε τὴν ταύτιση τούτη, πὸν ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς ὑπῆρχε ἀπὸ πρὶν.»

«Ἡ *καθολικὴ τάξη* πὸν ἀμεσότερα ἀφιερώνεται στὴν κυβερνητικὴ ὑπηρεσία.»

Ὁ Χέγκελ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ *καθολικὴ «τάξη»* βρίσκεται στὴν «ὑπηρεσία τῆς κυβέρνησης». Τῆς ὑπο-τάσσει τὴν καθολικὴ νόηση σὰν «κρατικὴ καὶ συνιστώσα τοῦ Κράτους της».

«Στὸ στοιχεῖο τῶν «*τάξεων*» κλπ.» Ἡ σημασία καὶ ἡ ἀποτελεσματικότητά στο πολιτικὸ πεδίο τοῦ στρώματος τῶν ιδιωτῶν εἶναι ἐπὶ

μέρους σημασία και αποτελεσματικότητα. Ἡ κατηγορία τῶν ιδιωτῶν δὲν ἀλλάζει σὲ πολιτικὴ κατηγορία, ἀλλὰ ἀντίθετα, σὰν κατηγορία ιδιωτῶν, φτάνει στὴν πολιτικὴ τῆς σημασία και ἀποτελεσματικότητας, ἔχει τὴν πολιτικὴ σημασία και ἀποτελεσματικότητα τοῦ *στρώματος τῶν ιδιωτῶν σὰν τέτοιου*. Συνεπῶς, μόνο ἐξ αἰτίας τῆς *διαφορᾶς τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν* τὸ στῶμα τῶν ιδιωτῶν μπορεῖ νὰ κάνει τὴν εἴσοδό του στὰ κοινά. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ γίνεται διαφορὰ πολιτικὴ.

Ἡ γλώσσα ἡ ἴδια, λέει ὁ Χέγκελ, ἐκφράζει τὴν ταυτότητα τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν και τῶν τάξεων μὲ τὴν πολιτικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, μιὰ σύνθεση «πού, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, *ὑπῆρχε ἀπὸ πρὶν*» και συνακόλουθα, πρέπει νὰ συμπεράνουμε, δὲν ὑπάρχει πιά τώρα.

Ἄ Χέγκελ βρίσκει ὅτι ἔτσι «συνδέεται ἀληθινὰ τὸ *ἐπὶ μέρους*, πού εἶναι πραγματικὸ στὸ Κράτος, μὲ τὸ καθολικὸ». Ὁ διαχωρισμὸς «ιδιωτῶν και πολιτῶν» θεωρεῖται ὅτι ξεπερνιέται και ὅτι τίθεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ταυτότητα τῶν δύο.

Ἄ Χέγκελ στηρίζεται στὸ σημεῖο αὐτό:

«Στοὺς κύκλους αὐτοὺς ἔχουν ἤδη συγκροτηθεῖ οἱ *κοινότητες*.» Πῶς λοιπὸν θέλουμε νὰ τὶς διαλύσουμε ξανά σ' ἓνα πλῆθος ἀτόμων «τὴ στιγμή πού κάνουν τὴν εἴσοδό τους στὴν πολιτικὴ ζωὴ, δηλαδὴ τὴ στιγμή τῆς *ὑψιστῆς συγκεκριμένης καθολικότητας*»;

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκολουθήσουμε λεπτομερειακὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῆς.

Ἡ ἀποκορύφωση τῆς ἐγγελιανῆς ταυτότητας ἦταν, ὅπως δέχεται ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ, ὁ *μεσαίωνας*. Μποροῦμε νὰ ἐκφράσουμε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο τὸ πνεῦμα τοῦ μεσαίωνα: οἱ «τάξεις» τῆς κοινωνίας ἦταν ταυτόσημες, γιατί ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἦταν ταυτόχρονα και ἡ πολιτικὴ, γιατί ἡ ὀργανικὴ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἦταν ἡ ἀρχὴ τοῦ Κράτους.

Μόνο πού ὁ Χέγκελ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ *διαχωρισμὸ* τῆς «*κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν*» και τοῦ «*πολιτικοῦ Κράτους*» θεωρούμενων σὰν δύο σταθερῶν, στὴν ἀντίθεσή τους, ὄρων, σὰν δύο πραγματικὰ ξεχωριστῶν μεταξὺ τους σφαιρῶν. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς ὑπάρχει *πραγματικὰ* στὸ *σύγχρονο Κράτος*. Ἡ ταυτότητα τῶν «τάξεων» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν και τῶν πολιτικῶν «τάξεων» ἦταν ἡ *ἐκφραση* τῆς ταυτότητας τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν και τῆς ιδιωτικῆς σφαίρας. Ἡ ταυτότητα αὐτὴ ἐξαφανίστηκε. Ἄ Χέγκελ προϋποθέτει τὴν ἐξαφάνισή της. «Ἡ ταυτότητα τῶν «τάξεων» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν και τῶν πολιτικῶν «τάξεων», ἂν ἐκφράζε τὴν ἀλήθεια, δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πιά παρὰ μιὰ ἐκφραση τοῦ *διαχωρισμοῦ* τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν και τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν! Ἡ, καλύτερα: μόνο ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς

έκφράζει την *άληθινή* σχέση της *σύγχρονης* κοινωνίας: *Ίδιωτικής και δημόσιας.*

Δεύτερο: ο Χέγκελ παίρνει εδώ τὰ *πολιτικά* στρώματα με μιὰ έννοια έντελώς διαφορετική από αυτή που είχαν τὰ *πολιτικά* αυτά στρώματα του μεσαίωνα, τών οποίων τονίζεται ή ταυτότητα με τις «τάξεις» της κοινωνίας.

Όλη ή ύπαρξή τους ήταν πολιτική: ή ύπαρξή τους ήταν ή ύπαρξη του Κράτους. Ή νομοθετική τους δραστηριότητα, ή ψήφιση του φόρου στην Αυτόκρατορία, δέν ήταν παρά ή *έπί μέρους* απόρροια της *καθολικής* πολιτικής τους σημασίας και αποτελεσματικότητας. Ή κατάσταση τους ήταν τὸ καταστημένο. Ή σχέση με την Αυτόκρατορία δέν ήταν παρά μιὰ σχέση διασύνδεσης τών διαφόρων «τάξεων» με την *έθνικότητα*, γιατί τὸ πολιτικό Κράτος, σὲ αντίθεση με την κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, δέν ήταν τίποτε ἄλλο παρά ὁ *έκπρόσωπος* της *έθνικότητας*. Ή *έθνικότητα* ήταν le point d'honneur, τὸ κατ'έξοχήν πολιτικό νόημα τῶν διαφόρων αὐτῶν συντεχνιῶν, κλπ. Αὐτή ήταν ή σχέση τῶν νομοθετικῶν «τάξεων» με την Αυτόκρατορία. Παρόμοια σχέση πρυτάνευε στη συμπεριφορά τῶν «τάξεων» *μέσα στα πλαίσια τῶν ἐπι μέρους ήγεμονιῶν*. Ή ήγεμονία, τὸ δουκάτο ήταν ἓνα *έπί μέρους* κράτος που είχε ὀρισμένα προνόμια τῶν ἄλλων κρατῶν. (Στους Έλληνες ή πολιτική κοινωνία ήταν *σκλάβια* της κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν.) Ή καθολική νομοθετική αποτελεσματικότητα τῶν «τάξεων» της κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν δέν ήταν με κανένα τρόπο ἄνοδος τῶν *ιδιωτῶν* σὲ μιὰ σημασία και αποτελεσματικότητα στο *πολιτικό* πεδίο, ἄλλὰ μάλλον μιὰ ἄπλη απόρροια της σημασίας και της αποτελεσματικότητάς τους στο *πολιτικό* πεδίο στην *πραγματικότητα* και *καθολικότητά* τους. Ή εἰσοδός τους στη σκηνή σάν νομοθετική δύναμη ήταν ἄπλᾶ ἓνα συμπλήρωμα της ήγεμονικής και κυβερνητικής (έκτελεστικής) τους δύναμης: ήταν μάλλον ή ἄνοδός τους στα Κοινὰ σάν *ιδιωτικό πράγμα*. Στο μεσαίωνα οἱ «τάξεις» της κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ήταν ταυτόχρονα νομοθετικές σάν «τάξεις» της κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν με *τέτοιο τρόπο*, γιατί δέν ήταν τάξεις ιδιωτῶν ή γιατί οἱ τάξεις ιδιωτῶν ήταν πολιτικές τάξεις. Οἱ «τάξεις» του μεσαίωνα, σάν κοινωνικο-συντεχνιακὰ πολιτικό στοιχείο, δέν ἀποκτοῦσαν νέο καθορισμό. Δέν ἔγιναν κοινωνικο-συντεχνιακὰ *πολιτικές* ἐπειδὴ συμμετεῖχαν στη νομοθεσία, ἄλλὰ ἀντίθετα συμμετεῖχαν στη νομοθεσία ἐπειδὴ ήταν κοινωνικο-συντεχνιακὰ *πολιτικές*. Τί σχέση ἔχει λοιπὸν αὐτὸ με τὸ *στρώμα τῶν ιδιωτῶν* του Χέγκελ, του οποίου ή προαγωγή σὲ *νομοθετικό* στοιχείο εἶναι μιὰ πολιτική λαμπηδόνα, μιὰ ἐκστατική διάθεση, μιὰ ἐπι μέρους σημασία και αποτελεσματικότητα φανταχτερή και ἐκπληκτική;

Όλες τις ἀντιφάσεις της *έγγελιανῆς* ἀνάλυσης τις βρίσκουμε μαζεμένες στην παρουσίαση αὐτή.

1. Ὁ Χέγκελ προϋπέθεσε τὸ *διαχωρισμὸ* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ τοῦ πολιτικοῦ Κράτους (σύγχρονη κατάσταση) καὶ τὴν ἀνέπτυξε σὰν *ἀναγκαία στιγμή* τῆς Ἰδέας, ἀπόλυτη ὀρθολογικὴ ἀλήθεια. Παρουσίασε τὸ πολιτικὸ Κράτος στὴ *σύγχρονη* μορφή *διαχωρισμοῦ* τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν. Στὸ πραγματικὸ *δρῶν* Κράτος ἔδωσε σὰν σῶμα τῆ γραφειοκρατία κι αὐτὴ τῆ γραφειοκρατία τὴ θρόνιασε, σὰν πνεῦμα ποῦ ξέρει, πάνω ἀπὸ τὸν ὕλισμὸ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Ἀντιπαράθεσε τὴν καθολικότητα τοῦ Κράτους, ποῦ εἶναι καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ, στὸ ἐπὶ μέρους συμφέρον καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Μὲ μιὰ λέξη: ἐκθέτει παντοῦ τὴ *σύγκρουση* κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ Κράτους.

2. Ὁ Χέγκελ ἀντιπαράθετε τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν σὰν *στῆμα ιδιωτῶν* στὸ πολιτικὸ Κράτος.

3. Χαρακτηρίζει τὸ στοιχεῖο τῶν «τάξεων» τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας σὰν *καθαρὸ πολιτικὸ φερμαλισμὸ* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Τὸ χαρακτηρίζει σὰν τὴ *σχέση λογισμοῦ* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν *πάνω* στὸ Κράτος καὶ σὰν *σχέση λογισμοῦ* ποῦ δὲν ἀλλοιώνει τὴν οὐσία τοῦ Κράτους. Μιὰ *σχέση λογισμοῦ* εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπέρτατη ταυτότητα ἀνάμεσα σὲ *δρους* οὐσιαστικὰ διαφορετικούς.

Ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρά, ὁ Χέγκελ:

1. δὲν θέλει νὰ ἐμφανίσει τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, στὴν αὐτοσύστασή της, σὰν νομοθετικὸ στοιχεῖο, οὔτε σὰν ἀπλὴ ἄμορφη μάζα, οὔτε σὰν ἀπο-συντεθειμένο στὰ ἄτομά του πλῆθος. Δὲν θέλει *διαχωρισμὸ* τῆς *ζωῆς τοῦ πολίτη* καὶ τῆς *πολιτικῆς*.

2. ξεχνᾷ ὅτι πρόκειται γιὰ *σχέση λογισμοῦ* καὶ κάνει τὶς «τάξεις» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν σὰν τέτοιες «τάξεις» πολιτικές, ἀλλὰ καὶ πάλι μόνο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἔτσι ὥστε ἡ ἴδια ἢ ἀποτελεσματικότητά τους εἶναι ἡ ἀπόδειξη τοῦ *διαχωρισμοῦ*.

Κάνει τὸ *στοιχεῖο* τῶν «τάξεων» ἔκφραση τοῦ *διαχωρισμοῦ*, ἀλλὰ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ θεωρεῖται ταυτόχρονα σὰν ἐκφραστὴς μιᾶς ταυτότητας ποῦ δὲν ὑπάρχει. Ὁ Χέγκελ ξέρει τὸ *διαχωρισμὸ* κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ πολιτικοῦ Κράτους, ἀλλὰ θέλει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κράτους νὰ ἐκφράζεται ἡ ἐνότητά του, κι αὐτὸ θεωρεῖ ὅτι ὑλοποιεῖται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε οἱ «τάξεις» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν σχηματίζουν ταυτόχρονα, σὰν τέτοιες, τὸ *στοιχεῖο* τῶν «τάξεων» τῆς νομοθετικῆς κοινωνίας.

§ 304. «Τὸ κοινωνικο-συντεχνιακὸ πολιτικὸ στοιχεῖο τῶν «τάξεων» ἐμπεριέχει στὸν ἴδιο του τὸν καθορισμὸ ταυτόχρονα τὴ διαφορά τῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν ποῦ ἤδη ἦταν παρούσα στὶς προηγούμενες σφαῖρες. Ἡ κατ' ἀρχὴν ἀφηρημένη θέση του, αὐτὴ δηλαδὴ τοῦ *ἄκρου* τῆς *ἐμπειρικῆς καθολικότητας* ἀπέναντι στὴν ἀρχὴ τοῦ *ἡγεμόνα* ἢ τῆς *μοναρχικῆς ἀρχῆς* γενικά, κατάσταση ποῦ

ἐμπεριέχει μόνο τὴ δυνατότητα τῆς συμφωνίας καὶ ἄρα καὶ τὴ δυνατότητα μιᾶς ἐχθρικής ἀντιπολίτευσης — ἡ ἀφηρημένη αὐτὴ θέση δὲν μετατρέπεται σὲ ἔλλογη σχέση (σὲ συλλογισμό, βλ. Παρατήρηση στὴν § 302) παρὰ μόνο ἂν ἡ διαμεσότητά της φτάσει στὴν ὕπαρξη. Καθὼς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἡγεμόνα, ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία (§ 300) ἔχει ἤδη τὴν ιδιότητα αὐτή, πρέπει ἀναγκαῖα καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν «τάξεων» μιὰ Στιγμὴ τους νὰ στρέφεται πρὸς αὐτὴ τὴ διαμεσοποιητικὴ ιδιότητα.»

§ 305. «Ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς «τάξεις» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἐμπεριέχει τὴν ἀρχὴ πού εἶναι δι' ἑαυτὴ ἰκανὴ νὰ τῆς προσδώσει τὴν πολιτικὴ αὐτὴ σχέση: τὴν κατάστασι τῆς φυσικῆς Ἑθικῆς ζωῆς πού ἔχει σὰν βάση τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ καί, στὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσης, τὴ γαιοκτησία. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ιδιαιτερότητά της ἔχει, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν ἡγεμόνα, τὴν αὐτόνομη θέλησι καὶ τὸ φυσικὸ προσδιορισμὸ πού ἐμπεριέχει τὸ στοιχεῖο τοῦ μονάρχου.»

§ 306. «Ἡ «τάξι» αὐτὴ εἶναι ιδιαίτερα κατάλληλη γιὰ τὴν πολιτικὴ δράσι καὶ λειτουργία, ἐπειδὴ ἡ περιουσία της εἶναι ἀνεξάρτητη τόσο ἀπὸ τὸ Κρατικὸ Ταμεῖο ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς βιομηχανίας, τὸ πάθος τοῦ κέρδους καὶ τὴν ἀστάθεια τῆς ιδιοκτησίας γενικὰ — τὸ ἴδιο ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν εὐνοια τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας καὶ ἀπὸ τὴν εὐνοια τοῦ πλήθους — κι ἀκόμη αὐτοπροστατεύεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ δικὴ της αὐθαιρέσι: τὰ μέλη τῆς «τάξης» αὐτῆς δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα πού ἔχουν οἱ ἄλλοι πολῖτες νὰ διαθέτουν ἐν μέρει ἐλεύθερα ὅλη τὴν ιδιοκτησία τους οὔτε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀφήσουν στοὺς ἀπογόνους τους μὲ βάση τὴν ἰσότιμη ἀγάπη πού τοὺς ἔχουν, ἢ περιουσία τους εἶναι ἀγαθὸ ἀναπαλοτρίωτο καὶ κληρονομικὸ, μεταβιβάσιμο κατὰ τὰ πρωτοτόκια.»

Προσθήκη. «Ἡ «τάξι» τούτη ἔχει μιὰ θέλησι πού ὑπάρχει περισσότερο δι' ἑαυτὴ. Συνολικὰ, ἡ «τάξι» τῶν ιδιοκτητῶν ἐγγειων ἀγαθῶν διακρίνεται στὴ μορφωμένη καὶ καλλιεργημένη μερίδα τῆς «τάξης» αὐτῆς καὶ στὴν «τάξι» τῶν ἀγροτῶν. Ὡστόσο, καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη ἀντιτίθεται ἡ «τάξι» τῆς βιομηχανίας, κατὰ τὸ ὅτι εἶναι ἐκεῖνη πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, καθὼς καὶ ἡ καθολικὴ «τάξι» σὰν κατηγορία ἐξαρτημένη οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ σταθερότητα τῆς «τάξης» αὐτῆς αὐξάνονται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ θεσμὸ τῶν πρωτοτοκίων, θεσμὸ πού εἶναι εὐκταῖος μόνο ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι συνδέεται μὲ μιὰ θυσία γιὰ ἓνα στόχο πολιτικὸ, δηλ. νὰ μπορέσει ὁ πρωτότοκος γυιὸς νὰ ζήσει μιὰ ζωὴ ἀνεξάρτητη. Ἡ βάση τοῦ πρωτοτόκιου βρίσκεται σὲ τοῦτο: τὸ Κράτος δὲν ὑπολογίζει στὴν ἀπλὴ συναίνεσι ἀλλὰ σὲ κάτι ἀναγκαῖο. Ἡ συναίνεσι δὲν εἶναι βέβαια συναρτημένη μὲ μιὰ περιουσία, ἀλλὰ ὑπάρχει μιὰ σχετικὰ

ἀναγκαία σύνδεση: ὅποιος ἔχει αὐτοδύναμη περιουσία δὲν περιορίζεται ἀπὸ ἐξωτερικὲς περιστάσεις καὶ συνεπῶς μπορεῖ νὰ μπεῖ στὴ σκηνὴ καὶ νὰ δράσει γιὰ τὸ Κράτος ἀνεμπόδιστα. "Ὅπου ὅμως ἀπουσιάζουν οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί, ἡ καθιέρωση καὶ ἡ προάσπιση τοῦ πρωτοτόκιου δὲν εἶναι παρὰ δεσμὰ πού χαλκεύονται στὴν ἐλευθερία τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ πού ἡ ἀπαιτεῖ ἀναγκαῖα ἓνα συμπληρωματικὸ πολιτικὸ νόημα ἢ ὀδεύει πρὸς τὴν ἐξάλειψή του.»

§ 307. «Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ δικαίωμα τῆς ὑποστασιακῆς αὐτῆς «τάξης» στηρίζεται βέβαια ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος στὴ φυσικὴ ἀρχὴ τῆς οἰκογένειας, ἀλλὰ ἡ τελευταία αὐτὴ στρεβλώνεται ταυτόχρονα ἀπὸ σκληρὲς θυσίες πού γίνονται γιὰ τὸν *πολιτικὸ σκοπὸ*, μέσω τῶν ὁποίων ἡ «τάξη» αὐτὴ οὐσιαστικά εἶναι ἡ προορισμένη γιὰ τὴ δραστηριότητα πού ἀποβλέπει σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ· προορισμένη γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ *δικαίωμα τῆς γέννησης* κι ὄχι ἀπὸ τὴν ἐνδεχομενικότητα τῆς ἐπιλογῆς. Κατέχει ἔτσι τὴ σταθερὴ, ὑποστασιακὴ αὐτόβουλη πράξη ἢ τὴν ἐνδεχομενικότητα τῶν δύο ἄκρων. Καὶ ὅπως ἐμπεριέχει ἡ ἴδια (...) μιὰ εἰκόνα τῆς Στιγμῆς τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα, μοιράζεται ἐπίσης, μὲ τὸ ἄλλο ἄκρο, στὰ ὑπόλοιπα, τὶς ἴδιες ἀνάγκες καὶ τὰ ἴδια δικαιώματα· εἶναι ἔτσι ταυτόχρονα στήριγμα τοῦ θρόνου καὶ τῆς κοινωνίας.»

Ἄλλο Χέγκελ ἔφτασε στὸ τέρμα τοῦ δρόμου του: τοὺς πρωτότοκους, τὸ κληρονομικὸ ἀγαθὸ, κλπ., κλπ., τὰ «στηρίγματα» αὐτὰ « τοῦ θρόνου καὶ τῆς κοινωνίας» τὰ συνήγαγε ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ Ἰδέα.

Ἄλλο, τι βαθύτερο ὑπάρχει στὸν Χέγκελ εἶναι ὅτι ἀντιλαμβάνεται τὸ διαχωρισμὸ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς κοινωνίας σὰν *ἀντίφαση*. Τὸ λάθος του ὅμως εἶναι ὅτι ἀρκεῖται στὴν ἐπιφανειακὴ αὐτὴ λύση καὶ προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσει τὴν ἐπιφάνεια αὐτὴ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ Πράγμα, ἐνῶ οἱ «*λεγόμενες θεωρίες*», πού τὶς περιφρονεῖ, ἀπαιτοῦν ἀντίθετα τὸ *διαχωρισμὸ* τῶν «τάξεων» τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν καὶ τῶν πολιτικῶν «τάξεων». Καὶ τὸν ἀπαιτοῦν πολὺ σωστά, γιὰτὶ ἐκφράζουν μιὰ *συνέπεια* τῆς σύγχρονης κοινωνίας, μὴ ὄντας τίποτε ἄλλο τὸ πολιτικὸ στοιχεῖο τῶν «τάξεων» σήμερα παρὰ ἢ ντε φάκτο ἐκφραση τῆς πραγματικῆς σχέσης τοῦ Κράτους καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ἰδιωτῶν, τοῦ *διαχωρισμοῦ* τους.

Αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πρόκειται, ὁ Χέγκελ δὲν τὸ ἀποκάλεσε μὲ τὸ ὄνομά του: εἶναι ἡ *διαμάχη ἀντιπροσωπευτικῶν* θεσμῶν καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς *κατὰ τάξεις ἀντιπροσώπευσης*. Ἡ ἀντιπροσώπευση ἀποτελεῖ μιὰ μεγάλη πρόοδο, γιὰτὶ εἶναι ἡ *ἀνοιχτὴ, μὴ παραποιημένη, συνεπὴς* ἐκφραση τῆς *σύγχρονης κατάστασης τοῦ Κράτους*. Εἶναι ἡ *φανερὴ ἀντίφαση*.

Πρὶν ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα, ἄς ρίξουμε μιὰ ματιὰ

στην έγγελιανή παρουσίαση.

«Στό στοιχείο τῶν «τάξεων» τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, τὸ στρώμα τῶν ιδιωτῶν φτάνει σὲ μιὰ *πολιτικὴ* σημασία.»

Πιὸ πρὶν (§ 301, Παρατήρηση) ἀναφερόταν:

«Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἔννοιας τῶν «τάξεων» πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ σὲ τοῦτο: σ' αὐτές... ἡ νόηση καὶ ἡ θέληση πού χαρακτηρίζουν τὴ σφαῖρα πού ὀνομάστηκε ἐδῶ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, φτάνουν στὴν *ὑπαρξὴ* σὲ *σύνδεση* μὲ τὸ *Κράτος*.»

Ἄν συνοψίσουμε τὸν προσδιορισμὸ αὐτό, ἔπεται ὅτι: «Ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι τὸ *στρώμα τῶν ιδιωτῶν*», ἢ τὸ *στρώμα τῶν ιδιωτῶν* εἶναι ἡ ἄμεση, οὐσιαστικὴ, συγκεκριμένη κατάσταση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Μόνον στό στοιχείο τῶν «τάξεων» τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀποκτᾶ «πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητα». Αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ καινούργιο πού τῆς προστίθεται, ἕνας ἰδιαίτερος ρόλος, γιὰτί, σὰν κατηγορία ιδιωτῶν, ὁ χαρακτηῖρας τῆς ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν ἀντίθεσή τῆς στὴν πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητά τῆν ἀποστέρηση τοῦ πολιτικοῦ χαρακτηῖρα ἐκφράζει τὸ ὅτι ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ *χωρὶς* πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητά. Ὁ ιδιώτης ἀποτελεῖ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἢ ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι ὁ ιδιώτης. Ὑστερα πάλι ὁ Χέγκελ εἶναι συνεπὴς ὅταν ἀποκλείει τὴν «καθολικὴ τάξη» ἀπὸ τὸ «στοιχείο τῶν τάξεων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας».

«Ἡ καθολικὴ τάξη πού ἀμεσότερα ἀφιερώνεται στὴν ὑπηρεσία τῆς διακυβέρνησης ἔχει σὰν ἄμεσο προσδιορισμὸ τῆς τὴν οὐσιαστικὴ δραστηριότητα μὲ στόχο τὸ καθολικό.»

Τέτοιο προσδιορισμὸ δὲν ἔχει ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἢ οἱ ιδιώτες. Δὲν ἔχει σὰν οὐσιαστικὴ δραστηριότητα τὴν ἐπιδίωξη τοῦ καθολικοῦ. Ἡ: ἡ οὐσιαστικὴ τῆς δραστηριότητα δὲν εἶναι προσδιορισμὸς τοῦ καθολικοῦ, δὲν εἶναι *καθολικός* προσδιορισμὸς. Ἡ κατηγορία τῶν ιδιωτῶν εἶναι ἡ κατηγορία τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν *ἐνάντια* στό Κράτος. Ἡ κοινωνία τῶν πολιτῶν δὲν εἶναι κοινωνία πολιτικὴ.

Χαρακτηρίζοντας τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν σὰν «τάξη» ιδιωτῶν, ὁ Χέγκελ καθόρισε τὶς «ταξικὲς» διαφορὲς τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν σὰν *μὴ* πολιτικὲς διαφορὲς, καθόρισε τὴν ζωὴ τῶν πολιτῶν καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ σὰν ἑτερογενεῖς, δηλαδὴ σὰν *ἀντίθετα*. Πῶς λοιπὸν συνεχίζει τὴν ἀνάπτυξή του;

«Λοιπὸν ἡ τάξη αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐμφανίζεται σὰν ἀπλὴ ἀδιαφοροποίητη μάζα ἢ πλῆθος ἀπο-συντεθειμένο σὲ ἄτομα, ἀλλὰ μόνον σὰν *αὐτὸ πὸν εἶναι*: νὰ διακρίνεται σὲ μιὰ τάξη πού στηρίζεται στὴν ὑποστασιακὴ σχέση καὶ σὲ μιὰ τάξη πού στηρίζεται στίς ἐπὶ μέρους ἀνάγκες καὶ στὴν ἐργασία πού τὶς ἱκανοποιεῖ (§ 201

κ.έ.). Μόνο έτσι συνδέεται αληθινά τὸ ἐπὶ μέρους πὺ εἶναι πραγματικὸ στὸ Κράτος μὲ τὸ καθολικόν.» (§ 303).

Ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν (τὸ *στρώμα τῶν ιδιωτῶν*) δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἐμφανιστεῖ, στὴ νομοθετικὴ τῆς δραστηριότητα, σὰν «καθαρὴ ἀδιαφοροποίητη μάζα»: πραγματικά, ἡ «καθαρὴ ἀδιαφοροποίητη μάζα» ὑπάρχει μόνο στὴν «παράσταση», στὴ «φαντασία», ὄχι στὴν *πραγματικότητα*. Ἐδῶ ὑπάρχουν μόνο συγκυριακὲς μάζες, μεγαλύτερες ἢ μικρότερες (πόλεις, χωριά, κλπ.). Οἱ μάζες αὐτὲς ἢ ἡ μάζα αὐτὴ δὲν ἐμφανίζεται μόνο σὰν — ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι παντοῦ realiter — «ἓνα ἀποσυντεθειμένο στὰ ἄτομά του πλῆθος», καὶ σὰν σύνολο ἀτόμων *πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ἐμφανιστεῖ καὶ νὰ κάνει τὴν εἴσοδό τῆς στὴ σκηνὴ σὰν στρώμα πολιτικόν*. Τὸ *στρώμα τῶν ιδιωτῶν*, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν δὲν μπορεῖ ἐδῶ νὰ ἐμφανιστεῖ «σὰν αὐτὸ πὺ ἤδη εἶναι». Τί εἶναι ἄλλωστε παρὰ *στρώμα ιδιωτῶν*, δηλαδὴ ἀντίθεση στὸ Κράτος καὶ διαχωρισμὸς ἀπὸ αὐτό; Γιὰ νὰ φτάσει στὴν «πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητα», πρέπει περὶ σσότερο νὰ ἀπαρνηθεῖ τὸν ἑαυτὸ του σὰν αὐτὸ πὺ εἶναι, σὰν *στρώμα ιδιωτῶν*. Μόνο ἔτσι ἀποκτᾷ τὴν «πολιτικὴ σημασία καὶ ἀποτελεσματικότητά του». Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ πράξη εἶναι μιὰ ὀλικὴ μετουσίωση. Πρέπει σ' αὐτὸ ἢ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν νὰ παραιτεῖται ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸν χαρακτήρα τῆς σὰν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, σὰν *στρώμα ιδιωτῶν*, νὰ καταξιώνει ἓνα μέρος τῆς οὐσίας τῆς πὺ ὄχι μόνο δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὴν πραγματικὴ ιδιωτικὴ ὑπαρξὴ τῆς οὐσίας τῆς, ἀλλὰ εἶναι ἄμεσα ἀντίθετη σ' αὐτήν.

Ἐδῶ φανερόνεται πάνω στὸ ἐπὶ μέρους ἄτομο αὐτὸ πὺ εἶναι ὁ *καθολικὸς νόμος*. Κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν καὶ Κράτος εἶναι χωρισμένα. Εἶναι συνεπῶς χωρισμένοι καὶ ὁ πολίτης (τὸ μέλος τοῦ Κράτους) ἀπὸ τὸν ιδιώτη, τὸ μέλος τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ προβεῖ σὲ μιὰ οὐσιώδη αὐτοδιαίρεση. Στὴν *πραγματικότητά του ὡς ιδιώτη*, βρίσκεται μέσα σὲ μιὰ διπλὴ ὀργάνωση: τὴ *γραφειοκρατικὴ ὀργάνωση* (αὐτὴ εἶναι ἓνας τυπικὸς ἐξωτερικὸς καθορισμὸς τοῦ Κρατικοῦ ἐπέκεινα, τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, πὺ δὲν τὸν ἀγγίζει, οὔτε αὐτὸν οὔτε τὴν αὐτόνομη πραγματικότητά του) καὶ τὴν *κοινωνικὴ ὀργάνωση*, τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Ὅμως σ' αὐτὴ ἐδῶ, σὰν *ιδιώτης*, εἶναι ἐξω ἀπὸ τὸ Κράτος. Δὲν ἀγγίζει ἢ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν τὸ πολιτικὸ Κράτος σὰν τέτοιο. Ἡ πρώτη εἶναι μιὰ κρατικὴ ὀργάνωση στὴν ὁποία δὲν παύει νὰ δίνει τὴν *ὑλὴ*. Ἡ δεύτερη εἶναι μιὰ Ἰδιωτικὴ ὀργάνωση τῆς ὁποίας ἢ ὑλὴ δὲν εἶναι τὸ Κράτος. Στὴν πρώτη, τὸ Κράτος συμπεριφέρεται ἀπέναντί του καὶ ἀναφέρεται σ' αὐτὸν σὰν στὸν τυπικὸ ἀντίθετό του, στὴ δεύτερη αὐτὸς ὁ ἴδιος συμπεριφέρεται ἀπέναντι στὸ Κράτος καὶ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ σὰν στὸ ὀλικὸ ἀντίθετό του. Ἐτσι, γιὰ νὰ συμπεριφερθεῖ σὰν *πραγματικὸς*

πολίτης, να αποκτήσει πολιτική σημασία και αποτελεσματικότητα, πρέπει να βγει από την αστική-ιδιωτική του πραγματικότητα, να κάνει αφαίρεσή της και να αποτραβηχτεί απ' όλη αυτή την οργάνωση για να γυρίσει στην ατομικότητά του. Η μόνη πραγματική ύπαρξη που ο ιδιώτης αυτός βρίσκει για την πολιτική του ιδιότητα είναι ή καθαρή και γυμνή του ατομικότητα: ή ύπαρξη του Κράτους σαν κυβέρνηση είναι ολοκληρωμένη χωρίς αυτόν και ή ύπαρξή του είναι ολοκληρωμένη χωρίς το Κράτος. Μόνο σε αντίθεση με τις *υπάρχουσες κοινότητες*, μόνο σαν *άτομο* μπορεί να είναι πολίτης του Κράτους. Η ύπαρξή του σαν πολίτη βρίσκεται έξω από τις *κοινοτικές* του υπάρξεις, είναι λοιπόν καθαρά *ατομική*. Η «νομοθετική εξουσία» σαν «εξουσία» είναι πρώτα-πρώτα ή *οργάνωση*, το *συλλογικό σώμα*. Πριν από την «νομοθετική εξουσία» ή κοινωνία-των-ιδιωτών, το στρώμα των ιδιωτών, δεν υπάρχει σαν *πολιτική οργάνωση* και, για να φτάσει στην ύπαρξη σαν τέτοια οργάνωση, πρέπει αναγκαστικά ή *πραγματική* του *οργάνωση*, ή ζωή του ιδιώτη στην πραγματικότητά της, να τεθεί σαν *μη υπάρχουσα*: το στοιχείο των «τάξεων» της νομοθετικής εξουσίας έχει ακριβώς σαν καθορισμό του να θέσει, σαν *μη υπάρχοντα*, το *στρώμα των ιδιωτών* και την *κοινωνία-των-ιδιωτών*. Ο διαχωρισμός της κοινωνίας-των-ιδιωτών και του Κράτους εκδηλώνεται αναγκαστικά σαν διαχωρισμός του μέλους της κοινωνίας-των-ιδιωτών, του πολίτη, από την κοινωνία-των-ιδιωτών, από την ίδια την εμπειρική πραγματικότητά του, γιατί, σαν ιδεαλιστής του Κράτους, είναι μια εντελώς *άλλη ουσία*, που απέχει από την πραγματικότητά του, διαφέρει από αυτήν, αντιτίθεται σ' αυτή. Η κοινωνία-των-ιδιωτών αναπαράγει εδώ, μέσα σ' αυτή την ίδια, τη σχέση Κράτους και κοινωνίας-των-ιδιωτών, που υπάρχει κιόλας από την άλλη πλευρά σαν γραφειοκρατία. Στο στοιχείο των «τάξεων», το καθολικό γίνεται πραγματικά *δι' έαυτό* ό,τι είναι *καθ' έαυτό*, δηλαδή: το αντίθετο του *επί μέρους*. Ο ιδιώτης-πολίτης πρέπει υποχρεωτικά να απορρίψει την κοινωνία-των-ιδιωτών, την κατάσταση του *ιδιώτη*, για να φτάσει στην πολιτική σημασία και αποτελεσματικότητα, γιατί ακριβώς ή κατάσταση αυτή βρίσκεται ανάμεσα στο *άτομο* και το *πολιτικό Κράτος*.

Αν ο Χέγκελ αντιπαραθέτει ήδη στο πολιτικό Κράτος το σύνολο της κοινωνίας-των-ιδιωτών σαν *στρώμα ιδιωτών*, εννοείται ότι οι διαφοροποιήσεις στο *έσωτερικό* του στρώματος των ιδιωτών, οι διάφορες κατηγορίες μέσα στην κοινωνία-των-ιδιωτών, δεν έχουν, σε σχέση με το Κράτος, παρά μια σημασία ιδιωτική, όχι πολιτική. Γιατί οι διάφορες κατηγορίες της κοινωνίας-των-ιδιωτών είναι απλά και μόνο ή *πραγμάτωση*, ή ύπαρξη της *άρχης*, ή *πραγμάτωση* και ή ύπαρξη της *ιδιότητας* του ιδιώτη σαν *άρχης* της κοινωνίας-των-ιδιωτών. Λοιπόν, αν πρέπει να ξεπεραστεί ή *άρχη* αυτή, είναι αυτονόητο ότι οι *εσώτερες* σ' αυτή την *άρχη* αυτοδιαιρέσεις είναι, για το πολιτικό

Κράτος, *πιό* άνύπαρκτες άκόμη.

«Μόνο μ' αυτό τόν τρόπο», λέει ό Χέγκελ στην κατακλείδα της Παραγράφου, «τό *επί μέρους*, πού είναι πραγματικό *μέσα* στο Κράτος, συναρτάται με τό καθολικό.»

Άλλά ό Χέγκελ συγγέει έδω τό Κράτος, σάν τό όλο τής ύπαρξης ενός λαού, και τό πολιτικό Κράτος. Τό επί μέρους — τούτο δέν είναι τό «*επί μέρους μέσα*» αλλά αντίθετα «*έξω από* τό Κράτος», δηλαδή τό πολιτικό Κράτος. Όχι μόνο δέν είναι τό «πραγματικό επί μέρους *μέσα* στο Κράτος» αλλά είναι ή «*μη-πραγματικότητα* του Κράτους». Ό Χέγκελ θέλει νά πεί ότι τά στρώματα τής κοινωνίας-τών-ιδιωτών είναι τά πολιτικά στρώματα και, γιά νά τό άποδείξει, όρίζει ότι οί «τάξεις» τής κοινωνίας-τών-ιδιωτών είναι ό «έπιμερισμός του πολιτικού Κράτους», δηλαδή ότι ή κοινωνία-τών-ιδιωτών είναι και ή κοινωνία όπου άσκειται ή πολιτική. Η έκφραση: «Τό επί μέρους *μέσα* στο Κράτος» δέν μπορεί νά έχει έδω νόημα παρά μόνο άν σημαίνει: «Ό έπιμερισμός του Κράτους». Ό Χέγκελ επιλέγει κακοπροαίρετα τήν άόριστη έκφραση. Όχι μόνο αυτός ό ίδιος άνέπτυξε τό αντίθετο, αλλά άκόμη αυτός ό ίδιος τό επιβεβαίωσε στην παράγραφο αυτή, προσδιορίζοντας τήν κοινωνία-τών-ιδιωτών σάν «*στρώμα ιδιωτών*». Πολύ συνετός επίσης ό προσδιορισμός: τό επί μέρους «*συναρτάται*» με τό καθολικό. Μπορεί νά συναρτήσσει κανείς και τά *πιό* έτερογενή πράγματα. Όμως έδω δέν πρόκειται γιά *πέραςμα* που διενεργείται σιγά-σιγά σέ μιá συνέχεια, αλλά αντίθετα γιά *μετουσίωση*, και σέ τίποτε δέν χρησιμεύει τό νά μη θέλουμε καθόλου νά δούμε τή ρωγμή αυτή, πάνω από τήν όποία γίνεται τό άλμα και τήν όποία τό ίδιο τό άλμα δείχνει.

Ό Χέγκελ λέει στην Παρατήρηση:

«Αυτό έρχεται σέ αντίθεση με τήν κοινή αντίληψη», κλπ. Δείχνει άκριβώς πόσο ή κοινή αυτή αντίληψη είναι συνεπής και αναγκαία, είναι «*μιá* παράσταση αναγκαία τής ανάπτυξης του λαού σήμερα», και πόσο ή αντίληψη του Χέγκελ, όσο διαδομένη κι άν είναι σέ όρισμένους κύκλους, δέν άποτελεί λιγότερο μιá μη-άλήθεια.

Ξαναγυρίζοντας στην τρέχουσα αντίληψη, ό Χέγκελ λέει:

«Η άτομιστική αυτή και άφηρημένη άποψη εξαφανίζεται σήμερα στην οικογένεια», κλπ., κλπ. «Τό Κράτος είναι», κλπ. Άφηρημένη όπωσδήποτε είναι ή άποψη αυτή, είναι όμως ή «*άφαίρεση*» του πολιτικού Κράτους, όπως ό ίδιος ό Χέγκελ τό αναλύει. Άτομικιστική όπωσδήποτε πάλι είναι, αλλά έχει τόν άτομιστικό χαρακτήρα τής ίδιας τής κοινωνίας. Η «*άποψη*» δέν μπορεί νά είναι συγκεκριμένη άν τό *άντικείμενο* τής άποψης είναι «*άφηρημένο*». Ό άτομισμός στον όποιο ξεχύνεται ή κοινωνία-τών-ιδιωτών, στην *πολιτική πράξη* της, πηγάζει αναγκαία από τό ότι ή κοινότητα, ή κοινοτική ούσία μέσα στην όποία ύπάρχει τό επί μέρους άτομο, ή κοινωνία-τών-ιδιωτών εί-

ναι διαχωρισμένη από τὸ Κράτος, πηγάζει ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ *πολιτικὸ Κράτος* εἶναι μιὰ *ἀφαίρεση* τῆς κοινωνίας αὐτῆς.

Ἡ ἀτομιστικὴ αὐτὴ ἄποψη, ἂν καὶ ἐξαφανίζεται ἤδη στὴν οἰκογένεια καὶ ἴσως καὶ στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν (:) ἐπιστρέφει στὸ πολιτικὸ Κράτος, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἀφαίρεση τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Καὶ ἀντίστροφα. Ὁ Χέγκελ δὲν κατάφερε νὰ ἐξαφανίσει τὴν *ἀλλοτρίωση* ἐπειδὴ ἔκφρασε τὸν *ἀλλοτριωτικὸ γαράκτιρα* τοῦ φαινομένου τούτου.

« Ἡ ἀντίληψη», λέει ἄλλωστε, «ποὺ διαλύει ξανά σὲ πλῆθος ἀτόμων τὶς κοινότητες ποὺ ἤδη ὑπάρχουν στοὺς κύκλους αὐτοὺς τὴν ὥρα ποὺ κάνουν τὴν εἰσοδὸ τους στὸν πολιτικὸ χῶρο, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς *ὕψιστης συγκεκριμένης καθολικότητας*, διατηρεῖ ἀκριβῶς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴ ζωὴ τοῦ ιδιώτη καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ χωριστὰ τὴ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ ἀφήνει τὴ δευτέρη αἰωρούμενη στὸν ἄερα, καθὼς ἡ βάση της δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀφηρημένη ἀτομικότητα τῆς ἀνεύθυνης γνώμης, δηλαδὴ τὸ ἐνδεχομενικὸ καὶ ὄχι μιὰ βάση *σταθερὴ καὶ ἔγκυρη* καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ.» [§ 303].

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν διατηρεῖ ξεχωρὲς τὴ ζωὴ τοῦ πολίτη καὶ τὴν πολιτικὴ ζωὴ. Εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ἡ ἀντίληψη ἑνὸς *ὑπάρχοντος* διαχωρισμοῦ.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς αἰώρησης τῆς πολιτικῆς ζωῆς στὸν ἄερα· ἡ ἴδια ἡ πολιτικὴ ζωὴ βρίσκεται στὸν ἄερα, εἶναι ἡ αἰθέρια περιοχὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν.

Ἄς δοῦμε τώρα τὸ σύστημα τῶν «τάξεων» καὶ τὸ σύστημα τῆς *κατὰ τάξεις ἐκπροσώπησης*.

Ἀποτελεῖ πρόοδο τῆς ἱστορίας ἡ μετατροπὴ τῶν *πολιτικῶν τάξεων* σὲ *κοινωνικές*, ἔτσι ὥστε, ὅπως οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἴσοι στὸν οὐρανὸ καὶ ἄνισοι στὴ γῆ, τὰ μέλη τοῦ λαοῦ, παρμένα τὸ καθένα στὴν ἰδιαιτερότητά του, εἶναι *ἴσα* στὸν οὐρανὸ τοῦ πολιτικοῦ τους κόσμου καὶ ἄνισα στὴ γήινη ὑπαρξὴ τῆς *κοινωνίας*. Γιὰ νὰ μιλήσουμε συγκεκριμένα, ὁ μετασχηματισμὸς τῶν *πολιτικῶν τάξεων* σὲ *κατηγορίες ιδιωτῶν* ἔγινε στὴ διάρκεια τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας. Ἡ γραφειοκρατία ἐπέβαλε τὴν ἰδέα τῆς ἐνότητας ἀπέναντι στὰ διάφορα «Κράτη» ἐν Κράτει. Μολταυτα, ἀκόμη καὶ πάλι στὴ γραφειοκρατία τῆς ἀπόλυτης κυβερνητικῆς ἐξουσίας, ἡ *κοινωνικὴ διαφορὰ* τῶν «τάξεων» παρέμενε *διαφορὰ πολιτικὴ μέσα στὰ πλαίσια* καὶ δίπλα στὴ γραφειοκρατία. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση εἶναι ἐκείνη ποὺ ὀλοκλήρωσε τὸ μετασχηματισμὸ τῶν *πολιτικῶν «τάξεων»* σὲ *κοινωνικές*: μετάρτησε τὶς *διαφορές*, τὶς «τάξεις» τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, σὲ *διαφορές* μόνο *κοινωνικές*, *διαφορές* τῆς ιδιωτικῆς ζωῆς, ἀσήμαντες στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Ἔτσι

όλοκληρώθηκε ό διαχωρισμός τής πολιτικής ζωής και τής κοινωνίας-τών-ιδιωτών.

Παράλληλα μετασχηματίσθηκαν και οί «τάξεις» τής κοινωνίας-τών-ιδιωτών: αυτή έξ αίτίας τοῦ διαχωρισμοῦ τής από τήν πολιτική ζωή αλλοιώθηκε. «Τάξη» μέ τή μεσαιωνική σημασία (Stand) παρέμεινε μόνο μέσα στην ίδια τή γραφειοκρατία, όπου ή κοινωνική και ή πολιτική θέση ταυτίζονται άμεσα, κι άπέναντι στην όποία ή κοινωνία-τών-ιδιωτών αντιπαρατίθεται σαν χώρος *ιδιωτών*. Ἡ διαφορά τών τάξεων έδω πιά δέν είναι διαφορά τής *ανάγκης* και τοῦ *επαγγέλματος* θεωρούμενων σαν ανεξάρτητα σώματα. Ἡ μόνη καθολική, *επιφανειακή* και *τυπική* διαφορά είναι άκόμη έδω ή διαφορά *πόλης* και *ύπαιθρου*. Μέσα στην ίδια τήν κοινωνία όμως, ή διαφορά έμπεδώνεται σε κινητούς, μη καθορισμένους κύκλους πού ή άρχή τους είναι τó *αυθαίρετο*. *Χρήμα* και *μόρφωση* είναι έδω τά δυό κύρια κριτήρια. Δέν σκοπεύουμε όμως νά αναπτύξουμε αυτό τó σημείο έδω: συνάγεται από τήν κριτική τής έγγλιανής παρουσίας τής κοινωνίας-τών-ιδιωτών. Ἡ τάξη τώρα δέν έχει ούτε τήν ανάγκη, μιá φυσική δηλαδή στιγμή, ούτε τήν πολιτική σαν άρχή τής. Είναι ένα μέρος μαζών πού συγκροτούνται μέ φευγαλέο τρόπο και πού ή συγκρότησή τους είναι συγκρότηση αυθαίρετη και *όχι* οργανωμένη.

Ἐκείνο πού είναι χαρακτηριστικό είναι ότι ή *άπουσία ιδιοκτησίας* και τó στρώμα τής *άμεσης* εργασίας, τής συγκεκριμένης εργασίας άποτελοῦν λιγότερο μιá «τάξη» τής κοινωνίας-τών-ιδιωτών όσο τó έδαφος πάνω στο όποιο στηρίζονται και κινούνται οί κύκλοι τής κοινωνίας αυτής. Ἡ «τάξη» εκείνη όπου ταυτίζονται ή πολιτική και ή κοινωνική θέση είναι μόνο εκείνη τών *μελών τής κυβερνητικής έξουσίας*. Ἡ «τάξη» στη σημερινή κοινωνία δείχνει τή διαφορά τής μέ τήν «τάξη» τής παλιάς κοινωνίας στο ότι δέν είναι πιά. Όπως άλλοτε, κάτι τó κοινωνικό, μιá κοινότητα πού ένσωματώνει τó άτομο, αλλά αντίθετα πότε ή τύχη, πότε ή εργασία, κλπ. τοῦ ατόμου είναι εκείνα πού τó κάνουν νά διατηρείται ή *όχι* στην «τάξη» του, μιá «τάξη» πού κι αυτή δέν είναι παρά ένας *έξωτερικός* προσδιορισμός τοῦ ατόμου, γιατί, έξω από τó ότι δέν είναι ένυπαρκτη στην εργασία του, δέν αναφέρεται στο άτομο σαν κοινότητα αντικειμενική, οργανωμένη σύμφωνα μέ συγκεκριμένους νόμους και μέ σαφώς καθορισμένες μέ τó άτομο αυτό σχέσεις. Ἐντίθετα, χαρακτηρίζεται από ολοκληρωτική άπουσία *πραγματικής* σχέσης μέ τήν ύποστασιακή του πράξη, μέ τήν πραγματική του κατάσταση. Ὁ γιατρός δέν άποτελεῖ ιδιαίτερη «τάξη» στην κοινωνία-τών-ιδιωτών· ό τάδε έμπορος ανήκει σε άλλη κοινωνική κατηγορία από τόν δείνα έμπορο, σε άλλη κοινωνική θέση: όπως έκανε και στόν πολιτικό χώρο, ή κοινωνία-τών-ιδιωτών διαχωρίστηκε έσωτερικά σε «τάξη» και *κοινωνική θέση*, μ' όλο πού εξακολουθοῦν νά υπάρχουν άνάμεσα στα δυό πολλές σχέσεις. Ἡ άρχή τής ιδιότητας τοῦ πολίτη-

ιδιότητα, δηλαδή της κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν είναι ἡ *ἀπόλαυση* καὶ ἡ *ικανότητα* τῆς *ἀπόλαυσης*. Στὴν πολιτικὴ του σημασία τὸ μέλος τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἀπογυμνώνεται ἀπὸ τὴ θέση του, τὴν πραγματικὴ ιδιωτικὴ του θέση. Ἐδῶ μόνο σημαίνει *ἄνθρωπος*: ἐδῶ μόνο ὁ προσδιορισμὸς του σὰν μέλους τοῦ Κράτους, σὰν κοινωνικῆς οὐσίας, ἐκδηλώνεται σὰν ὁ *ἀνθρώπινος* προσδιορισμὸς του. Γιατὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι προσδιορισμοὶ ποὺ τοῦ ἀνήκουν στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἐμφανίζονται σὰν *μη-οὐσιώδεις* στὸ ἄτομο, στὸν ἄνθρωπο, σὰν *ἐξωτερικοὶ* προσδιορισμοὶ ποὺ βέβαια εἶναι ἀναγκαῖοι γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του μέσα στὸ σύνολο, δηλαδή σὰν σύνδεση μὲ τὸ σύνολο αὐτό, ἀλλὰ μιὰ σύνδεση ποὺ μπορεῖ ξανά νὰ τὴν ἀπορρίψει. (Ἡ σύγχρονη κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ *ἀτομικισμοῦ* στὴν ἐσχατὴ προέκτασή της, ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξὴ εἶναι ὁ ὑπέρτατος σκοπός· δραστηριότητα, ἐργασία, περιεχόμενο, κλπ. δὲν εἶναι παρὰ τὰ μέσα.)

Τὸ καθεστῶς τῶν Stände, ὅπου δὲν εἶναι παράδοση τοῦ μεσαίωνα, εἶναι ἡ προσπάθεια, ποὺ γίνεται στὴν ἴδια τὴν πολιτικὴ σφαῖρα, νὰ ξαναπεριοριστεῖ ὁ ἄνθρωπος στὰ ὅρια τῆς ιδιωτικῆς του σφαῖρας, νὰ κάνει ὑποστασιακὴ του συνείδηση τὴν ἰδιαιτερότητά του καί, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν Stände ὑπάρχει πολιτικά, νὰ τὴν ξανακάνει κοινωνικὴ διαφορὰ.

ἽΟ *πραγματικὸς ἄνθρωπος* εἶναι ὁ *ιδιωτικὸς ἄνθρωπος* τοῦ τωρινοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος.

Stand σημαίνει ἀπλούστατα ὅτι ἡ *διαφορὰ*, ὁ *διαχωρισμὸς* εἶναι ἡ *σύσταση* τοῦ ἐπὶ μέρους ἀτόμου. Ἐντὶ ὁ τρόπος ζωῆς του, ἡ δράση του κλπ. νὰ τὸν κάνει μέλος, στέλεχος τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, τὸ κάνει *ἐξάιρεση* στὴν κοινωνία, εἶναι τὸ προνόμιό του. Τὸ ὅτι ἡ διαφορὰ αὐτὴ δὲν εἶναι μόνο *ἀτομικὴ* ἀλλὰ ἀντίθετα καθορίζεται σὰν *κοινότητα*, στρώμα, συντεχνία, αὐτὸ ὄχι μόνο δὲν ἐξαλείφει τὴν ἀποκλειστικὴ τῆς φύση, ἀλλὰ ἀντίθετα τὴν ἐκφράζει. Ἐντὶ ὁ ἐπὶ μέρους ρόλος νὰ εἶναι ρόλος τῆς κοινωνίας, ἡ κοινωνία μεταβάλλει τὸν ἐπὶ μέρους ρόλο σὲ μιὰ κοινωνία δι' ἑαυτή.

Δὲν εἶναι μόνο ὅτι τὸ Stand βασίζεται στὸ *διαχωρισμὸ* τῆς κοινωνίας σὰν στὸν κυρίαρχο νόμο της: διαχωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν καθολικὴ του οὐσία, τὸν κάνει ζῶο ποὺ ἀντιστοιχεῖ ἄμεσα στὴν προσδιοριστικότητά του. Ὁ μεσαίωνας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος στὴ ζωὴ τῆς περιόδου, ἡ ζωολογία της.

Ἡ ἐποχὴ μας, ὁ *πολιτισμὸς*, διαπράττει τὸ ἀντίστροφο σφάλμα. Διαχωρίζει τὴν *ἀντικειμενικὴ* οὐσία τοῦ ἀνθρώπου σὰν τὴν αὐθεντικὴ του πραγματικότητά.

Τὰ ὑπόλοιπα πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἀναπτυχθοῦν στὸ τμήμα: «κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν». Φτάνουμε στό:

§ 304. «Τὸ κοινωνικο-συντεχνιακὸ πολιτικὸ στοιχεῖο τῶν Stände

ἐμπεριέχει ταυτόχρονα στην ἴδια του τὴ σημασία τὴ διαφορὰ τῶν Stände πού ἤδη ὑπάρχει στὶς προηγούμενες σφαῖρες.»

Δεῖξαμε πρὶν ὅτι «ἡ διαφορὰ τῶν Stände πού ἤδη ὑπάρχει στὶς προηγούμενες σφαῖρες» δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ σημασία γιὰ τὴν πολιτικὴ σφαῖρα, ἢ ἔχει μόνο τὴ σημασία μιᾶς ιδιωτικῆς, καὶ ἄρα μὴ πολιτικῆς διαφορᾶς. Ἀλλά, σύμφωνα μὲ τὸν Χέγκελ, δὲν ἔχει ἐδῶ οὔτε τὴν «ἤδη ὑπάρχουσα σημασία» τῆς (τῆς σημασίας πού ἔχει στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν): ἀντίθετα τὸ «κοινωνικο-συντεχνιακὸ πολιτικὸ στοιχείο» εἶναι πού, περνώντας σ' αὐτὸ τὴ διαφορὰ αὐτῆ, ἐπικυρώνει τὴν οὐσία του, καὶ ἡ διαφορὰ τούτη, βυθισμένη στὴν πολιτικὴ σφαῖρα, δέχεται μιὰ «δική» τῆς σημασίας πού προκύπτει ἀπὸ τὸ *στοιχείο αὐτὸ* κι ὄχι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια.

Ὅταν ἡ διάρθρωση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἦταν ἀκόμη πολιτικὴ καὶ τὸ πολιτικὸ Κράτος ἦταν ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, ὁ *διαχωρισμός* αὐτός, ἡ *διπλὴ* σημασία τῶν Stände, δὲν ὑπῆρχε. Δὲν σήμαιναν αὐτὸ στὸν ιδιωτικὸ χῶρο καὶ τὸ ἄλλο στὸν πολιτικὸ κόσμο. Δὲν ἐπαιρναν *σημασία* στὸν πολιτικὸ κόσμο ἀλλὰ εἶχαν *σημασία τὰ ἴδια*. Ὁ δυαδισμὸς τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, πού τὸ καθεστῶς τῶν Stände νομίζει ὅτι λύνει μὲ τὴν *ἐπιστροφή*, παράγεται στὸ καθεστῶς αὐτὸ ἀκόμη καὶ σὲ τοῦτο: στὸ ὅτι ἡ *διαφορὰ τῶν Stände* (ἢ αὐτοδιαφοροποίηση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν) παίρνει διαφορετικὴ σημασία στὴν *πολιτικὴ* σφαῖρα ἀπὸ ὅ,τι στὴν *ιδιωτικὴ*. Ὑπάρχει ἐδῶ ἐπιφανειακὴ ταυτότητα, τὸ *ἴδιο ὑποκείμενο*, ἀλλὰ σὲ οὐσιαστικὰ *διαφορικὸ* προσδιορισμὸ, συνεπῶς ἓνα ὑποκείμενο *διπλό*, καὶ ἡ *ἀπατηλὴ* αὐτῆ *ταυτότητα* (εἶναι βέβαια ἤδη ἀπατηλὴ γιατί, ἂν εἶναι σωστὸ ὅτι τὸ *πραγματικὸ ὑποκείμενο*, ὁ ἄνθρωπος, παραμένει ὁ ἑαυτὸς του στοὺς διάφορους προσδιορισμοὺς τοῦ εἶναι του, ὅτι δὲν χάνει τὴν ταυτότητά του, ἐδῶ δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι ὑποκείμενο, ἀλλὰ ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος ταυτίζεται μ' ἓνα κατηγορήμα, τὸ Stand καὶ μᾶς βεβαιώνουν ταυτόχρονα ὅτι εἶναι σ' αὐτὴ τὴν *προσδιοριστικότητα* καὶ σὲ μιὰ *ἄλλῃ*, ὅτι εἶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιορισμένη, ἀποκλειστικὴ, καθορισμένη *πραγματικότητα*, ἄλλο ἀπὸ αὐτὴ τὴν *πραγματικότητα*) — ἡ *ἀπατηλὴ ταυτότητα* αὐτῆ συγκρατεῖται ἀπὸ τὴ νοητικὴ κατασκευή: τὴν πρώτη φορὰ ἡ κοινωνικὴ διαφορὰ τῶν Stände σὰν τέτοια δέχεται ἓναν καθορισμὸ πού θεωρεῖται ὅτι τῆς δίνεται κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σφαῖρα, τὴ δεύτερη φορὰ ἀντίθετα ἡ διαφορὰ τῶν Stände στὴν πολιτικὴ σφαῖρα εἶναι ἐκείνη πού δέχεται ἓναν καθορισμὸ πού πηγάζει ὄχι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σφαῖρα, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο τῆς ιδιωτικῆς σφαῖρας. Γιὰ νὰ παρουσιαστῆ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο περιορισμένα ὑποκείμενα, τὸ καθορισμένο Stand σὰν τὸ οὐσιῶδες ὑποκείμενο τῶν δύο κατηγορημάτων, δηλαδή γιὰ νὰ ἀποδειχτεῖ ἡ ταυτότητα τῶν δύο κατηγορημάτων, ἀντιμετωπίζονται καὶ τὰ δύο *μυστικοποιημένα* καὶ ἀναπτύσσονται σὲ διπλὴ, ἀπροσδιόριστη καὶ ἀπατηλὴ μορφή.

Ἐδῶ εἶναι τὸ ἴδιο ὑποκείμενο ποῦ παίρνεται σὲ διαφορετικὲς σημασίες, ἀλλὰ ἡ σημασία δὲν εἶναι ὁ αὐτοκαθορισμός· εἶναι ἀντίθετα ἕνας καθορισμός ἀλληγορικὸς ποῦ δίνεται μὲ μιὰ κίβδηλη ὑποκατάσταση. Θὰ μπορούσαμε νὰ πάρουμε γιὰ τὴν ἴδια σημασία ἕνα ἄλλο συγκεκριμένο ὑποκείμενο, θὰ μπορούσαμε, γιὰ τὸ ἴδιο ὑποκείμενο, νὰ πάρουμε μιὰ ἄλλη σημασία. Ἡ σημασία ποῦ ἡ διαφορὰ τῶν Stände στὸ ἰδιωτικὸ πεδίο δέχεται στὴν πολιτικὴ σφαῖρα δὲν προκύπτει ἀπὸ τὴν διαφορὰ τούτη ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σφαῖρα: ἐπίσης ἡ διαφορὰ αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει κι ἐδῶ ἀκόμη καὶ ἄλλη σημασία, ὅπως ἄλλωστε συνέβη ἱστορικά. Καὶ ἀμοιβαία. Ἀποτελεῖ μὴ κριτικὸ καὶ μυστικιστικὸ τρόπο νὰ ἐρμηνεύεται μιὰ παλιὰ κοσμοαντίληψη κάτω ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ μιᾶς καινούργιας καὶ νὰ θεωρεῖται ἔτσι ὅτι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ νόθα καὶ ἀφύσικη κατάσταση, ὅπου ἡ μορφή ψεύδεται πρὸς τὴν σημασία καὶ ἡ σημασία ψεύδεται πρὸς τὴν μορφή, ὅπου οὔτε ἡ μορφή φτάνει στὴν σημασία της καὶ στὴν πραγματικὴ μορφή, οὔτε ἡ σημασία στὴν μορφή καὶ στὴν πραγματικὴ σημασία. Αὐτὸ τὸ μὴ κριτικὸ μυστικιστικὸ πνεῦμα εἶναι τόσο τὸ αἶνιγμα τῶν σύγχρονων καθεστώτων (κατ' ἐξοχὴν τῶν καθεστώτων τῶν Stände) ὅσο καὶ τὸ μυστήριο τῆς ἐγγελιανῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδιαίτερα τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας.

Ὁ καλύτερος τρόπος νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν αὐταπάτη εἶναι νὰ πάρουμε τὴν σημασία γι' αὐτὸ ποῦ εἶναι, γιὰ τὸν καθορισμὸ μὲ τὴν καθαρὴ ἔννοια, νὰ κάνουμε ἀπὸ τὸν καθορισμὸ τοῦτο, θεωρούμενο σὰν τέτοιο, τὸ ὑποκείμενο καὶ νὰ δοῦμε τότε ἂν τὸ ὑποκείμενο ποῦ διατείνεται ὅτι εἶναι τὸ δικό της εἶναι τὸ πραγματικὸ της κατηγορημα, ἂν ἐκπροσωπεῖ τὴν οὐσία της καὶ τὴν αὐθεντικὴ της πραγμάτωση.

« Ἡ ἀφηρημένη κατ' ἀρχὴν θέση του (τοῦ κοινωνικο-συντεχνιακοῦ πολιτικοῦ στοιχείου), δηλαδὴ ἡ θέση του σὰν ἄκρου τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητος ἀπέναντι στὴν ἀρχὴ τοῦ ἡγεμόνα ἢ στὴν μοναρχικὴ ἀρχὴ γενικά, — θέση ποῦ ἐμπεριέχει μόνον τὴ δυνατότητα τῆς συναίνεσης καὶ ἄρα καὶ τὴ δυνατότητα μιᾶς ἐχθρικῆς ἀντιπολίτευσης — ἡ ἀφηρημένη αὐτὴ θέση δὲν ἀλλάζει σὲ ἔλλογη σχέση (σὲ συλλογισμό, βλ. Παρατήρηση στὴν § 302) παρὰ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ διαμεσότητά της φτάνει στὴν ὑπαρξή.»

Εἶδαμε κιόλας ὅτι τὰ Stände συνιστοῦν, μαζί μὲ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία, τὴ διαμεσοποίησι ἀνάμεσα στὴ μοναρχικὴ ἀρχὴ καὶ τὸ λαό, ἀνάμεσα στὴ θέληση τοῦ Κράτους ὅπως ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὴν μορφή μιᾶς ἐμπειρικῆς θέλησης καὶ ὅπως ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὴν μορφή πολλῶν ἐμπειρικῶν θελήσεων, ἀνάμεσα στὴν ἐμπειρικὴ ἰδιαιτερότητα καὶ στὴν καθολικὴ καθολικότητα. Ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ τὸν Χέγκελ νὰ καθορίσει τὴ θέληση τοῦ ἡγεμόνα σὰν ἐμπειρικὴ ἰδιαιτερότητα, ἔτσι ὅπως καθόρισε τὴ θέληση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν σὰν ἐμπειρικὴ

καθολικότητα. Μολαταῦτα δὲν ἐκφράζει τὴν ἀντίθεση σὲ ὅλη τὴν οὐδέ-
τητά της.

Ὁ Χέγκελ συνεχίζει:

«Ἔτσι ὅπως, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα, ἡ κυ-
βερνητικὴ ἐξουσία (§ 300) ἔχει ἤδη τὸν καθορισμὸ αὐτό, πρέπει
ἀναγκαστικά καί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände, μιὰ Στιγμὴ τους νὰ
εἶναι στραμένη πρὸς τὴν ιδιότητα τοῦ νὰ ὑπάρχει οὐσιαστικά σὰν
διαμεσολάβηση.»

Μόνο νὰ: τὰ πραγματικά ἀντίθετα εἶναι ὁ ἡγεμόνας καὶ ἡ κοινω-
νία-τῶν-ιδιωτῶν. Καί, τὸ εἶδαμε κιόλας: τὸ στοιχεῖο τῶν Stände ἔχει
ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λαοῦ τὴν ἴδια σημασία πού ἔχει ἡ κυβερνητικὴ
ἐξουσία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἡγεμόνα. Ἐνῶ ἡ δευτέρη διακλαδώνεται
σὲ μιὰ κυκλικὴ κίνηση πού εἶναι ἐκπορευτικὴ, τὸ πρῶτο συμπυκνώνε-
ται σὲ μιὰ μικρογραφικὴ ἔκδοση, γιὰτὶ μόνο μὲ τὸ λαὸ en miniature
μπορεῖ νὰ συμφιλωθεῖ ἡ μοναρχία. Τὸ στοιχεῖο τῶν Stände εἶναι, ἀπὸ
τὴν πλευρὰ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ἀπόλυτα ἡ ἴδια ἀφαίρεση τοῦ
πολιτικοῦ Κράτους ὅσο καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἀπὸ τὴν πλευρὰ
τοῦ ἡγεμόνα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ διαμεσολάβηση ὀλοκληρώθηκε
ἀπόλυτα. Τὰ δυὸ ἄκρα ἐγκατέλειψαν τὴν ψυχρότητά τους, διασταύρω-
σαν τὴ ζέση τῆς ἐπὶ μέρους οὐσίας τους καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, τῆς
ὁποίας τὰ στοιχεῖα εἶναι τόσο ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ὅσο καὶ τὰ
Stände, δὲν φαίνεται κατ' ἀρχὴν νὰ ἀποσκοπεῖ νὰ ὀδηγήσει τὴ διαμε-
σοποίηση στὴν ὑπαρξή, ἀλλὰ ἀντίθετα φαίνεται νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ
διαμεσοποίηση φτασμένη ἤδη στὴν ὑπαρξή. Ὁ Χέγκελ ἔχει κιόλας χαρα-
κτηρίσει τὸ στοιχεῖο τῶν Stände πού πρόσκειται στὴν κυβερνητικὴ
ἐξουσία σὰν διαμεσολάβηση ἀνάμεσα στὸν λαὸ καὶ στὸν ἡγεμόνα.
Ἡ ἔλλογη σχέση, ὁ συλλογισμὸς φαίνεται λοιπὸν ὀλοκληρωμένος.
Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ὁ μεσάζων, εἶναι ἓνα mixtum compositum τῶν
δύο ἄκρων, τῆς ἀρχῆς τοῦ ἡγεμόνα καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν,
τῆς ἐμπειρικῆς ιδιαιτερότητας καὶ τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητας,
τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορήματος. Ὁ Χέγκελ ἀντιλαμβάνεται
γενικά τὸ συλλογισμὸ σὰν μεσάζοντα, σὰν mixtum compositum. Μπο-
ροῦμε νὰ πούμε πῶς στὴν ἀνάπτυξη τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ λόγου κά-
νουν τὴν ἐμφάνισή τους ὅλη ἡ ὑπερβατικότητα κι ὅλος ὁ μυστικιστι-
κὸς δυαδισμὸς τοῦ συστήματός του. Ὁ μεσάζων εἶναι ἡ πνιγμένη ἀν-
τίφαση καθολικότητας καὶ ιδιαιτερότητας.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ ὅλη τούτη τὴν ἀνάπτυξη, θὰ κάνουμε κατ' ἀρχὴν
τὴν παρατήρηση αὐτὴ: ἡ «διαμεσότητα» πού ὁ Χέγκελ θέλει νὰ καθιε-
ρῶσει ἐδῶ δὲν εἶναι μιὰ ἀπαίτηση πού πηγάζει ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς νο-
μοθετικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τὸν οὐσιώδη καθορισμὸ τῆς ἐξουσίας αὐτῆς:
πηγάζει μᾶλλον ἀπὸ τὸ ὅτι βρισκόμαστε ἀπέναντι σὲ μιὰ ὑπαρξή πού
κεῖται ἔξω ἀπὸ τὸν οὐσιώδη τῆς καθορισμὸ. Εἶναι μιὰ κατασκευὴ γιὰ

νά... Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία προπάντων δὲν ἀναπτύσσεται παρὰ ἀπέναντι σ' ἓνα τρίτο. Εἶναι συνεπῶς ἡ κατασκευὴ τῆς τυπικῆς ὑπαρξῆς τῆς πού τραβᾷ ὅλη τὴν προσοχή. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔχει συγκροτηθεῖ μὲ πολὺ διπλωματικὸ τρόπο. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀπατηλή, ψευδῆ πολιτικὴ θέση πού ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κατέχει στὸ σύγχρονο Κράτος (τοῦ ὁποίου ὁ Χέγκελ εἶναι ὁ ἐρμηνευτῆς). Βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Κράτος αὐτὸ δὲν εἶναι πραγματικὸ Κράτος γιατί πρέπει οἱ πολιτικοὶ καθορισμοὶ του — πού ἕνας τους εἶναι καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία — νὰ νοοῦνται ὄχι καθ' ἑαυτοὶ καὶ δι' ἑαυτοί, ὄχι θεωρητικὰ ἀλλὰ πρακτικά, ὄχι σὰν καθορισμοὶ αὐτόνομοι ἀλλὰ σὰν δυνάμεις μὲ μιὰ ἀντίθεσή τους, ὄχι μὲ ἀφετηρία τῆ φύση τοῦ πράγματος, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τοὺς συμβατικούς κανόνες.

Ἔτσι τὸ στοιχεῖο τῶν Stände καθορίζεται ὅτι εἶναι ὁ μεσάζων ἀνάμεσα στὴ θέληση τῆς ἐμπειρικῆς ἰδιαιτερότητας, τὸν ἡγεμόνα, καὶ τὴ θέληση τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητας, τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Μόνο πού στὴν πραγματικότητα, realiter, «ἡ θέση του» εἶναι «θέση κατ' ἀρχὴν ἀφηρημένη, δηλαδὴ ἡ θέση τοῦ ἄκρου τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητας ἀπέναντι στὴν ἀρχὴ τοῦ ἡγεμόνα ἢ μοναρχικὴ ἀρχὴ γενικά, θέση στὴν ὁποία βρίσκεται μόνον ἡ δυνατότητα τῆς συναίνεσης καὶ ἄρα καὶ ἡ δυνατότητα μιᾶς ἐχθρικῆς ἀνιπολίτευσης», «θέση ἀφηρημένη» ὅπως τὸ παρατηρεῖ σωστὰ ὁ Χέγκελ.

Φαίνεται πρῶτα-πρῶτα τώρα ὅτι δὲν συγκροτοῦνται ἐδῶ οὔτε τὸ «ἄκρο τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητας», οὔτε «ἡ ἀρχὴ τοῦ πρίγκηπα ἢ ἡ μοναρχικὴ ἀρχή», τὸ ἄκρο τῆς ἐμπειρικῆς ἰδιαιτερότητας. Γιατί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν τὰ Stände εἶναι πληρεξουσιακοῦ χαρακτήρα, ὅπως καὶ ἡ κυβέρνησις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἡγεμόνα. Ὅπως ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα παύει, πληρεξουσιοδοτώντας τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία, νὰ εἶναι τὸ ἄκρο τῆς ἐμπειρικῆς ἰδιαιτερότητας καὶ ἴσα-ἴσα ἀφήνει σ' αὐτὴ τὴν «αὐτόνομη θέληση», χαμηλώνει ὡς τὸ «πεπερασμένο» τῆς γνώσης, τῆς εὐθύνης καὶ τῆς σκέψης, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν φαίνεται νὰ μὴν εἶναι πιά, στὸ στοιχεῖο τῶν Stände ἐμπειρικὴ καθολικότητα, ἀλλὰ φαίνεται νὰ εἶναι ἓνα πολὺ συγκεκριμένο σύνολο πού ἔχει τὴν «αἴσθησις τῶν συμφερόντων τῶν ἐπὶ μέρους κύκλων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων» (§ 302). Στὴ μικρογραφικὴ τῆς ἔκδοσις πού εἶναι τὰ Stände, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἔχει πάψει νὰ εἶναι ἡ «ἐμπειρικὴ καθολικότητα». Ἐκφυλίστηκε μᾶλλον σὲ ἐπιτροπή, σὲ σαφῶς καθορισμένο ἀριθμὸ, καὶ ἂν ὁ ἡγεμόνας προικίστηκε, μὲσω τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, μὲ τὴν ἐμπειρικὴ καθολικότητα, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν προικίστηκε, μὲσω τῶν Stände, μὲ τὴν ἐμπειρικὴ ἰδιαιτερότητα. Καὶ ὁ ἕνας καὶ ἡ ἄλλη ἔγιναν ἰδιαιτερότητα.

Ἡ μόνη δυνατὴ ἀκόμη ἀντίθεσις ἐδῶ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο ἐκπροσώπων τῶν δύο Κρατικῶν θελήσεων, τῶν δύο ἐκπορευ-

σεων, τοῦ στοιχείου τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ στοιχείου τῶν Stände τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· συνακόλουθα φαίνεται νὰ εἶναι ἀντίθεση μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἴδιας τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἡ «κοινή» διαμεσοποίηση φαίνεται τόσο κατάλληλη γι' αὐτό, ὥστε πιάνονται ἀμοιβαῖα ἀπὸ τὰ μαλλιά. Στὸ κυβερνητικὸ στοιχεῖο τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἡ ἐμπειρικὴ καὶ ἀπρόσιτη ἀτομικότητα τοῦ ἡγεμόνα ἐγινε γήινο πράγμα σ' ἓνα ὀρισμένο ἀριθμὸ συγκεκριμένων, ἀπτῶν καὶ ὑπεύθυνων προσωπικοτήτων· στὸ στοιχεῖο τῶν Stände, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἐγινε ἐπουράνιο πράγμα σ' ἓνα ὀρισμένο ἀριθμὸ πολιτικῶν ἀνδρῶν. Οἱ δύο πλευρὲς ἔχουν χάσει τὴ μὴ-ἀπτότητά τους: ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα, τὴ μὴ προσιτότητα τοῦ ἀποκλειστικοῦ ἐμπειρικοῦ Ἐνός, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, τὴ μὴ-προσιτότητα τοῦ ἐμπειρικοῦ ὄλου ὅπου ὄλα συγχέονται, τὸ ἓνα τὴν αὐστηρότητά του, ἡ ἄλλη τὴ ρευστότητά της. Στὸ στοιχεῖο τῶν Stände ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ, στὸ κυβερνητικὸ στοιχεῖο τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἄλλη, πού ἤθελαν νὰ διαμεσοποιήσουν μαζί κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν καὶ ἡγεμόνα, ἡ ἀντίθεση φαίνεται λοιπὸν κατ' ἀρχὴν νὰ εἶναι ἀντίθεση πού σέβεται τοὺς κανόνες τοῦ πολέμου, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀντίθεση ἀσυμφιλίωτη.

Συνεπῶς, ἡ διαμεσοποίηση αὐτὴ ἔχει περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἀνάγκη αὐτὴ ἡ ἴδια, ὅπως σοφὰ τὸ ἔδειξε ὁ Χέγκελ, «νὰ φτάσει στὴν ὑπαρξη». Ἡ ἴδια αὐτὴ εἶναι περισσότερο ἢ ὑπαρξη τῆς ἀντίθεσης παρὰ τῆς διαμεσοποίησης.

Τὸ ὅτι ἡ διαμεσοποίηση αὐτὴ συντελεῖται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände, ὁ Χέγκελ φαίνεται νὰ τὸ βεβαιώνει χωρὶς νὰ τὸ θεμελιώνει. Λέει:

«Ὅπως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία (§ 300) ἔχει ἤδη τὸν καθορισμὸ αὐτό, χρειάζεται ὀπωσδήποτε καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände ἓνα στοιχεῖο τους νὰ εἶναι προσανατολισμένο ἀπὸ τὴν οὐσία του πρὸς τὸ ρόλο αὐτὸ τοῦ ἐνδιάμεσου.»

Μόνον, ὅπως εἶδαμε, ὁ Χέγκελ ἀντιπαραθέτει ἐδῶ μὲ ἀυθαίρετο καὶ ἀσύνδετο τρόπο ἡγεμόνα καὶ Stände σὰν ἀκραῖα σημεῖα. Ὅπως ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἡγεμόνα, τὸ στοιχεῖο τῶν Stände ἔχει, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, τὸν προσδιορισμὸ τοῦτο. Δὲν βρίσκονται μόνον σὲ συμφωνία μὲ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία, ἀνάμεσα στὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, βρίσκονται ἀκόμη ἀνάμεσα στὴν κυβέρνηση γενικὰ καὶ τὸ λαὸ (§ 302). Κάνουν πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ἀπὸ ὅσα κάνει ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα, μιὰ καὶ αὐτὴ βρίσκεται ἀπέναντι στὸ λαὸ σὲ μιὰ σχέση πού εἶναι ἀκόμη καὶ ἀντιθετικὴ, ἔχοντας ἔτσι ἐκπληρώσει τὴ λειτουργία τοῦ μεσάζοντα. Γιατί λοιπὸν νὰ φορτώνονται τὰ γαῖδούρια τοῦτα μὲ

περισσότερα σακιά; Για ποιό λόγο τὸ στοιχείο τῶν Stände φιλοδορεῖται μὲ τὴν ιδιότητα τῆς μεθόδου ἐργασίας, μέχρι καὶ στὶς σχέσεις του μὲ τὸν ἀντίπαλό του; Για ποιό λόγο εἶναι παντοῦ ἡ ἴδια ἡ θυσία; Πρέπει νὰ κόψει μόνο του τὸ ἕνα του χέρι γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ἀντισταθεῖ μὲ τὰ δύο στὸ ἀντίπαλο μέρος, τὸ κυβερνητικὸ στοιχείο τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας;

Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ προσθέσουμε ὅτι ὁ Χέγκελ συνήγαγε κατ' ἀρχὴν τὰ Stände ἀπὸ τὶς συντεχνίες, τὶς στρωματικὲς διαφορές, κλπ. γιὰ νὰ μὴν εἶναι «ἀπλή ἐμπειρικὴ καθολικότητα» καὶ ἀντίθετα τὰ ἀνάγει τώρα στὴν «ἀπλή ἐμπειρικὴ καθολικότητα» γιὰ νὰ συναγάγει ἀπὸ αὐτὰ τὴ διαφορὰ τους. Ὅπως ὁ ἡγεμόνας διαμεσοποιεῖται πρὸς τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν μέσω τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας σὰν τοῦ Χριστοῦ του, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν διαμεσοποιεῖται πρὸς τὸν ἡγεμόνα μέσω τῶν Stände σὰν τῶν ἱερέων της.

Φαίνεται τώρα ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον ὁ ρόλος τῶν ἄκρων: τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα (ἐμπειρικὴ ιδιαιτερότητα) καὶ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν (ἐμπειρικὴ καθολικότητα), δηλαδὴ νὰ «παρεμβαίνουν» ἀνάμεσα στὶς «διαμεσοποιήσεις» τους μὲ διαμεσολαβητικὸ τρόπο κι αὐτὸ πολὺ περισσότερο μιὰ καὶ «ἀνήκει στὶς σημαντικότερες λογικὲς ἀνακαλύψεις τὸ ὅτι μιὰ συγκεκριμένη Στιγμὴ πού ἔχει τὴ θέση τοῦ ἐνὸς ἄκρου σὲ μιὰ ἀντίθεση, παύει νὰ εἶναι ἄκρο καὶ γίνεται ὀργανικὴ Στιγμὴ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ταυτόχρονα *διαμεσολάβηση*» (§ 302 Παρατήρηση). Δὲν φαίνεται ὅτι ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν μπορεῖ νὰ παίξει αὐτὸ τὸ ρόλο, καθὼς δὲν ἔχει θέση σὰν τέτοια, σὰν ἄκρο στὴ «νομοθετικὴ ἐξουσία». Τὸ ἄλλο ἄκρο πού βρίσκεται σὰν *τέτοιο* στὰ πλαίσια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἡγεμόνα, φαίνεται νὰ ὀφείλει ἀναγκαστικὰ νὰ διαμορφώσει τὸ μεσάζοντα ἀνάμεσα στὸ στοιχείο τῶν Stände καὶ τὸ στοιχείο τῆς κυβέρνησης. Καὶ φαίνεται ὅτι εἶναι κατάλληλη γι' αὐτό. Γιατί, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὸ σύνολο τοῦ Κράτους ἐκπροσωπεῖται σ' αὐτὴ, συνεπῶς καὶ ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, καὶ ἔχει κοινὸ εἰδικὰ μὲ τὰ Stände τὴν «ἐμπειρικὴ ιδιαιτερότητα» τῆς θέλησης, καθὼς ἡ ἐμπειρικὴ καθολικότητα δὲν εἶναι πραγματικὴ παρὰ σὰν ἐμπειρικὴ ιδιαιτερότητα. Ἐξ ἄλλου, δὲν ἀντιπαρατέθηκε στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν μόνο σὰν τύπος, σὰν Κρατικὴ συνείδηση, ὅπως ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία. Αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι Κράτος, ἔχει κοινὸ μὲ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν τὸ *φυσικὸ, ὑλικὸ* στοιχείο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἡγεμόνας εἶναι ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας. (Ὁ Χέγκελ πού ἀντιστρέφει τὰ πάντα κάνει τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία ἐκπρόσωπο, ἀπόρροια τοῦ ἡγεμόνα. Ἐπειδὴ ἔχει στὰ μάτια του, σχετικὰ μὲ τὴν Ἰδέα, πού ὁ ἡγεμόνας ἀποτελεῖ τὴν ἐμπειρικὴ της σάρκωση, ὄχι τὴν πραγματικὴ ἰδέα τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας σὰν ἰδέας, ἀλλὰ τὸ ὑποκείμενο τῆς ἀπόλυτης Ἰδέας πού ὑπάρχει *σωματικὰ* στὸν ἡγεμόνα, ἡ κυβερνητικὴ ἐξου-

σία γίνεται μιὰ μυστικιστική συνέχεια τῆς ψυχῆς πού ὑπάρχει μέσα στοῦ σώμα της, τὸ σῶμα τοῦ ἡγεμόνα.)

Στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ σχηματίζει ὁ ἡγεμόνας τὴ διαμεσολάβηση ἀνάμεσα στὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία καὶ τὸ στοιχεῖο τῶν Stände, ὅμως ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία εἶναι ἡ διαμεσολάβηση ἀνάμεσα στὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ διαμεσοποιήσει τὸν ἕνα μὲ τὸν ἄλλο ἀπὸ τοὺς ὅρους πού ἔχει ἀνάγκη γιὰ τὴ δική του διαμεσολάβηση, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἕνα μονομερὲς ἄκρο; Ἐδῶ διαφαίνεται ὁ ἀνόητος χαρακτήρας τῶν δύο ἄκρων πού παίζουν, ἐναλλακτικά, πότε τὸ ρόλο τοῦ ἄκρου πότε τοῦ μεσάζοντα. Εἶναι πρόσωπα τοῦ Ἰανοῦ πού δείχνονται πότε μπρὸς πότε πίσω κι ἔχουν ἄλλα χαρακτηριστικὰ μπρὸς καὶ ἄλλα πίσω. Αὐτὸ πού πρῶτα χαρακτηρίστηκε σὰν μέσος ὅρος ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἄκρα ἐμφανίζεται τώρα σὰν ἄκρο, καὶ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ ἄκρα πού εἶχε διαμεσοποιηθεῖ μὲ τὸ ἄλλο μέσω τοῦ πρώτου αὐτοῦ ὅρου, κάνει ἐπανεμφάνιση ὡς μέση κατάσταση (ἐπειδὴ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρο) ἀνάμεσα στοῦ ἄκρου του καὶ τὴ διαμεσολάβησή του. Εἶναι ἕνας τρόπος νὰ γίνονται ἀμοιβαῖες χαιρετούρες. Εἶναι ὅπως ὅταν κάποιος παρεμβαίνει ἀνάμεσα σὲ δυὸ πού μαλλώνουν κι ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς διαπληκτιζόμενους παρεμβαίνει τότε ξανά ἀνάμεσα στοὺς δύο ἄλλους. Εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἀντρώγου πού καυγάδιζε καὶ τοῦ γιατροῦ πού ἤθελε νὰ παρέμβει: ἡ γυναίκα τότε ἔκανε τὸ μεσάζοντα ἀνάμεσα στὸν ἄντρα της καὶ στοῦ γιατροῦ κι ὁ ἄντρας τὸ μεσάζοντα ἀνάμεσα στὴ γυναίκα του καὶ τὸν γιατρό. Εἶναι ὅπως τὸ λιοντάρι τοῦ «Ὀνειροῦ Θερινῆς Νύχτας» πού κραυγάζει: «Εἶμαι λιοντάρι καὶ δὲν εἶμαι λιοντάρι, εἶμαι ὁ Σνούγκ.» Ἔτσι λοιπὸν κάθε ἄκρο ἐδῶ εἶναι πότε τὸ λιοντάρι τῆς ἀντίθεσης, πότε ὁ Σνούγκ τῆς παρέμβασης. Ὅταν τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ἄκρα ἀναγγέλλει: «τώρα εἶμαι διαμεσολάβηση», οἱ δυὸ ἄλλοι ὅροι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀνακατευτοῦν: μποροῦν μόνο νὰ ἐπιδιώξουν νὰ χτυπήσουν τὸν ἄλλο πού μόλις πρὶν βρισκόταν σὲ θέση ἄκρου. Ὅπως βλέπουμε εἶναι μιὰ κοινωνία πού διαθέτει ὀρμητικότητα, φοβᾶται ὅμως πολὺ τὰ σημάδια γιὰ νὰ δώσει ἀληθινὰ χτυπήματα: οἱ δυὸ πού θέλουν νὰ συμπλακοῦν ἔρχονται σὲ ἐπαφή μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ὁ τρίτος πού παρεμβαίνει μεταξὺ τους πρέπει νὰ φάει τίς γροθιές: τότε ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο κάνει τὴν ἐπανεμφάνισή του ὡς τρίτος καί, ἀπὸ τὴν πολλὴ προσοχή, δὲν καταλήγουν πουθενά. Ἡ, νὰ πῶς ἀκόμη πραγματώνεται τὸ σύστημα τοῦτο διαμεσολάβησης: ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, πού θέλει νὰ δεῖρει τὸν ἀντίπαλό του, πρέπει νὰ προστατέψει ταυτόχρονα τὸν ἑαυτό του ἀπὸ χτυπήματα πού ἔρχονται ἀπὸ ἄλλους ἀντιπάλους, ἔτσι ὥστε ἔχοντας τὴ διπλὴ αὐτὴ ἀπασχόληση δὲν καταφέρνει νὰ κάνει τὴ δουλειά του. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Χέγκελ πού ἀνάγει τὸν παραλογισμό αὐτὸ τῆς διαμεσοποίησης στὴν ἀφηρημένη, λογικὴ, ἄρα ἀνόθευτη, ἀξεπέραστη ἔκφρασή του, τὴν προσδιορίζει ταυτόχρονα σὰν

θεωρητικό μυστήριο τῆς λογικῆς, σὰν τὴν ἔλλογη σχέση, τὸ συλλογισμὸ τοῦ ἐνοποιητικοῦ λόγου. Πραγματικὰ ἄκρα δὲν μποροῦν νὰ διαμεσοποιηθοῦν τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἄκρα. Οὔτε ὅμως διαμεσολάβηση ἔχουν ἀνάγκη γιατί ἡ οὐσία τους εἶναι ἀντίθετη. Τίποτε κοινὸ μεταξύ τους δὲν ἔχουν, δὲν ἀλληλοαναζητοῦνται, δὲν ἀλληλοσυμπληρώνονται. Τὸ ἓνα δὲν ἔχει στοὺς κόλπους του τὴ νοσταλγία, τὴν ἀνάγκη, τὸ προανάκρουσμα τοῦ ἄλλου. ("Ὅταν ὅμως ὁ Χέγκελ μεταχειρίζεται τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ιδιαιτερότητα, τὶς ἀφηρημένες στιγμὲς τοῦ συλλογισμοῦ σὰν πραγματικὰ ἀντίθετα, ἐδῶ ἀκριβῶς δείχνει τὸ θεμελιακὸ δυαδισμό τῆς λογικῆς του. Ἡ συνέχεια αὐτοῦ τοῦ σημείου ἀφορᾷ τὴν κριτικὴ τῆς ἐγγελιανῆς λογικῆς.)

Φαίνεται ὅτι ἐδῶ πηγαίνει ἐνάντια στὴ θέση: *Les extrêmes se touchent*. "Ὁ Βόρειος καὶ ὁ Νότιος πόλος ἔλκονται· τὸ γυναικεῖο καὶ τὸ ἀντρικὸ φύλο ἔλκονται κι αὐτὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἀπὸ τὴ συνένωση τῶν ἀκραίων διαφορῶν τους.

Ἄπὸ ἄλλη πλευρά: κάθε ἄκρο εἶναι τὸ ἄλλο του ἄκρο. Ἄφηρημένος σπιριτουαλισμὸς εἶναι ἀφηρημένος ὕλισμὸς, ὁ ἀφηρημένος ὕλισμὸς εἶναι ὁ ἀφηρημένος σπιριτουαλισμὸς τῆς ὕλης.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πρῶτο σημεῖο, Βόρειος Πόλος καὶ Νότιος Πόλος εἶναι ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος πόλος. Ἡ οὐσία τους εἶναι ταυτόσημη. Παράλληλα, γυναικεῖο καὶ ἀντρικὸ φύλο εἶναι καὶ τὰ δυὸ γένος, οὐσία, ἀνθρώπινη οὐσία. Βορρᾶς καὶ Νότος εἶναι ἀντίθετοι προσδιορισμοὶ μιᾶς καὶ μόνης οὐσίας· ἡ διαφορὰ μιᾶς οὐσίας στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς ἀνάπτυξής της. Εἶναι ἡ διαφοροποιημένη οὐσία. Δὲν εἶναι ὅτι εἶναι παρὰ ὄντας ἓνας διαφοροποιημένος προσδιορισμὸς καὶ αὐτὸς ὁ διαφοροποιημένος προσδιορισμὸς τῆς οὐσίας. Ἄκρα πραγματικὰ θὰ ἦταν πόλος καὶ μὴ-πόλος, ἀνθρώπινο γένος καὶ μὴ-ἀνθρώπινο γένος. Ἡ διαφορὰ στὴ μιὰ περίπτωση εἶναι διαφορὰ τῆς ὑπαρξῆς, στὴν ἄλλη διαφορὰ οὐσιῶν, δυὸ οὐσιῶν. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ δεύτερο σημεῖο, ὁ κεφαλαιώδης προσδιορισμὸς βρίσκεται σὲ τοῦτο: μιὰ ἐννοια (ἀμεσότητα, κλπ.) συλλαμβάνεται μὲ ἀφηρημένο τρόπο· δὲν ἔχει σημασία σὰν κάτι αὐτόνομο, ἀλλὰ μόνο σὰν ἀφαίρεση ἑνὸς ἄλλου καὶ μόνο σὰν τέτοια. Π.χ. τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀφαίρεση τῆς ὕλης. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ μορφή αὐτὴ θεωρεῖται ὅτι συγκροτεῖ τὸ περιεχόμενό του, ἐννοεῖται μᾶλλον ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ἀφηρημένο ἀντίθετο, ὅτι τὸ ἀντικείμενο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀφαιρέθηκε, ὁ ἀφηρημένος ὕλισμὸς, εἶναι, στὴν ἀφαίρεσή του, ἡ πραγματικὴ του οὐσία. Ἄν δὲν εἶχε συγχυστεῖ ἡ διαφορὰ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς οὐσίας, ἐν μέρει μὲ τὴν ἀφαίρεση τῆς ὁποίας πραγματώθηκε ἡ αὐτόνομη ὑπόσταση (ἐννοεῖται ἡ ἀφαίρεση ποὺ κάνει ἀφαίρεση ὄχι ἑνὸς ἄλλου ἀλλὰ βασικά τοῦ ἑαυτοῦ της), ἐν μέρει μὲ τὴν πραγματικὴ ἀντίθεση οὐσιῶν ποὺ ἀλληλοαποκλείονται, θὰ εἶχε προληφθεῖ ἓνα τριπλὸ σφάλμα: 1. ὅτι, ἐπειδὴ μόνο τὸ ἄκρο εἶναι ἀλη-

θινό, κάθε αφαίρεση και μονομέρεια θεωρείται σάν αληθινή, πράγμα πού συνεπάγεται τὸ ὅτι μιὰ ἀρχή, ἀντὶ νὰ ἐμφανιστεῖ σάν ὀλότητα καθ' ἑαυτή, δὲν ἐκδηλώνεται παρὰ σάν ἀφαίρεση ἑνὸς ἄλλου· 2. ὅτι ὁ ξεκάθαρος χαρακτήρας τῶν *πραγματικῶν* ἀντιθέσεων, ἢ ἀνάπτυξή τους ὡς τῆ διαμόρφωση ἄκρων, γίνεται ἀντιληπτός σάν κάτι πού πρέπει νὰ παρεμποδιστεῖ ἢ σάν κάτι τὸ ἐπιζήμιο, ἐνῶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ αὐτοσυνειδήσή τους ὅσο καὶ αὐτὸ πού δίνει τὸ ἔναυσμα τῆς πάλης· 3. ὅτι γίνεται ἀπόπειρα νὰ διαμεσοποιηθοῦν. "Ὅταν δυὸ ἄκρα — στὴν ὑπαρξή τους ἐμφανίζονται σάν πραγματικά καὶ σάν ἄκρα, ἢ ιδιότητα τοῦ ἄκρου βρίσκεται μόνο στὴν *οὐσία* τοῦ καθενός, γιὰ τὸ ἓνα δὲν ἔχει γιὰ τὸ ἄλλο τὴ *σημασία* τῆς *αὐθεντικῆς πραγματικότητας*. Τὸ ἓνα ἐπικρατεῖ πάνω στὸ ἄλλο καὶ τὸ καλύπτει. Ἡ θέση δὲν εἶναι ἢ ἴδια. Γιὰ παράδειγμα: ὁ χριστιανισμός, ἢ ἡ θρησκεία γενικά, καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἄκρα. Στὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ θρησκεία δὲν ἀποτελεῖ σὲ σχέση μὲ τὴ φιλοσοφία *ἀληθινὸ* ἀντίθετο, γιὰ τὴ φιλοσοφία ἀντιλαμβάνεται τὴ θρησκεία στὴν *ἀπατηλή* τῆς πραγματικότητας. Δὲν ὑπάρχει πραγματικὸς δυαδισμὸς τῆς *οὐσίας*. Γιὰ τὸ θέμα τοῦτο, περισσότερο παρακάτω.

Τίθεται τὸ ἐρώτημα νὰ μάθουμε πῶς ὁ Χέγκελ καταλήγει νὰ χρειάζεται μιὰ καινούργια *διαμεσοποίηση* ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν *Stände*. "Ἡ μήπως ὁ Χέγκελ συμμερίζεται μαζί μὲ... * «τὴν κοινὴ ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνη πρόληψη πού συνίσταται στὸ νὰ θεωροῦνται βασικά τὰ *Stände* σάν *ἀντιπολίτευση* στὴν κυβέρνηση, σάν νὰ ἦταν αὐτὴ ἢ κύρια λειτουργία τους»; (Παρ. 302, Παρατ.)

Ἐδῶ ὑπάρχει κοντολογίης τὸ ζήτημα: ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, εἶδαμε ὅτι στὴ «νομοθετικὴ ἐξουσία» ἢ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν σάν στοιχεῖο τῶν «*Stände*» καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα σάν «στοιχεῖο τῆς διακυβέρνησης» ἀνυψώθηκαν κατ' ἀρχὴν στὴν πραγματικότητα τῆς ἄμεσα πρακτικῆς ἀντίθεσης.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος: ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ὀλότητα. Βρίσκουμε σ' αὐτὴ τὸ σύνολο αὐτῶν πού ἐκπροσωποῦν τὴν ἀρχὴ τοῦ ἡγεμόνα, «τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία»· 2. τὸ σύνολο αὐτῶν πού ἐκπροσωποῦν τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, τὸ στοιχεῖο τῶν «*Stände*» παράλληλα ὅμως βρίσκουμε σ' αὐτὸ 3. τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἄκρα σάν *τέτοιο*, τὴν ἀρχὴ τοῦ ἡγεμόνα, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἄκρο, ἢ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, δὲν βρίσκεται σ' αὐτὸ σάν *τέτοιο*. "Ὅπως εἶδαμε, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὀργανώνεται σὲ *πολιτικὴ* ὑπαρξὴ κατ' ἀρχὴν σάν στοιχεῖο «τῶν *Stände*». Τὸ στοιχεῖο «τῶν *Stände*» εἶναι ἡ πολιτικὴ τῆς ὑπαρξὴ, ἢ *μετουσίωσή* τῆς στὸ πολιτικὸ Κράτος. Κατόπιν, καθὼς εἶδαμε, πολιτικὸ Κράτος στὴν ὀλότητά του εἶναι κατ' ἀρχὴν ἢ «νομοθετικὴ ἐξουσία».

* Λεῖπει ἐδῶ πιθανότατα ἡ λέξη «ἄλλες».

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἐδῶ λοιπὸν: 1. ἡ ἀρχὴ τοῦ ἡγεμόνα, 2. κυβερνητικὴ ἐξουσία, 3. κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Τὸ στοιχεῖο τῶν «Stände» εἶναι «πολιτικὴ κοινωνία τοῦ πολιτικοῦ Κράτους», τῆς «νομοθετικῆς ἐξουσίας». Τὸ ἄκρο ποῦ ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὀφείλει νὰ σχηματῆται γιὰ τὸν ἡγεμόνα εἶναι συνακόλουθα τὸ στοιχεῖο τῶν «Stände». (Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι ἡ μὴ-πραγματικότητα τῆς πολιτικῆς ὑπαρξῆς, ἡ πολιτικὴ ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι ἡ ἴδια τῆς ἡ διάλυση, ὁ διαχωρισμὸς μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς.) Συνεπῶς, διαμορφώνει τὸ ἴδιο ἄνετα μιὰ ἀντιπολίτευση στὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία.

Ὁ Χέγκελ κατόπιν προσδιορίζει ἐπίσης τὸ στοιχεῖο τῶν Stände ξανά σὰν τὸ «ἄκρο τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητος», ποῦ κυριολεκτώντας εἶναι ἡ ἴδια ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. (Ἀνώφελα λοιπὸν ὁ Χέγκελ ἔβγαλε τὸ στοιχεῖο τῶν Stände στὸ πολιτικὸ πεδίο τῶν διαφοροποιημένων συντεχνιῶν καὶ στρωμάτων. Αὐτὸ δὲν θὰ εἶχε νόημα, ἂν στὸ ἐξῆς τὰ διαφοροποιημένα Stände ἦταν, σὰν τέτοια, νομοθετικὰ Stände καὶ ἂν συνεπῶς ἡ διαφορὰ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἦταν *re vera* ὁ πολιτικὸς καθορισμὸς. Θὰ εἶχαμε τότε, ὄχι μιὰ νομοθετικὴ ἐξουσία τοῦ ὄλου τοῦ Κράτους, ἀλλὰ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία τῶν διαφόρων Stände, καὶ συντεχνιῶν καὶ τάξεων, πάνω στὸ Κρατικὸ ὄλο. Δὲν θὰ καθορίζονταν τὰ Stände τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, θὰ καθόριζαν ἀντίθετα τὸ Κράτος. Θὰ ἔκαναν τὴν ἰδιαιτερότητά τους καθοριστικὴ τοῦ παντὸς ἐξουσία. Θὰ ἦταν ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπὶ μέρους πάνω στὸ καθολικόν. Δὲν θὰ εἶχαμε πιά μιὰ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀλλὰ πολλές, ποῦ θὰ συγχωνεύονταν μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν κυβέρνηση. Μόνον, ὁ Χέγκελ ἔχει μπρὸς στὰ μάτια του τὴ σύγχρονη σημασία τοῦ στοιχείου τῶν Stände, ποῦ εἶναι ἡ πραγμάτωση τῆς ιδιότητος τοῦ πολίτη, τοῦ bourgeois. Θέλει ὄχι νὰ καθορίζεται τὸ «καθολικὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτό», τὸ πολιτικὸ Κράτος ἀπὸ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ τὴν καθορίζει. Ἐνῶ ἐγκολπώνεται τὴ μεσαιωνικὴ μορφή τοῦ στοιχείου τῶν Stände, τῆς δίνει τὴν ἀντίθετη σημασία, ποῦ εἶναι νὰ καθορίζεται ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ πολιτικοῦ Κράτους. Τὰ Stände σὰν ἐκπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν, κλπ., δὲν θὰ ἦταν ἡ «ἐμπειρικὴ καθολικότητα» ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ «ἐμπειρικὴ ἰδιαιτερότητα», ἡ «ἰδιαιτερότητα τῆς ἐμπειρίας»!) Συνακόλουθα, ἡ «νομοθετικὴ ἐξουσία» ἔχει ἡ ἴδια ἀνάγκη τὴ *διαμεσοποίησι*, δηλαδὴ ἓνα κουκούλωμα τῆς ἀντίθεσης· κι αὐτὴ ἡ διαμεσοποίησι θὰ πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ «στοιχεῖο τῶν Stände», γιὰ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ χάνει μέσα στὰ πλαίσια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τὴ σημασία τῆς παράστασης τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν καὶ γίνεται *πρωτογενὲς* στοιχεῖο, γιὰ τὸ εἶναι τὸ ἴδιο ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἡ «νομοθετικὴ ἐξουσία» εἶναι ἡ ὁλότητα τοῦ πολιτικοῦ Κράτους μὲ τὴν ἀντίφασή του *ὀξυμένη μέχρις ὅτου γίνῃ φανερή*. Ἡ ἐξουσία ποῦ θέτει τὸ νόμο εἶναι ταυτόχρονα ἡ *τεθείσα διάλυσι* τοῦ πολιτικοῦ Κράτους. Ἀλληλοσυ-

κροούνται μέσα της άρχες έντελώς διαφορετικές. Αυτό ακόμη εμφανίζεται με τη μορφή τής αντίθεσης τών στοιχείων τής άρχής του ήγεμόνα και τής άρχής του στοιχείου τών Stände. Στην πραγματικότητα όμως εκεί βρίσκεται ή αντίνομία του πολιτικού Κράτους και τής κοινωνίας -τῶν-ιδιωτῶν, ή αντίφαση του άφηρημένου πολιτικού Κράτους με τόν εαυτό του. 'Η έξουσία που θέτει τὸ νόμο είναι ή εξέγερση που έχει τεθεί. «Τὸ κύριο λάθος του Χέγκελ συνίσταται στο ὅτι αντιλαμβάνεται τὴν αντίφαση του φαινομένου σὰν ἐνότητα στήν οὐσία, στήν 'Ιδέα, ἐνῶ βέβαια ή αντίφαση αὐτή έχει σὰν οὐσία κάτι πιὸ βαθύ: μιὰ οὐσιώδη αντίφαση, ὅπως π.χ. ἐδῶ ή αντίφαση τής νομοθετικῆς έξουσίας, εἶναι μόνο ή αντίφαση του πολιτικού Κράτους με τόν εαυτό του, ἄρα και ή αντίφαση τής κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν με τόν εαυτό της.

'Η χυδαία κριτική ὀδηγεῖ σ' ἓνα αντίθετης κατεύθυνσης δογματικό λάθος. Κριτικάρει γιὰ παράδειγμα τὸ καθεστῶς. Καλεῖ νὰ προσεχτεῖ ή αντίθεση τῶν έξουσιῶν, κλπ. 'Αποκαλύπτει παντοῦ ἀντιθέσεις. Εἶναι κι αὐτή μιὰ δογματική κριτική που μάχεται με τὸ ἀντικείμενό της, σχεδὸν ὅπως πρὶν προσπαθοῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ δόγμα τής 'Αγίας Τριάδας ἐπικαλούμενοι τὴν αντίφαση ἀνάμεσα στο ἓνα και τὸ τρία. 'Η πραγματική κριτική ἀντίθετα δείχνει τὴν ἐσωτερική γένεση τής 'Αγίας Τριάδας στὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο. Περιγράφει τὴν πράξη γένεσῆς της. 'Η πραγματικὰ φιλοσοφική κριτική λοιπὸν τοῦ τωρινοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος δὲν περιορίζεται στο νὰ ἐκθέτει ἀντιφάσεις στήν ὑπαρξή τους: τις ἐξηγεῖ, συλλαμβάνει τὴ γένεσή τους, τὴν ἀναγκαιότητά τους. Τις κατανοεῖ στή δική τους σημασία. 'Η κατανόηση ὅμως αὐτή δὲν συνίσταται, ὅπως νομίζει ὁ Χέγκελ, στο νὰ βρῖσκουμε παντοῦ τοὺς καθορισμοὺς τής λογικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ στο νὰ κατανοοῦμε τὴ λογική του ἀντικειμένου σ' αὐτὸ που εἶναι τὸ ἀντικείμενο.

'Ο Χέγκελ αὐτὸ τὸ ἐκφράζει με τοὺς παρακάτω ὅρους: στή θέση τοῦ στοιχείου τῶν Stände σὲ σχέση με τὸ στοιχεῖο του ήγεμόνα, «βρίσκεται μόνο ή δυνατότητα τής συναίνεσης και ἄρα ή δυνατότητα μιᾶς ἐχθρικῆς ἀντιπολίτευσης».

'Η δυνατότητα τής ἀντίθεσης βρίσκεται παντοῦ ὅπου διαφορετικὲς θελήσεις συναντιῶνται. 'Ο Χέγκελ ὁ ἴδιος λέει ὅτι ή «δυνατότητα τής συναίνεσης» εἶναι ή «δυνατότητα τής ἀντιπολίτευσης». Τοῦ εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητο τώρα νὰ συγκροτήσῃ ἓνα στοιχεῖο που νὰ εἶναι ή «ἀδυναμία τής ἀντίθεσης» και ή «πραγματικότητα τής συναίνεσης». 'Ἐνα τέτοιο στοιχεῖο θὰ ἦταν ἐπομένως γι' αὐτὸν ή ἐλευθερία ἀπόφασης και σκέψης ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πρὸς τὴ θέληση του ήγεμόνα και τής κυβέρνησης πλευρά. Δὲν θὰ ἀνῆκε λοιπὸν στο στοιχεῖο τῶν Stände. Θὰ ἦταν μᾶλλον ἓνα στοιχεῖο τής θέλησης του ήγεμόνα και τής κυβέρνησης και θὰ βρισκόταν στήν ἴδια ἀντίθεση με τὸ πραγματικό

στοιχείο τῶν Stände ὅσο καὶ ἡ ἴδια ἡ κυβέρνησις.

Ἡ κατακλείδα ὁμῶς τῆς παραγράφου δὲν τοῦ ἐπιτρέπει πιά νὰ ἀπαιτήσῃ κάτι τέτοιο:

«Ὅπως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία (§ 300) ἔχει ἤδη τὸν καθορισμὸ αὐτό, χρειάζεται ὁπωσδήποτε καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände ἓνα στοιχείο τοῦ νὰ εἶναι προσανατολισμένον ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ πρὸς τὸ ρόλο αὐτὸ τοῦ ἐνδιάμεσου.»

Ἡ Στιγμὴ πού, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände, ἔχει ἀποκοπεῖ πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ἔχει τὸν ἀντίστροφο καθορισμὸ ἀπὸ αὐτὸν πού ἔχει ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἡγεμόνα ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία, δεδομένου ὅτι στοιχείο τοῦ ἡγεμόνα καὶ στοιχείο τῶν Stände εἶναι ἄκρα ἀντιτιθέμενα. Ὅπως ἐκδημοκρατίζεται ὁ ἡγεμόνας στὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία, ἔτσι καὶ τὸ στοιχείο αὐτὸ τῶν «Stände» μοναρχοποιεῖται στὴν ἐκπροσώπηση. *Συνακόλουθα αὐτὸ πού θέλει ὁ Χέγκελ εἶναι ἓνα στοιχείο τοῦ ἡγεμόνα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände.* Ὅπως ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία εἶναι μιὰ Στιγμὴ τῶν Stände ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἡγεμόνα, πρέπει νὰ ὑπάρχει ἐπίσης καὶ μιὰ Στιγμὴ τοῦ ἡγεμόνα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände.

Ἡ «πραγματικότητα τῆς συναίνεσης» καὶ ἡ «ἀδυναμία τῆς ἀντιπολίτευσης» μετατρέπονται στὴν ἀκόλουθη διεκδίκηση: «Χρειάζεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände ἓνα στοιχείο τοῦ νὰ εἶναι προσανατολισμένον ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ πρὸς τὸ ρόλο αὐτὸ τοῦ ἐνδιάμεσου.» Νὰ εἶναι προσανατολισμένον πρὸς τὸν καθορισμὸ. Σύμφωνα μὲ τὴν παράγραφο 302, τὰ Stände γενικὰ ἔχουν αὐτὸν τὸν καθορισμὸ. Θᾶπρεπε ἐδῶ νὰ μπεῖ ὄχι πιά «καθορισμὸς» ἀλλὰ «καθοριστικότητα».

Καὶ τί εἶδους καθορισμὸς εἶναι λοιπὸν αὐτὸς ὁ προσανατολισμὸς «ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ πρὸς τὸ ρόλο αὐτοῦ τοῦ ἐνδιάμεσου»; Νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν «οὐσία» τῆς, «γάιδαρος τοῦ Μπούρινταν».

Τὸ πράγμα ἔχει ἀπλούστατα ἔτσι:

Τὰ Stände θεωροῦνται ὅτι διαμεσολαβοῦν ἀνάμεσα στὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν κυβέρνησις ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ λαὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Δὲν συμβαίνει ὁμῶς κάτι τέτοιο: εἶναι ἀντίθετα ἡ ὀργανωμένη *πολιτικὴ* ἀντίθεση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Ἡ «νομοθετικὴ ἐξουσία» ἔχει ἀνάγκη ἡ ἴδια τὴ διαμεσοποίησις, καὶ πρόκειται ἀκριβῶς, ὅπως δείχτηκε, γιὰ διαμεσοποίησις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Stände. Ἡ προϋποτιθέμενη ἠθικὴ συμφωνία τῶν δύο θελήσεων, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μιὰ εἶναι ἡ θέλησις τοῦ Κράτους σὰν θέλησις τοῦ ἡγεμόνα καὶ ἡ ἄλλη ἡ θέλησις τοῦ Κράτους σὰν θέλησις τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, δὲν ἀρκεῖ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κατ' ἀρχὴν ὀργανωμένον Κράτος, ὀλικὸ Πολιτικὸ Κράτος εἶναι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ σ' αὐτὴν — ἀκριβῶς, ἐπειδὴ βρῖσκεται στὴν ἀκραία τῆς ἀνάπτυξης, ἐκδηλώνεται ἀνοιχτὰ πιά ἡ ἀντίφασσις τοῦ *πολιτικοῦ* Κράτους μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Πρέπει λοιπὸν νὰ τε-

θεϊ ή φαινομενικότητα μιᾶς πραγματικῆς ταυτότητας ἀνάμεσα στή θέληση τοῦ ἡγεμόνα καί τή θέληση τῶν Stände. Πρέπει τὸ στοιχείο τῶν Stände νὰ τεθεῖ σὰν θέληση τοῦ ἡγεμόνα ἢ πρέπει ἡ θέληση τοῦ ἡγεμόνα νὰ τεθεῖ σὰν στοιχείο τῶν Stände. Πρέπει τὸ στοιχείο τῶν Stände νὰ τεθεῖ σὰν ἡ πραγματικότητα μιᾶς θέλησης ποῦ δὲν εἶναι ἡ θέληση τοῦ στοιχείου τῶν Stände. Ἡ ἐνότητα ποῦ δὲν εἶναι παρούσα στὴν οὐσία (στὴν ἀντίθετη περίπτωση θᾶπρεπε νὰ ἀποδειχθεῖ μέσω τῆς δράσης καί τῆς ἀποτελεσματικότητας καὶ ὄχι μέσω τοῦ τρόπου ὑπαρξης τοῦ στοιχείου τῶν Stände) πρέπει, τουλάχιστον, νὰ εἶναι παρούσα σὰν ὑπαρξη: μιὰ ὑπαρξη τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (τοῦ στοιχείου τῶν Stände) ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ εἶναι ἡ ἐνότητα τούτη τοῦ μὴ-ἐνιαίου. Ἡ Στιγμὴ αὐτὴ τοῦ στοιχείου τῶν Stände, βουλή τῶν ὁμοτίμων, ἄνω βουλή, κλπ., εἶναι ἡ ὑψηλότερη σύνθεση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους στὴν ὀργάνωση αὐτῆ. Βέβαια δὲν ἔχει ἐπιτευχθεῖ μ' αὐτὸ ἐκεῖνο ποῦ ἐπιθυμεῖ ὁ Χέγκελ: «ἡ πραγματικότητα τῆς συναίνεσης» καὶ ἡ «ἀδυναμία μιᾶς ἐχθρικῆς ἀντιπολίτευσης». Μᾶλλον τὸ πράγμα μένει στὴ «δυνατότητα τῆς συναίνεσης». Ἡ Στιγμὴ ὅμως αὐτὴ εἶναι ἡ αὐταπάτη τῆς ἐνότητας τοῦ πολιτικοῦ Κράτους μὲ τὸν ἑαυτὸ του (τῆς θέλησης τοῦ ἡγεμόνα καί τῆς θέλησης τῶν Stände, εὐρύτερα τῆς ἀρχῆς τοῦ πολιτικοῦ Κράτους καί τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν) — ἡ αὐταπάτη τῆς ἐνότητας αὐτῆς σὰν ὑλικῆς ἀρχῆς, δηλαδὴ τέτοιας ποῦ δὲν εἶναι μόνο δύο ἀντίθετες ἀρχές ποῦ ἐνοποιοῦνται ἀλλὰ ποῦ ἡ ἐνότητά τους εἶναι φύση, ὑπαρξιακὸ θεμέλιο. Ἡ Στιγμὴ τούτη τοῦ στοιχείου τῶν Stände εἶναι ὁ ρομαντισμὸς τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, τὰ ὄνειρα τῆς οὐσιαστικότητάς του ἢ τῆς συμφωνίας μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Εἶναι μιὰ ὑπαρξη ἀλληγορικῆ.

Ἐξαρτᾶται τὴν ἀπὸ τὸ πραγματικὸ status quo τῆς σχέσης ἀνάμεσα στοὺς στοιχείο τῶν Stände καὶ τὸ στοιχείο τοῦ ἡγεμόνα τὸ νὰ γίνῃ ἡ αὐταπάτη αὐτὴ αὐταπάτη ἀποτελεσματικὴ ἢ νὰ αὐταπατᾶται ἡ ἴδια ἡ συνειδηση ἐνσυνειδητα. Ὅσο τὰ Stände καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα ἐναρμονίζονται στὴν πράξη, ἀλληλοσυγκρατοῦνται, ἡ αὐταπάτη τῆς ἐνότητας τῆς οὐσίας τους εἶναι μιὰ πραγματικὴ αὐταπάτη, δηλαδὴ δράσα ἀποτελεσματικά. Στὴν ἀντίθετη περίπτωση, ἐκεῖ ὅπου πρέπει νὰ κάνουν ἔργο τὴν ἀλήθεια τους, αὐτὴ ἀλλάζει σὲ συνειδητὴ μὴ-ἀλήθεια καὶ γίνεταί ridicule.

§ 305. «Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ Stände τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν περιέχει τὴν ἀρχὴ ποῦ εἶναι ἰκανὴ δι' ἑαυτὴ νὰ τὸ διαμορφώσῃ γιὰ τὸν πολιτικὸ ρόλο: εἶναι τὸ στοιχείο τῆς ἠθικῆς φυσικῆς ζωῆς ποῦ ἔχει σὰν βάση τοῦ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, καὶ σὰν μέσο ἐπιβίωσης τὴν ἔγγεια ἰδιοκτησία. Καὶ ἄρα, σὲ σχέση μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά του ἔχει, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν ἡγεμόνα, μιὰ αὐτοδύναμη θέληση καὶ ταυτόχρονα τὸ φυσικὸ καθορισμὸ ποῦ ἐμπεριέχει καὶ τὸ στοιχείο τοῦ ἡγεμόνα.»

Ἔχουμε ἤδη δείξει τὴν ἀσυνέπεια τοῦ Χέγκελ: 1. συλλαμβάνει τὸ στοιχείο τῶν Stände στὸ πολιτικὸ πεδίο στὴ σύγχρονή του ἀφαίρεση μέσω τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ἀφοῦ πρὶν τὸ συνήγαγε ἀπὸ τὶς συντεχνίες· 2. τὸ ἀναπροσδιορίζει τώρα σύμφωνα μὲ τὴ διαφορά τῶν Stände τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἀφοῦ ἤδη καθόρισε τὰ πολιτικὰ Stände σὰν τέτοια ὡς τὸ «ἀκραῖο σημεῖο τῆς ἐμπειρικῆς καθολικότητος».

Θὰ ἦταν *συνεπὲς* λοιπὸν νὰ θεωρήσει τὰ πολιτικὰ Stände δι' ἑαυτὰ σὰν νέο στοιχείο καὶ κατόπιν νὰ οἰκοδομήσει ἀπ' αὐτὰ τὴν πολιτικὴ διαμεσοποίησι πού ζητᾶ ἡ § 304.

Ἄς δοῦμε ἀπλὰ καὶ μόνο τώρα πῶς ὁ Χέγκελ ἐπανεισάγει τὴν κοινωνικὴ διαφορά τῶν Stände, δημιουργώντας ταυτόχρονα τὴν ψευδῆ ἐντύπωση ὅτι δὲν εἶναι ἡ *πραγματικότητα* οὔτε ἡ *ἐπι μέρους οὐσία* τῆς κοινωνικῆς διαφορᾶς τῶν Stände πού προσδιορίζει τὴν ὑψηλότερη *πολιτικὴ σφαῖρα*, τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ ὅτι ἀντίθετα ἡ οὐσία αὐτὴ περιάγεται στὴν κατηγορία τοῦ καθαρὰ *ὕλικου* πού ἡ πολιτικὴ σφαῖρα μορφοποιεῖ καὶ οἰκοδομεῖ σύμφωνα μὲ τὶς *δικές τῆς* ἀνάγκες διαμορφωμένες ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια. «Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ Stände τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν περιέχει τὴν ἀρχὴ πού εἶναι ἰκανὴ δι' ἑαυτὴ νὰ τὸ διαμορφώσῃ γιὰ τὸν πολιτικὸ ρόλο: εἶναι τὸ στοιχείο τῆς Ἑθικῆς φυσικῆς ζωῆς.» (Τὸ Stand τῶν ἀγροτῶν.)

Σὲ τί λοιπὸν συνίσταται ἡ ἰκανότητα αὐτὴ τῆς ἀγροτικῆς τάξης; Ἡ τάξι αὐτὴ ἔχει

«σὰν βάση τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ σὰν μέσο ἐπιβίωσης τὴν ἔγγεια ἰδιοκτησία. Καὶ ἄρα, σὲ σχέσιν μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά τῆς ἔχει ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν ἡγεμόνα μιὰ αὐτοδύναμη θέλησι καὶ ταυτόχρονα τὸ φυσικὸ καθορισμὸ πού ἐμπεριέχει καὶ τὸ στοιχείο τοῦ ἡγεμόνα.»

Ἡ «αὐτοδύναμη θέλησι» ἀναφέρεται στὴν ἐπιβίωσι, στὴν «ἔγγεια ἰδιοκτησία», ὁ «φυσικὸς καθορισμὸς», κοινὸς μὲ τὸ στοιχείο τοῦ ἡγεμόνα, στὴν «οἰκογενειακὴ ζωὴ» σὰν βάση.

Ἡ ἐπιβίωσι μέσω τῆς «ἔγγειας ἰδιοκτησίας» καὶ μιὰ «αὐτόνομη θέλησι» εἶναι δυὸ διαφορετικὰ πράγματα. Μᾶλλον ὅμως θάπρεπε νὰ γίνεταί λόγος γιὰ «θέλησι πού στηρίζεταί στὴ γῆ». Θάπρεπε ἀκόμη νὰ γίνεταί λόγος γιὰ θέλησι πού στηρίζεταί στὸ «νόημα τοῦ Κράτους», ὄχι γιὰ θέλησι πού στηρίζεταί *ἐφ' ἑαυτῆς*, ἀλλὰ γιὰ θέλησι πού στηρίζεταί *στὸ ὄλο*.

Στὴ θέσι τοῦ «νοήματος τοῦ Κράτους», τῆς «κατοχῆς τοῦ πνεύματος τοῦ Κράτους» ἔρχεταί ἡ «ἔγγεια ἰδιοκτησία».

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν βάση τῆς «οἰκογενειακῆς ζωῆς», ἡ «κοινωνικὴ Ἑθικὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν φαίνεται ἀνώτερη ἀπὸ αὐτὴ τὴν «φυσικὴ Ἑθικὴ». Ἄλλωστε, ἡ «οἰκογενειακὴ ζωὴ» εἶναι ἡ «*φυσικὴ Ἑθικὴ*» τῶν ἄλλων Stände, τοῦ ἀστικοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ. Λοι-

πόν, τὸ γεγονός ὅτι ἡ «οἰκογενειακὴ ζωὴ» στὸ στρῶμα τῶν ἀγροτῶν δὲν εἶναι μόνο ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκογένειας ἀλλὰ ἡ βάση τῆς πραγματικῆς του ὑπαρξῆς γενικά, τὸ κάνει ἀνίκανο γιὰ τοὺς ὑψηλότερους πολιτικούς στόχους: θὰ ἐφαρμόσει τοὺς πατριαρχικούς νόμους ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔχουν θέση, θὰ καταξιώσει τὸ παιδί ἢ τὸν πατέρα, τὸν ἀφέντη ἢ τὸν ὑποτακτικό ἐκεῖ ὅπου πρόκειται γιὰ τὸ πολιτικὸ Κράτος, γιὰ τὴν *ιδιότητα τοῦ πολίτη*.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν φυσικὸ καθορισμὸ τοῦ στοιχείου τοῦ ἡγεμόνα, ὁ Χέγκελ δὲν παρουσίασε ἕναν πατριαρχικὸ βασιλιά ἀλλὰ ἕνα σύγχρονο συνταγματικὸ βασιλιά. Ὁ φυσικός του καθορισμὸς συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι ὁ ἐνσώματος ἐκπρόσωπος τοῦ Κράτους καὶ ὅτι γεννιέται σὰν βασιλιάς, ἢ ὅτι ἡ βασιλεία εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ κληρονομιά του. Τί τὸ κοινὸ ὅμως ἔχει αὐτὸ μὲ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ σὰν βάση τοῦ ἀγροτικού Stand, τί τὸ κοινὸ ἔχει ἡ φυσικὴ Ἠθικὴ μὲ τὸ φυσικὸ καθορισμὸ τῆς γέννησης σὰν τέτοιας; Ὁ βασιλιάς ἔχει κοινὸ σημεῖο μὲ τὸ ἄλλο γο τὸ ὅτι γεννιέται βασιλιάς ὅπως καὶ τὸ ἄλλο γο γεννιέται ἄλλο γο.

Ἄν ὁ Χέγκελ εἶχε ἀνάγει καθεαυτὴ σὲ πολιτικὴ διαφορὰ τὴ διαφορὰ τῶν Stände πού ἀποδέχεται, τὸ Stand τῶν ἀγροτῶν σὰν τέτοιο ἦταν κιόλας αὐτοσύστατο τμήμα τοῦ στοιχείου τῶν Stände, καὶ ἂν εἶναι σὰν τέτοιο μιὰ Στιγμὴ τῆς διαμεσοποίησης μὲ τὸν ἡγεμόνα, τί χρειάζεται τότε ἡ σύσταση μιᾶς νέας διαμεσοποίησης; Καὶ γιατί νὰ ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τὴ Στιγμὴ τῶν Stände μὲ τὴν καθαρὴ ἔννοια, δεδομένου ὅτι μόνο μὲ τὸν ἀποχωρισμὸ αὐτὸ περιέρχεται στὴν «ἀφηρημένη» θέση στὸ χῶρο τοῦ στοιχείου τοῦ ἡγεμόνα; Πῶς λοιπὸν ὁ Χέγκελ, πού μόλις πρὶν ἀνέπτυξε τὸ κοινωνικο-συντεχνιακὸ πολιτικὸ στοιχείο τῶν Stände σὰν ἕνα στοιχείο μὲ αὐτόνομο χαρακτήρα, σὰν μιὰ μετουσίωση τοῦ ιδιωτικοῦ Stand στὴν *ιδιότητα τοῦ πολίτη*, καὶ πού ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀνακάλυψε ὅτι χρειάζεται τὴ διαμεσοποίηση, πῶς ὁ Χέγκελ τώρα ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύει ξανά τὸν ὄργανισμὸ τοῦτο μέσα στὴ διαφορὰ τοῦ Stand τῶν ιδιωτῶν, συνεπῶς στὸ στρῶμα τῶν ιδιωτῶν καὶ νὰ ἀναζητᾷ σ' αὐτὸ τὴ διαμεσοποίηση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους μὲ τὸν ἑαυτὸ του;

Κοντολογίς, τί ἀνωμαλία νὰ μὴν εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ ὑπέρτατη σύνθεση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους παρὰ ἢ σί·θηση τῆς ἔγγειας ιδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς!

Μὲ μιὰ λέξη:

Ἄπὸ τὴν ὥρα πού τὰ κοινωνικὰ Stände σὰν τέτοια εἶναι Stände κοινωνικά, ἡ διαμεσοποίησις αὐτῆ δὲν χρειάζεται κι ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού χρειάζεται τὸ κοινωνικὸ Stand δὲν εἶναι πολιτικὸ καὶ συνεπῶς οὔτε ἡ διαμεσοποίησις αὐτῆ εἶναι πολιτικὴ. Λοιπὸν, ὄχι σὰν ἀγρότης ἀλλὰ σὰν πολίτης-μέλος τοῦ Κράτους ὁ ἀγρότης εἶναι μέρος τοῦ κοινωνικο-συντεχνιακοῦ πολιτικοῦ στοιχείου τῶν Stände, ἐνῶ στὴν ἀντί-

θετη περίπτωση (έκεῖ ὅπου) σὰν *ἀγρότης* εἶναι πολίτης ἢ σὰν πολίτης εἶναι *ἀγρότης* — ἡ ἰδιότητά του τοῦ πολίτη εἶναι ἡ *ἰδιότητα τοῦ ἀγρότη*, δὲν εἶναι πολίτης σὰν ἀγρότης ἀλλὰ ἀντίθετα ἀγρότης σὰν πολίτης !

Βρισκόμαστε συνεπῶς ἐδῶ μπρὸς σὲ μιὰ ἀσυνέπεια τοῦ Χέγκελ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ δικοῦ του τρόπου σκέψης καὶ μιὰ τέτοια ἀσυνέπεια ἀποτελεῖ *προσαρμογή*. Τὸ στοιχεῖο τῶν Stände στὸ πολιτικὸ πεδίο μὲ τὴ σύγχρονη ἔννοια, τὴν ἔννοια ποὺ ἀνέλυσε ὁ Χέγκελ, εἶναι ὁ *τεθεὶς καὶ ὀλοκληρωθεὶς ἀποχωρισμός* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ τῆς κατάσταση. Πῶς ὁ Χέγκελ κατορθώνει νὰ κάνει τὸ στρῶμα τῶν ιδιωτῶν *λύση* τῶν ἀντινομιῶν τῆς *νομοθετικῆς* ἐξουσίας; Ὁ Χέγκελ θέλει τὸ μεσαιωνικὸ σύστημα τῶν Stände ἀλλὰ μὲ τὴ σύγχρονη ἔννοια τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, καὶ θέλει τὴ σύγχρονη νομοθετικὴ ἐξουσία ἀλλὰ ἐνσωματωμένη στὸ μεσαιωνικὸ σύστημα τῶν Stände! Δὲν ὑπάρχει χειρότερος συγκρητισμός.

Λέγεται στὴν ἀρχὴ τῆς § 304:

«Τὸ κοινωνικο-συντεχνιακὸ πολιτικὸ στοιχεῖο τῶν Stände ἐμπεριέχει ταυτόχρονα στὸν προσδιορισμὸ του τὴν ἤδη ὑπάρχουσα στὶς προγενέστερες σφαῖρες διαφορά τῶν Stände.»

Ἄλλὰ στὸν προσδιορισμὸ του, τὸ στοιχεῖο τῶν Stände μὲ τὴν πολιτικὴ ἔννοια περιέχει τὴ διαφορά αὐτὴ μόνον ἀπὸ τὸ ὅτι τὴν ἀκυρῶνει, τὴν κηρύσσει μηδέποτε ὑπάρξασα, κάνει *ἀφαίρεσή* τῆς.

Τὸ ἄμεσο νόημα τοῦ *διπλασιασμοῦ* ἐν ἑαυτῷ τοῦ πολιτικοῦ στοιχείου τῶν Stände σὰν διαμεσοποίηση πρὸς τὴν ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνα εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνον ὅτι ὁ αὐτο-διαχωρισμὸς τοῦ στοιχείου τούτου καὶ ἡ ἀντίθεσή του μὲ τὸν ἑαυτὸ του εἶναι ἡ ἐνότητά του, ἀποκαταστημένη μὲσω τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα. Ὁ *δυναδισμὸς* τοῦ στοιχείου τοῦ ἡγεμόνα καὶ τοῦ στοιχείου τῶν Stände τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας *οὐδετεροποιεῖται* ἀπὸ τὸ δυναδισμὸ τοῦ στοιχείου τῶν Stände ἐν ἑαυτῷ. Στὸν Χέγκελ ὅμως ἡ οὐδετεροποίηση αὐτὴ γίνεται μὲ τὸ διαχωρισμὸ τοῦ κοινωνικο-συντεχνιακῶ πολιτικοῦ στοιχείου τῶν Stände ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ *πολιτικὸ* στοιχεῖο.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν *ἔγγεια ἰδιοκτησία* θεωρούμενη σὰν *μέσο ἐπιβίωσης* ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν *κυριαρχία* τῆς θέλησης, στὴν *κυριαρχία τοῦ ἡγεμόνα*, καὶ τὴν *οἰκογενειακὴ ζωὴ*, θεωρούμενη σὰν βάση τοῦ στρώματος τῶν ἀγροτῶν, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ *φυσικὸ καθορισμὸ* τῆς ἐξουσίας τοῦ ἡγεμόνα, θὰ ἐπανέλθουμε ἀργότερα. Ἐδῶ στὴν § 305 αὐτὸ ποὺ ἀναπτύσσεται εἶναι ἡ «*ἀρχή*» τοῦ στρώματος τῶν ἀγροτῶν «ποὺ εἶναι ἰκανὸ δι' ἑαυτὸ νὰ συσταθεῖ στὴν πολιτικὴ αὐτὴ σχέση».

Στὴν § 306 γίνεται λόγος γιὰ τὴν «*πολιτικὴ θέση καὶ σημασία*». Αὐτὴ συναιρεῖται σὲ τοῦτο: «ἡ *περιουσία* γίνεται» «ἀναπαλλοτρίωτο

κληρονομικό αγαθό προικισμένο με τὰ πρωτοτόκια». Τὰ «πρωτοτόκια» εἶναι λοιπὸν ὁ τρόπος μετὸν ὁποῖο τὸ στῶμα τῶν ἀγροτῶν συγκροτεῖται πολιτικά.

«Ἡ καθιέρωση τῶν πρωτοτοκίων», διαβάζουμε στὴν Προσθήκη, «πηγάζει ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ Κράτος δὲν μπορεῖ νὰ βασίζεται σὲ μιὰ ἀπλή *δυνατότητα* συγκατάθεσης ἀλλὰ στὸν *ἀναγκαῖο* τῆς χαρακτήρα. Ὦντας ἔτσι τὰ πράγματα, ἡ συγκατάθεση δὲν συνδέεται βέβαια μετὴν περιουσία, ἀλλὰ ἡ *σχετικὰ ἀναγκαῖα* σχέση εἶναι ὅτι αὐτὸς ποὺ ἔχει αὐτόνομη περιουσία δὲν περιορίζεται ἀπὸ ἐξωτερικὲς περιστάσεις καὶ μπορεῖ ἔτσι ἀνεμπόδιστα νὰ μπεῖ στὴ σκηνὴ καὶ νὰ δράσει γιὰ τὸ Κράτος.»

Πρώτη πρόταση. Στὸ Κράτος δὲν ἀρκεῖ ἡ «*ἀπλή δυνατότητα τῆς συγκατάθεσης*», πρέπει νὰ βασίζεται στὸν «*ἀναγκαῖο τῆς χαρακτήρα*».

Δεύτερη πρόταση. «Ἡ συγκατάθεση δὲν συνδέεται μετὴν περιουσία», δηλαδή: ἡ ψυχικὴ διάθεση ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ περιουσίας εἶναι «*ἀπλή δυνατότητα*».

Τρίτη πρόταση. Μολαταῦτα «*μιὰ σχετικὰ ἀναγκαῖα σύνδεση*» ὑπάρχει, αὐτὸς δηλαδή ποὺ ἔχει μιὰ αὐτόνομη περιουσία, κλπ. *μπορεῖ* νὰ δράσει γιὰ τὸ Κράτος, δηλαδή: ἡ *περιουσία* δίνει τὴ «*δυνατότητα*» τῆς δημόσιας εὐθύνης, ἀλλὰ ἡ «*δυνατότητα*» αὐτὴ, σύμφωνα μετὴν πρώτη πρόταση, δὲν εἶναι ἐπαρκής.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Χέγκελ, δὲν ἀνέλυσε ὅτι ἡ *ἐγγεῖα ἰδιοκτησία* εἶναι ἡ μοναδικὴ «αὐτόνομη περιουσία».

Ἡ ιδιότητα τῆς περιουσίας του σὰν περιουσίας *αὐτόνομης* εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Stand τῶν ἀγροτῶν «γιὰ τὴν πολιτικὴ θέση καὶ σημασία». Ὡ: «ἡ ἀνεξαρτησία τῆς περιουσίας» *εἶναι* ἡ «πολιτικὴ σημασία καὶ θέση» του.

Ἡ αὐτονομία τούτη κατόπιν ἀναπτύσσεται ἔτσι:

Ἡ «περιουσία» του εἶναι «*ἀνεξάρτητη* ἀπὸ τὴν περιουσία τοῦ Κράτους». Λέγοντας περιουσία τοῦ Κράτους ἐννοεῖ ἐδῶ ἀσφαλῶς τὸν *κυβερνητικὸ κορβανά*. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, «τὸ *καθολικὸ Stand*», «σὰν οὐσιαστικὰ ἐξαρτημένο ἀπὸ τὸ *Κράτος*», βρίσκεται: «σὲ ἀντίθεση» μετὰ. Αὐτὸ λέγεται στὸν Πρόλογο σελ. 13:

«Ἐλλωστε ἡ φιλοσοφία δὲν ἀσκεῖται σὲ μᾶς σὰν ἰδιωτικὴ τέχνη, ὅπως συνέβαινε π.χ. στοὺς Ἕλληνες», ἀλλὰ» ἔχει «δημόσια ὑπαρξή, ποὺ ἀφορᾷ τὸ κοινὸ κυρίως ἢ ἀποκλειστικὰ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κράτους.»

Ἄρα κι ἡ φιλοσοφία τὸ ἴδιο «οὐσιαστικὰ» ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν *κυβερνητικὸ κορβανά*.

Ἡ περιουσία του εἶναι ἀνεξάρτητη «ἀπὸ τὴν ἀνασφάλεια τῆς βιοτεχνικῆς δραστηριότητας, τῆς ἀναζήτησης τοῦ κέρδους καὶ γενικὰ

της διακύμανσης της ιδιοκτησίας». Ἐκείνη ἀπὸ τὴν ἄποψη, ἀντιπαρατίθεται στὸ «Stand τῆς βιομηχανίας», στὸ ὁποῖο ἀντιτίθεται «σὰν Stand ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ καθορισμένο ἔτσι».

Ἡ περιουσία αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ἀνεξάρτητη «ἀπὸ τὴν εὐνοία τῆς μάζας καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν εὐνοία τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας».

Εἶναι ἀκόμη ἐξασφαλισμένο τὸ Stand αὐτὸ ἀπέναντι *στην ἴδια τὴ δική του αὐθαιρεσία* ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ μέλη του στεροῦνται τοῦ δικαιώματος ποὺ ἔχουν οἱ ἄλλοι πολῖτες, πρῶτο, νὰ διαθέτουν ἐλεύθερα ὅλη τὴν περιουσία τους, δεῦτερο νὰ ξέρουν ὅτι θὰ κληροδοτηθεῖ στὰ παιδιά μὲ βάση τὴν ἰσότιμη ἀγάπη ποὺ τοὺς ἔχουν.

Οἱ ἀντιθέσεις παίρνουν ἐδῶ μιὰ ἐντελῶς καινούργια καὶ πολὺ ὑλικὴ μορφή ποὺ πολὺ λίγο περιμέναμε ἀπὸ τὴν οὐράνια φύση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους.

Ἡ ἀντίθεση, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ Χέγκελ, εἶναι διατυπωμένη στὴν ὀξύτητά της, ἀντίθεση *ἀτομικῆς ιδιοκτησίας καὶ περιουσίας*.

Ἡ *γαιοκατοχὴ* εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀτομικὴ ιδιοκτησία μὲ τὴν καθαρὴ ἔννοια. Ἡ ἀκριβὴς *ιδιωτικὴ* τῆς φύσης θεωρεῖται 1. σὰν ἀνεξάρτητη ἀπέναντι στὸν Κρατικὸ κορβανά, στὴν εὐνοία τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, στὴν ιδιοκτησία ὅπως ὑπάρχει σὰν «καθολικὴ ιδιοκτησία τοῦ πολιτικοῦ Κράτους», περιουσία ἰδιόμορφη πλὴν σὲ ἄλλες μὲ βάση τὴ δόμηση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους· 2. σὰν ἀνεξάρτητη ἀπέναντι στὴν ἀνάγκη τῆς κοινωνίας ἢ τῆς εὐνοίας τῆς μάζας. (Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὴν περιουσία τοῦ Κράτους θεωρεῖται σὰν «εὐνοία τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας», ὅπως καὶ ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὴν κοινωνικὴ περιουσία θεωρεῖται σὰν «εὐνοία τῆς μάζας».) Ἡ περιουσία τοῦ «καθολικοῦ Stand» καὶ τοῦ «Stand τῆς ἐργασιακῆς δραστηριότητος» δὲν εἶναι μὲ τὴν καθαρὴ ἔννοια *ἀτομικὴ ιδιοκτησία* γιατί, ἄμεσα στὴ μιὰ περίπτωσι, ἔμμεσα στὴν ἄλλη, καθορίζεται ἀπὸ τὴ σύνδεσή της μὲ τὴν καθολικὴ περιουσία ἢ μὲ τὴν ιδιοκτησία σὰν κοινωνικὴ ιδιοκτησία, γιατί εἶναι μιὰ *συμμετοχὴ* σ' αὐτὴ, γι' αὐτὸ ἄλλωστε διαμεσοποιεῖται κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὰς ἀπὸ τὴν «εὐνοία», δηλαδὴ ἀπὸ τὸ «τυχαῖο τῆς θέλησης». Ἀπέναντι σ' αὐτὸ ὀρθώνεται ἡ *ἐργαία ιδιοκτησία* σὰν *κυρίαρχη ἀτομικὴ ιδιοκτησία* ποὺ ἀκόμη δὲν ἔχει φτάσει στὴ μορφή τῆς περιουσίας, δηλαδὴ μιᾶς ιδιοκτησίας ποὺ θέτει ἢ *κοινωνικὴ θέληση*.

Τὸ πολιτικὸ καθεστῶς κορυφώνεται συνεπῶς στὸ καθεστῶς τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Ἡ ὑψιστὴ *πολιτικὴ* συγκατάθεσις εἶναι ἢ συγκατάθεσις τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Ὁ θεσμὸς τῶν *πρωτοτοκίων* εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο τὸ *ἐξωτερικὸ* φαινόμενο τῆς *ἐσωτερικῆς* φύσης τῆς *ἐργαίας ιδιοκτησίας*. Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι *ἀναπαλλοτρίωτη* οἱ *κοινωνικοὶ* τῆς τένοντες ἔχουν ἀποκοπεῖ καὶ ἡ *ἀπομόνωσή* της εἶναι ἐξασφαλισμένη. Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν μεταβιβάζεται ἀνάλογα μὲ

την «ἴση ἀγάπη στὰ παιδιά» εἶναι ἀπαλλαγμένη κι ἀπὸ κάθε συνάρτηση μὲ τὴ φυσικὴ μικρο-κοινωνία τῆς *οἰκογένειας*, μὲ τὴ θέλησή της καὶ τοὺς νόμους της, εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ αὐτὰ καὶ διασώζει ἔτσι τὴν πεισματάρικη φύση τῆς *ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας* ἀκόμη κι ἀπὸ τὸ πέρασμα στὴν *περιουσία τῆς οἰκογένειας*.

Στὴν § 305 ὁ Χέγκελ εἶχε θεωρήσει τὸ Stand τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας ἰκανὸ νὰ συσταθεῖ σὲ «πολιτικὴ σχέση» γιατί ἡ βάση του εἶναι ἡ «οἰκογενειακὴ ζωὴ». Ὁ ἴδιος ὅμως εἶχε δηλώσει ὅτι ἡ «ἀγάπη» εἶναι ἡ βάση, ἡ ἀρχή, τὸ πνεῦμα τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Στὸ Stand λοιπὸν ποὺ ἔχει τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ σὰν βάση λείπει ἡ *βάση τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς*; ἡ ἀγάπη σὰν ἀρχὴ πραγματικὴ καὶ ἄρα ἀποτελεσματικὴ καὶ καθοριστικὴ. Ἔχει τὴν ἄχαρη καὶ χωρὶς πνοὴ οἰκογενειακὴ ζωὴ, τὴν *αὐταπάτη τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς*. Στὴν πλήρη της ἀνάπτυξη ἡ ἀρχὴ τῆς *ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας* ἀντιβαίνει στὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκογένειας*. Ἡ *οἰκογενειακὴ ζωὴ* λοιπὸν φτάνει στὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας, στὴ *ζωὴ τῆς ἀγάπης* μέσα ἀπὸ τὴν ἀντίθεση μὲ τὸ Stand τῆς φυσικῆς ἠθικῆς ζωῆς, τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς καὶ μόνο στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν. Τὸ πρῶτο Stand εἶναι μᾶλλον ἡ *βαρβαρότητα* τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἀπέναντι στὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ.

Ἐδῶ βρίσκεται λοιπὸν τὸ *κυριαρχικὸ μεγαλεῖο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας*, τῆς *γαιοκτησίας* ποὺ τόσο μεγάλο κύμα συναισθηματισμοῦ σήκωσε στοὺς καιροὺς μας καὶ γιὰ τὴν ὁποία χύθηκαν τόσα καὶ τόσα κροκοδείλια καὶ ὄλων τῶν χρωμάτων δάκρυα.

Δὲν χρησιμεύει σὲ τίποτε στὸν Χέγκελ νὰ λέει ὅτι τὰ *πρωτοτόκια* εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο μιὰ *ἀπαίτηση τῆς πολιτικῆς* κι ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανοηθεῖ ἡ *πολιτικὴ* του θέση καὶ σημασία. Δὲν τοῦ χρησιμεύει σὲ τίποτε νὰ λέει: «Ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ σταθερότητα τοῦ Stand αὐτοῦ μποροῦν ἀκόμη νὰ ἀντληθοῦν μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ θεσμοῦ τῶν πρωτοτοκίων ποὺ δὲν εἶναι ὅμως εὐκταῖος *παρὰ σὲ μιὰ πολιτικὴ προοπτικὴ*, γιατί γίνεται ἐδῶ μιὰ θυσία γιὰ τὸν *πολιτικὸ στόχο*, νὰ μπορεῖ δηλαδὴ ὁ πρωτότοκος νὰ ζήσει μὲ ἀνεξάρτητο τρόπο.» Ὑπάρχει στὸν Χέγκελ μιὰ κάποια κοσμιότητα ποὺ εἶναι ἡ *εὐπρέπεια τῆς νόησης*. Δὲν θέλει τὸ πρωτοτόκιο καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτό, θέλει νὰ τὸ νομιμοποιήσει καὶ νὰ τὸ καθιερώσει μόνο σὲ σχέση μ' ἕνα ἄλλο, ὄχι σὰν αὐτοσκοπὸ ἀλλὰ ἀντίθετα σὰν καθοριστικότητα ἐνὸς ἄλλου, ὄχι σὰν σκοπὸ ἀλλὰ σὰν μέσο ἐν ὄψει κάποιου σκοποῦ. Στὴν πραγματικότητα ὁ θεσμὸς τῶν πρωτοτοκίων εἶναι μιὰ συνέπεια τῆς *συγκεκριμένης* ἔγγειας ἰδιοκτησίας, ἡ ἀπολίθωση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία (*quand même*) στὸ ἀνώτερο σημεῖο αὐτονόμησης καὶ αὐστηρότητας τῆς ἀνάπτυξής της. Αὐτὸ ποὺ ὁ Χέγκελ παρουσιάζει σὰν τὸν σκοπὸ, σὰν τὸ καθοριστικὸ, σὰν τὴν *prima causa* τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον ἀποτελέσματά του, μιὰ συνέπεια, ἡ ἐξουσία ποὺ ἡ *ἀφηρημένη*

ατομική ιδιοκτησία άσκει πάνω στο πολιτικό Κράτος, ενώ ο Χέγκελ παρουσιάζει τὸ θεσμὸ τῶν πρωτοτοκίων σὰν τὴν ἐξουσία τοῦ πολιτικοῦ Κράτους πάνω στὴν ατομική ιδιοκτησία. Κάνει τὴν αἰτία ἀποτέλεσμα καὶ τὸ ἀποτέλεσμα αἰτία, ὀρίζον τὸ ὀριζόμενο καὶ ὀριζόμενο τὸ ὀρίζον.

Μόνο, ποιό εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ποιός εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ; Ποιά εἶναι ἡ ὑπόστασή του; Τὰ πρωτοτόκια, ὁ ὑπερθετικὸς τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας, ἡ κυρίαρχη ατομική ιδιοκτησία.

Ποιά δύναμη άσκεῖται λοιπὸν ἀπὸ τὸ πολιτικὸ Κράτος πάνω στὴν ατομική ιδιοκτησία μέσω τοῦ θεσμοῦ τῆς μεταβίβασης στὸν πρωτότοκο; Ἀποβλέπει στὸ νὰ ἀπομονώσει τὴν ατομική ιδιοκτησία ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινωνία, νὰ τὴν ὀδηγήσει στὴν πραγμάτωση τῆς ἀφηρημένης αὐτόνομης ὑπαρξῆς τῆς. Τί εἶναι συνακόλουθα ἢ ἰσχύς τοῦ πολιτικοῦ Κράτους πάνω στὴν ατομική ιδιοκτησία; Ἡ ἴδια ἢ ἰσχύς τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας, ἢ οὐσία τῆς προωθημένης στὴν ὑπαρξη. Τί μένει στὸ πολιτικὸ Κράτος σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν οὐσία αὐτή; Ἡ αὐταπάτη ὅτι εἶναι αὐτὸ πὸ καθορίζει ἐνῶ εἶναι αὐτὸ πὸ καθορίζεται. Ἐξουδετερώνει βέβαια τὴ θέληση τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς κοινωνίας μόνο ὅμως γιὰ νὰ δώσει ὑπαρξη στὴ θέληση τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας πὸ δὲν γνωρίζει οὔτε οἰκογένεια οὔτε κοινωνία, καὶ γιὰ νὰ ἀναγνωρίσει τὴν ὑπαρξη αὐτὴ σὰν τὴν ἀνώτερη ὑπαρξη τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, σὰν τὴν ἀνώτερη ὑπαρξη τῆς Ἠθικῆς ζωῆς.

Ἄς δοῦμε τὸν τρόπο πὸ τὰ διάφορα στοιχεῖα ἀναφέρονται καὶ συμπεριφέρονται ἐδῶ στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, τὸ ὀλικὸ Κράτος πὸ ἔχει φτάσει στὴν πραγματικότητα καὶ τὴ συνοχή, τὴ συνείδηση, τὸ πραγματικὸ πολιτικὸ Κράτος, σὲ σύνδεση μὲ τὸν καθορισμὸ καὶ τὴν ἰδεϊκὴ μορφή ἢ τὴ μορφή πὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει, μὲ τὸ λογικὸ καθορισμὸ τῶν στοιχείων.

(Ὁ θεσμὸς τῶν πρωτοτοκίων δὲν εἶναι ὅπως λέει ὁ Χέγκελ «δεσμὰ πὸ ἐπιβάλλονται στὴν ἐλευθερία τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου», εἶναι μᾶλλον ἢ «ἐλευθερία τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου πὸ χειραφετήθηκε ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα κοινωνικὰ καὶ Ἠθικὰ δεσμὰ».) («Ἡ ἀνώτερη πολιτικὴ σύσταση εἶναι ἐδῶ ἢ σύσταση τῆς ἀφηρημένης ατομικῆς ιδιοκτησίας.»)

Πρὶν δοῦμε τὴ σύγκριση αὐτὴ πρέπει νὰ κοιτάξουμε ἀπὸ πῶς κόντὰ ἓνα ἄλλο σημεῖο τῆς παραγράφου αὐτῆς, αὐτὸ ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἢ περιουσία τοῦ Stand τῶν ἀγροτῶν, ἢ ἔγγεια ιδιοκτησία, ἢ ατομική ιδιοκτησία βρίσκεται ἡ ἀρχὴ στὸ θεσμὸ τῶν πρωτοτοκίων «διασφαλισμένη, ἀκόμη κι ἀπέναντι στὴν ἴδια τῆς τὴν αὐθαιρεσία, μὲ τὴν ἀποστέρηση ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Stand αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος πὸ ἔχουν οἱ ἄλλοι πολῖτες νὰ διαθέτουν ἐλεύθερα ὀλόκληρη τὴν ιδιοκτησία τσυς».

Μιλῆσαμε ἤδη γιὰ τὸν τρόπο πὸ κόβονται τὰ κοινωνικὰ νεῦρα

της ατομικής ιδιοκτησίας μέσω του «άναπαλλοτριώτου» της έγγειας ιδιοκτησίας. Ἡ ατομική ιδιοκτησία (ή έγγεια ιδιοκτησία) διασφαλίζεται ἀπέναντι στην ἴδια τὴν αὐθαιρεσία τοῦ ιδιοκτήτη, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σφαίρα τῆς αὐθαιρεσίας του ἀντιστρέφεται ξαφνικὰ ἀπὸ μιὰ καθολικὰ ἀνθρώπινη αὐτόβουλη ἐνέργεια στὴν εἰδικὴ αὐθαιρεσία τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας, ὅτι ἡ ατομικὴ ιδιοκτησία ἔγινε ὑποκείμενο τῆς θέλησης, ὅτι ἡ θέληση δὲν εἶναι πιά παρὰ τὸ κατηγόρημα τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας. Ἡ ατομικὴ ιδιοκτησία δὲν εἶναι πιά ἓνα συγκεκριμένο ἀντικείμενο τῆς αὐθαιρεσίας· ἀντίθετα ἡ αὐθαιρεσία εἶναι τὸ συγκεκριμένο κατηγόρημα τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας. Ἄς συγκρίνουμε ὁμῶς αὐτὸ πού ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ λέει μέσα στὰ πλαίσια τῆς σφαίρας τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου:

§ 65. «Μπορῶ νὰ ἀπαλλοτριώσω τὴν ιδιοκτησία μου δεδομένου ὅτι εἶναι δική μου μόνο στὸ βαθμὸ πού θέτω σ' αὐτὴ τὴ θέλησή μου [...] μόνο στὸ βαθμὸ ὅμως πού τὸ Πράγμα εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του ἐξωτερικό.»

§ 66. «Εἶναι λοιπὸν ἀναπαλλοτρίωτα τὰ ἀγαθὰ ἢ μᾶλλον οἱ ὑποστασιακοὶ καθορισμοὶ — ὅπως καὶ ἀπαράγραπτο τὸ δικαίωμα πού ἀναφέρεται σὲ αὐτά — πού συνιστοῦν τὴν προσωπικότητά μου σ' ὅ,τι πιὸ καθαρὰ δικό της ἔχει καὶ τὴν καθολικὴ οὐσία τῆς αὐτοσυνείδησής μου: π.χ. ἡ ατομικότητά μου γενικά, ἡ ἐλευθερία τῆς θέλησής μου, ἡ Ἠθικὴ μου ζωὴ, ἡ θρησκεία μου, στὴν καθολικότητά τους.»

Στὸ θεσμὸ λοιπὸν τῶν πρωτοτοκίων ἡ έγγεια ιδιοκτησία, ἡ ἀκριβῆς ατομικὴ ιδιοκτησία γίνεται ἀναπαλλοτρίωτο ἀγαθὸ, συνεπῶς ἓνας ὑποστασιακὸς καθορισμὸς πού συνιστᾷ τὴν προσωπικότητα «σ' ὅτι τὸ πιὸ καθαρὰ δικό της ἔχει, τὴν καθολικὴ οὐσία τῆς αὐτοσυνείδησης», τὴν «προσωπικότητά του γενικά, τὴν ἐλευθερία τῆς θέλησής του, τὴν Ἠθικὴ του, τὴ θρησκεία του στὴν καθολικότητά τους». Εἶναι λοιπὸν τὸ ἴδιο συνεπὲς νὰ ποῦμε ὅτι ἂν ἡ ατομικὴ ιδιοκτησία, ἡ έγγεια ιδιοκτησία εἶναι ἀναπαλλοτρίωτες, ἡ ἐλευθερία τῆς θέλησης στὴν καθολικότητά της (πού συνεπάγεται καὶ τὴν ἐλεύθερη διάθεση ἑνὸς ἐξωτερικοῦ πράγματος ὅπως ἡ έγγεια ιδιοκτησία) καὶ ἡ Ἠθικὴ ζωὴ (καὶ ἄρα ἡ ἀγάπη σὰν πραγματικὸ πνεῦμα τῆς οἰκογένειας καὶ συνεπῶς πραγματικὸς νόμος της) εἶναι ἀπαλλοτριώσιμα. Τὸ «ἀναπαλλοτρίωτο» τῆς ατομικῆς ιδιοκτησίας εἶναι ταυτόσημο τὸ «ἀναπαλλοτρίωτο» τῆς ἐλευθερίας τῆς θέλησης καὶ τῆς Ἠθικῆς ζωῆς στὴν καθολικότητά τους. Δὲν ἐξαρτᾶται ἐδῶ πιά ἡ ιδιοκτησία ἀπὸ τὴ «θέληση πού θέτω» ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ θέλησή μου ἐδράζεται στὴν ιδιοκτησία. Δὲν κατέχει ἐδῶ ἡ θέλησή μου ἀλλὰ ἀντίθετα κατέχεται. Ἐκεῖνο πού γαργαλάει ρομαντικὰ στὴν περίπτωσή τοῦ θεσμοῦ τῶν πρωτοτοκίων εἶναι ὅτι ἀκριβῶς ἐδῶ ἡ ατομικὴ ιδιοκτησία, ἄρα ἡ ατομικὴ αὐθαιρεσία στὴν πιὸ ἀφη-

ρημένη της μορφή, ή *τέλεια περιορισμένη* και μη-ήθικη θέληση, ή ωμή θέληση εμφανίζεται σαν ή ύψιστη σύνθεση του πολιτικού Κράτους, ή ανώτερη μορφή εκχώρησης της αυθαιρεσίας, σαν ή σκληρότερη, ή πιο ακριβή μάχη με την *άνθρώπινη αδυναμία*, γιατί εδώ σαν *άνθρώπινη* αδυναμία εμφανίζεται ο *έξανθρωπισμός*, ή *άνθρωποποίηση* της ατομικής ιδιοκτησίας. Ο θεσμός των πρωτοτοκίων είναι ή ατομική ιδιοκτησία που έχει γίνει ή ίδια αυτή θρησκεία, ή ατομική ιδιοκτησία χαμένη στον έαυτό της, απορροφημένη στην αγαλλίαση της αυτονομίας της και του κυριαρχικού της δικαιώματος. "Όπως και ο θεσμός αυτός έχει αποτραβηχτεί από την άμεση αλλοτρίωση το ίδιο συμβαίνει και με το *συμβόλαιο*. Ο Χέγκελ παρουσιάζει το πέρασμα από την ιδιοκτησία στο *συμβόλαιο* με τον ακόλουθο τρόπο:

§ 71 « Η εμπειρική ύπαρξη, σαν Είναι καθορισμένο, είναι ουσιαστικά Είναι-γιά-κάτι-άλλο [...] ή ιδιοκτησία, από την άποψη της ύπαρξής της σαν έξωτερικό Πράγμα, είναι-γιά-άλλες έξωτερικότητες και σε συνάρτηση με την φυσική αναγκαιότητα και ένδεχομενικότητα. Αλλά, σαν εμπειρική ύπαρξη της θέλησης, ή ύπαρξή της για τον άλλο είναι ύπαρξη *για τη θέληση* ενός άλλου. Η σχέση αυτή θέλησης και θέλησης είναι το πραγματικό εκείνο έδαφος όπου ή έλευθερία έχει ύπαρξη. Η διαμεσοποίηση τούτη: να έχω ιδιοκτησία όχι πια μόνο μέσω της παρέμβασης ενός Πράγματος και της υποκειμενικής μου θέλησης, αλλά αντίθετα με την παρέμβαση μιας άλλης θέλησης και σε μιὰ θέληση κοινή, αποτελεί τή σφαίρα του *συμβολαίου*.»

(Στο θεσμό των πρωτοτοκίων, γίνεται πολιτικός νόμος ή ύπαρξη ιδιοκτησίας όχι σε *μιὰ* θέληση *κοινή*, αλλά αντίθετα «με την παρέμβαση ενός Πράγματος και της υποκειμενικής μου θέλησης».) Ένώ εδώ, στο ιδιωτικό δίκαιο, ο Χέγκελ έρμηνεύει την αλλοτριωσιμότητα και την εξάρτηση της ατομικής ιδιοκτησίας από μιὰ *κοινή* θέληση σαν τον *γνήσιο ιδεαλισμό* του, αντίθετα στο δημόσιο δίκαιο προβάλλει τή φανταστική κυριαρχία μιὰς ανεξάρτητης ιδιοκτησίας, σε αντίθεση με την «αστάθεια της επαγγελματικής δραστηριότητας, το πάθος του κέρδους, την ποικιλομορφία της ιδιοκτησίας, την εξάρτηση από το δημόσιο ταμείο». Ωραίο Κράτος που δεν μπορεί ούτε να άνεχτεί τον ιδεαλισμό του ιδιωτικού δικαίου! Ωραία φιλοσοφία του δικαίου, όπου ή αυτονομία της ατομικής ιδιοκτησίας έχει στο ιδιωτικό δίκαιο μιὰ άλλη σημασία από ό,τι στο δημόσιο δίκαιο!

Μπροστά στην *αμάθεια* και την *ηλιθιότητα* της ανεξάρτητης ατομικής ιδιοκτησίας, ή ανασφάλεια της επαγγελματικής δραστηριότητας είναι έλεγειακή, το πάθος του κέρδους δραματικό, ή αστάθεια της κατοχής αυστηρό (τραγικό) πεπρωμένο, ή εξάρτηση από το δημόσιο ταμείο Ηθικό χαρακτηριστικό. Κοντολογής, σ' όλες αυτές τις

ιδιότητες, ή *άνθρωπινη καρδιά* χτυπά μέσω της ιδιοκτησίας: είναι ή εξάρτηση του ανθρώπου από τον άνθρωπο. "Ό,τι κι αν συμβαίνει με την εξάρτηση αυτή, είναι *άνθρωπινη* μπρός στο σκλάβο που νομίζει τον εαυτό του ελεύθερο επειδή ή σφαίρα που τον περιορίζει δεν είναι ή κοινωνία αλλά ό *σβώλος γής*. Η ελευθερία της θέλησης αυτής είναι τό *άδειασμα* της από κάθε περιεχόμενο εκτός από αυτό της *ατομικής ιδιοκτησίας*.

Τό νά όρίζεις τά τερατουργήματα όπως ό θεσμός τών πρωτοτοκίων σαν προσδιορισμό του ιδιωτικού δικαίου από τό πολιτικό Κράτος είναι έντελώς αναπόφευκτο όταν έρμηνεύεις μιá παλιά κοσμοαντίληψη από την όπτική μιáς καινούργιας, όταν δίνεις σ' ένα πράγμα, έδω στην άτομική ιδιοκτησία, μιá διπλή σημασία: άλλη σημασία στο δικαστήριο του άφηρημένου δικαίου και άλλη, αντίθετη, στον ούρανό του πολιτικού Κράτους.

"Ας έλθουμε στη σύγκριση που αναγγέλθηκε πιό πάνω.

Η § 257 λέει:

«Τό Κράτος είναι ή πραγματικότητα της 'Ηθικής 'Ιδέας, τό 'Ηθικό πνεύμα σαν *έκδηλη*, διαυγής, ύποστασιακή θέληση... Έχει την άμεσή του ύπαρξη σ' *ήθη και την παράδοση*, την έμμεσή του ύπαρξη στην αυτοσυνείδηση του άτομου... έτσι ώστε ή αυτοσυνείδηση αυτή, μέσω της πνευματικής διάθεσης, έχει την *ύποστασιακή ελευθερία* της σ' αυτό, σαν ούσία της, σκοπό και προϊόν της δραστηριότητάς της.»

Η § 268 λέει:

« Η *πολιτική* συγκατάθεση, ό *πατριωτισμός* γενικά είναι σαν μιá βεβαιότητα βασισμένη στην αλήθεια (...) και θέληση που έγινε *συνήθεια*: αυτά δεν μπορούν νά είναι παρά άποτέλεσμα τών θεσμών που υπάρχουν στο Κράτος, με την έννοια ότι σ' αυτούς είναι *πραγματικά* παρών ό λόγος και εφαρμόζεται με τή σύμφωνη μ' αυτούς συμπεριφορά. Η συγκατάθεση τούτη είναι κυρίως ή *έμπιστοσύνη* (που μπορεί νά γίνει μιá περισσότερο ή λιγότερο βαθειά κατανόηση): ή συνείδηση ότι τό ύποστασιακό και επί μέρους συμφέρον μου διαφυλάσσεται και περιέχεται στο συμφέρον και στο σκοπό ένός άλλου (έδω του Κράτους) στη σχέση που διατηρεί με μένα σαν επί μέρους όν, πράγμα που έχει ως άποτέλεσμα, με άμεσο τρόπο, νά μήν είναι αυτό κάτι άλλο για μένα και έγώ νά συμπεριφέρομαι ελεύθερα έχοντας αυτή τή συνείδηση.»

Η *πραγματικότητα* της 'Ηθικής ιδέας έμφανίζεται έδω σαν ή *θρησκεία της ατομικής ιδιοκτησίας* (επειδή ή άτομική ιδιοκτησία στο θεσμό τών πρωτοτοκίων αναφέρεται στον εαυτό της με θρησκευτικό τρόπο, συμβαίνει στην εποχή μας ή θρησκεία νά έχει γίνει ούτε λίγο ούτε πολύ μιá ιδιότητα ένύπαρκτη στην έγγεια ιδιοκτησία και όλα τά

κείμενα περί τοῦ δικαίου τῶν πρωτοτόκων νὰ εἶναι γεμάτα θρησκευτική χροιά. Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ ἀνώτερη πνευματική μορφή τῆς κτηνωδίας αὐτῆς). Ἡ «ἐκδηλη, διαυγής, ὑποστασιακή θέληση» μετατρέπεται σὲ μιὰ θέληση σκοτεινὴ πού προσκρούει στὸ σβῶλο γῆς, μιὰ θέληση πού ἔχει μεθύσει ἀπὸ τὸ ἀδιαπέραστο τοῦ στοιχείου πού τὴ στηρίζει. Ἡ «βασισμένη στὴν ἀλήθεια βεβαιότητα», ἡ «πολιτικὴ συγκατάθεση», εἶναι ἡ βεβαιότητα πού ἐδράζεται στὸ «ἴδιο τῆς τὸ ἔδαφος» (κυριολεκτικά). Ἡ πολιτικὴ θέληση πού «ἔγινε συνήθεια» δὲν εἶναι πιά μόνο «ἀποτέλεσμα» κλπ. ἀλλὰ θεσμὸς πού ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἡ πολιτικὴ συγκατάθεση δὲν εἶναι πιά ἡ «ἐμπιστοσύνη»: εἶναι ἀντίθετα τὸ ὅτι ἐμπιστεύομαι στὴν ἰδέα, στὴν ἐπίγνωση ὅτι τὸ ὑποστασιακὸ καὶ ἐπὶ μέρους συμφέρον μου δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ συμφέρον καὶ τὸ σκοπὸ ἐνὸς ἄλλου (ἐδῶ τοῦ Κράτους) στὴ σχέση του μὲ μένα σὰν «ἐπὶ μέρους ἄτομο». Εἶναι ἡ ἐπίγνωση τῆς ἐλευθερίας μου ἀπέναντι στὸ Κράτος.

Ἡ «διαφύλαξη τοῦ καθολικοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους», κλπ. ἦταν (§ 289) ὁ στόχος τῆς «κυβερνητικῆς ἐξουσίας». Σ' αὐτὴ βρίσκεται «ἡ ἀνεπτυγμένη κατανόηση καὶ ἡ συνείδηση τοῦ Δικαίου πού κατέχει ἡ μάζα τοῦ λαοῦ» (§ 297). Κάνει «τὰ Stände περιττά», γιατί «μποροῦν χωρὶς Stände νὰ κάνουν τὸ καλύτερο ὅπως ὀφείλουν νὰ τὸ κάνουν στὶς συνελύσεις τῶν Stände» (§ 301 Παρατήρηση). Τὸ «καθολικὸ Stand πού ἀφιερώνεται ἀμεσότερα στὴν ὑπηρεσία τῆς κυβέρνησης ἔχει σὰν ἄμεσο προσδιορισμὸ τὸ καθολικὸ σὰν στόχο τῆς οὐσιαστικῆς του δραστηριότητος» (§ 303).

Καὶ πῶς τώρα ἐμφανίζεται τὸ καθολικὸ Stand, ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία; «Σὰν ἐξάρτημα οὐσιαστικὰ τοῦ Κράτους», σὰν περιουσία «ἐξαρτώμενη ἀπὸ τὴν εὐνοία τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας». Ἐγινε ὁ ἴδιος μετασχηματισμὸς καὶ στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, πού πρὶν ἔφτασε στὴν ἠθικὴ τῆς ζωῆς στὴ συντεχνιακὴ μορφή. Εἶναι μιὰ περιουσία πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ «τὴν ἀστάθεια τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος, κλπ.» καὶ τὴν «εὐνοία τοῦ πλήθους».

Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ ὑποτιθέμενη εἰδικὴ ποιότητα τοῦ καρπωτῆ τῶν πρωτοτοκίων; Καὶ σὲ τί λοιπὸν μπορεῖ γενικὰ νὰ συνίσταται ἡ ἠθικὴ ποιότητα μιᾶς ἀναπαλλοτρίωτης περιουσίας; Στὸ ἀδιάφθορο. Τὸ ἀδιάφθορο ἐκδηλώνεται σὰν ἡ ὑψιστὴ πολιτικὴ ἀρετὴ, ἀφηρημένη ἀρετὴ. Μ' αὐτὴ τὴν ιδιότητα εἶναι κάτι τόσο ξέχωρο στὸ Κράτος πού συγκρότησε ὁ Χέγκελ, πού ὑποχρεωτικὰ πρέπει νὰ συσταθεῖ σὰν μιὰ ἐπὶ μέρους πολιτικὴ ἐξουσία: γίνεται ἀντιληπτὸ ἀκριβῶς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὅτι δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, ὅτι δὲν εἶναι ὁ κανόνας ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ ἐξαίρεση καὶ ὅτι σὰν τέτοια συγκροτεῖται. Ἀγοράζονται οἱ πρωτοτοκιοῦχοι μέσω τῆς ἀνεξάρτητης ιδιοκτησίας τους γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὸ δεκασμὸ. Ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴν

Ἰδέα, ἡ *ἐξάρτηση* ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ ἡ αἴσθησις αὐτῆς τῆς ἐξάρτησης θεωροῦνται σὰν ἡ ὑψιστὴ πολιτικὴ ἐλευθερία (ἡ ἐξάρτηση αὐτὴ εἶναι πραγματικὰ τὸ συναίσθημα τοῦ ἰδιώτη σὰν ἀφηρημένου, ἐξαρτημένου προσώπου, κι αὐτὸς δὲν νοιώθει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσει *ἀνεξάρτητα* παρὰ σὰν πολίτης τοῦ Κράτους) ἐδῶ ἀντίθετα οἰκοδομεῖται τὸ *ἀνεξάρτητο* ἀτομικὸ πρόσωπο. «Ἡ περιουσία του εἶναι (ἔτσι) ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν περιουσία τοῦ Κράτους ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀστάθεια τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος», κλπ. Τοῦ ἀντιπαράκειται «τὸ Stand τῶν ἐπαγγελματιῶν ὡς Stand ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ τὸ καθολικὸ Stand ὡς οὐσιαστικὰ ἐξαρτημένο ἀπὸ τὸ Κράτος». Ὑπάρχει λοιπὸν ἐδῶ *ἀνεξαρτησία* ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τὴν κοινωνία-τῶν-ἰδιωτῶν καὶ ἡ ἀφαίρεσις τούτῃ τῶν δύο, ἡ πραγματοποιημένη αὐτὴ ἀφαίρεσις, πὺ εἶναι *realiter* ἢ πιὸ τετριμμένη *ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ γῆ*, συνιστᾷ στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία τὴ διαμεσοποίησι καὶ τὴν ἐνότητα τῶν δύο. Ἡ *ἀνεξάρτητη ἀτομικὴ περιουσία*, δηλαδὴ ἡ ἀφηρημένη ἀτομικὴ περιουσία καὶ τὸ *ἀτομικὸ πρόσωπο* πὺ τῆς ἀντιστοιχεῖ εἶναι ἡ ἀνώτερη κατασκευὴ τοῦ πολιτικοῦ Κράτους. Ἡ πολιτικὴ «ἀνεξαρτησία» συγκροτεῖται σὰν «ἀνεξάρτητη ἀτομικὴ ἰδιοκτησία» καὶ «πρόσωπο τῆς ἀνεξάρτητης αὐτῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας». Θὰ δοῦμε σὲ λίγο τί συμβαίνει *re vera* μὲ τὴν «ἀνεξαρτησία» καὶ τὸ «ἀδιάφθορο» καὶ τὸ νόημα τοῦ Κράτους πὺ συνεπάγονται.

Τὸ ὅτι τὰ *πρωτοτόκια* εἶναι *κληρονομικὸ ἀγαθόν*, νὰ κάτι πὺ ἀπὸ μόνου του εἶναι ἄρκετὰ εὐγλωττο. Θὰ τὸ δοῦμε ἀργότερα ἀπὸ πιὸ κοντά. Τὸ ὅτι ὁ πρωτοτοκιοῦχος εἶναι ὁ *πρωτότοκος*, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Χέγκελ στὴν Προσθήκη εἶναι κάτι καθαρὰ ἱστορικοῦ χαρακτήρα.

§ 307. «Βέβαια, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ δικαίωμα τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ ὑποστασιακοῦ Stand στηρίζεται ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος στὴ φυσικὴ ἀρχὴ τῆς οἰκογένειας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὅμως ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἀλλοιώνεται ἀπὸ σκληρὰς θυσίαις πὺ γίνονται γιὰ τὸν *πολιτικὸ σκοπὸ*. Ἔτσι τὸ Stand αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὰ προορισμένο γιὰ μιὰ δραστηριότητα σύμφωνη μὲ τὸ σκοπὸ αὐτὸ καὶ συνεπῶς εἶναι προσανατολισμένο πρὸς τὴ δραστηριότητα αὐτὴ ἀπὸ τὴ *γέννησι* χωρὶς νὰ παρεμβαίνει ἡ ἐνδεχομενικότητα μιᾶς ἐκλογῆς.»

Ὁ Χέγκελ δὲν ἀνέπτυξε γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ ὑποστασιακοῦ Stand στηρίζεται στὴ *φυσικὴ ἀρχὴ* τῆς οἰκογένειας, ἐκτὸς ἂν ἐννοεῖ μ' αὐτὸ ὅτι ἡ ἔγγεια ἰδιοκτησία ὑπάρχει σὰν *κληρονομικὸ ἀγαθόν*. Δὲν ἀναπτύσσεται ἐδῶ ἕνα δικαίωμα τοῦ Stand αὐτοῦ μὲ τὴν πολιτικὴ ἐννοια, ἀλλὰ μόνου τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα τοῦ πρωτότοκου πάνου στὴν ἔγγεια ἰδιοκτησία. Ἡ ἀρχὴ ὅμως «αὐτὴ» τῆς οἰκογένειας, «ἀλλοιώνεται ἀπὸ σκληρὰς θυσίαις πὺ γίνονται γιὰ τὸν πολιτικὸ σκοπὸ». Ὅπως δὴποτε εἶδαμε πῶς πραγματικὰ «ἀλλοιώνεται ἡ φυσικὴ ἀρχὴ

τῆς οἰκογένειας», πράγμα πού ὅμως, κατὰ κανένα τρόπο, δὲν εἶναι «σκληρὴ θυσία πού γίνεται γιὰ τὸν πολιτικὸ σκοπὸ» ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι ἡ πραγματοποιημένη ἀφαίρεση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἐκείνη περισσότερο, μὲ τὴν ἀλλοίωση αὐτῆ τῆς φυσικῆς ἀρχῆς τῆς οἰκογένειας ἀλλοιώνεται ταυτόχρονα καὶ ὁ πολιτικὸς σκοπός, ἔτσι ὥστε «τὸ Stand αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὰ προορισμένο γιὰ μιὰ δραστηριότητα σύμφωνη μὲ τὸ σκοπὸ αὐτό» — μέσω τῆς αὐτόνομης ὑπαρξῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας; — «καὶ συνεπῶς εἶναι προσανατολισμένο πρὸς τὴν δραστηριότητα αὐτὴ ἀπὸ τὴ γέννηση χωρὶς νὰ παρεμβαίνει ἡ ἐνδεχομενικότητα μιᾶς ἐκλογῆς».

Ἐδῶ κατὰ συνέπεια ἡ *συμμετοχὴ στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία* εἶναι ἔμφροτο δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐδῶ ἔχουμε *γεννημένους-νομοθέτες*, τὴν *γεννημένη-διαμεσοποίησιν τοῦ πολιτικοῦ Κράτους πρὸς τὸν ἑαυτὸ του*. Ἐχουν πολὺ διακωμωδηθεῖ καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν πρωτοτοκιοῦχων τὰ *δικαιώματα μὲ τὰ ὁποῖα γεννιοῦνται οἱ ἄνθρωποι*. Μὰ δὲν εἶναι πολὺ πιὸ κωμικὸ τὸ ὅτι τὸ ἀνώτερο ἀξίωμα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας παραχωρεῖται σὲ μιὰ ξέχωρη ἀνθρώπινη ράτσα. Δὲν ὑπάρχει πιὸ γελοῖο πράγμα ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Χέγκελ ἀντιπαραθέτει τὴ λειτουργία τοῦ νομοθέτη, τοῦ ἐκπρόσωπου τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴ «γέννα» στὴν «ἐνδεχομενικότητα τῆς ἐκλογῆς». Λὲς καὶ ἡ ἐκλογὴ, τὸ συνειδητὸ προϊόν τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς κοινῆς καὶ τῶν πολιτῶν, δὲν κρατᾷ μὲ τὸν πολιτικὸ σκοπὸ μιᾶ ἀναγκαῖα σύνδεση ἐντελῶς ἄλλου χαρακτήρα ἀπὸ τὸ φυσικὸ τυχαῖο τῆς γέννας. Παντοῦ ὁ Χέγκελ πέφτει ἀπὸ τὸν πολιτικὸ του σπิริτουαλισμὸ στὸν χοντροκομμένο ὕλισμὸ. Στὶς κορυφῆς τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, παντοῦ ἡ γέννα εἶναι ἐκεῖνη πού κάνει συγκεκριμένα ἄτομα ἐνσαρκώσεις τῶν ὑψιστῶν πολιτικῶν στόχων. Οἱ ὑψηλότερες δραστηριότητες τοῦ Κράτους ἀντιστοιχοῦν στὰ ἄτομα ἀπὸ τὴ γέννα τους, ὅπως τὸ ζῶο κρατᾷ ἀπὸ τὴ γέννα του τὴ θέση του, τὰ χαρακτηριστικὰ του, τὸν τρόπο ζωῆς του, ὅλα αὐτὰ μὲ ἄμεσο τρόπο. Τὸ Κράτος στὰ ἀνώτερα του λειτουργήματα ἀποκτᾷ μιὰ ζωώδη πραγματικότητα. Ἡ φύση ἐκδικεῖται τὸν Χέγκελ γιὰ τὴν περιφρόνησιν πού τῆς ἔδειξε. Ἄν ἡ ὕλη θεωρήθηκε σὰν ἕνα τίποτε δι' ἑαυτὴ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη θέλησιν, ἡ ἀνθρώπινη θέλησιν ἔδω δὲν διατηρεῖ πιά τίποτε δι' ἑαυτὴ ἔξω ἀπὸ τὴν ὕλη.

Ἡ *κίβδηλη ταυτότητα*, ἡ *ἀποσπασματικὴ ταυτότητα*, ἡ *σποραδικὴ ταυτότητα* φύσης καὶ πνεύματος, σώματος καὶ ψυχῆς ἐμφανίζεται σὰν *ἐνσάρκωση*. Δεδομένου ὅτι ἡ γέννησιν δὲν δίνει στὸν ἄνθρωπο παρὰ τὴν *ἀτομικὴ ἐμπειρικὴ ὑπαρξιν* καὶ δὲν τὸν τοποθετεῖ κατ' ἀρχὴν παρὰ σὰν *φυσικὸ ἄτομο*, ἐνῶ οἱ πολιτικοὶ προσδιορισμοί, ὅπως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία κλπ., εἶναι *κοινωνικὰ προϊόντα*, γεννήματα τῆς κοινῆς καὶ ὄχι τῶν γενεῶν τοῦ φυσικοῦ ἀτόμου, αὐτὸ πού κάνει τὴ *χτυπητὴ ἐντύπωση*, τὸ *θαῦμα* εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἄμεση ταυτότητα, ἡ μὴ διαμεσοποιημένη ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὴ *γένεσιν τοῦ ἀτόμου* καὶ στὸ ἄτομο θε-

ωρούμενο σάν *έξατομίκευση μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνικῆς θέσης*, σάν λειτουργήμα, κλπ. Στο σύστημα τοῦτο ἡ φύση *φτιάχνει* ἄμεσα βασιλιάδες, φτιάχνει ἄμεσα pairs, κλπ., ὅπως φτιάχνει μάτια καί μύτη. Αὐτό πού ἐκπλήσσει, εἶναι νά ἀντιμετωπίζουμε σάν ἄμεσο προϊόν τοῦ φυσικοῦ εἶδους κάτι πού ἀπλά καί μόνο εἶναι τὸ προϊόν τοῦ αὐτοσυνειδήτου εἶδους. "Ἄνθρωπος εἶμαι ἀπὸ τὴ γέννα μου, χωρίς τὴ συναίνεση τῆς κοινωνίας· ἄρχοντας ἢ βασιλιάς γίνομαι ἀπὸ τὴ γενικὴ συναίνεση. Μόνο ἡ συναίνεση κάνει τὴ γέννηση τοῦ τάδε ἀνθρώπου γέννηση βασιλιά. "Ἄν, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἄλλους προσδιορισμούς, ἡ γέννηση δίνει ἄμεσα στὸν ἄνθρωπο μιὰ θέση, τότε τὸ *σῶμα του* εἶναι ἐκεῖνο πού τὸν κάνει νά εἶναι *αὐτός*, ὁ *συγκεκριμένος* Ἄξιωματοῦχος τῆς Κοινωνίας. Τὸ *σῶμα* του εἶναι τὸ *κοινωνικό* του δικαίωμα. Στο σύστημα αὐτό, ἡ *σωματικὴ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου* ἢ ἡ *ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπινου σώματος* (πράγμα πού, σύμφωνα μὲ τὴν προηγούμενη ἀνάπτυξη, μπορεῖ νά διατυπωθεῖ ἔτσι: ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ βιολογικο-φυσικοῦ στοιχείου τοῦ Κράτους) ἐμφανίζεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο: συγκεκριμένες ἀξίες πού εἶναι καὶ οἱ ὑψηλότερες κοινωνικὲς ἀξίες ἀνήκουν σὲ ὀρισμένα σώματα προορισμένα γι' αὐτὲς ἀπὸ τὴ γέννα τους. Τέτοιες εἶναι στὴν ἀριστοκρατία φυσικὰ ἢ ἀλαζονεῖα τοῦ αἵματος, τῆς καταγωγῆς, ἢ *βιογραφία* δηλαδὴ *τοῦ σώματός της*· στὴν *ἐραλδικὴ* ἢ ζωδολογικὴ αὐτὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων βρίσκει τὴν ἐπιστήμη πού τῆς ταιριάζει. Τὸ μυστικὸ τῆς ἀριστοκρατίας εἶναι ἡ *ζωολογία*.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ κληρονομικὰ πρωτοτόκια, πρέπει νά προσέξουμε δύο σημεῖα:

1. Αὐτὸ πού παραμένει εἶναι τὸ *κληρονομικὸ ἀγαθό*, ἢ *ἔγγεια ἰδιοκτησία*. Εἶναι αὐτὸ πού διατηρεῖται στὴ σχέση: ἡ *ὑπόσταση*. Ὁ πρωτότοκος, ὁ κάτοχος δὲν εἶναι στὴν οὐσία παρὰ *συμβεβηκός*. Ἡ γαιοκατοχὴ ἀνθρωπομορφοποιεῖται στίς διάφορες γραμμὲς διαδοχῆς. Ἡ γαιοκατοχὴ κληρονομᾷ πάντοτε, γιὰ νά τὸ ποῦμε ἔτσι, τὸν πρωτότοκο τοῦ οἴκου σάν κατηγορούμενο προσκολλημένο στὸν οἶκο. Κάθε πρωτότοκος στὴ σειρὰ τῶν γαιοκατόχων εἶναι τὸ τμήμα τῆς κληρονομιάς, ἢ *ἰδιοκτησία* τῆς ἀναπαλλοτρίωτης γαιοκατοχῆς, ἢ προκαθορισμένη ὑπόσταση τῆς θέλησῆς της καὶ τῆς δραστηριότητάς της. Τὸ Πράγμα εἶναι τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ κατηγορούμενο ὁ ἄνθρωπος. Ἡ θέληση γίνεται ἰδιοκτησία τῆς ἰδιοκτησίας.

2. Ἡ *πολιτικὴ ιδιότητα* τοῦ πρωτότοκου εἶναι ἡ πολιτικὴ ιδιότητα τοῦ κληρονομικοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, πολιτικὴ ιδιότητα ἐνύπαρκτη στὸ κληρονομικὸ αὐτὸ ἀγαθό. Ἡ πολιτικὴ ιδιότητα ἐκδηλώνεται λοιπὸν ἐδῶ καὶ σάν ἰδιοκτησία τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας, σάν ιδιότητα πού συναγεται ἄμεσα ἀπὸ τὴ γῆ μὲ τὴν καθαρὰ φυσικὴ τῆς ἔννοια.

Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πρῶτο σημεῖο, βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πρωτότοκος εἶναι ὁ *δοῦλος* τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας καὶ ὅτι, οἱ *δοῦλοι*

πού του ἀνήκουν, ἀπλὰ καὶ μόνο ἐκπροσωποῦν τὴν *πρακτικὴ* συνέπεια τῆς *θεωρητικῆς* σχέσης πού ἔχει αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ τὴν ἰδιοκτησία αὐτή. Ἡ βαθύτητα τῆς τευτονικῆς ὑποκειμενικότητας ἐκδηλώνεται παντοῦ σὰν πρωτογονισμὸς μιᾶς ἀντικειμενικότητας στερημένης πνεύματος.

Πρέπει νὰ ἀναλύσουμε ἐπίσης τὴ σχέση 1. *ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας* καὶ *κληρονομιάς*, 2. *ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας*, κληρονομιάς καὶ τοῦ προνομίου πού ἀπορρέει ἀπὸ αὐτὴ γιὰ μερικές σειρές διαδοχῆς νὰ συμμετέχουν στὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, 3. *τὴν πραγματικὴ ἱστορικὴ σχέση*, δηλαδή τὴν *τευτονικὴ* σχέση.

Εἶδαμε ὅτι τὰ πρωτοτόκια εἶναι ἡ ἀφαίρεση τῆς «*ἀνεξάρτητης ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας*». Προστίθεται καὶ μιὰ δευτέρη συνέπεια. Στὸ πολιτικὸ Κράτος τοῦ ὁποίου μέχρι ἐδῶ παρακολοθησαμε τὴ συγκρότηση, ἡ *ἀνεξαρτησία*, ἡ *αὐτονομία* εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, πράγμα πού στὴν αἰχμὴ του ἐκδηλώνεται σὰν *ἀναπαλλοτρίωτη ἔργεια κατοχῆ*. Ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία δὲν ἀπορρέει λοιπὸν ἀπὸ τὸ πολιτικὸ Κράτος *ex proprio sine*, δὲν εἶναι δῶρο πού κάνει τὸ πολιτικὸ Κράτος στὰ μέλη του, δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα πού τὸ ἐμψυχώνει. Τὰ μέλη τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, ἀντίθετα, παίρνουν τὴν ἀνεξαρτησία τους ἀπὸ μιὰ οὐσία πού δὲν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, ἀπὸ μιὰ οὐσία τοῦ ἀφηρημένου ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη *ἀτομικὴ ἰδιοκτησία*. Ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία εἶναι ἓνα συμβεβηκὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὄχι ἡ οὐσία τοῦ πολιτικοῦ Κράτους. Ὅπως εἶδαμε, τὸ πολιτικὸ Κράτος (καὶ ἡ νομοθετικὴ τοῦ ἐξουσία) εἶναι τὸ φανερωμένο μυστήριον τῆς ἀθένητης *ἀξίας καὶ οὐσίας* τῶν Στιγμῶν τοῦ Κράτους. Ἡ σημασία πού ἔχει στὸ πολιτικὸ Κράτος ἡ *ἀτομικὴ ἰδιοκτησία* εἶναι ἡ *οὐσιαστικὴ σημασία* τῆς, ἡ *πραγματικὴ σημασία* τῆς. Ἡ σημασία πού ἡ *διαφορὰ κοινωνικῆς κατηγορίας* ἔχει στὸ πολιτικὸ Κράτος εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ σημασία τῆς διαφορᾶς αὐτῆς. Παρόμοια ἡ *οὐσία* τῆς ἰσχύος τοῦ ἡγεμόνα καὶ τῆς κυβέρνησης φαίνεται στὴ «*νομοθετικὴ ἐξουσία*». Ἐδῶ, στὴ σφαῖρα τοῦ πολιτικοῦ Κράτους οἱ ἐπὶ μέρους Στιγμὲς τοῦ Κράτους ἀναφέρονται σ' αὐτὲς τὶς ἴδιες σὰν πρὸς τὴν *οὐσία τοῦ εἶδους*, τὴν εἰδητικὴ οὐσία· τὸ πολιτικὸ Κράτος εἶναι πραγματικὰ ἡ σφαῖρα τοῦ καθολικοῦ καθορισμοῦ τους, ἡ *θρησκευτικὴ τους σφαῖρα*. Τὸ *πολιτικὸ Κράτος* εἶναι, γιὰ τὶς διάφορες Στιγμὲς τοῦ συγκεκριμένου Κράτους, ὁ *καθρέφτης τῆς ἀλήθειας*.

Κατὰ συνέπεια, ἂν ἡ «*ἀνεξάρτητη ἀτομικὴ ἰδιοκτησία*» ἔχει στὸ πολιτικὸ Κράτος τὴ *σημασία* τῆς *πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας*, ἡ ἀτομικὴ αὐτὴ ἰδιοκτησία *εἶναι* ἡ *πολιτικὴ ἀνεξαρτησία* τοῦ Κράτους. Ἡ «*ἀνεξάρτητη ἀτομικὴ ἰδιοκτησία*» ἢ ἡ «*πραγματικὴ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία*» εἶναι τότε ὄχι μόνο τὸ «*ὑπόβαθρον τοῦ καθεστῶτος*» ἀλλὰ τὸ «*ἴδιο τὸ καθεστῶς*».

Ἀναλύοντας τὸ θεσμὸ τοῦ ἀπόλυτου κληρονομικοῦ μονάρχου ὁ

Χέγκελ, έχοντας σχεδόν κι ο ίδιος έκπλαγεί, έκανε πάνω στην «έγγενη ανάπτυξη μιας επιστήμης, τη συναγωγή δηλαδή όλου του περιεχομένου της από την άπλη Έννοια» (§ 279 Παρατήρηση), την ακόλουθη παρατήρηση:

«Μέσα από τις διάφορες μορφές υποκειμενικότητας ή θεμελιακή στιγμή της προσωπικότητας, κατ' αρχήν άφηρημένης στο άμεσο δίκαιο, εξελίχθηκε, και τώρα, στο απόλυτο δίκαιο, στο Κράτος που είναι ή πλήρως συγκεκριμένη αντικειμενικότητα, αποτελεί την προσωπικότητα του Κράτους, την αυτο-βεβαίωσή του.»

Δηλαδή στο πολιτικό Κράτος φαίνεται ότι «ή άφηρημένη προσωπικότητα» είναι ή ύψιστη πολιτική προσωπικότητα, ή πολιτική βάση όλόκληρου του Κράτους. Παρόμοια, τó δικαίωμα της άφηρημένης αὐτής προσωπικότητας, ή αντικειμενικότητα, ή «άφηρημένη ατομική ιδιοκτησία» θεωρούμενη σαν ή ύψιστη αντικειμενικότητα του Κράτους, σαν τó ύψιστο δικαίωμά του, έρχεται στην ύπαρξη με τó θεσμό τών πρωτοτοκίων.

Τó Κράτος είναι κληρονομικός μονάρχης, άφηρημένη προσωπικότητα, όλα αυτά σημαίνουν μόνο και μόνο τούτο: ή προσωπικότητα του Κράτους είναι άφηρημένη ή: είναι τó Κράτος της άφηρημένης προσωπικότητας. Οί Ρωμαίοι π.χ. ανέπτυξαν τó δίκαιο του μονάρχη με τρόπο καθαρά έμπεριεχόμενο στους κανόνες του ιδιωτικού δικαίου, πράγμα που σημαίνει ότι ανέπτυξαν τó ιδιωτικό δίκαιο σαν τόν άνωτερο κανόνα δημοσίου δικαίου.

Οί Ρωμαίοι είναι οί όρθολογιστές της κυρίαρχης ατομικής ιδιοκτησίας, οί Γερμανοί είναι οί μυστικιστές της.

Ό Χέγκελ χαρακτηρίζει τó ιδιωτικό δίκαιο σαν τó δίκαιο της άφηρημένης προσωπικότητας ή σαν τó άφηρημένο δίκαιο. Και στην πραγματικότητα, πρέπει να αναπτυχθεί σαν ή άφαιρέση του δικαίου και άρα σαν τó άπατηλό δίκαιο της άφηρημένης προσωπικότητας, όπως και ή ήθική που αναπτύσσεται από τόν Χέγκελ είναι ή άπατηλή ύπαρξη της υποκειμενικότητας. Ό Χέγκελ αναπτύσσει τó ιδιωτικό δίκαιο και την ήθική σαν αφαιρέσεις του τύπου αυτού, δέν βγάξει όμως τó συμπέρασμα ότι τó Κράτος και ή Ήθική ζωή, που προϋποθέσεις τους είναι τó δίκαιο και ή ήθική, δέν μπορούν να είναι τίποτε άλλο από την κοινωνία (κοινωνική ζωή) τών άταπατών αυτών αντίθετα, βγάξει τó συμπέρασμα ότι είναι ύποδεέστερες Στιγμές της Ήθικής ζωής. Τί άλλο όμως είναι τó ιδιωτικό δίκαιο από τó δίκαιο, ή ήθική από την ήθική τών ύπηκόων του Κράτους; Ή μάλλον, τó πρόσωπο του ιδιωτικού δικαίου και τó υποκείμενο της ήθικής είναι τó πρόσωπο και τó υποκείμενο του Κράτους. Έχουν επιτεθεί πολλές φορές στον Χέγκελ για την ανάλυση που κάνει της ήθικής. Ό Χέγκελ όμως άπλά και μόνο ανέλυσε την ήθική του σύγχρονου Κράτους και του σύγχρονου ιδιωτικού δικαίου.

Θέλησαν νὰ αὐτονομήσουν περισσότερο, νὰ ἀπελευθερώσουν πιὸ πολὺ τὴν ἠθικὴ τοῦ Κράτους. Τί ἀπόδειξαν μ' αὐτό; "Ὅτι ὁ διαχωρισμὸς τοῦ σύγχρονου Κράτους ἀπὸ τὴν ἠθικὴ εἶναι ἠθικὴ, ὅτι ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι Κρατικὸ χαρακτηριστικὸ κι ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἀν-ἠθικο. Ἀντίθετα ἀποτελεῖ μεγάλη προσφορὰ τοῦ Χέγκελ — ἂν καὶ σὲ μὴ συνειδητὸ ἐπίπεδο (καθὼς παρουσιάζει σὰν πραγματικὴ ἰδέα τῆς ἠθικῆς ζωῆς τὸ Κράτος πού τὴν ἠθικὴ αὐτὴ τὴν ἔχει προϋπόθεση) — τὸ ὅτι ἔβαλε τὴ σύγχρονη ἠθικὴ στὴν πραγματικὴ τῆς θέσης.

Στὸ καθεστῶς ὅπου εἶναι ἐγγύηση τὰ πρωτοτόκια, ἡ *ἀτομικὴ ἰδιοκτησία* ἦταν ἐγγύηση τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος. Στὸ θεσμὸ τῶν πρωτοτοκίων αὐτὸ ἐκδηλώνεται μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε τέτοια ἐγγύηση εἶναι μιὰ *ὀρισμένη* μορφή ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Τὰ πρωτοτόκια εἶναι μόνο μιὰ ἐπὶ μέρους πλευρὰ τῆς καθολικῆς σχέσης ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ πολιτικοῦ Κράτους. Τὰ πρωτοτόκια εἶναι τὸ *πολιτικὸ* νόημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία στὴν πολιτικὴ τῆς σημασία, δηλαδὴ στὴν καθολικὴ τῆς σημασία. Συνεπῶς τὸ καθεστῶς ἐδῶ εἶναι καθεστῶς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Ἐκεῖ πού συναντοῦμε τὸ θεσμὸ στὴν *κλασικὴ* του μορφή, στοὺς τευτονικοὺς λαοὺς, βρίσκουμε καὶ τὸ καθεστῶς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία εἶναι ἡ καθολικὴ κατηγορία, ὁ καθολικὸς Κρατικὸς ἄρμος. Ἀκόμη καὶ τὰ καθολικὰ λειτουργήματα ἐμφανίζονται σὰν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, πότε μιᾶς συντεχνίας πότε ἑνὸς Stand.

Ἐμπόριο καὶ βιοτεχνία εἶναι στίς ἐπὶ μέρους ἀποχρώσεις τοὺς ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἐπὶ μέρους συντεχνιῶν. Αὐλικά ἀξιώματα, δικαίωμα ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, κλπ., εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἐπὶ μέρους κοινωνικῶν συνόλων. Οἱ διαφορὲς ἐπαρχίες εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία διαφόρων πριγκήπων, κλπ. Ἡ ὑπηρεσία πρὸς τὴ χώρα εἶναι ἰδιαίτερο προνόμιο αὐτοῦ πού ἐξουσιάζει. Τὸ πνεῦμα εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τοῦ κλήρου. Ἡ σύμφωνη μὲ τὸ καθῆκον πράξι μου εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἑνὸς ἄλλου, ὅπως καὶ τὸ δικαίωμά μου εἶναι μὲ τὴ σειρά του ἐπὶ μέρους ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ κυριαρχία, ἡ *ἐθνότητα* ἐδῶ, εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τοῦ αὐτοκράτορα.

Ἐκεῖ πού, ὅπως στὴ Γαλλία, οἱ ἡγεμόνες ἔθιξαν τὴν *ἀνεξαρτησία* τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἔθιξαν τὴν ἰδιοκτησία τῶν συντεχνιῶν πρὶν θίξουν τὴν ἰδιοκτησία τῶν *ἀτόμων*. Ἐπίθεση ὅμως κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν συντεχνιῶν σήμαινε ἐπίθεση κατὰ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας σὰν συντεχνίας, σὰν *κοινωνικοῦ* δεσμοῦ.

Στὸ σύστημα τῆς *φεουδαλικῆς κυριαρχίας*, φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ ἡγεμόνα εἶναι ἡ ἰσχὺς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὅτι στὴν *ἐξουσία* τοῦ ἡγεμόνα βρίσκεται τὸ κλειδί τοῦ μυστηρίου πού λέγεται *καθολικὴ ἰσχὺς ἰσχὺς ὅλων τῶν κύκλων τοῦ Κράτους*.

(Στὸν ἡγεμόνα σὰν ἐκπρόσωπο τῆς ἰσχύος τοῦ Κράτους βρίσκε-

ται σαρκωμένη ή *Στιγμή τής Ισχύος* μέσα στο Κράτος. Ὁ συνταγματικός ἡγεμόνας ἐκφράζει συνεπῶς τὴν ἰδέα τοῦ συνταγματικοῦ Κράτους στὴν ἐσχατὴ ἀφαίρεσή του. Εἶναι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ *Ἰδέα* τοῦ Κράτους, ἡ καθαγίαση τοῦ μεγαλείου τοῦ Κράτους κι αὐτὸ μὲ τὴ μορφή *αὐτοῦ* τοῦ συγκεκριμένου προσώπου. Ταυτόχρονα, εἶναι *καθαρή* φαντασία: σὰν πρόσωπο καὶ σὰν ἡγεμόνας δὲν ἔχει πραγματικὴ ἰσχύ καὶ δραστηριότητα. Ἐκφράζεται ἐδῶ — στὴν ὀξύτερη ἀντίφαση — ὁ διαχωρισμὸς τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ προσώπου, τοῦ τυπικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ, τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ προσώπου, ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου.)

Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἔχει *ρωμαϊκὴ* νόηση καὶ *τευτονικὴ* ψυχὴ. Θὰ ἦταν ὠφέλιμο στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ κάνουμε μιὰ σύγκριση τῶν δύο αὐτῶν ἀκραίων ἀντιλήψεων τῆς ἴδιας ἀρχῆς. Αὐτὸ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ βροῦμε τὴ λύση τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος ποῦ μᾶς ἔχει ἀνακύψει.

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν οἱ πρῶτοι ποὺ ἐπεξεργάστηκαν τὸ *δίκαιο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας*, τὸ ἀφηρημένο δίκαιο, τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο, τὸ δίκαιο τοῦ ἀφηρημένου προσώπου. Τὸ ρωμαϊκὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο εἶναι τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο στὴν κλασικὴ του ἐπεξεργασία. Πουθενὰ ὅμως στοὺς Ρωμαίους δὲν βρίσκουμε πραγματεύση μὲ μυστικιστικὸ τρόπο, ὅπως συμβαίνει στοὺς Γερμανούς. Πουθενὰ, ἀκόμη, δὲν γίνεται δημόσιο δίκαιο.

Τὸ δίκαιο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας εἶναι τὸ *jus utendi et abutendi*, τὸ δικαίωμα νὰ κάνεις ὅ,τι θέλεις τὸ πράγμα. Τὸ κύριο ἐνδιαφέρον τῶν Ρωμαίων συνίσταται στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῶν *σχέσεων* ποὺ παρουσιάζονται σὰν *ἀφηρημένες* σχέσεις ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ πραγματικὴ βάση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἡ *κατοχὴ*, εἶναι *γεγονὸς πραγματικὸς, γεγονὸς ὀλοφάνερο*, ὄχι δικαίωμα. Ἡ ντὲ φάκτο κατοχὴ ἀποκτᾶ τὴν ιδιότητα τῆς νόμιμης κατοχῆς, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας μέσω τῶν νομικῶν καθορισμῶν.

Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ σύνδεση, στοὺς Ρωμαίους, πολιτικοῦ καθεστώτος καὶ ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τὰ πράγματα ἐμφανίζονται ἔτσι:

1. Ὁ *ἄνθρωπος* (σὰν δούλος), ὅπως καὶ στοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος γενικά, ἐμφανίζεται σὰν ἀντικείμενο τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἰδιαίτερο ἐδῶ.

2. Τὶς κατακτημένες χώρες τὶς μεταχειρίζονται σὰν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Ἐφαρμόζουν σ' αὐτὲς τὸ *jus utendi et abutendi*.

3. Στὴν ἴδια τὴν ἱστορία τῶν Ρωμαίων ἐμφανίζεται ἡ πάλι πλούσιων καὶ φτωχῶν (πατρικίων καὶ πληβείων), κλπ.

Ἄλλωστε, ὅπως στοὺς ἀρχαίους λαοὺς γενικά, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἰσχύει γενικά σὰν *δημόσια ἰδιοκτησία*, εἴτε, ὅπως στὶς καλὲς ἐποχές, σὰν δαπάνες τῆς Δημοκρατίας εἴτε σὰν πολυτελὴ δημόσια εὐαγία

ιδρύματα (λουτρά, κλπ.)

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐξηγεῖται ἡ δουλεία εἶναι τὸ *δίκαιο τοῦ πολέμου*, τὸ δίκαιο κατοχῆς: ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ τους ὑπαρξὴ ἐκμηδενίστηκε γι' αὐτὸ οἱ δοῦλοι εἶναι δοῦλοι.

Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διαφορὰ μὲ τοὺς Γερμανοὺς τονίζουμε κύρια δύο σχέσεις:

1. Ἡ *αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία* δὲν ἦταν ἡ ἐξουσία τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀλλὰ ἡ *κυριαρχία* τῆς *ἐμπειρικῆς θέλησης* θεωρούμενης σὰν τέτοιας: ἀπείχε πολὺ (αὐτῇ) ἀπὸ τὸ νὰ θεωρεῖ τὴν *ἀτομικὴ ιδιοκτησία* σὰν σύνδεση ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ τοὺς ὑπάρχουσιν· ἀντίθετα, ἀντιμετάπιζε τὴν ἀτομικὴ ιδιοκτησία ὅπως καὶ τὰ ἄλλα κοινωνικὰ ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ἦταν κληρονομικὴ μόνον ντὲ φάκτο. Ἐναμφισβήτητα, ἡ ἔξαρση τοῦ δικαιώματος τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας πέφτει στὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ, ἀλλὰ ἡ ἔξαρση τούτης εἶναι περισσότερο συνέπεια τῆς πολιτικῆς ἀποσύνθεσης παρά ἡ πολιτικὴ ἀποσύνθεση συνέπεια τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Ἐξ ἄλλου, ὅταν στὴ Ρώμη τὸ ἰδιωτικὸ δίκαιο φτάνει στὴν πλήρη του ἀνάπτυξη, τὸ δημόσιο δίκαιο ἐξαλείφεται, ἀποσυντίθεται ἐνῶ στὴ Γερμανία τὰ πράγματα ἔγιναν ἀντίστροφα.

2. Τὰ δημόσια ἀξιώματα στὴ Ρώμη δὲν εἶναι ποτὲ κληρονομικά, δηλαδή ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία δὲν εἶναι ἡ κυρίαρχη πολιτικὴ κατηγορία.

3. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ γερμανικὰ πρωτοτόκια, ἡ ἐλεύθερη ρύθμιση τῆς διαθέκης ἐμφανίζεται στὴ Ρώμη σὰν ἀπόρροια τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Στὴν ἀντίθεση αὐτῇ βρίσκεται ἡ αἰτία τῆς διαφορετικῆς ἐξέλιξης τῆς ρωμαϊκῆς καὶ τῆς γερμανικῆς ιδιοκτησίας.

(Στὸ θεσμὸ τῶν πρωτοτοκίων, τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία εἶναι ἡ σχέση μὲ τὸ πολιτικὸ ἀξίωμα, ἐκδηλώνεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς παράγωγης ὑπαρξῆς τῆς πολιτικῆς ὑπαρξῆς ποὺ γίνεται συνάρτηση τῆς *ἀμεσης* ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, τῆς *γαιοκατοχῆς*. Στὶς πιὸ ψηλές του κορυφές, τὸ Κράτος ἐμφανίζεται σὰν ἀτομικὴ ιδιοκτησία, ἐνῶ ἐδῶ ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία παρουσιάζεται σὰν Κρατικὴ ιδιοκτησία. Ἀντὶ νὰ κάνει τὴν ἀτομικὴ ιδιοκτησία ιδιότητα τοῦ πολίτη τοῦ Κράτους, ὁ Χέγκελ κάνει τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτη καὶ τοῦ ὑπῆκου ἰδιότητα τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας.)

§ 308. «Στὸ ἄλλο μέρος τοῦ στοιχείου τῶν *Stände* βρίσκεται ἡ *κινητὴ* ὄψη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ποὺ — ἐξωτερικὰ ἐξ αἰτίας τοῦ πολυἀριθμοῦ τῶν μελῶν της, οὐσιαστικὰ ὅμως ἐξ αἰτίας τοῦ χαρακτήρα καὶ τῶν ἐνασχολήσεών της — δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρά μόνο μέσω τῶν ἐκπροσώπων. Στὸ μέτρο ποὺ τοῦτοι ἐκπροσωποῦν τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, βλέπουμε ἀμέσως ὅτι ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὀρίζει αὐτὴ τὴν ἐκπροσώπηση σὰν *αὐτὸ ποὺ εἶ-*

ναι, όχι δηλαδή κατακερματισμένη με ατομικιστικό τρόπο σε έπι μέρους άτομα που άπλά και μόνο μαζεύονται για μια στιγμή και παροδικά για να προβοϋν σε μια μοναδική και πρόσκαιρη ένέργεια, αλλά αντίθετα διαρθρωμένη στις ενώσεις, κοινότητες και συντεχνίες της που είναι ήδη συγκροτημένες και που παίρνουν μ' αυτό τον τρόπο μια πολιτική ύφή. 'Η ύπαρξη τών Stände και τής συνέλευσής τους βρίσκει τή σταθερή και μόνιμη διασφάλισή της στο δικαίωμα για τήν εκπροσώπηση αυτή, που συγκαλείται άπό τή βασιλική έξουσία καθώς και στο δικαίωμα που έχει το πρώτο Stand να έμφανιστεί!» (§ 307).

'Ανακαλύπτουμε έδω μια καινούργια αντίθεση μέσα στην κοινωνία -των-ιδιωτών και τὰ Stände: ένα μέρος κινητό και κατά συνέπεια κι ένα άκίνητο (τή γαιοκατοχή). Τήν αντίθεση αυτή τήν φαντάστηκαν άκόμη σαν αντίθεση χώρου-χρόνου σύμφωνα με το σχήμα συντήρηση-πρόοδος. Βλέπε τήν προηγούμενη παράγραφο. 'Ο Χέγκελ τελικά έκανε — μέσω των συντεχνιών κλπ. — το κινητό τμήμα τής κοινωνίας άκίνητο.

'Η δεύτερη αντίθεση είναι ότι το πρώτο μέρος του στοιχείου των Stände, αυτό που αναλύθηκε, οί πρωτοτοκιοϋχοι είναι σαν τέτοιοι νομοθέτες, ότι ή νομοθετική έξουσία είναι κατηγορημα του έμπειρικού τους προσώπου, ότι δέν είναι εκπρόσωποι αλλά είναι αυτοί οί ίδιοι, ενώ στην περίπτωση του δεύτερου Stand έχουμε έκλογή και αντιπροσώπευση.

'Ο Χέγκελ διατυπώνει δύο λόγους για τους όποιους μόνο μέσω αντιπροσώπων το κινητό τουτο κομμάτι τής κοινωνίας μπορεί να κάνει τήν είσοδό του στο πολιτικό Κράτος, στη νομοθετική έξουσία. Τόν πρώτο λόγο, το λόγο του μεγάλου αριθμού ό ίδιος τον χαρακτηρίζει έξωτερικό, άπαλλάσσοντάς μας έτσι άπό τον κόπο να το κάνουμε έμεις.

'Ο ούσιώδης όμως λόγος είναι ό «χαρακτήρας και ή ένασχόλησή» του. 'Η πολιτική δραστηριότητα και ή πολιτική ένασχόληση είναι κάτι ξένο προς το «χαρακτήρα και τήν ένασχόλησή» του. 'Αναγκαία λοιπόν το Stand αυτό «όρίζει αυτή τήν εκπροσώπηση» σαν κάτι που δέν είναι, γιατί ενώ είναι μη-πολιτική κοινωνία, έδω καλείται να προβεί σε μια ένέργεια που τής είναι ούσιώδης και άπορρέει άπό τή φύση της. Είναι λοιπόν «κατακερματισμένη με ατομικιστικό τρόπο σε έπι μέρους άτομα, που άπλά και μόνο μαζεύονται για μια στιγμή και παροδικά για να προβοϋν σε μια μοναδική και πρόσκαιρη ένέργεια». Κατ' άρχήν, ή πολιτική της πράξη είναι μια πράξη μοναδική και πρόσκαιρη που μόνο σαν τέτοια μπορεί να πραγματώνεται. Δεύτερο, ό Χέγκελ δέν σοκάρεται — αντίθετα, παρουσιάζει σαν άναγκαίο το πράγμα — άπό το γεγονός ότι ή κοινωνία-των-ιδιωτών διαχωρίζεται ύλικά άπό τήν κοινωνική της πραγματικότητα (μόνο σαν δεύτερη κοινωνία εκπροσωπούμενη άπό τήν πρώτη έμφανίζεται στη σκηνή) και έμφανίζει σαν έαυ-

τό της αὐτοῦ πού δὲν εἶναι: πῶς λοιπὸν θέλει νὰ τὸ ἀπορρίψει τυπικά:

Ὁ Χέγκελ ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ἀφοῦ ἡ κοινωνία ἐκπροσωπεῖται στίς συντεχνίες της, κλπ., οἱ ἐνώσεις αὐτὲς «παίρνουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο πολιτικὴ ὑφή». Ἡ ὅμως δέχονται μιὰ σημασία πού δὲν εἶναι ἡ σημασία τους, ἢ ἡ ὑφή τους εἶναι τέτοια πολιτικὴ ὑφή καὶ δὲν ὑπάρχει καμιὰ στιγμή πού ἡ ὑφή αὐτὴ νὰ «παίρνει» τὴν πολιτικὴ teinture: ἀντίθετα ἡ «πολιτικὴ» εἶναι ἐκείνη πού ἀπὸ τὴν ὑφή τους παίρνει τὴ δικὴ της teinture. Ἀπὸ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χέγκελ χαρακτήρισε μόνον τὸ μέρος τοῦτο τῶν Stände σὰν «ἐκπροσωπούμενο» χαρακτήρισε ἀσυνεϊδίητα καὶ τὴν οὐσία τῶν δύο Βουλῶν (ἀπὸ τὴν πλευρὰ πού διατηροῦν ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη τὴ σχέση πού περιγράφει). Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων καὶ Βουλὴ τῶν ὁμοτίμων (ἢ ὁποιοδήποτε ὄνομα τοὺς δώσουν) δὲν ἀποτελοῦν ἐδῶ διαφορετικὲς μορφές ὑπαρξῆς τῆς ἴδιας ἀρχῆς, ἀλλὰ πηγάζουν ἀπὸ *δύο ἀρχές* καὶ ἀπὸ οὐσιαστικὰ διαφορετικὲς κοινωνικὲς καταστάσεις. Ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων εἶναι ἐδῶ τὸ *πολιτικὸ καθεστῶς* τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μὲ τὴ σύγχρονη ἔννοια· ἡ Βουλὴ τῶν ὁμοτίμων εἶναι τὸ καθεστῶς τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μὲ τὴν ἔννοια τῆς διαίρεσης σὲ Stände. Ὁμοτίμοι καὶ ἀντιπρόσωποι ἀντιπαράθετονται σὰν Stände καὶ *πολιτικὴ* ἐκπροσώπηση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Οἱ μὲν ἐκφράζουν τὴν ἀρχὴ τῶν Stände πού ὑπάρχει στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, οἱ δὲ τὴν πραγμάτωση τῆς *ἀφηρημένης πολιτικῆς* τῆς ὑπαρξῆς. Γι' αὐτὸ εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ δευτέρη δὲν θὰ μπορούσε νὰ βρῆται ἐκεῖ ξανά σὰν ἀντιπροσώπηση τῶν Stände. συντεχνιῶν, κλπ., μιὰ καὶ ἀκριβῶς ἐκπροσωπεῖ ὄχι τὸ Stand ἀλλὰ τὴν πολιτικὴ ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν. Ἐξυπακούεται λοιπὸν ὅτι στὴν πρώτη Βουλὴ θὰ βρῆται τὸ τμήμα τῆς κοινωνίας πού ἔχει καστικὸ χαρακτήρα, ἢ «κυρίαρχη ἔγγεια ἰδιοκτησία», οἱ εὐπατρίδες: τοῦτοι δὲν ἀποτελοῦν ἓνα Stand ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἀλλὰ ἀντίθετα ἢ ἀρχὴ τῶν Stände σὰν πραγματικὴ κοινωνικὴ ἀρχή, σὰν πολιτικὴ ἀρχή, δὲν ὑπάρχει *παρὰ* σ' αὐτοῦς. Εἶναι τὸ Stand. Ἡ κοινωνία ἔχει στὴ Βουλὴ τῶν Stände τὴν ἔκφραση τῆς μεσαιωνικῆς τῆς ὑπαρξῆς, στὴ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τὴν ἔκφραση τῆς *πολιτικῆς «σύγχρονης»* τῆς ὑπαρξῆς. Ἀπέναντι στὸ μεσαίωνα ἢ πρόοδος συνίσταται ἀποκλειστικὰ σὲ τοῦτο: τὰ Stände ὑποβαθμίζονται σὲ μιὰ ἐπὶ μέρους πολιτικὴ ὑπαρξὴ πλάι στοὺς πολίτες. Ἡ *ἐμπειρικὴ* πολιτικὴ ὑπαρξὴ πού ὁ Χέγκελ ἔχει μπρὸς στὰ μάτια του (*Ἀγγλία*) ἔχει συνεπῶς ἓνα ἐντελῶς διαφορετικὸ νόημα ἀπὸ αὐτὸ πού τῆς δίνει αὐθαίρετα ὁ Χέγκελ.

Στὸν τομέα αὐτὸ καὶ τὸ γαλλικὸ καθεστῶς ἀποτελεῖ πρόοδο. Ἡ ὑπαρξὴ βέβαια τῆς Βουλῆς τῶν ὁμοτίμων εἶναι ἐκεῖ καθαρὴ, τυπικὴ, ἀλλὰ εἶναι στὴ φύση τῆς Βουλῆς αὐτῆς τὸ νὰ εἶναι μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀρχῆς τῆς συνταγματικῆς βασιλείας, ὅπως τὴν ἀναπτύσσει ὁ Χέγκελ, μόνον ἓνας θεσμὸς μηδαμινῆς σημασίας, ἢ *φανταστικὴ* ἄρμονία

ήγεμόνα κοινωνίας-των-ιδιωτών, νομοθετικής εξουσίας και του έαυτού της ή του πολιτικού Κράτους με τον έαυτό του, με τη μορφή μιὰς ἐπὶ μέρους, και ἄρα πάλι ἀντιφατικῆς ὑπαρξης.

Οἱ Γάλλοι ἄφησαν τὴ μονιμότητα των ὁμοτίμων γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν πλήρη τους ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν ἐπιλογή τῆς κυβέρνησης και τοῦ λαοῦ. Κατάργησαν ὅμως τὴ μεσαιωνικὴ ἔκφραση: τὴν κληρονομικότητα. Ἡ πρόοδος τους συνίσταται σὲ τοῦτο: δὲν συνάγουν πὰ τὴ Βουλὴ των ὁμοτίμων ἀπὸ τὴν πραγματικὴ κοινωνία-των-ιδιωτών ἀλλὰ ἀντίθετα, τὴ συγκροτοῦν κόνοντας ἀφαίρεση τῆς κοινωνίας-των-ιδιωτών. Στὸ καθεστῶς αὐτό, τὸ ἀξίωμα τοῦ ὁμοτίμου εἶναι πραγματικά ἓνα Stand μέσα στὴν κοινωνία-των-ιδιωτών, ἓνα καθαρὰ πολιτικὸ Stand, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀφαίρεσης τοῦ πολιτικού Κράτους. Ἐκδηλώνεται ὅμως περισσότερο σὰν πολιτικὴ διακόσμηση, παρὰ σὰν πραγματικὸ Stand προικισμένο με ἐπὶ μέρους δικαιώματα. Ἡ Βουλὴ των ὁμοτίμων τὴν ἐποχὴ τῆς Παλινόρθωσης ἦταν μιὰ ἀνάμνηση. Ἡ Βουλὴ των ὁμοτίμων τῆς Ἰουλιανῆς ἐπανάστασης εἶναι πραγματικά δημιούργημα τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἡ ιδέα τοῦ Κράτους δὲν μπορούσε νὰ ἐμφανιστεῖ ἀλλιῶς παρὰ με τὴ μορφή τῆς ἀφαίρεσης αὐτῆς ποὺ εἶναι τὸ «μοναχὰ πολιτικὸ Κράτος», δηλαδὴ με τὴ μορφή τῆς ἀφαίρεσης τῆς κοινωνίας-των-ιδιωτών ἀπὸ τὸν έαυτό της, ἀφαίρεσης ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τῆς κατάσταση, εἶναι τιμὴ των Γάλλων τὸ ὅτι συγκράτησαν αὐτὴ τὴν ἀφηρημένη πραγματικότητα, τὸ ὅτι τὴν παρήγαγαν και τὸ ὅτι παρήγαγαν τὴν ἴδια τὴν πολιτικὴ ἀρχή. Ἡ ἀφαίρεση γιὰ τὴν ὁποία τοὺς κατηγοροῦν εἶναι συνακόλουθα γνήσια συνέπεια και ἀπόρροια τῆς ἐπανεύρεσης τοῦ νοήματος τοῦ Κράτους, και τῆς πολιτικῆς, ἀκόμη κι ἂν λειτουργεῖ κατ' ἀρχὴν μέσα στὰ πλαίσια μιὰς ἀντίθεσης, ἀλλὰ ἀντίθεσης ἀναγκαίας. Ἡ ἀξία των Γάλλων βρίσκεται λοιπὸν στὸ ὅτι ἔκαναν τὴ Βουλὴ των ὁμοτίμων προῖον τοῦ πολιτικού Κράτους ἢ, ἀπλούστερα, στὸ ὅτι ἔκαναν τὴν πολιτικὴ ἀρχή, σὲ ὅ,τι οὐσιαστικὸ ἔχει, τὴν καθοριστικὴ και ἀποτελεσματικὴ ἀρχή.

Ὁ Χέγκελ κάνει ἀκόμη τὴν παρατήρηση, ὅτι με τὴν ἀντιπροσώπηση, ὅπως τὴν ὀρίζει ὁ ἴδιος, «ἡ ὑπαρξὴ των Stände και τῆς συνέλευσῆς τους βρίσκει μιὰ σταθερὴ και μόνιμη διασφάλιση στὸ δικαίωμα γιὰ τὴν ἐκπροσώπηση τούτη». Ἡ ἐγγύηση τῆς ὑπαρξης τῆς συνέλευσης των Stände, ἡ αὐθεντικὴ πρωτογενὴς ὑπαρξὴ τῆς γίνεται συνεπῶς προνόμιο των συντεχνιών, κλπ. Ὁ Χέγκελ ξαναπέφτει ἔτσι στὴν ὀπτική τοῦ μεσαίωνα και ἀπαρνέεται ὀλοκληρωτικά τὴν «ἀφαίρεση τοῦ πολιτικού Κράτους σὰν σφαῖρα τοῦ Κράτους, σὰν Κράτος, σὰν Καθολικὸ καθ' έαυτό και δι' έαυτό».

Με τὴ σύγχρονη ἔννοια ἡ ὑπαρξὴ τῆς συνέλευσης των Stände εἶναι ἡ πολιτικὴ ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας-των-ιδιωτών, ἡ ἐγγύηση τῆς πολι-

τικῆς τῆς παρουσίας. Ἡ ἀμφισβήτηση λοιπὸν τῆς συνέλευσης αὐτῆς σημαίνει ἀμφισβήτηση τῆς παρουσίας τοῦ Κράτους. Ὅπως πρὶν τὸ «νόημα τοῦ Κράτους», ἡ οὐσία τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, βρίσκεται στὸν Χέγκελ τὴν ἐγγύησή της στὴν «ἀνεξάρτητη ἀτομικὴ ἰδιοκτησία», τὸ ἴδιο καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῆς βρίσκεται τὴν ἐγγύησή της στὰ «προνόμια τῶν συντεχνιῶν».

Ἔτσι λοιπὸν παντοῦ ὁ Χέγκελ σκιαγραφεῖ τὸ «πολιτικὸ Κράτος» ὄχι σὰν τὴν ἀνώτερη πραγματικότητα, καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ, τῆς κοινωνικῆς ὑπαρξῆς, ἀλλὰ τοῦ δίνει ἀντίθετα μιὰ πρόσκαιρη πραγματικότητα, *σὲ σχέση μ' ἓνα ἄλλο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξαρτᾶται*: δὲν τὸ παρουσιάζει σὰν τὴν αὐθεντικὴ ὑπαρξὴ τῶν ἄλλων σφαιρῶν, ἀλλὰ σὰν κάτι ποὺ βρίσκεται τὴν αὐθεντικὴ του ὑπαρξὴ στὶς ἄλλες σφαῖρες. Ἔχει παντοῦ ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἐγγύηση τῶν σφαιρῶν ποὺ παραμένουν ἐξωτερικὲς πρὸς αὐτή. Δὲν εἶναι ἡ πραγματοποιημένη ἰσχύς. Εἶναι ἡ ἐνισχυόμενὴ ἀδυναμία, ὄχι ἡ δύναμη ποὺ ἐξουσιάζει τὰ στηρίγματα ἀλλὰ ἡ δύναμη τοῦ στηρίγματος. Ὁ ἰσχυρὸς εἶναι τὸ στηρίγμα.

Ὡραία ὑπαρξὴ ἐκείνη ποὺ γὰ νὰ ὑπάρχει ἔχει ἀνάγκη μιὰ ἐξωτερικὴ πρὸς τὸν ἑαυτὸ τῆς ἐγγύηση καὶ ποὺ πρέπει ταυτόχρονα νὰ εἶναι ἡ καθολικὴ ὑπαρξὴ τῆς ἐγγύησης αὐτῆς καὶ συνεπῶς ἡ πραγματικὴ τῆς ἐγγύηση! Ἐναλύνοντας τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία ὁ Χέγκελ ξαναπέφτει παντοῦ ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἄποψη στὴν ἄλλη ἄποψη, ποὺ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸ πράγμα *σὲ σχέση μὲ τὸν ἑαυτὸ του*.

Ἄν ἡ ὑπαρξὴ τῶν Stände χρειάζεται μιὰ ἐγγύηση, τότε αὐτὰ δὲν εἶναι στὸ Κράτος πραγματικὴ πολιτικὴ ὑπαρξὴ ἀλλὰ ἀντίθετα μιὰ φανταστικὴ πολιτικὴ ὑπαρξὴ. Στὰ συνταγματικὰ Κράτη ἡ ἐγγύηση τῆς ὑπαρξῆς τῶν Stände εἶναι ὁ νόμος. Ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι λοιπὸν ὑπαρξὴ ποὺ τίθεται ἀπὸ τὸ νόμο, ὑπαρξὴ ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καθολικὴ οὐσία τοῦ Κράτους κι ὄχι ἀπὸ τὴ δύναμη ἢ τὴν ἀδυναμία συντεχνιῶν ἢ ἐπὶ μέρους ὀργανισμῶν: ἀντίθετα, εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ Κράτος. (Οἱ συντεχνίες, κλπ., οἱ ἐπὶ μέρους κύκλοι τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μόνο ἐδῶ καὶ τότε ἀποκοτῶν τὴν καθολικὴ τους ὑπαρξὴ: ὁ Χέγκελ ἀντιλαμβάνεται τὴν καθολικὴ αὐτὴ ὑπαρξὴ σὰν προνόμιο, σὰν τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἰδιαιτεροτήτων αὐτῶν.)

Τὸ δημόσιο δίκαιο σὰν δίκαιο συντεχνιῶν, κλπ., ἀντιβαίνει ἀπόλυτα στὸ δημόσιο δίκαιο σὰν πολιτικὸ, σὰν δίκαιο τοῦ Κράτους, δίκαιο ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτη τοῦ Κράτους, δίκαιο ποὺ ἀκριβῶς δὲν νοεῖται σὰν δίκαιο τῆς ὑπαρξῆς αὐτῆς ὡς ἐπὶ μέρους ὑπαρξῆς, σὰν δίκαιο μὲ τὴ μορφή τῆς ἐπὶ μέρους αὐτῆς ὑπαρξῆς.

Πρὶν ἐξετάσουμε τὴν κατηγορία τῆς ἐκλογῆς σὰν πολιτικῆς πράξης, μέσω τῆς ὁποίας ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὀρίζει μιὰ πολιτικὴ ἐπιτροπείωση, ἃς προσθέσουμε ἀκόμη μερικὰ σχόλια στὴν Παρατήρηση τῆς παραγράφου αὐτῆς.

«Υποστηρίζεται ότι όλοι θα πρέπει να συμμετέχουν, ο καθένας ατομικά στη συζήτηση και στις αποφάσεις για τις υποθέσεις του Κράτους στην ολότητά τους επειδή όλοι είναι μέλη του Κράτους και επειδή οι υποθέσεις του Κράτους είναι υποθέσεις *όλων*, και όλοι θα πρέπει να ασχολούνται μ' αυτές με τις γνώσεις και τη θέλησή τους. Η άποψη αυτή που θέλει να καθιερώσει *έξω από κάθε έλλογη μορφή* — το δημοκρατικό στοιχείο στον κρατικό οργανισμό — που όμως μόνο μέσω μιας έλλογης μορφής είναι τέτοιος — φαίνεται έντελως φυσιολογική, γιατί στηρίζεται στον *άφηρημένο* προσδιορισμό: μέλος του Κράτους, και γιατί η επιφανειακή σκέψη μένει στις αφαιρέσεις» (§ 308).

Κατ' αρχήν, την ιδιότητα του *μέλους του Κράτους* ο Χέγκελ την αποκαλεί «*άφηρημένο* προσδιορισμό» αν και είναι — και μάλιστα σύμφωνα με την *Ίδέα* — ή ολοκλήρωση της ίδιας του της ανάλυσης, ο υψιστος και ο *πιό συγκεκριμένος* κοινωνικός προσδιορισμός και προορισμός του νομικού προσώπου, του δημόσιου προσώπου. Η αντίληψη του επί μέρους ατόμου μέσα στον προσδιορισμό: μέλος του Κράτους, δεν σημαίνει καθόλου ότι είναι «*επιφανειακή σκέψη που μένει στις αφαιρέσεις*». Το ότι ο προσδιορισμός: μέλος του Κράτους είναι προσδιορισμός «*άφηρημένος*» δεν είναι καθόλου λάθος της σκέψης αυτής, αλλά λάθος της εγγελιανής ανάλυσης και των σύγχρονων πραγματικών σχέσεων που προϋποθέτουν το διαχωρισμό της πραγματικής ζωής από την πολιτική ζωή και που κάνουν την πολιτική ιδιότητα «*άφηρημένο* προσδιορισμό» του πραγματικού μέλους του πολιτικού Κράτους.

Η άμεση συμμετοχή *όλων* στη συζήτηση και την απόφαση, για τις υποθέσεις του Κράτους στην ολότητά τους, εισάγει, κατά τον Χέγκελ, «*το δημοκρατικό στοιχείο έξω από κάθε έλλογη μορφή στον κρατικό οργανισμό, που όμως μόνο μέσω μιας έλλογης μορφής είναι τέτοιος*». Πράγμα που σημαίνει: σ' έναν κρατικό οργανισμό που δεν είναι παρά ο *φορμαλισμός* του Κράτους, το δημοκρατικό στοιχείο δεν μπορεί να εισαχθεί παρά σαν *τυπικό* στοιχείο. Αυτό που χρειάζεται είναι μάλλον ότι το δημοκρατικό στοιχείο πρέπει να είναι το πραγματικό στοιχείο που παίρνει, στο *συνολικό* πολιτικό οργανισμό, την *έλλογη μορφή* του. Αν αντίθετα μπαίνει στον κρατικό οργανισμό η *φορμαλισμός* με τη μορφή ενός «*επί μέρους*» στοιχείου, τότε λέγοντας «*έλλογη μορφή*» της ύπαρξής του, έννοούν την προσαρμογή, το συμβιβασμό, μια μορφή στην οποία το δημοκρατικό στοιχείο δεν μετουσιώνει αυτό που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της ουσίας του, δηλαδή δεν εισδύει παρά σαν *τυπική* αρχή.

Έχουμε ήδη πια πριν τονίσει ότι ο Χέγκελ αναπτύσσει απλά και μόνο έναν *κρατικό φορμαλισμό*. Η *ύλική* αρχή γι' αυτόν είναι η *Ίδέα*,

ή αφηρημένη *μορφή* του σκέπτεσθαι του Κράτους θεωρούμενη σάν υποκείμενο, ή απόλυτη 'Ιδέα που έν έαυτῆ δέν έχει κανένα παθητικό στοιχείο, καμιά *ύλική* στιγμή. 'Απέναντι στην άφαιρέση αὐτῆς τῆς 'Ιδέας, οί προσδιορισμοί του κρατικού φορμαλισμοῦ στην πραγματικότητα του και στην έμπειρικότητά του εμφανίζονται σάν *περιεχόμενο* και ἄρα τὸ *πραγματικό* περιεχόμενο εμφανίζεται σάν *ύλικό ἄμορφο, ἄνοργάνωτο* (δηλ. ὁ πραγματικός ἄνθρωπος, ή πραγματική κοινωνία, κλπ.).

'Η οὐσία του στοιχείου τῶν Stände βρίσκεται κατά τὸν Χέγκελ στὸ ὅτι ή «έμπειρική καθολικότητα» γίνεται τὸ υποκείμενο του Καθολικοῦ καθ' έαυτοῦ και δι' έαυτοῦ. Αὐτὸ σημαίνει ἄλλο τίποτα ἀπὸ τὸ ὅτι οί υποθέσεις του Κράτους είναι «υποθέσεις *ὄλων*» και ὅτι «ὄλοι ἔχουν τὸ *δικαίωμα* νὰ ἀσχολοῦνται μ' αὐτὲς μὲ τῆ γνώση και τῆ θέλησή τους»; Τὰ Stände δέν θάπρεπε νὰ είναι ἀκριβῶς ή πραγμάτωση αὐτοῦ του δικαιώματος ὄλων; Και πρέπει νὰ ἐκπλήσσει πὸ ὄλοι θέλουν τώρα νὰ «πραγματωθεῖ» τὸ δικαίωμά τους τοῦτο;

«'Υποστηρίζεται ὅτι ὄλοι θὰ πρεπει νὰ συμμετέχουν, ὁ καθένας ἀτομικά, στη συζήτηση και τίς αποφάσεις για τίς υποθέσεις του Κράτους στην ὁλότητά τους.»

Σ' ἓνα ἔλλογο Κράτος, θὰ μπορούσαν νὰ ἀπαντήσουν: «*ὄλοι* δέν πρέπει νὰ συμμετέχουν ὁ καθένας ἀτομικά στη συζήτηση και τίς αποφάσεις για τίς υποθέσεις του Κράτους στην ὁλότητά τους», γιατί τὰ «ἐπὶ μέρους ἄτομα» συμμετέχουν ὡς «ὄλοι» στη συζήτηση και τίς αποφάσεις πὸ ἀφοροῦν τίς υποθέσεις *στην ὁλότητά* τους, μέσα στὰ πλαίσια δηλαδή τῆς κοινωνίας και σάν μέλη τῆς κοινωνίας. "Οχι ὁ καθένας χωριστά, ἀλλὰ ἀντίθετα τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα ὡς σύνολο.

'Ο Χέγκελ θέτει ὁ ἴδιος τὸ δίλημμα: ή ή κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν (ὁ μεγάλος ἀριθμός, τὸ πλῆθος) παίρνει μέρος στη διαβούλευση και τίς αποφάσεις μέσω τῶν ἐκπροσώπων, ή *ὄλοι* τὸ κάνουν σάν *ἐπὶ μέρους ἄτομα*. Δέν ἔχουμε ἐδῶ τὴν ἀντίθεση τῆς οὐσίας (ὅπως προσπαθεῖ πιὸ κάτω ὁ Χέγκελ νὰ παρουσιάσει τὰ πράγματα) ἀλλὰ τῆς *ὑπαρξης*, και τῆς πιὸ ἐξωτερικῆς ὑπαρξης, του *ἀριθμοῦ*, ὅπου ὁ λόγος πὸ ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ χαρακτήρισε «*ἐξωτερικό*», ὁ *μεγάλος ἀριθμός τῶν μελῶν*, παραμένει ὁ καλύτερος λόγος ἐνάντια στην ἄμεση συμμετοχή ὄλων.

Τὸ *πρόβλημα* του ἂν ή κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν πρέπει νὰ συμμετέχει στη νομοθετική ἐξουσία μὲ τὸν ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους: εἴτε μέσω ἐκπροσώπων εἴτε ἄμεσα «ὁ καθένας ἀτομικά», τὸ πρόβλημα τουτο είναι πρόβλημα πὸ τίθεται μέσα στὰ πλαίσια τῆς *ἀφαίρεσης του Πολιτικοῦ Κράτους* ή μέσα στὰ πλαίσια του ἀφηρημένου πολιτικοῦ Κράτους, είναι ἓνα *ἀφηρημένο* πολιτικό πρόβλημα.

Πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ τὸ

ἀνέπτυξε, γιὰ τὴν πολιτικὴ σημασία τῆς «ἐμπειρικῆς καθολικότητας».

Στὴν αὐθεντικὴ τῆς μορφή, ἡ ἀντίθεση εἶναι ἡ ἀκόλουθη: τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα ἐνεργοῦν ὅλα ἢ τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα ἐνεργοῦν ὡς μικρὸς ἀριθμὸς, ὡς μὴ ὅλα. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις, ἡ ὁλότητα παραμένει μόνο ἐξωτερικὴ πολλαπλότητα, δηλαδὴ ὀλικὸ ἄθροισμα τῶν ἐπὶ μέρους. Ἡ ὁλότητα δὲν εἶναι κάτι ποῦ συνεπάγεται τὴν ἐξάλειψη τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀφηρημένης ἐνικότητας, ἀντίθετα εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῆς ἐνικότητας. Μία ἐνικότητα, πολλὰς ἐνικότητες, ὅλες οἱ ἐνικότητες. Ἐνας, πολλοί, ὅλοι, κανένας ἀπὸ τοὺς προσδιορισμοὺς τούτους δὲν ἀλλάζει τὴν οὐσία τοῦ ὑποκειμένου, τὴν ἐνικότητα.

«Ὅλοι» πρέπει νὰ παίρνουν μέρος «ἀτομικὰ» στὴ «συζήτηση καὶ τίς ἀποφάσεις» ποῦ ἀφοροῦν τίς κρατικὲς ὑποθέσεις στὴν «ὁλότητά» τους· δηλαδὴ ἔπεται: ὅλοι πρέπει νὰ συμμετέχουν ὄχι σὰν ὅλοι, ἀλλὰ ἀντίθετα σὰν «ἐπὶ μέρους».

Ἀπὸ διπλὴ ἄποψη τὸ ζήτημα φαίνεται νὰ ἀντιφάσκει μὲ τὸν ἑαυτό του.

Οἱ ὑποθέσεις τοῦ Κράτους στὴν ὁλότητά τους εἶναι ἡ πολιτικὴ, τὸ Κράτος σὰν *πραγματικὴ ὑπόθεση*. Ἡ διαβούλευση καὶ ἡ ἀπόφαση εἶναι ἡ διεκπεραίωση τῆς πραγματικῆς αὐτῆς ὑπόθεσης. Συνεπῶς εἶναι αὐταπόδεικτο ὅτι ὅλα τὰ μέλη τοῦ Κράτους ἔχουν μιὰ *σχέση* μὲ τὸ Κράτος σὰν πρὸς τὴν πραγματικὴ τους ὑπόθεση. Στὴν ἔννοια τοῦ *πολιτικοῦ μέλους* ἐμπεριέχεται τὸ ὅτι εἶναι μέλη τοῦ Κράτους, ἕνα τμῆμα τοῦ ὅτι τὸ Κράτος τοὺς δέχεται σὰν μέρος του. Ἄν ὅμως εἶναι τὸ μέρος τοῦ Κράτους ποῦ τοὺς ἀνήκει, ἡ κοινωνικὴ τους *ὑπαρξή* εἶναι ἤδη, ὀλοφάνερα, ἡ *πραγματικὴ τους συμμετοχὴ* στὸ Κράτος τοῦτο. Δὲν εἶναι μόνο μέρος τοῦ Κράτους ἀλλὰ τὸ Κράτος εἶναι τὸ μέρος του. Εἶμαι συνειδητὸ μέρος κάποιου πράγματος σημαίνει ὅτι παίρνω συνειδητὰ μέρος σ' αὐτό. Χωρὶς αὐτὴ τὴ συνείδηση τὸ μέλος τοῦ Κράτους θὰ ἦταν *ζῶο*.

Ὅταν λέμε «καθολικὲς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους» δημιουργεῖται ἡ ψευδὴς ἐντύπωση ὅτι οἱ «καθολικὲς ὑποθέσεις» καὶ τὸ Κράτος εἶναι κάτι *διαφορετικόν*. Τὸ Κράτος ὅμως εἶναι ἡ «καθολικὴ ὑπόθεση» καὶ ἄρα *realiter* οἱ «καθολικὲς ὑποθέσεις».

Συμμετοχὴ στίς καθολικὲς ὑποθέσεις καὶ συμμετοχὴ στὸ Κράτος εἶναι λοιπὸν ἕνα καὶ τὸ αὐτό. Τὸ ὅτι ἕνα μέλος τοῦ Κράτους, ἕνα μέρος τοῦ Κράτους παίρνει μέρος στὸ Κράτος κι ὅτι αὐτὴ ἡ συμμετοχὴ ἐκδηλώνεται μόνο σὰν διαβούλευση ἢ ἀπόφαση ἢ μὲ παρόμοιες μορφές, ὅτι συνεπῶς κάθε μέλος τοῦ Κράτους συμμετέχει στὴ διαβούλευση καὶ ἀπόφαση (ἂν οἱ λειτουργίαι αὐτὲς θεωρηθοῦν σὰν οἱ λειτουργίαι

γίες τῆς πραγματικῆς συμμετοχῆς στοῦ Κράτους), αὐτὸ ἀποτελεῖ *ταυτολογία*. Ἐάν λοιπὸν ὑπάρχει θέμα *πραγματικῶν* μελῶν τοῦ Κράτους, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει θέμα τῆς συμμετοχῆς αὐτῆς στοῦ χώρου τοῦ *δέοντος*. Στὴν περίπτωση αὐτή, θὰ ὑπάρξει μᾶλλον θέμα ὑποκειμένων πού *θὰ πρέπει* νὰ εἶναι, ἀπ' ὅ,τι λέγεται, *μέλη τοῦ Κράτους* καὶ *θέλουν* νὰ εἶναι, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα *δὲν εἶναι* πραγματικὰ τέτοια.

Ἐάν δοῦμε μιὰ ἄλλη πλευρὰ *συγκεκριμένων* ὑποθέσεων, μιᾶς ἐπὶ μέρους ἐνέργειας τοῦ Κράτους, ἐννοεῖται ἀκόμη πῶς πολὺ ὅτι δὲν θὰ τὴν ἐκτελέσουν *ὅλοι ὁ καθένας ἀτομικά*. Ἄλλιῶς τὸ ἐπὶ μέρους θὰ ἦταν ἡ πραγματικὴ κοινωνία καὶ θὰ ἔκανε περιττὴ τὴν κοινωνία. Θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ κάνει τὸ ἄτομο ὅλα ταυτόχρονα, ἐνῶ ἡ κοινωνία κάνει τοὺς ἄλλους νὰ ἐργάζονται γι' αὐτὸ στοῦ βαθμοῦ πού κάνει τὸ ἄτομο νὰ ἐργάζεται γιὰ τοὺς ἄλλους.

Τὸ ζήτημα τοῦ ἂν ὅλοι, ὁ καθένας ἀτομικά, πρέπει νὰ παίρνουν μέρος στὴ «συζήτηση καὶ ἀπόφαση πού ἀφοροῦν τὶς καθολικὲς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους», εἶναι ἓνα ζήτημα πού γεννιέται ἀπὸ τὸ διαχωρισμὸ τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν.

Εἶδαμε ὅτι τὸ Κράτος ὑπάρχει *μόνο* σὰν *πολιτικὸ Κράτος*. Ἡ ὁλότητα τοῦ πολιτικοῦ Κράτους εἶναι ἡ *νομοθετικὴ ἐξουσία*. Συμμετοχὴ στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία σημαίνει λοιπὸν συμμετοχὴ στοῦ πολιτικοῦ Κράτους, σημαίνει ἀπόδειξη καὶ πραγμάτωση τῆς *ὑπαρξῆς* μου σὰν μέλους τοῦ *πολιτικοῦ Κράτους*, σὰν *πολιτικοῦ μέλους*. Ὅταν λοιπὸν *ὅλοι ὁ καθένας ἀτομικά* θέλουν νὰ συμμετέχουν στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ὅτι *ὅλοι* θέλουν νὰ εἶναι πραγματικὰ (ἐνεργὰ) *πολιτικὰ μέλη* ἢ νὰ ἀποκτήσουν *πολιτικὴ ὑπαρξή* ἢ νὰ ἀποδείξουν καὶ νὰ πραγματοῦσουν τὴν ὑπαρξή τους σὰν *πολιτικὴ ὑπαρξή*. Εἶδαμε ἄλλωστε ὅτι τὸ στοιχεῖο τῶν *Stände* εἶναι ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν σὰν νομοθετικὴ ἐξουσία, ἡ *πολιτικὴ ὑπαρξή* τῆς. Ἡ *μαζικὴ* λοιπὸν καὶ, ἂν εἶναι δυνατό, ὀλοκληρωτικὴ διεΐσδυση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν στὴ *νομοθετικὴ* ἐξουσία, ἡ ἀντικατάσταση τῆς *φανταστικῆς* κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν πραγματικὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσει μιὰ πολιτικὴ ὑπαρξή ἢ νὰ κάνει τὴν πραγματικὴ τῆς ὑπαρξή *πολιτικὴ ὑπαρξή*. Ἡ προσπάθεια τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν νὰ γίνῃ πολιτικὴ κοινωνία ἢ νὰ κάνει τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν πραγματικὴν κοινωνίαν ἐκδηλώνεται σὰν προσπάθεια τῆς *καθολικότερης* δυνατῆς συμμετοχῆς στὴ *νομοθετικὴ* ἐξουσία.

Ἐδῶ ὁ *ἀριθμὸς* δὲν στερεῖται σημασίας. Ἐάν ἡ αὔξηση τοῦ στοιχείου τῶν *Stände* εἶναι ἤδη μιὰ αὔξηση φυσικὴ καὶ πνευματικὴ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς *ἐχθρικὲς* δυνάμεις, — καὶ εἶδαμε ὅτι τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀντιπαρτιθέονται σὰν δυνάμεις ἐχθρικὲς —

τὸ ζήτημα τοῦ ἄν ὄλοι, ὁ καθένας χωριστά, πρέπει νὰ εἶναι μέλη τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἢ πρέπει νὰ κάνουν τὴν εἴσοδό τους σ' αὐτὴ μέσω ἐκπροσώπων, σημαίνει ἀμφισβήτηση τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς ἀρχῆς μέσα σ' αὐτὴ, μέσα στὴ βασικὴ ἀντιπροσώπηση τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ποὺ βρίσκει τὴν ὑπαρξὴ της στὴ συνταγματικὴ μοναρχία.

1. Ἀποτελεῖ παράσταση τῆς ἀφαίρεσης τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι τὸ σύνολο τοῦ πολιτικοῦ Κράτους; Ἐπειδὴ ἡ πράξη αὐτὴ καὶ μόνο αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ πολιτικὴ πράξη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ὄλοι ὀφείλουν καὶ θέλουν νὰ πάρουν μέρος σ' αὐτὴ. 2. Ὅλοι σὰν ἐπὶ μέρους ἄτομα. Στὸ στοιχεῖο τῶν Stände, ἡ νομοθετικὴ δραστηριότητα θεωρεῖται ὄχι σὰν κοινωνικὴ δραστηριότητα, σὰν λειτουργία τῆς κοινωνικότητας, ἀλλὰ ἀντίθετα σὰν ἡ πράξη πού, μέσω τῆς ὁποίας μόνο, τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα μπαίνουν πραγματικὰ καὶ συνειδητὰ σὲ κοινωνικὴ λειτουργία, δηλαδὴ μπαίνουν σὲ μιὰ πολιτικὴ λειτουργία. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι ἐδῶ μιὰ ἀπόρροια, μιὰ λειτουργία τῆς κοινωνίας ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν ἡ διαμόρφωσή της. Ἡ καθιέρωση μιᾶς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἀπαιτεῖ ὄλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν νὰ ἀλληλοαντιμετωπίζονται σὰν ἐπὶ μέρους ἄτομα καὶ σὰν τέτοια πραγματικὰ ἀντιπαρτίθενται. Ὁ προσδιορισμὸς «μέλος τοῦ Κράτους» εἶναι ὁ «ἀφηρημένος προσδιορισμὸς» τους, προσδιορισμὸς ποὺ δὲν ὑλοποιεῖται στὴ ζωντανὴ τους πραγματικότητα.

Ἐνα ἀπὸ τὰ δύο συμβαίνει: ἡ διαχωρίζεται τὸ πολιτικὸ Κράτος ἀπὸ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὁπότε δὲν μποροῦν ὄλοι νὰ συμμετάσχουν ὁ καθένας ἀτομικὰ στὴ νομοθετικὴ ἐξουσία καὶ τὸ πολιτικὸ Κράτος εἶναι μιὰ ὄντοτητα ξέχωρη ἀπὸ τὴν κοινωνία. (Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν θὰ αὐτο-ἀναιροῦνταν ἄν ὄλοι γίνονταν νομοθέτες κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ πολιτικὸ Κράτος ποὺ ἀντιπαρτίθεται σ' αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀνεχτεῖ παρὰ σὲ μορφὴ σύμφωνη μὲ τὸν κανόνα του.) Ἡ δηλαδὴ: ἡ συμμετοχὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν στὸ Κράτος μέσω ἐκπροσώπων εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἔκφραση τοῦ διαχωρισμοῦ τους καὶ τῆς ἀποκλειστικὰ δυαδικῆς ἐνότητάς τους.

Ἡ ἀντίθετα ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν εἶναι πραγματικὴ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, ὁπότε εἶναι χωρὶς νόημα νὰ προβάλλεται μιὰ ἀπαίτηση ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀντίληψη γιὰ ἓνα Κράτος — ξέχωρο ἀπὸ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, ἀπὸ τὴ θεολογικὴ ἀντίληψη τοῦ Κράτους. Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τίς συνθήκες, ἡ σημασία τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας θεωρούμενης σὰν ἀντιπροσωπευτικῆς ἐξουσίας ἐξαφανίζεται ὀλοκληρωτικά. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐδῶ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὴ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κάθε λειτουργήμα εἶναι ἀντιπροσωπευτικό, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ τσαγγάρης π.χ., στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἐργασία του ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ κοινωνικὴ ἀνάγκη, εἶναι ὁ ἐκπρόσωπός μου, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κάθε κοινωνικὴ δραστηριότητα θεωρούμενη σὰν εἰδητικὴ δραστηριότητα,

άντιπροσωπεύει μόνο τὸ εἶδος, ἕναν προσδιορισμὸ δηλαδὴ τῆς οὐσίας μου, ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἀντιπροσωπεύει τὸν ἄλλο. Ἐν ἀντιπροσωπεύει ὄχι μέσω κάποιου ἄλλου τοῦ ὁποῖου εἶναι ἐκπρόσωπος, ἀλλὰ μέσω αὐτοῦ ποῦ εἶναι καὶ κάνει ὁ ἴδιος.

Προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, ὄχι μὲ βία τὸ περιεχόμενόν της ἀλλὰ τὴν τυπικὴ πολιτικὴ τῆς σημασία. Καθ' ἑαυτὴ καὶ δι' ἑαυτὴ π.χ. ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία θάπρεπε νὰ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὁποῖο προσδοκᾷ ὁ λαὸς καὶ ὄχι ἡ νομοθετικὴ λειτουργία τοῦ Κράτους, ἡ μεταφυσικὴ πολιτικὴ λειτουργία. Ἡ νομοθετικὴ λειτουργία εἶναι ἡ θέληση ὄχι στὴν πρακτικὴ ἀλλὰ στὴ θεωρητικὴ τῆς ἐνέργεια. Ἡ θέληση δὲν ἐπιτρέπεται ἐδῶ νὰ ἐπέχει θέση νόμου: ἀντίθετα, ὀφείλει νὰ ἀνακαλύπτει καὶ νὰ διατυπώνει τὸν πραγματικὸ νόμο.

Ἐκ τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆ φύσης τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας σὰν πραγματικῆς νομοθετικῆς λειτουργίας καὶ σὰν ἀντιπροσωπευτικῆς, ἀφηρημένα πολιτικῆς ἐξουσίας, πῆγασε ἕνας διακριτικὸς χαρακτήρας, ποῦ ἐπιβάλλεται κυρίως στὴ Γαλλία, χώρα τῆς πολιτικῆς παιδείας.

(Στὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία ἔχουμε πάντα δύο πράγματα: τὴν πραγματικὴ πράξη καὶ τὸν Κρατικὸ λόγον αὐτῆς τῆς πράξης σὰν μιὰ ἄλλη πραγματικὴ συνείδηση ποῦ εἶναι, στὴ συνολικὴ τῆς ἄρθρωση, ἡ γραφειοκρατία.)

Τὸ ἀληθινὸ περιεχόμενον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (στὸ μέτρο ποῦ τὰ ἐπὶ μέρους κυρίαρχα συμφέροντα δὲν ἔρχονται μὲ σημαντικὸ τρόπο σὲ σύγκρουση μὲ τὸ objectum questionis) γίνεται ἀντικείμενον μιᾶς μελέτης a part, κατὰ τὸ δευτερεύον. Ἐνα ζήτημα τραβᾷ τὴν ἰδιαίτερη προσοχὴ μόνο ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ γίνῃ πολιτικόν, δηλαδὴ: εἴτε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ ἕνα κυβερνητικὸ ζήτημα θὰ συνδεθεῖ μ' αὐτό, εἴτε ὅταν ἀπλὰ καὶ μόνο πρόκειται γιὰ δικαιώματα ποῦ συναρτῶνται μὲ τὸν πολιτικὸν φορμαλισμόν. Ἐκ τῆς ποῦ πηγάζει αὐτὸ τὸ φαινόμενον; Ἐκ τῆς ποῦ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία εἶναι ταυτόχρονα ἡ ἔκφραση τῆς πολιτικῆς ὑπαρξῆς τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ πολιτικὴ οὐσία ἐνὸς ζητήματος συνίσταται ἀπλὰ καὶ μόνο στὴ σχέση τοῦ μὲ τὴς διαφορῆς ἐξουσίας τοῦ πολιτικοῦ Κράτους, ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐκπροσωπεύει τὴν πολιτικὴ συνείδηση καὶ τούτῃ δὲν μπορεῖ νὰ δώσει τὰ πιστοποιητικὰ τῆς σὰν πολιτικῆς παρὰ στὴ σύγκρουση μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Ἡ οὐσιώδης αὐτῆ ἀπαίτηση ποῦ θέλει κάθε κοινωνικὴ ἀνάγκη, κάθε νόμος νὰ ἐκδηλώνονται πολιτικὰ στὸ κοινωνικόν του νόημα, δηλαδὴ ὡς καθοριζόμενα ἀπὸ τὸ σύνολον τοῦ Κράτους, παίρνει στὸ Κράτος τῆς πολιτικῆς ἀφαίρεσης τὴν ἀκόλουθη ὄψη: στὴν ἀπαίτηση αὐτῆ δίνεται ἕνας τυπικὸς χαρακτήρας σὲ ἀντίθεση μὲ μιὰ ἄλλη δύναμη ἔξω ἀπὸ τὸ πραγματικόν της περιεχόμενον. Δὲν εἶναι τοῦτο μιὰ ἀφαίρεση τῶν Γάλλων ἀλλὰ εἶναι ἀντίθετα ἡ ἀναγκαία συνέπεια τοῦ ὅτι τὸ πραγματικὸν Κράτος δὲν ὑπάρχει παρὰ σὰν πολιτικὸν φορμαλισμὸν τοῦ

Κράτους που εξετάζεται εδώ. Ἡ αντίθεση μέσα στα πλαίσια τῆς αντιπροσωπευτικῆς ἐξουσίας εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πολιτικὴ ὑπαρξὴ τῆς αντιπροσωπευτικῆς ἐξουσίας. Τὸ ζήτημα παίρνει μολταῦτα μέσα στα πλαίσια τοῦ αντιπροσωπευτικοῦ τούτου καθεστώτος μιὰ ἄλλη ὄψη ἀπὸ αὐτὴ στὴν ὁποία τὸ ἐξετάζει ὁ Χέγκελ. Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὸ ἂν ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὀφείλει νὰ ἀσκήσει τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία μέσω ἀντιπροσώπων ἢ ὅλοι πρέπει νὰ τὸ κάνουν ὁ καθένας ἀτομικά: πρόκειται ἀντίθετα γιὰ τὴν ἐπέκταση καὶ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ γενίκευση τῆς ἐκλογῆς, τόσο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ *δικαίωμα ψήφου* ὅσο καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν *ἐκλογιμότητα*. Ἐκεῖ βρίσκεται, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε καθαρά, τὸ ἐπίμαχο σημεῖο τῆς πολιτικῆς *μεταρρύθμισης* τόσο στὴ Γαλλία ὅσο καὶ στὴν Ἀγγλία.

Ἐναντιοπιέζεται ἡ *ἐκλογὴ* μὲ τρόπο πού δὲν εἶναι φιλοσοφικός, δηλαδὴ πού δὲν ἀπευθύνεται στὴν οὐσία τῆς, ὅταν τὴ βλέπουν σὲ ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴ *μοναρχικὴ* ἢ τὴν *κυβερνητικὴ* ἐξουσία. Ἡ *ἐκλογὴ* εἶναι ἡ *πραγματικὴ σχέση* τῆς πραγματικῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μὲ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, μὲ τὸ *ἀντιπροσωπευτικὸ* στοιχεῖο. Ἡ: ἡ ἐκλογὴ εἶναι ἡ κατ' εὐθείαν σχίση, ἡ *ἄμεση* σχέση, πού δὲν εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ἀντιπροσωπευτικὴ ἀλλὰ οὐσιαστικὴ, τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν μὲ τὸ πολιτικὸ Κράτος. Εἶναι συνεπῶς αὐτονόητο ὅτι ἡ *ἐκλογὴ* ἀποτελεῖ τὸ κύριο πολιτικὸ αἶτημα τῆς πραγματικῆς κοινωνίας. Μόνο μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου ὅσο καὶ τῆς ἐκλογιμότητας *χωρὶς περιορισμοὺς* ἢ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν *πραγματικά* ὑψώνεται στὴν ἀφαίρεσή της, στὴν *πολιτικὴ* ὑπαρξὴ σὰν στὴν αὐθεντικὴ, καθολικὴ καὶ οὐσιαστικὴ τῆς ὑπαρξῆς. Ἡ ἐκπλήρωση ὁμῶς αὐτῆς τῆς ἀφαίρεσης ταυτόχρονα συνιστᾷ καὶ τὴν ἐξάλειψή της. Θέτοντας μὲ πραγματικὸ τρόπο τὴν *πολιτικὴ* τῆς ὑπαρξῆς σὰν τὴν *ἀληθινὴ* τῆς ὑπαρξῆς, ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἔχει ταυτόχρονα θέσει σὰν *μη-οὐσιώδη* τὴ διαφορετικὴ πρὸς τὴν πολιτικὴ τῆς ὄντοτητα ιδιωτικὴ τῆς ὑπαρξῆς: μαζὶ μὲ τὸν ἕνα ὄρο τῆς διάκρισης ἐφέπει καὶ ὁ ἄλλος, ὁ ἀντίθετός του. Ἡ *ἐκλογικὴ μεταρρύθμιση* εἶναι λοιπὸν μέσα στα πλαίσια τοῦ *ἀφηρημένου πολιτικοῦ Κράτους* ἢ ἀπαίτηση τῆς διάλυσής του, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ *τῆς διάλυσης τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν*.

Θὰ συναντήσουμε τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογικῆς μεταρρύθμισης ἀργότερα, μὲ μιὰ ἄλλη μορφή, ἀπὸ τὴν πλευρὰ δηλαδὴ τῶν *συμπερόντων*. Ἐπίσης θὰ ἀναπτύξουμε ἀργότερα τὶς ἄλλες ἀντιθέσεις πού πηγάζουν ἀπὸ τὸ διπλὸ καθορισμὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας (τὴ μιὰ φορὰ ἀντιπρόσωπος, ἐντολοδόχος τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, τὴν ἄλλη ἢ *πολιτικὴ* τῆς ὑπαρξῆς καὶ μιὰ ὑπαρξὴ μὲ *ἰδιαίτερο χαρακτήρα* μέσα στα πλαίσια τοῦ πολιτικοῦ Κρατικοῦ φορμαλισμοῦ).

Στὸ μεταξὺ ξαναρχόμαστε στὴν Παρατήρηση τῆς παραγράφου μας.

« Η έλλογη θεώρηση, ή συνείδηση τής 'Ιδέας είναι *συγκεκριμένη* και έναρμονίζεται στο βαθμό αυτό με το αυθεντικό *πρακτικό* νόημα που το ίδιο δεν είναι παρά το έλλογο νόημα, το νόημα τής 'Ιδέας.» «Το συγκεκριμένο Κράτος είναι το *διαρθρωμένο* στους *έπι μέρους κύκλους του σύνολο*. Το μέλος του Κράτους είναι μέλος του τάδε Stand. Μόνο μέσω του αντικειμενικού αυτού καθορισμού του μπορεί να παίξει ένα ρόλο στο Κράτος.»

Έχουμε ήδη πει πιο πάνω, ό,τι χρειάζεται.

«Ο γενικός του καθορισμός περιέχει τή διπλή Στιγμή: είναι *ιδιότης* και ταυτόχρονα, ως όν σκεπτόμενο, συνείδηση και θέληση του *καθολικού*. Μόνο όμως όταν ή συνείδηση και ή θέληση αυτή πληροῦνται ιδιαιτερότητας (δηλαδή από το *έπι μέρους Stand* και τον προσδιορισμό) μόνο τότε δεν είναι κενές αλλά *πλήρεις* και πραγματικά *ζωντανές*. "Η: το άτομο είναι *γένος* αλλά τήν *ένυπαρκτη* καθολική του *πραγμάτωση* τή βρίσκει σαν είδος...»

Όλα όσα λέει ο Χέγκελ είναι σωστά με τήν αίρεση ότι 1. δεν θα θέτει σαν ταυτόσημα το *έπι μέρους Stand* και τον *προσδιορισμό*, 2. ό προσδιορισμός τούτος, το είδος, θα πρέπει υποχρεωτικά να τεθεί *πραγματικά* κι αυτός, όχι μόνο *καθ' έαυτός* αλλά *δι' έαυτός*, σαν είδος του *καθολικού γένους*, σαν ή ιδιαιτεροποίησή του. 'Αλλά στο κράτος που ό Χέγκελ παρουσιάζει σαν τήν αυτοσυνείδητη παρουσία του 'Ηθικού πνεύματος, του άρκει να θέτει το 'Ηθικό τούτο πνεύμα σαν *ρυθμιστή* μόνο *καθ' έαυτό*, σύμφωνα με τήν καθολική 'Ιδέα. Δεν αφήνει τήν κοινωνία να γίνει πραγματικός ρυθμιστής γιατί, γι' αυτό, χρειάζεται ένα *πραγματικό* υποκείμενο κι αυτός δεν έχει παρά ένα υποκείμενο *άφηρημένο*, μιá *φανταστική κατασκευή*.

§ 309. «Δεδομένου ότι ή αντιπροσώπευση γίνεται για τή διεκπεραίωση τής διαβούλευσης και τή λήψη αποφάσεων που άφορούν τις *καθολικές* υποθέσεις, ή σημασία της έγκειται στο ότι *ορίζονται* γι' αυτό άτομα *έμπιστα* που γνωρίζουν καλύτερα τις υποθέσεις τούτες από τους *έντολεις* τους και, παράλληλα, στο ότι τά άτομα αυτά δεν θα προωθούν το *έπι μέρους* συμφέρον μιās κοινότητας ή συντεχνίας σε βάρος του γενικού αλλά, αντίθετα, θα προωθούν το γενικό. 'Ο ρόλος τους λοιπόν δεν είναι ό ρόλος του πληρεξούσιου που μεταφέρει *έντολές*, αλλά *άποστολή* και *προορισμός* τής συνέλευσής τους είναι να είναι ένα *σώμα ζωντανό*, όπου τά μέλη του θα *άλληλοδιαπαιδαγωγούνται* και θα *πείθονται* *άμοιβαία* μέσα σε μιá κοινή διερεύνηση τών ζητημάτων.»

Οί αντιπρόσωποι πρέπει: 1. να μην είναι «πληρεξούσιοι που μεταφέρουν *έντολές*», γιατί πρέπει να μην «προωθούν το *έπι μέρους* συμφέρον σε βάρος του γενικού αλλά, αντίθετα, να προωθούν το γενικό». 'Ο Χέγκελ θέτει τους αντιπρόσωπους *κατ' άρχήν* σαν αντιπρόσωπους

της κοινότητας, συντεχνίας, κλπ., για να οδηγήσει σε συνέχεια στον άλλο πολιτικό προσδιορισμό, σύμφωνα με τον οποίο αποστολή τους δεν είναι να προωθούν το επί μέρους συμφέρον της συντεχνίας, κλπ. Έξαλείφει έτσι τον ίδιο του τον προσδιορισμό, γιατί στην ουσιώδη τους ιδιότητα ως εκπροσώπων τους χωρίζει ολοκληρωτικά από τη συντεχνιακή τους ύπόσταση. Ταυτόχρονα αφαιρεί από τη συντεχνία τον εαυτό της, το πραγματικό της περιεχόμενο, γιατί δεν της επιτρέπει να εκλέγει από την άποψή της αλλά από την άποψη του Κράτους, δηλαδή να εκλέγει μη-υπάρχοντας ως συντεχνία. Ο Χέγκελ αναγνωρίζει συνεπώς στον υλικό προσδιορισμό αυτό που διέστρεψε στον τυπικό προσδιορισμό, την αφαίρεση που στην πολιτική της πράξη ή κοινωνία-των-ιδιωτών κάνει του εαυτού της, μη όντας ή πολιτική της ύπαρξη τίποτε άλλο από την αφαίρεση αυτή. Ο Χέγκελ θεωρεί σαν λογική βάση το ότι εκλέγονται άκριβως για να διεκπεραιώσουν τις «γενικές υποθέσεις». Οί συντεχνίες λοιπόν δεν είναι υποστάσεις των γενικών υποθέσεων. 2. Η «άντιπροσώπηση» πρέπει να έχει το νόημα ότι «ορίζονται άτομα ξμπιστα που γνωρίζουν καλύτερα τις υποθέσεις αυτές από τους έντολεις τους», πράγμα που σημαίνει ότι οι αντιπρόσωποι δεν παίζουν το ρόλο του «πληρεξούσιου».

Τό ότι γνωρίζουν «καλύτερα» αντί του «άπλα και μόνο» γνωρίζουν, ο Χέγκελ μπορεί να το συμπεράνει μόνο με σόφισμα. Σ' αυτό το συμπέρασμα θα μπορούσε να φτάσει κανείς μόνο αν οι έντολεις είχαν τό δικαίωμα να επιλέξουν: ή να συζητήσουν τά θέματα οί ίδιοι και να αποφασίσουν γι' αυτά ή να επιφορτίσουν με τό καθήκον αυτό όρισμένα άτομα, δηλαδή αν ή αντιπροσωπεία, ή εκπροσώπηση, δεν ανήκαν με ουσιώδη τρόπο στο χαρακτήρα της νομοθετικής εξουσίας της κοινωνίας-των-ιδιωτών; πράγμα που, όμως, αποτελεί την ουσία του Κράτους όπως τό αντιλαμβάνεται και τό ανέπτυξε ο Χέγκελ.

Είναι τούτο χαρακτηριστικό δείγμα του πώς ο Χέγκελ άπορριπτει μισο-εσκεμμένα τό Πράγμα στον ουσιώδη του χαρακτήρα για να του επιβάλλει με κίβδηλο τρόπο, στην περιορισμένη του μορφή, τό αντίθετο στον περιορισμένο αυτό χαρακτήρα νόημα.

Τόν πραγματικό λόγο τόν δίνει στο τέλος. Οί εκπρόσωποι της κοινωνίας-των-ιδιωτών συγκροτούνται σε σώμα και τό σώμα τούτο και μόνο άποτελεί την πραγματική πολιτική ύπαρξη και θέληση της κοινωνίας-των-ιδιωτών. Ο διαχωρισμός του Κράτους από την κοινωνία εκδηλώνεται σαν ο διαχωρισμός των εκπροσώπων από τους έντολεις τους. Η κοινωνία άπλα και μόνο εξουσιοδοτεί τά στοιχεία για την πολιτική της ύπαρξη.

Φαίνεται διπλή ή αντίφαση:

1. Τυπική. Οί αντιπρόσωποι είναι μιά κοινωνία που δεν βρίσκεται σε σύνδεση με τους έντολεις της μέσω της μεταφοράς έντολών,

της εξουσιοδότησης. Τυπικά, εκπροσωπούν, μόλις όμως εκπροσωπήσουν *πραγματικά* τότε παύουν να είναι *εκπρόσωποι*. Καθορίστηκαν σαν εκπρόσωποι και δέν είναι τέτοιοι.

2. *Υλική*. Σε ό,τι αφορά τα συμφέροντα, θα μιλήσουμε μετά. Έδω συμβαίνει το ανάποδο. Έξουσιοδοτήθηκαν να ασχοληθούν με τις γενικές υποθέσεις αλλά *πραγματικά* εκπροσωπούν *επί μέρους* υποθέσεις.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Χέγκελ χαρακτηρίζει έδω την εμπιστοσύνη σαν την υπόσταση της *εκπροσώπησης*, σαν την υποστασιακή σχέση αντιπροσώπων και αντιπροσωπευμένων. «*Η εμπιστοσύνη είναι μια σχέση προσωπική. Στην προσθήκη έξ' άλλου λέει πάνω σ' αυτό:*

«*Η εκπροσώπηση στηρίζεται στην εμπιστοσύνη αλλά ή εμπιστοσύνη είναι κάτι άλλο από το να δίνω εγώ, ως ό τάδε, την ψήφο μου. Η αρχή της πλειοψηφίας έρχεται σε αντίθεση με την αρχή, σύμφωνα με την όποια σε ό,τι μου επιβάλλεται αναγκαστικά πρέπει να είμαι παρών ως ό τάδε. Έμπιστοσύνη σημαίνει ότι θεωρώ κάποιον άλλο ότι είναι σε θέση να χειρισθεί το Πράγμα μου σαν Πράγμα του δίνοντας το καλύτερο μέρος της γνώσης του και την ήθικη του συνείδηση.»*

§ 310. «*Η διασφάλιση των ιδιοτήτων και της συγκατάθεσης που αντιστοιχούν στο σκοπό αυτό — που γίνεται με την ακίνητη περιουσία στο πρώτο Stand — φαίνεται προπάντων, σε ό,τι αφορά το δεύτερο Stand, που πηγάζει από το κινητό και μεταβαλλόμενο στοιχείο της κοινωνίας-των-ιδιωτών, στην πρακτική επιδεξιότητα και τη γνώση των μηχανισμών και συμφερόντων του Κράτους και της κοινωνίας, που έχουν αποκτηθεί από την επιχειρηματική δραστηριότητα, την άσκηση διοίκησης σε ανώτερες δημόσιες και πολιτικές θέσεις και που στην πράξη αποδείχεται ή αλήθεια τους, — και ακόμη στην αίσθηση της εξουσίας και την αίσθηση του κύρους του Κράτους που έτσι διαμορφώνεται και δοκιμάζεται.»*

Πρώτα-πρώτα, ή πρώτη Βουλή, ή *Βουλή της ανεξάρτητης ατομικής ιδιοκτησίας*, συγκροτήθηκε προς το συμφέρον του μονάρχη και της κυβερνητικής εξουσίας σαν θωράκιση απέναντι στο πνεύμα της δεύτερης Βουλής θεωρούμενης σαν ή πολιτική ύπαρξη των κοινών, και τώρα ο Χέγκελ απαιτεί ξανά μια καινούργια θωράκιση που θα διασφαλίζει ή ίδια τη συγκατάθεση, κλπ., της δεύτερης Βουλής.

Στην αρχή ήταν ή εμπιστοσύνη — ή εγγύηση των εντολέων — ή διασφάλιση των αντιπροσώπων. Τώρα ή εμπιστοσύνη χρειάζεται με τη σειρά της διασφάλιση της αξίας της.

Ό Χέγκελ θα είχε σφοδρή επιθυμία να κάνει τη δεύτερη Βουλή,

Βουλή απόμαχων υπαλλήλων του Κράτους. Δεν απαιτεί μόνο την «αίσθηση του Κράτους» αλλά και την «αίσθηση της εξουσίας», τη γραφειοκρατική αίσθηση.

Αυτό που πραγματικά απαιτεί εδώ είναι να γίνει η νομοθετική εξουσία *πραγματικά κυβερνώσα* εξουσία. Αυτό εκφράζει απαιτώντας τη γραφειοκρατία *δυο φορές*, μια σαν εκπροσώπηση του ήγεμόνα και μια σαν εκπρόσωπο του λαού.

“Αν στα σύγχρονα κράτη οι αξιωματούχοι γίνονται επίσης και αντιπρόσωποι, αυτό συμβαίνει μόνο επειδή, γενικά, γίνεται αφαίρεση του Stand, της κοινωνικής ιδιότητας και κυριαρχεί ή αφαίρεση του *πολίτη*.”

‘Ο Χέγκελ ξεχνά εδώ ότι συνήγαγε την αντιπροσώπευση από τις συντεχνίες κι ότι η κυβερνητική εξουσία αντιπαράκειται άμεσα σ’ αυτές. Το ξεχνά σε τέτοιο βαθμό — όπως και στην επόμενη παράγραφο — ώστε δημιουργεί μια *ουσιώδη* διαφορά ανάμεσα στους εκπροσώπους της συντεχνίας και σ’ αυτούς των Stände.

Στην Παρατήρηση, στην παράγραφο αυτή, λέγεται:

«Η υποκειμενική γνώμη που έχουμε με τον εαυτό μας βρίσκεται άβασάνιστα την απαίτηση τέτοιων ἐγγυήσεων περιττή και ακόμη και προσβλητική, όταν προβάλλεται απέναντι σ’ αυτό που λέγεται λαός. Το Κράτος όμως καθορίζεται από το αντικειμενικό κι όχι από την υποκειμενική γνώμη και την αυτοπεποίθησή της. Τα άτομα δεν μπορούν να είναι για το Κράτος παρά ό,τι σ’ αυτά είναι αντικειμενικά γνώσιμο κι έχει δώσει τις αποδείξεις του, και το Κράτος πρέπει ιδιαίτερα να προσέχει, προκειμένου για το μέρος αυτό του στοιχείου των Stände, γιατί το μέρος τούτο είναι που έχει τη ρίζα του στα συμφέροντα και τις απασχολήσεις που κατευθύνονται προς το έπι μέρους, όπου η ένδεχομενικότητα, ή αλλαγή και ή αυθαιρεσία, δικαιούνται να υπάρχουν.»

‘Εδώ είναι πια που η ακριτη ασυνέπεια και η «αίσθηση της εξουσίας» του Χέγκελ καταλήγουν πραγματικά να είναι *αποκρουστικές*. Λέει στο τέλος της προσθήκης στην προηγούμενη παράγραφο:

«Για το ότι ο αντιπρόσωπος θα επιτελεί και θα προωθεί» (το στόχο που περιγράφει πιο πάνω), «αυτοί που τον εκλέγουν πρέπει να έχουν τις απαραίτητες ἐγγυήσεις».

‘Η ἐγγύηση αυτή *γι’ αυτούς που εκλέγουν* εξελίσσεται σε ἐγγύηση *έναντια σ’ αυτούς που εκλέγουν*, έναντια στην «*αυτοπεποίθησή*» τους. Στο στοιχείο των Stände, ή «*ἐμπειρική καθολικότητα*» θεωρείται ότι ἔφτασε στη «*στιγμή της υποκειμενικής τυπικής ἐλευθερίας*». Μέσω αυτού, «*ή δημόσια συνείδηση σαν ἐμπειρική καθολικότητα* ιδεών και απόψεων των πολλών», φτάνει στην ὑπαρξη» (§ 301).

Τώρα ορίζεται οί «άπόψεις και ιδέες» αυτές πρέπει να προμηθεύουν στην *κυβέρνηση* μια απόδειξη γι' αυτό που είναι οί «άπόψεις και οί ιδέες». 'Ο Χέγκελ μιλά έδω βλακωδώς για τὸ Κράτος σάν κάτι τὸ δλοκληρωμένο, ενώ άπλά και μόνο πρόκειται να συγκροτηθεί τὸ Κράτος μέσα στο στοιχείο τῶν *Stände*. Μιλά για τὸ Κράτος σάν για ένα συγκεκριμένο ύποκειμενο που δέν σταματᾶ στην «ύποκειμενική γνώμη και στην αὐτοπεποίθησή της», για τὸ όποιο τὰ άτομα γίνονται κατ' άρχήν «γνώσιμα» και «δίνουν τις άποδείξεις τους». Τὸ μόνο που λείπει είναι να ζητήσει ὁ Χέγκελ να περνούν τὰ *Stände* από εξετάσεις μπρὸς στην άξιότιμη κυβέρνηση. 'Ο Χέγκελ έδω φτάνει μέχρι τὴ δουλοπρέπεια. Τὸν βλέπουμε από άκρη σε άκρη μολυσμένο από τὴ φτηνὴ ἀλαζονεία τοῦ κόσμου τῶν *Πρώσσω* γραφειοκρατῶν πού, με στενόθωρο γραφειοκρατικὸ τουπέ, ρίχνουν ένα συγκαταβατικὸ βλέμμα στην «αὐτοπεποίθηση» τῆς «ύποκειμενικῆς γνώμης τοῦ λαοῦ για τὸν εαυτό του». Τὸ «Κράτος» έδω ταυτίζεται παντοῦ από τὸν Χέγκελ με τὴν «κυβέρνηση».

'Αναμφίβολα, σὲ ένα πραγματικὸ Κράτος ἢ «άπλη έμπιστοσύνη», ἢ «προσωπικὴ γνώμη» δέν άρκοῦν. Στο Κράτος όμως που παρουσιάζει ὁ Χέγκελ, ἢ *πολιτικὴ* νοοτροπία τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν είναι μιὰ άπλη *γνώμη* κι αὐτὸ άκριβῶς επειδὴ τὸ ὄλο τοῦ Κράτους δέν είναι ἢ ἀντικειμενοποίηση τῆς πολιτικῆς νοοτροπίας, άκριβῶς επειδὴ ἢ πολιτικὴ τῆς ύπαρξῆς είναι μιὰ *αφαίρεση* τῆς πραγματικῆς τῆς ύπαρξῆς. "Αν ὁ Χέγκελ ἤθελε να εἶναι συνεπῆς θὰ ὤφειλε μᾶλλον να θυσιάσει τὰ πάντα για να συγκροτήσει τὸ στοιχείο τῶν *Stände* σὲ ἀντιστοιχία με τὸν οὐσιώδη καθορισμὸ και προορισμὸ του (§ 301): σάν τὸ *εἶναι δι' εαυτὸ* τῆς γενικῆς ύπόθεσης στις ιδέες, κλπ., τῶν *πολλῶν* — για να τὸ συγκροτήσει συνεπῶς με τρόπο ἀπόλυτα ἀνεξάρτητο από τις ἄλλες προϋποθέσεις τοῦ πολιτικοῦ Κράτους.

Με τὸν ἴδιο τρόπο που ὁ Χέγκελ χαρακτηρίζει πιὸ πρὶν σάν ἄποψη τοῦ πλήθους τὸ ὅτι προϋποθέτει κακὴ θέληση στην κυβέρνηση, τὸ ἴδιο και πολὺ περισσότερο αντίληψη τοῦ ὄχλου εἶναι να προϋποτίθεται κακὴ θέληση στο λαό. 'Ο Χέγκελ λοιπὸν δέν πρέπει να βρίσκει «περιττὸ» οὔτε «προσβλητικὸ» στοὺς θεωρητικούς που περιφρονεῖ, τὸ να απαιτοῦν ἔγγυθσεις ἀπέναντι σ' αὐτὸ που *συνήθως ἀποκαλεῖται* Κράτος, τὸ *soi-disant* Κράτος, τὴν κυβέρνηση, ἔγγυθσεις ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας θὰ ἑναρμονίζεται με τὸ νόημα τοῦ Κράτους.

§ 311. «'Ο θεσμὸς τῆς ἀντιπροσώπευσης ὡς προερχόμενος από τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν σημαίνει ἀκόμη ὅτι οί ἀντιπρόσωποι ἔχουν ἐξοικείωση με τις εἰδικές τῆς ἀνάγκες, τὰ προβλήματά τῆς και τὰ ἐπὶ μέρος συμφέροντά τῆς και συναρτῶνται μάλιστα μ' αὐτά. Προερχόμενος, σύμφωνα με τὴ φύση τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν, ἀπὸ τις διάφορες συντεχνίες τῆς (§ 308) και καθὼς ἢ

απλότητα της πορείας της δὲν ἀναταράζεται ἀπὸ ἀφαιρέσεις καὶ ἀτομιστικές παραστάσεις, ἱκανοποιεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἄμεσα καὶ ἡ ἐκλογή, ἢ εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς περιττὸ ἢ περιορίζεται σὲ ἓνα ἐλάχιστον παιχνίδι τῆς γνώμης καὶ τῆς βούλησης.»

Πρῶτα-πρῶτα ὁ Χέγκελ συναρτᾷ μὲ ἓνα ἀπλὸ «ἀκόμη» τὴν ἀντιπροσώπηση σὰν «νομοθετικὴ ἐξουσία» (§ 309, 310) στὴν ἀντιπροσώπηση σὰν «προερχόμενη ἀπὸ τὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν», δηλαδή στὸν ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς καθορισμό. Τὶς τρομερὲς ἀντιφάσεις πού περιέχει τοῦτο τὸ «ἀκόμη» τίς διατυπώνει μὲ τὴν ἴδια ἑλλειψη σκέψης.

Σύμφωνα μὲ τὴν § 309, οἱ ἐντολεῖς πρέπει «νὰ προβάλλουν ὄχι τὸ ἐπὶ μέρους συμφέρον μιᾶς συντεχνίας ἢ κοινότητας ἐνάντια στοῦ γενικὸ συμφέρον ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ γενικὸ συμφέρον».

Σύμφωνα μὲ τὴν § 311 προέρχονται ἀπὸ τὶς συντεχνίες, ἐκπροσωποῦν τὰ ἐπὶ μέρους αὐτὰ συμφέροντα καὶ τὶς ἀνάγκες αὐτὲς καὶ δὲν διαταράσσονται ἀπὸ ἀφαιρέσεις, σὰν νὰ μὴν εἶναι μιὰ τέτοια ἀφαίρεση τὸ «καθολικὸ συμφέρον», μιὰ ἀφαίρεση ἀκριβῶς τῶν συντεχνιακῶν κλπ. συμφερόντων τους.

Σύμφωνα μὲ τὴν § 310 ζητᾷ «νὰ ἔχουν ἀποκτήσει, μέσω τοῦ πραγματικοῦ χειρισμοῦ τῶν ὑποθέσεων κλπ., τὴν αἴσθηση τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἐξουσίας» καὶ νὰ ἔχουν δώσει τὶς ἀποδείξεις τους γι' αὐτό. Στὴν § 311 ζητᾷ τὴν αἴσθηση τῆς συντεχνίας καὶ τὴν ὑπευθυνότητα.

Στὴν Προσθήκη στὴν § 309 λέγεται: «Ἡ ἀντιπροσώπηση στηρίζεται στὴν ἐμπιστοσύνη». Σύμφωνα μὲ τὴν § 311, ἡ «ἐκλογή», ἢ πραγμάτωση αὐτῆ τῆς ἐμπιστοσύνης, ἢ ἐφαρμογὴ αὐτῆ, τὸ φαινόμενο τῆς συνειδήσεως αὐτῆς εἶναι «ἢ κάτι τὸ περιττὸ ἢ περιορίζεται στοῦ ἐλάχιστον παιχνίδι τῆς γνώμης καὶ τῆς βούλησης».

Αὐτὸ στοῦ ὁποῖο στηρίζεται ἡ ἀντιπροσώπηση, ἡ οὐσία της, εἶναι λοιπὸν γιὰ τὴν ἀντιπροσώπηση «ἢ κάτι τὸ περιττὸ», κλπ. Ὁ Χέγκελ θέτει λοιπὸν χωρὶς νὰ ἀνασάνει κἂν ξανά τὶς ἀπόλυτες ἀντιθέσεις: ἡ ἀντιπροσώπηση στηρίζεται στὴν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη, τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἄνθρωπο, καὶ δὲν στηρίζεται σ' αὐτὴ. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ καθαρὸ τυπικὸ παιχνίδι.

Τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀντιπροσώπησης ἀπὸ κάποιον ἄλλο δὲν εἶναι τὸ ἐπὶ μέρους συμφέρον ἀλλὰ ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ πολιτικὴ του ιδιότητα, τὸ καθολικὸ συμφέρον. Ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρά, τὸ ἐπὶ μέρους συμφέρον εἶναι τὸ ὑλικὸ τῆς ἀντιπροσώπησης ἀπὸ κάποιον ἄλλο, ἐνῶ τὸ πνεῦμα τοῦ συμφέροντος αὐτοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἐκπροσώπου.

Στὴν Παρατήρηση, στὴν παράγραφο τούτη πού ἐξετάζουμε τώρα, οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς ὑποστηρίζονται μὲ ἀκόμη πιὸ κραυγαλέο τρόπο.

πο. Τὴν πρώτη φορά ἡ ἀντιπροσώπευση ἀντιπροσωπεύει τὸν ἄνθρωπο, τὴ δεύτερη φορά ἐκπροσωπεῖ τὸ ἐπὶ μέρους συμφέρον, τὴν ἐπὶ μέρους ὕλη.

«Βλέπουμε ἀμέσως τὸ συμφέρον πὸ ὑπάρχει στὸ νὰ βρίσκονται ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπρόσωπους γιὰ κάθε μεγάλο ἰδιαίτερο κλάδο τῆς κοινωνίας, π.χ. γιὰ τὸ ἐμπόριο, τὰ ἐργοστάσια, κλπ., ἄτομα πὸ τοὺς γνωρίζουν σὲ βάθος καὶ πὸ ἀνήκουν ἀκόμη στοὺς κλάδους αὐτοῦς. Στὴν ἀντιπροσώπευση πὸ πηγάζει ἀπὸ μιὰ ἐλεύθερη, δηλ. ἀκαθόριστη ἐκλογή, τὸ σημαντικό αὐτὸ στοιχεῖο ἀφήνεται στὴν τύχη. Κάθε ὅμως κλάδος τοῦ τύπου αὐτοῦ ἔχει τὸ ἴδιο δικαίωμα μὲ τοὺς ἄλλους νὰ ἀντιπροσωπεύεται. "Ὅταν οἱ ἐντολοδόχοι θεωροῦνται ἀντιπρόσωποι, αὐτὸ δὲν ἔχει ἔλλογα ὀργανικὸ νόημα παρὰ μόνο ὅταν δὲν ἐκπροσωποῦν ἄτομα, μάζα, ἀλλὰ ἐκπροσωποῦν οὐσιώδεις σφαῖρες τῆς κοινωνίας, ἐκπροσωποῦν τὰ μεγάλα τῆς συμφέροντα. Ἔτσι, τὸ γεγονὸς τῆς ἀντιπροσώπευσης δὲν ἔχει οὔτε κἀν τὴ σημασία ὅτι κάποιος εἶναι *στὴ θέση ἑνὸς ἄλλου*: ἀντίθετα, τὸ ἴδιο τὸ συμφέρον εἶναι στὸν ἀντιπρόσωπο *πραγματικά παρὸν* ὅπως κι αὐτὸς βρίσκεται ἔτσι στὸ συμφέρον τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμενικοῦ στοιχείου.»

«Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκλογή ἀπὸ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων μπορεῖ ἀκόμη νὰ γίνῃ ἡ παρατήρηση ὅτι συνεπάγεται ἀναγκαῖα — εἰδικὰ στὰ μεγάλα Κράτη — τὴν ἐμφάνιση τῆς *ἀδιαφορίας* ἀπέναντι στὴν ψηφοφορία, καθὼς τούτῃ ἔχει ἀσήμαντο ἀποτέλεσμα στὴ μάζα, καὶ τὸ ὅτι αὐτοὶ πὸ ἔχουν τὸ δικαίωμα ψήφου, ὅσο σπουδαῖο κι ἂν τοὺς παρουσιάζουν τὸ πράγμα, δὲν πολυενδιαφέρονται νὰ ἔλθουν νὰ ψηφίσουν· ἔτσι ὥστε ἀπὸ τὸ θεσμὸ αὐτὸ ἀπορρέει μᾶλλον τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸν καθορισμὸ καὶ τὸν προορισμὸ του καὶ ἡ ἐκλογή πέφτει στὰ ὄρια ἑνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ, ἑνὸς κόμματος, ἑνὸς δηλαδὴ ἐπὶ μέρους, ἐνδεχομενικοῦ συμφέροντος, πὸ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ οὐδετεροποιηθεῖ.»

Τελειώνει τὸ θέμα πὸ ἐξετάζεται μὲ τὶς δυὸ παραγράφους 312 καὶ 313, πὸ δὲν ἀξίζουν ἰδιαίτερη πραγμάτευση. Ἔτσι ἀπλῶς τὶς προσθέτουμε ἐδῶ.

§ 312. «Ἐπὶ τὶς δυὸ πλευρὲς πὸ περικλείνει τὸ στοιχεῖο τῶν Stände (§ 305 καὶ § 308), καθεμιά κομίζει στὴ διαβούλευση μιὰ ἰδιαίτερη τροπολογία καὶ ἐπειδὴ ἀκόμη ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς Στιγμὲς ἔχει τὸ ρόλο τῆς διαμεσοποίησης μέσα στὴ σφαίρα αὐτὴ κι αὐτὸ μεταξὺ ὑπαρχόντων, αὐτὸ συνεπάγεται γιὰ τὴ Στιγμὴ αὐτὴ μιὰ ξέχωρη ὕπαρξη. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἡ συνέλευση τῶν Stände χωρίζεται σὲ *δυὸ Βουλές*.»

Μεγαλοδύναμη!

§ 313. «Μέσω του χωρισμού αυτού, δεν είναι μόνο ή ώριμότητα της απόφασης που, μέσα από μια πολλαπλότητα *αναφορών*, δέχεται τη μέγιστη εξασφάλισή της, ούτε μόνο το ότι παραμερίζονται ή ένδεχομενικότητα της διάθεσης της στιγμής όπως και ο συγκυριακός χαρακτήρας που μπορεί να έχει μια απόφαση από το αριθμητικό παιχνίδι των ψήφων: προπάντων, το στοιχείο των *Stände* είναι λιγότερο έκτεθειμένο στο ένδεχόμενο να αντιταχθεί άμεσα στην κυβέρνηση· ή στην περίπτωση που το διαμεσολαβητικό στοιχείο βρίσκεται και στην πλευρά του δεύτερου *Stand*, ή βαρύτητα της άποψής του ενισχύεται περισσότερο, καθώς εμφανίζεται πιο άμερόληπτη και ή αντίθεσή της ουδετεροποιημένη.»

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ «ΕΙΣΑΓΩΓΗ»

1. Όπως σωστά έχει παρατηρηθεί, ή περίφημη αυτή ρήση του Μάρξ είναι, στη φραστική της διατύπωση, ένας συγκερασμός, μια «κράση» της θέσης του Πασκάλ που θεωρεί τη θρησκευτική πίστη ως «στοίχημα υπέρ της ύπαρξης του Θεού» και του αποφθέγματος του Μπαλζάκ: τα λαχεία είναι το όπιο του λαού. Η θρησκεία ως «φантаσμαγορική πραγμάτωση της ανθρώπινης ουσίας», λειτουργεί ως έκφραση του ανθρώπινου δράματος και ταυτόχρονα ως διαμαρτυρία εναντίον της δυστυχίας της ανθρώπινης ύπαρξης, είναι το συνεπαγόμενο της ανθρώπινης άθλιότητας και ταυτόχρονα ή έξοδος από την άθλιότητα αυτή. Ο Μάρξ καταδικάζει τη θρησκεία όχι γιατί αποτελεί μια αντίφαση στη *ratio* —«αυτό θα ήταν Βολταίρος, όχι Μάρξ»— όπως χαρακτηριστικά λέει κάπου ο M. Merleau-Ponty — αλλά γιατί ή θρησκεία απελευθερώνει τον άνθρωπο φανταστικά, είναι μια άπατηλή λύση και ως τέτοια αποπροσανατολίζει τον άνθρωπο από την αναζήτηση της πραγματικής λύσης. Η θρησκεία είναι ο «στεναγμός της καταπιεζόμενης ύπαρξης» και ο στεναγμός είναι κακό όχι γιατί στερείται υλικής υπόστασης αλλά γιατί άνακουφίζει και γλυκαίνει τον ανθρώπινο πόνο.

2. Ιστορική σχολή του δικαίου έχει αποκληθεί ή σχολή φιλοσοφικής έρμηνείας και θεώρησης του δικαίου που συναρτούσε βασικά το χαρακτήρα των νόμων και των θεσμών κάθε έθνους από τα γενικά χαρακτηριστικά της ιστορικής του πορείας. Κύριος εκπρόσωπος της σχολής αυτής ήταν ο Κάρλ φόν Σαβινύ, που την πρωτοδιατύπωσε στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου στα 1810. Από την αναφορά που της κάνει ο Μάρξ φαίνεται ή μεγάλη επίδραση που είχε από τότε στους κύκλους της γερμανικής συντήρησης και το ότι αποτελούσε ένα από τα θεωρητικά δπλα άμυνας άπέναντι στη διάδοση στη Γερμανία των θεών του φιλελευθερισμού και του ίακωβινισμού.

3. Ο Μάρξ σάρκασε πάντοτε με δξύτητα την τάση να αναζητείται στην άρχέγονη ζωή των γερμανικών δρυμών ή εξήγηση για τη «ρωμαλεότητα» και το «σφρίγος» της γερμανικής φυλής. Οί αντίληψεις αυτές που εμπνέονται από την έγελιανή αντιπαράθεση του βάρβαρου και σφριγηλού γερμανικού κόσμου άπέναντι στον παρακμάζοντα και φθίνοντα ρωμαϊκό πολιτισμό, λειτούργησαν τελικά σαν ένα είδος πρώιμου τευτονικού ρατσισμού που δέν άφησε άνεπηρέαστο κανένα γερμανό διανοητή από τον Φίχτε με τον «Λόγο

πρὸς τὸ γερμανικὸ ἔθνος» μέχρι τὸν ἴδιο τὸν Φρειδ. Ἔνγκελς. Ὁ Ἔνγκελς στὶς ἱστορικές του μελέτες, ὅπως καὶ στὴν πολιτικὴ του ἀρθρογραφία, ἀφήνει νὰ διαφανεῖ μιὰ ἄκρατη «τευτονομανία» ποὺ ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ψυχολογικὸ ὑπόβαθρο ποὺ στηρίζει τοὺς ἀπρόσμενους γιὰ τὴν πένα τοῦ Ἔνγκελς περιφρονητικοὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὶς σλαβικὲς ἐθνότητες σὰν «λαῶν ποὺ ψυχορραγοῦν», ποὺ πρέπει νὰ «ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς τοὺς γείτονες», «ἐθνάρια» κλπ. (βλ. ἄρθρο «Πολωνοί, Τσέχοι καὶ Γερμανοί», *New York Daily Tribune*, 5 Μάη 1852, ἄρθρο «Πανσλαυισμός» στὴν ἴδια ἐφημ., 15 Μάη 1852, καθὼς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Ἔνγκελς στὸν Μάρξ, 23 Μάη 1851, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς μεταχείρισης τῶν Πολωνῶν.)

Πέρα ὁμως ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες αὐτὲς στάσεις, ἡ γενικὴ ἀντιμετώπιση ἀπὸ μέρους τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς τῶν ἐθνικῶν κινήματων καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων ποὺ συντάραξαν καὶ σφράγισαν ὁλόκληρο τὸν περασμένο αἰῶνα, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ τεράστια παραγνώριση καὶ ὑποτίμηση τῆς σημασίας τοῦ ἐθνικοῦ παράγοντα καὶ τοῦ ἐθνικοῦ συναισθήματος. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν υπερτίμηση τῶν δυνατοτήτων τοῦ προλεταριακοῦ κινήματος —ποὺ τὴν ἐπικράτησή του τὴ θεωροῦσαν ὑπόθεση τοῦ αἰῶνα τους—, συναιρῶντας τὸ ὅλο νοήμα τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος στὶς κοινωνικὲς ἐπιδιώξεις τῶν ἀστῶν καὶ ἐντάσσοντας τὴν ἐγγελιανὴ διάκριση «ἱστορικῶν» καὶ «μὴ ἱστορικῶν» λαῶν στὴν προοπτικὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς θεώρησαν τὴν ὀρμητικὴ κίνηση τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνοτήτων πρὸς τὴ χειραφέτησή τους σὰν ἓνα παρα-ἱστορικὸ ἐπεισόδιο τῆς ἐποχῆς καὶ ρύθμιζαν τὴ στάση τους ἀπέναντι σ' αὐτὲς ἀνάλογα μὲ τὸ κατὰ πόσον «χρησίμευαν» ἢ ὄχι στὸ κοινωνικὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ἔτσι ἀπὸ πολὺ νωρὶς —ἀπὸ τὸ 1845— βλέπουμε τὸν Μάρξ νὰ βεβαιώνει ὅτι «σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς ἡ πεισματικὴ προσκόλληση στὴν ἐθνικὴ ἄποψη δὲ συναντιέται πιά παρὰ ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ τοὺς συγγραφεῖς τῆς» (ΓΙ, 518), φράση ποὺ γιὰ ὅποιονδήποτε ἔχει ἔστω καὶ μιὰ θολὴ εἰκόνα τῆς ἱστορίας ὁλόκληρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ 19ου αἰῶνα ἤχει τουλάχιστον παράδοξα. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παραμονῆς τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος ἔξω ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ ὀρίζοντα τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς ἦταν ἡ ὀλικὴ σχεδὸν ἐξάλειψή του ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ συγκροτοῦσαν τὰ μαρξιστικὰ κινήματα μέχρι πρόσφατα καὶ συνακόλουθα ἡ ἀδυναμία τους νὰ ἀποφύγουν συχνὰ στάσεις ἀντεθνικοῦ χαρακτήρα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι πάνω στὸ σοβαρὸ τοῦτο θέμα ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρο αἰῶνα καὶ μέχρι σήμερα ἀκόμη ἡ ἀποκλειστικὴ θεωρητικὴ τροφὴ τῶν militants τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος —μὲ μόνη ἐξαιρέση τὶς προσπάθειες γιὰ βαθύτερη προσέγγιση τοῦ θέματος ποὺ ἔγιναν τὸν καιρὸ τοῦ αὐστρομαρξισμοῦ τῆς 2ης Διεθνούς ἀπὸ τοὺς Renner καὶ Bauer— ὑπῆρξε ἡ σταλινικὴ μπροσούρα «Ὁ μαρξισμὸς καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα», ὅπου ὁ ἄκρος ἐκχυδαῖσμός συμβαδίζει μὲ τὴν παχυλὴ ἄγνοια τῶν ἱστορικῶν δεδομένων.

Ὅσο γιὰ τὴν προσπάθεια νὰ «νομιμοποιηθεῖ» ἱστορικὰ ὁ φιλελευθερισμὸς μὲ τὴν ἀναζήτηση στὸ παρελθὸν προτύπων, αὐτὴ εἶχε ἐπεκταθεῖ καὶ στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ «ἀνολοκλήρωτου» ἢ «οὐτοπικοῦ» σοσιαλισμοῦ ποὺ θεμελιῶναν τὴν πάλιν γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἰδιοκτησίας στὴν ὑπαρξὴ τῶν πρωτογενῶν κοινωνιῶν ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ κοινοκτημοσύνη καὶ συμπέραιναν ἔτσι τὴ δυνατότητα ὑπαρξῆς μιᾶς ἀταξικῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῆς στὸ παρελ-

θόν και τις σποραδικές επιβιώσεις της στο παρόν. 'Ο Μάρξ καυτηρίασε και αυτή την τάση και της καταλόγισε ακριβώς την ανιστορικότητά της: «... ο άνολοκλήρωτος ακόμη κομμουνισμός αναζητά μια ιστορική απόδειξη στους παρωχημένους ιστορικούς σχηματισμούς που αντιβαίνουν στην ατομική ιδιοκτησία, την απόδειξη αυτή την αναζητά σ' αυτό που υπάρχει τώρα, τονίζοντας όρισμένες μεμονωμένες στιγμές της εξέλιξης και νομίζοντας έτσι ότι αποδεικνύει τίτλους ιστορικής εγγένειας. Μ' αυτό όμως δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να φανερώνει ότι η ιστορία στο άσυγκριτα μεγαλύτερο της μέρος αντίκειται στις διαβεβαιώσεις αυτές και αποδείχνει έτσι ότι αν ο κομμουνισμός αυτός υπήρξε κάποτε, ή *παρωχημένη* του ύπαρξη άναιρεί ακριβώς την παρουσίασή του ως *ούσιώδους*» (Χ44, 88). 'Η αντίθεση όμως αυτή στην προσπάθεια να θεμελιωθεί ιστορικά ένα κίνημα με την προσφυγή στην προ-ιστορία άτόνισε σιγά-σιγά στον Μάρξ και πολύ περισσότερο στον Ένγκελς όταν άργότερα ή χρήση της εγελιανής διαλεκτικής για την έρμηνεία της ιστορικής εξέλιξης έδωσε καινούργιο βάρος στις κοινωνίες των γενών που θεωρήθηκαν σαν τό άφεταιριακό σημείο της πορείας των ανθρώπινων κοινωνιών που, περνώντας από τή φάση του άλλοτριωτικού διχασμού τους στην παραγωγή και κατά συνέπεια στο χώρο των κοινωνικών σχέσεων, επιστρέφουν στην παλιά συμπιλίωση και ένότητα θεωρίας και πράξης σε μία διαφορετική, άνώτερη βάση (Βλ. τις τελευταίες σελίδες της «Καταγωγής της Οικογένειας, της 'Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους» όπου συμπυκνώνεται με σαφήνεια και καθαρότητα ή μεταφορά αυτή του εγελιανού κύκλου της πορείας του Πνεύματος στο χώρο της συγκεκριμένης ιστορίας της ανθρώπινης κοινωνίας.)

4. 'Η Γερμανία ήταν τότε χωρισμένη σε 39 συνομόσπονδα κρατίδια, 11 πριγκηπάτα και 4 ελεύθερες πόλεις. Σύνολο 54 αυτόνομες ή ήμιαυτόνομες έδαφικές ενότητες! Μακρυνά κατάλοιπα της πολυδιαίρεσης αυτής είναι τα σημερινά κρατίδια του Λουξεμβούργου και του Λιχτενστάιν.

5. 'Ολόκληρη ή παραπάνω σαρκαστική παρουσίαση της διαφορās του γερμανικού από τό άγγλο-γαλλικό παραδοσιακό καθεστώς είναι έμπνευσμένη από την εγελιανή άνάλυση της άρχαίας τραγωδίας και κωμωδίας και της σημασίας της διαδοχής της μίας από την άλλη. "Όσο ή πίστη στους θεούς ήταν ζωντανή και ή αυτοσυνείδηση λειτουργούσε εκδηλούμενη ως πνευματική ένότητα θεϊκού χαρακτήρα, ως 'Ανάγκη, ή σύγκρουση του ανθρώπου με την πορεία των πραγμάτων, με την άδυσώπητη Είμαρμένη έχει τραγικό, δραματικό χαρακτήρα. Συντρίβεται σε μία μάχη στην όποία είναι «ήρωας πραγματικός». "Όταν όμως διαρρηγνύεται τό θείο περίβλημα και τό ύποκείμενο απογυμνώνεται από τό κέλυφος που τό περικλείει, τότε ο αδύναμος άνθρωπάκος που άπομένει μόνο πηγή κωμικού, ήρωας κωμωδίας μπορεί να γίνει. Και ο κόσμος άποχωρίζεται τον παλιό κόσμο των ειδώλων μέσα σε ίλαρότητα και εϋθυμία. 'Ο Μάρξ «μεταφράζοντας» τον Χέγκελ στη γλώσσα της ιστορικής πραγματικότητας, στη γλώσσα του συγκεκριμένου, άπαιτεί τή μέσα στο γενικό καγχασμό κατάρρευση μιάς μορφής καθεστώτος που ή ιστορία έχει πιά έμπρακτα και μέσω τραγικών συγκρούσεων θάψει άλλου ('Αγγλία-Γαλλία) και που επιβιώνει στη Γερμανία σε έκδηλη αντίθεση με όσα αξιώματα καθολικά άναγνωρίζει πια ή εποχή.

Παρόλο που μιλούν για τή συγκεκριμένη ιστορία, είναι έντονη και στις

δυο παραπάνω παραγράφους ή εγγελιανή αντίληψη της ιστορικής πορείας σαν έκφραση του Καθολ. Λόγου και πού κορυφώνεται στο τέλος με την κατακλείδα: «Γιατί ή πορεία αυτή της ιστορίας; Για να μπορέσει ή ανθρωπότητα να αποχωριστεί ξένοιαστα το παρελθόν της. Τόν ιστορικό αυτό ρόλο της ξενοιασίας διεκδικούμε για τις πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας.»

6. Έδω ή Μάρξ κάνει λογοπαίγνιο με τη λέξη *listig*, δόλιος, και τή όνομα τού Φρίντριχ Λίστ (1789-1846) θεωρητικού και εμπνευστή της προστατευτικής οικονομικής πολιτικής και ιδρυτή της *Zollverein*, της τελωνιακής ένωσης όλων τών γερμανικών κρατών πλην της Αύστρίας. Μή έχοντας ακόμη μελετήσει συστηματικά τήν οικονομία ή Μάρξ έχει μιή σέ γενικές γραμμικές αντίθετική στάση άπέναντι στη συντηρητικής όσμής προστατευτική πολιτική τού Λίστ. Τό κύριο έργο τού Λίστ, *Das nationale System der politischen Öconomie*, ή Μάρξ τή διάβασε και κράτησε σημειώσεις άπό αυτό στη διάρκεια της παραμονής του στο Παρίσι στα 1844. Σαφή και όλοκληρωμένη θέση τού Μάρξ άπέναντι στο πρόβλημα: προστατευτισμός ή ελεύθερη άνταλλαγή, έχουμε στο λόγο του για τήν ελευθερία τού έμπορίου στο Λονδίνο στα 1848 όπου τελειώνει έτσι:

«... τή προστατευτικό σύστημα συντηρεί ένω τή σύστημα της ελεύθερης άνταλλαγής καταστρέφει. Διαλύει τις παλιές εθνότητες και ώθει στο έπακρο τόν άνταγωνισμό άστικής τάξης - προλεταριάτου. Κοντολογής, τή σύστημα της ελευθερίας τού έμπορίου επιταχύνει τήν κοινωνική επανάσταση. Μόνο μ' αυτή τήν επαναστατική έννοια, Κύριοι, ψηφίζω ύπέρ της ελεύθερης άνταλλαγής» (Pl., I, 156).

7. Λέγοντας «πολιτικό κόμμα» ή Μάρξ δέν έννοει σέ καμιά περίπτωση τήν κόμμα με τή σημερινή έννοια: ένωση άτομων με καταστατικές άρχές, πειθαρχία, κοινή ήγεςία και πρόγραμμα συντήρησης ή άλλαγής τών δημόσιων πραγμάτων. Ό Μάρξ χρησιμοποιεί αυτή τήν καινοφανή για τήν εποχή εκείνη λέξη, τή «νεολογισμό» άς πούμε αυτόν, με τήν έννοια αυτού πού θα λέγαμε περίπου σήμερα «τάση» ή «μερίδα» ή «κύκλο» ανθρώπων με κοινές γενικά αντίληψεις, γι' αυτό και τήν μεταχειρίζεται για να προσδιορίσει τις διαφορετικές άπόψεις πού δίχαζαν τή διανόηση της Γερμανίας τότε, κύρια τή περίφημο *Doctorgelub* τού Βερολίνου. Τους κύκλους πού προσδιορίζει σαν «πρακτικό πολιτικό κόμμα» και «θεωρητικό πολιτικό κόμμα» μερικά χρόνια νωρίτερα τούς προσδιόριζε ως «φιλελεύθερο κόμμα» πού «κύριο προσδιορισμό έχει τήν έννοια και τήν άρχή της φιλοσοφίας» και ως «κόμμα της θετικής φιλοσοφίας» με κύριο χαρακτηριστικό τή «Στιγμή της πραγματικότητας» (βλ. *Pages de Karl Marx I*, Ραγολ, σελ. 60-61). Στα μετέπειτα γραπτά του έξακολουθεί να χρησιμοποιεί τή λέξη με τή γενική έννοια της «παράταξης», τού «κινήματος», μη διαχωρίζοντας ποτέ τήν έννοια τού «κόμματος» άπό τήν κοινωνικό κίνημα τών εργαζόμενων: «Οί κομμουνιστές δέν άποτελούν ένα ξεχωριστό κόμμα άπέναντι στα άλλα εργατικά κόμματα. Δέν έχουν διαφορετικά συμφέροντα άπ' αυτά τού προλεταριάτου στο σύνολό του... είναι τήν άποφασιστικό τμήμα τών εργατικών κομμάτων όλων τών χωρών, τήν τμήμα πού προχωρεί πάντα μπρός» (KM, Pl., I, 174). Ό Μάρξ υπερασπίστηκε πάντοτε τόν έαυτό του άπό κάθε προσπάθεια να θεωρηθεί ως ή άρχηγέτης μιās κάποιας στενης και άυστηρά καθορισμένης πολιτικής όργάνωσης ή όμάδας: «'Από

τότε πού, ύστερα από δική μου αίτηση, ή Λίγκα διαλύθηκε τὸ Νοέμβρη 1852, δὲν ἀνῆκα (οὔτε ἀνήκω) σὲ καμιὰ μυστικὴ ἢ νόμιμη ὀργάνωση· ἄρα τὸ κόμμα, μὲ τὴν ἐφήμερη τούτη ἔννοια, ἔπαψε νὰ ὑπάρχει ἀπὸ ὀχτῶ χρόνια γιὰ μένα[...]. Ἡ Λίγκα, ὅπως καὶ ἡ Ἑταιρεία τῶν Ἐποχῶν, ὅπως καὶ ἑκατὸ τέτοιες ὀργανώσεις δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἐπεισόδιο στὴν ἱστορία τοῦ κόμματος πού γεννιέται αὐθόρμητα ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Προσπάθησα νὰ διαλύσω τὴν παρεξήγηση σχετικὰ μὲ τὸ «κόμμα», λὲς καὶ μ' αὐτὸ τὸν ὄρο ἔννοοῦσα μιὰ «ὀργάνωση» πού ἔχει ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ ὀχτῶ χρόνια ἢ τὴ σύνταξη μιᾶς ἐφημερίδας πού ἔχει κλείσει πρὶν ἀπὸ δώδεκα χρόνια. Λέγοντας κόμμα, ἔννοῶ τὸ κόμμα μὲ τὴν καθαρὰ ἱστορικὴ του ἔννοια» (Ἐπιστολὴ στὸν Freiligrath, 29-2-1860).

8. Μεταφράζουμε μὲ τὴ λέξη «ξεπερνῶ» τὸ περίφημο *aufheben*, ἔννοια-βᾶση ὀλοκλήρης τῆς ἐγελιανῆς φιλοσοφίας καὶ ὄλων τῶν ρευμάτων σκέψης πού πήγασαν ἀπὸ τὴν ἀστείρευτὴ ἐγελιανὴ πηγὴ. Στὴν ἐγελιανὴ γλώσσα τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας αὐτῆς — πού διατήρησε ἀτόφιο ὁ Μάρξ σὰν τὸν «ῥηθολογικὸ πυρήνα» τοῦ ἐγελιανισμοῦ ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπὸ τὸ «μυστικιστικὸ περίβλημά» του— δηλώνει τὸ γεγονὸς τῆς *διαλεκτικῆς* ἀλλαγῆς, τῆς ἀλλαγῆς πού προέρχεται ἀπὸ τὴν «ἀρνηση τῆς συνείδησης πού *ξεπερνᾷ* μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ *διατηρεῖ* καὶ νὰ *ἀνακρατᾷ* αὐτὸ πού *ξεπέρασε*» (ΦΠ, I, 160), διαδικασία πού δὲν βιώνεται ὡς τέτοια ἀπὸ τὴ δρώσα ὑπαρξη, ἀλλὰ πού τὴν κατανοεῖ ἔτσι ὁ φιλόσοφος πού θεᾶται ὀλοκληρωμένο πιά τὸν κύκλο τοῦ γίνεσθαι.

Ἡ Χέγκελ στὴ «Λογικὴ» του χαρακτηρίζει τὸ *aufheben* σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἔννοιες τῆς φιλοσοφίας, πού τὸ νόημά της πρέπει μὲ ἀκρίβεια καὶ προσοχὴ νὰ κατανοηθεῖ καὶ πού δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν ἐκμηδένιση. «Ὅ,τι *ξεπερνιέται* δὲν σημαίνει ὅτι γίνεται μηδέν. Τὸ μηδέν εἶναι ἡ *ἀμεσότητα*· αὐτὸ ὅμως πού *ξεπερνιέται* *διαμεσοποιεῖται*, εἶναι μὴ ὑπάρχον, ὡς *ἀποτέλεσμα* ὅμως πού προήλθε ἀπὸ κάτι τὸ ὑπάρξαν· ἔχει λοιπὸν ἐν ἑαυτῷ τὸν προσδιορισμὸ ἀπὸ τὸν ὁποῖο προήλθε.»

9. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ θρησκεία πού τοποθετεῖ τὴ ρίζα, τὴ θεμελίωση τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ αὐτόν, πού θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπο κατοικία τοῦ θεοῦ, εἰκόνα καὶ ὁμοίωση μιᾶς ἄλλης, ὑψηλότερης ὑπερβατικῆς Οὐσίας, ὁ Μάρξ (τοποθετούμενος στὴν καθαρὴ φοῦερμαχιανὴ σύλληψη τοῦ ἀνθρώπινου προβλήματος) εἶναι κατηγορηματικὰ ἀνθρωποκεντρικός. Ἡ φράση αὐτὴ: «ἡ ρίζα γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος» ἔχει πῶς πάνω διατυπωθεῖ ἀναλυτικότερα σὲ μιὰ γλώσσα πού παρὰ τὸν ἐγελιανὸ τῆς χρωματισμὸ —βλέπει τὸν ἀπελευθερωμένο ἄνθρωπο νὰ ἔχει φτάσει στὴν ἐποχὴ τοῦ λόγου ἔχοντάς διατρέξει τὶς τρεῖς Στιγμὲς συνείδησης, αὐτοσυνείδησης, λόγου— εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν φοῦερμαχιανὴ ἀντίληψη: «Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας καταστρέφει τὶς αὐταπάτες τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ μπορέσει (αὐτὸς) νὰ δράσει, νὰ σκεφτεῖ, νὰ διαμορφώσει τὴν πραγματικότητά του σὰν ἄνθρωπος ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὶς αὐταπάτες, πού ἔχει φτάσει στὴν ἡλικία τοῦ λόγου γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, γύρω ἀπὸ τὸν πραγματικὸ του ἥλιο. Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἀπατηλὸς ἥλιος πού περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὅσο ὁ ἄνθρωπος δὲν περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του.»

10. Ὁ ὄρος *burgerliche Gesellschaft* στὰ γερμανικά σημαίνει τόσο τὴν «κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν» ὅσο καὶ τὴν «ἀστική κοινωνία», πράγμα πού ὀδηγήσε σὲ σημαντικές συγχύσεις στὶς μεταφράσεις τῶν ἔργων τοῦ Μάρξ στὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες ὅπου ὁ ὄρος μεταφράζεται πότε ὡς *société civile*, *società civile*, *civil society*, πότε ὡς *société bourgeoise*, *borgese* κλπ. στὶς διάφορες κατὰ καιροὺς ἐκδόσεις τῶν ἴδιων κειμένων. Ἡ διαφορὰ ὅμως εἶναι σημαντικὴ καὶ μεγάλη. Ἡ κοινωνία τῶν *bourgeois* ἐμπεριέχεται στὴν κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, «βγαίνει» ἱστορικὰ ἀπὸ αὐτὴ καὶ δὲν ταυτίζεται μὲ αὐτή. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ ἰδιώτης, τὸ ἐπὶ μέρους συναλλασσόμενο ἄτομο γίνεται ἡ κυρίαρχη καὶ τυπικὴ ἔκφραση τῆς ἀνθρώπινης παρουσίας στὴν κοινωνία, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ ἐνότητα τῆς παλιᾶς παραδοσιακῆς τάξης διαρρηγνύεται, τότε ὁ *ἀστός* γίνεται σιγά-σιγά ἡ ἔκφραση τοῦ *ιδιώτη* στὸ χῶρο τῆς οικονομικῆς σχέσης καὶ ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ τελικὰ στὸν Μάρξ ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν πρώτη ἔννοια καὶ στὰ ὄριμα ἔργα του ὀριστικοποιεῖται μὲ τὴ δεύτερη. Τὸ πῶς πρέπει ὅμως νὰ μεταφράζεται κάθε φορά ὁ ὄρος εἶναι ἓνα λεπτὸ πρόβλημα πού ἡ ἐσφαλμένη του λύση δυσκολεύει πάρα πολὺ τὴν κατανόηση τῆς σκέψης τοῦ Μάρξ (Παράδειγμα ἡ 10ῃ θέση τοῦ Φόνερμπαχ, ὅπου στὶς ξένες ἐκδόσεις ἄλλοτε μεταφράζεται σωστὰ ὡς «κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν» καὶ ἄλλοτε λάθος ὡς «ἀστική κοινωνία».) Ὁ μόνος ἀσφαλῆς ὀδηγὸς εἶναι ἡ προσοχὴ στὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ κάθε φορά συγκεκριμένου κειμένου.

Ὅσον ἀφορᾷ τῶρα τὸ συγκεκριμένο τρόπο μετάφρασης στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, προτιμήσαμε τὸν ὄρο «κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν» (συμφωνώντας μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Κ. Φιλίνη στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση τοῦ πρώτου μέρους τῆς «Γερμανικῆς Ἰδεολογίας» ἐκδ. Γκούτενμπεργκ, καὶ προσθέτοντας μόνον τὶς συνδεικτικὲς παύλες γιὰ νὰ τονισθεῖ τὸ ἐνιαῖο ἐννοιολογικὰ, λειτουργικὰ καὶ λεξιλογικὰ τοῦ ὄρου), γιατί πιστεύουμε ὅτι ἀποδίδει περισσότερο ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο τὸ νόημα πού ἡ ἐγελο-μαρξιστικὴ σκέψη ἀποδίδει στὴν *burgerliche Gesellschaft* ὡς τὸ διαμεσοποιημένο ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς ἀφηρημένο ἄθροισμα *ἐπὶ μέρους* ἀτόμων (Χέγκελ) καὶ ὡς τὸ σύνολο τῶν ὑλικῶν σχέσεων καὶ συναλλαγῶν τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων (Μάρξ).

Ὁ Χέγκελ ἀναλύει ἔτσι τὸν ὄρο στὴν «Ἐγκυκλοπαίδεια» § 523: «Ἡ ὑπόσταση, ὡς πνεῦμα πού ἀφηρημένα ἐπιμερίζεται σὲ πολυάριθμα *πρόσωπα* (ἡ οἰκογένεια δὲν εἶναι παρὰ ἓνα μοναδικὸ πρόσωπο), σὲ οἰκογένειες ἢ σὲ μεμονωμένα ἄτομα, πού ὑπάρχουν δι' ἑαυτὰ σὲ αὐτόνομη ἐλευθερία καὶ ὡς ἰδιώτες, χάνει κατ' ἀρχὴν τὸν καθορισμὸ τῆς στὸ πεδίο τῆς ἠθικῆς στάσης, δεδομένου ὅτι τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἔχουν ὡς συνείδηση καὶ σκοπὸ ὄχι τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα, ἀλλὰ τὴν δική τους ἰδιαιτερότητα καὶ τὴν ὑποκειμενικότητά τους —ἀτομικιστικὸ σύστημα. Ἡ ὑπόσταση γίνεται λοιπὸν ἀπλὴ καθολικὴ, διαμεσοποιητικὴ διασύνδεση ἀνάμεσα σὲ αὐτόνομους πόλους καὶ τὰ ἰδιωτικά τους συμφέροντα· τὸ σύνολο τῆς διασύνδεσης τούτης εἶναι τὸ κράτος ὡς κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἢ ὡς ἐξωτερικὸ κράτος». Καὶ στὶς «Ἀρχὲς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ δικαίου» γίνεται ἀκόμη σαφέστερος: Ἡ κοινωνία εἶναι ἓνα πληθὸς οἰκογενειῶν πού «συμπεριφέρονται γενικὰ σὰν συγκεκριμένα ἀνεξάρτητα πρόσωπα καὶ, συνεπῶς, βρίσκονται σὲ μιὰ ἐξωτερικὴ σχέση μεταξύ τους... Ἐκφρασμένο τοῦτο κατ' ἀρχὴν ἀφαιρετικὰ μᾶς δίνει τὸ στοιχεῖο τοῦ *ἐπὶ*

μέρους, που όμως έχει μιὰ σχέση με τὸ καθολικό. Στὴ σχέση όμως τούτη τὸ καθολικό εἶναι μόνο ἡ ἐσώτερη βάση καὶ ὑπάρχει μόνο με τυπικό (Formalen) τρόπο ἐκδηλούμενο μόνο μέσω τοῦ ἐπὶ μέρους. Ἐκείνη, ἡ κατάσταση τούτη... ἐκφράζει τὴν ἀπώλεια τῆς ἀντικειμενικῆς Ἠθικῆς ἢ... γίνεται ὁ χώρος τῶν φαινομένων ὅπου ἡ Ἠθικὴ αὐτὴ ἐκδηλώνεται: ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν» (ΦΔ, § 181). «Τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο ποὺ εἶναι γιὰ τὸν ἑαυτό του ἕνας ἰδιαίτερος σκοπὸς ὡς σύνολο ἀναγκῶν καὶ ὡς μείγμα φυσικῆς ἀναγκαιότητας καὶ αὐτόβουλης θέλησης εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν...» (ΦΔ, § 182).

Ὁ Μάρξ, μεταφέροντας τὴν ἐγγελιανὴ σκέψη στὸν «περὶ λόγος», τονίζει: «Ἡ μορφή τῶν ἀνταλλαγῶν, καθοριζόμενη ἀπὸ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ ὑπάρχουν σὲ ὅλα τὰ προηγούμενα ἱστορικὰ στάδια καὶ καθορίζοντάς τες με τὴ σειρά τῆς, εἶναι ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν, ποὺ προϋπόθεση καὶ θεμελιωτική βάση ἔχει τὴν ἀπλή καὶ τὴ σύνθετη οἰκογένεια...» (ΓΙ, 65). Καὶ παρακάτω: «Ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ἀγκαλιάζει τὸ σύνολο τῶν ὑλικῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων σὲ ἓνα στάδιο ὀρισμένης ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων... Ὁ ὅρος αὐτὸς ἐμφανίστηκε τὸ 18ο αἶώνα, ὅταν οἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας ἀποσπαστήκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ μεσαιωνικὴ κοινότητα. Ἡ κοινωνία-τῶν-ιδιωτῶν ὡς τέτοια φθάνει στὴν ἀνάπτυξή τῆς μόνο μέσω τῆς ἀστικῆς τάξης· ὅμως ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ παράγεται ἄμεσα ἀπὸ τὴν παραγωγή καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ καὶ ποὺ ἀπὸ πάντα σχηματίζει τὴν βάση τοῦ κράτους καὶ τοῦ ὑπόλοιπου ἐποικοδομήματος τῶν ἰδεῶν, πάντοτε προσδιορίστηκε με τὸ ἴδιο αὐτὸ ὄνομα» (ΓΙ, 104-5).

11. Σεπτεμβριανοὶ νόμοι ὀνομάστηκαν μιὰ σειρά καταστατικῶν μέτρων ὑπὸ μορφή νόμων ποὺ θέσπισε ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας Θιέρσοσ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1835, ὕστερα ἀπὸ δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ βασιλιᾶ Λουδοβίκου-Φίλιππου ποὺ ἔγινε τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους. Καθοριζόταν συνοπτικώτατη διαδικασία γιὰ τὴν ἐκδίκαση τῶν περιπτώσεων στάσης ἢ ἀνταρσίας με ἀθαίρετα ἐπιλεγόμενους ἐνόρκους καὶ ἐπιβάλλονταν ὑπέρογκα πρόσωπα, καθὼς καὶ προληπτικὴ λογοκρισία στὸν τύπο.

12. Στὴ Γερμανία, ὅπου ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἐξουσιάζει τὴ σκέψη, μόνο ἡ διαμόρφωση μιᾶς κοινωνικῆς μερίδας ποὺ θὰ τὴν χαρακτηρίζει τὸ στοιχεῖο τῆς καθολικότητας θὰ μπορέσει νὰ ὀδηγήσει στὴν ἀλλαγὴ. Ἀλλαγὴ ποὺ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἡ ριζικὴ καὶ καθολικὴ χειραφέτηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ μερίδα, τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς κοινωνίας-τῶν-ιδιωτῶν ὑπάρχει: εἶναι ἡ τάξη τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν, τὸ *προλεταριάτο*. Ὦντας ἀπὸ τὴν ἴδια τοῦ θέσης καὶ κατάστασης ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἄρνηση τῆς κοινωνίας αὐτῆς, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀποδιωγμένο, ἀδικημένο καὶ ἀποστερημένο ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τμήμα τῆς (ὄντας ἡ διάλυση μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ τὴν χαρακτηρίζει ἡ συγκρότηση καὶ μὴ ἔχοντας τίποτα, σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ τὴν προσδιορίζει ἡ ἰδιοκτησία) τὸ προλεταριάτο γιὰ τὸν Μάρξ εἶναι ἡ «καθολικὴ» τάξη γιὰτὶ ἀρνεῖται «καθολικὰ» τὴν κοινωνία (σὲ ἀντίθεση με τὸν Χέγκελ γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ «καθολικὴ» τάξη εἶναι ἡ τάξη τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἡ γραφειοκρατία ποὺ τὴν χαρακτηρίζουν καὶ αὐτὴ ὁ μισθὸς καὶ ἡ ἔλλειψη ἰδιοκτησίας, στὸν διαμετρικὰ ἀντίθετο ὅμως πόλο τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας). Συνεπῶς τὸ προλεταριάτο ἔχει τὴν ἱστορικὴ ἀποστο-

λή της ριζικής απελευθέρωσης του ανθρώπου εξαλείφοντας κάθε μορφή δυνάστευσης, ύλικής και πνευματικής, και κάνοντας έτσι πράξη ό,τι μέχρι τώρα οι φιλόσοφοι διαλογίστηκαν στο πεδίο της άφαιρέσης: κατάκτηση της ελευθερίας, κυριαρχία πάνω στη φύση, επιβολή του Λόγου, αναγνώριση των αντιμαχόμενων συνειδήσεων, άρση της αντίθεσης ουσίας και ύπαρξης, συμφιλίωση του ανθρώπου με τον εαυτό του.

Ο Μάρξ όταν έγραφε τις γραμμές αυτές της «Είσαγωγής» συμμεριζόταν τη διάχυτη στη γερμανική διάνοηση της εποχής του αντίληψη για την έμφυτη κλίση του γερμανού προς το φιλοσοφείν, για τη Γερμανία σαν το έσχατο καταφύγιο της θεωρητικής σκέψης και του φιλοσοφικού στοχασμού, για τον άφρημένο διαλογισμό ως ένα είδος φυλετικού χαρακτηριστικού του homo teutonicus. Γι' αυτό και τονίζει τόσο πολύ την απομάκρυνση των κοινωνικών μεταρρυθμιστών της εποχής από τη «γερμανική πραγματικότητα» όπως θα λέγαμε σήμερα, όταν απορρίπτουν τη φιλοσοφία. Σε αντίθεση με τη Γαλλία όπου η αλλαγή προετοιμάζεται από την πολιτική πάλη, από την ένασχόληση με τα κοινά, στη Γερμανία η αλλαγή δε μπορεί να έρθει παρά μόνο αν τη νομιμοποιούν φιλοσοφικά διαπιστευτήρια, αν δικαιώνεται στο μυαλό του γερμανού «θεωρητικά». Μόνο αν η αλλαγή της κοινωνίας θα σημάνει πραγμάτωση της φιλοσοφίας στη ζωή των ανθρώπων, τότε μόνο ο γερμανός θα σταματήσει να «ερμηνεύει» τον κόσμο και θα αποφασίσει να τον «αλλάξει». Και ο κομμουνισμός έχει αυτή τη φιλοσοφική καταγωγή γιατί αποτελεί την αναπόφευκτη κατάληξη της γερμανικής φιλοσοφίας, κατάληξη ανοιχτά διακηρυγμένη από τον Φόουερμαχ. Ο Ένγκελς εκείνη την περίοδο υπερθεματίζει σ' αυτή την αντίληψη με τα παρακάτω λόγια: «Το κόμμα μας πρέπει να δείξει ότι η όλες οι φιλοσοφικές προσπάθειες του γερμανικού έθνους από τον Κάντ ως τον Χέγκελ όδηγούν στον κομμουνισμό ή στάθηκαν άνωφελες· οι Γερμανοί θα πρέπει ή να απορρίψουν όλους τους μεγάλους φιλόσοφους που θεωρούν δόξα του έθνους τους ή να αποδεχθούν τον κομμουνισμό.»

Η αντίληψη όμως αυτή αλλάζει ριζικά στον Μάρξ σε λίγο καιρό. Όταν συγκροτεί ολοκληρωμένα την προσωπική του άποψη της διαλεκτικής θεώρησης της ιστορίας μέσα από το πρίσμα της πάλης των τάξεων όπου πια η Πολιτική και η Οικονομία έχουν παντού τον πρώτο ρόλο, τότε το «προνόμιο» αυτό της ιδιότητας των Γερμανών ως «φιλοσοφικού έθνους», γυρίζει σε ανυπόφορο «κουσούρι» του Γερμανού, λοιδωρείται και γελοιοποιείται με μεγάλη δηκτικότητα. Η έξύμνηση της κλίσης του Γερμανού προς το στοχασμό (που άλλωστε τόσο οίκτηρά διαψεύστηκε από την όλη πολιτική συμπεριφορά του γερμανικού έθνους ως τις μέρες μας) μετατρέπεται σε σαρκασμό. Ανάμεσα σε πάμπολλα δείγματα διαλέγουμε μόνο δύο χαρακτηριστικά: «(Οι Γερμανοί) σε όλα τα πεδία θεωρούν τα όνειροπολήματά τους ως έσχατη και όριστική κρίση των πράξεων των άλλων έθνών και μη κάνοντας άλλο από το να θεώνεται ότι συμβαίνει και να το κρίνουν κατόπιν έορτης, πιστεύουν ότι έχουν προορισμό να περάσουν από δίκη τον κόσμο όλο και να κάνουν τη Γερμανία το θέατρο όπου η ιστορία θα πραγμάτωνε τους τελικούς της σκοπούς. Το ότι η υπέρμετρη και φουσκωμένη αυτή έθνική άλαζονεία αντιστοιχεί σε μια κακομοίρική πρακτική μικρομαγαζατόρων και βιοτεχνών, αυτό το έχουμε συχνά διαπιστώσει» (ΓΙ, 518). Και σα να μιλά για τον προηγούμενο εαυτό του του 1843-44: «Η άποψη τούτη που είναι, σε γενικές γραμμές, εύρύτητα διαδεδο-

μένη στη Γερμανία (σημ.: ότι ειδικά οι Γάλλοι φθάνουν στον κομμουνισμό μέσω της πολιτικής ενώ οι Γερμανοί φθάνουν μέσω της φιλοσοφίας) δε δείχνει ότι ο συγγραφέας μας (σημ.: ο Karl Grün) ξέρει οτιδήποτε από πολιτική και ειδικότερα από τη γαλλική πολιτική εξέλιξη, ούτε από τον κομμουνισμό· δείχνει μόνο ότι θεωρεί την πολιτική σαν χώρο αυτόνομο με δική του, αυτόνομη εξέλιξη και συμερίζεται την πίστη αυτή μαζί με όλους τους ιδεολόγους» (ΓΙ, 518).

Για τον Μάρξ λοιπόν η πραγμάτωση - εξέλιξη της φιλοσοφίας, το *ζεπέρασμα* (*aufhebung*) της φιλοσοφίας στα μετέπειτα κείμενά του γίνεται στόχος της ιστορικής Πράξης και αποστολή όχι πια αποκλειστικά του γερμανικού προλεταριάτου, αλλά του προλεταριάτου γενικά.

13. Το ζεύγος κεφάλι-καρδιά είναι προσφιλές θέμα της φουέερμαχτιανής φιλοσοφίας από την οποία εμπνέεται εδώ ο Μάρξ. Το κεφάλι για τον Φούερμαχ εκφράζει το λογικό, τη θεωρητική σοβαρότητα, είναι ξδρα της ιδέας. Αντίθετα, η καρδιά εκφράζει το συναίσθημα, την τρυφεράδα, την αισθαντικότητα, είναι ξδρα της ύλης. Η Ένωση αυτών των δύο για τον Φούερμαχ παράγει τη ζωή και την αλήθεια (*Manifestes philosophiques, Théses provisoires*, § 46, έκδ. 10-18, μετάφρ. L. Althusser). Ο όραματισμός λοιπόν εδώ του Μάρξ είναι ολοκάθαρος: Κάτω από την καθοδήγηση της φιλοσοφικής σκέψης το προλεταριάτο θα άποτελέσει την υλική δύναμη και το μοχλό της άλλαγής, άλλαγής που πραγματώνοντας το φιλοσοφικό σχέδιο μέλλει να το εξαλείψει σαν τάξη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΣΤΗ «ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΓΓΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ»

1. Μὲ τὸν ὄρο «ἐμπειρική ὑπαρξή» μεταφράζουμε τὸ Dasein ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ Α. Κοϋνὲν στὴν «Εἰσαγωγή» τοῦ στὸν Χέγκελ (βλ. Introduction à la lecture de Hegel, Gallimard). Κι αὐτὸ γιὰ δύο λόγους: α) Γιατὶ ἡ ἔννοια αὐτὴ ἂν μεταφραστεῖ μὲ τὸ «ἐδῶ-νᾶ» ἢ μὲ τὸ «παρουσία» (ὅπως συνηθίζεται στὶς διάφορες εὐρωπαϊκὲς μεταφράσεις) ἀναδίδει μιὰ ἔντονη χροιά χώρου ποῦ προδίδει τὸ ἐγγελιανό της νόημα. Ὁ Χέγκελ στὴ «Λογική» του τονίζει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ *τοπική* σημασία τῆς λέξης εἶναι μεταφορική καὶ συμβολική. Στὸν Χέγκελ τὸ Dasein εἶναι ἡ *ἄμεσον* προσδιορισμοῦ ὑπαρξή, ἡ ὑπαρξή ποῦ ἔχει ἐμπειρική γνώση τοῦ ἑαυτοῦ της, ποῦ διατρέχει τὴ φάση τῆς αἰσθητῆς βεβαιότητας. β) Στὸν Μάρξ πολὺ περισσότερο τονίζεται ὁ χαρακτήρας της αὐτὸς καὶ ἡ σημασία της αὐτὴ ὡς τοῦ συγκεκριμένου, σὲ ὀρισμένο χωρὸ-χρονο καὶ στὸ πεδίο τῆς ἄμεσης, ὕλικῆς πραγματικότητας ἐμπειρικά ὑπάρχοντος ἀνθρώπου.

2. *Στιγμές* (Momenten) στὸν Χέγκελ εἶναι οἱ μορφές, οἱ φάσεις οἱ ὁποῖες συνθέτουν τὴ διαλεκτικὴ κυκλικὴ κίνηση. Οἱ Στιγμές λειτουργοῦν σὲ πολλαπλὰ πεδία: στὸ πεδίο τῆς γνωστικῆς κίνησης τοῦ ἐπὶ μέρους ὑποκειμένου ποῦ διατρέχει τὶς Στιγμές τῆς συνείδησης - αὐτοσυνείδησης - Λόγου, στὸ πεδίο τῆς φαινομενολογικῆς ἐξέλιξης τοῦ πνεύματος, στὸ πεδίο τῆς ἀντικειμενικῆς συγκρότησης τοῦ κόσμου. Τὸ στοιχεῖο μιᾶς ὀρισμένης κατάστασης εἶτε στὸ πεδίο τοῦ ὑποκειμένου εἶτε σὲ καθολικὸ πεδίο ἐνῶ γιὰ ὅσους τὸ ζοῦν ἔχει ἀναλλοίωτο, ἀσάλευτο καὶ αὐτονόητο φυσικὸ καὶ αἰώνιο χαρακτήρα, γιὰ τὸ φιλόσοφο ποῦ θεᾶται τὴν ὄλη πορεία εἶναι Στιγμὴ τῆς πορείας αὐτῆς, εἶναι «ξεπέραςμα πεπερασμένων καθορισμῶν καὶ μετάβαση στοὺς ἀντίθετους τους» (Α, § 81).

Μὲ τὴ μεταφορὰ ποῦ ἐγίνε ἀπὸ τὸν Μάρξ τῆς ἐγγελιανῆς διαλεκτικῆς ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀφαίρεσης στὸ χῶρο τῆς ἱστορικῆς πράξης καὶ μὲ τὴν πρόσληψη τοῦ «ὀρθολογικοῦ πυρήνα» της, οἱ «Στιγμές» μετατράπηκαν σὲ «στάδια κοινωνικῆς ἐξέλιξης», σὲ «κοινωνικοοικονομικοὺς σχηματισμούς», σὲ «κοινωνικά συστήματα» ποῦ ἡ ἀλληλοδιαδοχὴ τους συνθέτει τὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν.

3. Ὁ Μάρξ ἐδῶ ἀναφέρεται στὴν παράγρ. 158 ὅπου ὁ Χέγκελ ἀναλύει τὴν οἰκογένεια ὡς θεσμὸ προικισμένο μὲ ἰδιαιτέρη ἀτομικότητα καθὼς ὑπάρχει ἐκεῖ μιὰ βάση ποῦ ἐνώνει σὲ μιὰ ὄντοτητα πολλὰ ἄτομα: ἡ ἀγάπη μεταξύ τους, τὸ οἰκογενειακὸ συναίσθημα: «Ὡς ἄμεση ὑπόσταση τοῦ πνεύματος, ἡ οἰκογένεια καθορίζεται ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ ἐνότητά της, ἀπὸ τὴν ἀγάπη, ἔτσι ὥστε ἡ ἀντίστοιχη ψυχολογία εἶναι ἡ συνείδηση ὅτι ἔχω τὴν ἀτομικότητά μου μέσα

στην ενότητα αυτή που είναι ή καθ' έαυτή και δι' έαυτή ουσία, και ότι υπάρχουν μέσα της ως μέλος μόνο και όχι ως πρόσωπο δι' έαυτό» (ΦΔ, § 158).

4. Μορφή της Παιδείας ονομάζει ο Χέγκελ τη φάση εκείνη, τη Στιγμή εκείνη της πορείας του Πνεύματος κατά την οποία ο άνθρωπος ξεπερνά τον άμεσο έαυτό του και μέσω της καλλιέργειας, της Παιδείας (Bildung) με την ευρύτερη σημασία της άποκτᾶ συνείδηση του συνόλου, καθολική διάσταση, κατανοεί τὸ ἔξω και πέρα από αυτόν τὸν ἴδιο. Στην παράγραφο αυτή ο Χέγκελ θεωρεί ότι οί Κρατικοί θεσμοί ἐμπεριέχουν τη φάση αυτή της Bildung, τὴν ἔχουν ξεπεράσει και ἐκφράζουν τὸ τελευταῖο στάδιο της εξέλιξης, τὴν Ἀπόλυτη Γνώση.

5. Ἀφήσαμε ἀμετάφραστη τη λέξη Stand μὴ βρίσκοντας καμιά ἀντίστοιχη λέξη στην ἑλληνική γλώσσα, που νὰ ἔχει τὸ νόημα του Stand, δηλαδή της κλειστής και μὲ ἀύστηρους κοινωνικούς προσδιορισμούς χαρακτηριζόμενης πληθυσμιακῆς μερίδας. Καθὼς στην ἑλληνική ἱστορία δὲν εἶχαμε ποτὲ περίοδο μὲ τέτοια κοινωνική δομὴ ὥστε νὰ ὑπάρξει τὸ φαινόμενο του Stand —χαρακτηριστικὸ της φεουδαλικῆς κοινωνίας της Κεντρικῆς και Δυτικῆς Εὐρώπης— εἶναι φυσικὸ νὰ ἔλλειπει και ἡ ἀντίστοιχη λέξη. Ἀκόμη, λέξεις ὅπως «κάστα» και «σειρά» δὲ μπορούσαν νὰ καλύψουν τη συνεχή χρησιμοποίηση του ὄρου ἀπὸ τὸ Μάρξ και τὸ Χέγκελ στις πολλαπλές του ἐκφράσεις. Σὲ ὀρισμένα μόνο σημεία χρησιμοποίησαμε τὸ «τάξεις» (μὲ εἰσαγωγικά) γιατί κρίναμε ὅτι ἀντιστοιχοῦσε καλύτερα στὸ νόημα που ἔπαιρνε ἐκεῖ ἡ λέξη.

6. Ἡ ἔσωτερική λογική της ἱστορίας τῶν καθεστώτων εἶναι ἡ ἀναζήτηση και ἡ βαθμιαία προσέγγιση της δημοκρατίας, δηλ. του καθεστώτος ὅπου ὁ λαὸς αὐτεξούσιος θὰ ρυθμίζει ὁ ἴδιος τις τύχες του. Μ' αὐτή τὴν ἔννοια ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ λύση στὸ αἰνίγμα του νοήματος και της σημασίας τῶν διαφόρων μορφῶν καθεστώτος που γνώρισε ἡ ἀνθρωπότητα ὡς τώρα. Στὰ Χειρόγραφα του '44 ὁ Μάρξ ἐπεκτείνει και βαθαίνει τη σκέψη του αὐτή ὡς τὸν κομμουνισμό χαρακτηρίζοντάς τον ὡς λύση του αἰνίγματος της ἱστορίας του ἀνθρώπου γενικά.

7. Ἐδῶ ἔχουμε τὴν πρώτη νύξη γι' αὐτὸ που ἀργότερα θὰ ἀποτελέσει σύστατικό στοιχεῖο της μαρξικῆς και μαρξιστικῆς θεωρίας της προλεταριακῆς ἐπανάστασης: τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐξαφάνιση του Κράτους στη μελλοντική αὐτοδιευθυνόμενη ἀνθρωπότητα. Τὸ Κράτος, ὡς τεράστιος γραφειοκρατικὸς μηχανισμὸς μὲ τὰ δύο του σκέλη —ὑπαλληλικὸ στρώμα και κατασταλτικές δυνάμεις— ὀρθώνεται σὰν μιὰ ξέχωρη ἀπὸ τὸ λαὸ ὄντοτητα, ἔξω και πάνω ἀπὸ τη μάζα, μέλλει νὰ ἐξαλειφτεῖ σὲ μιὰ αὐθεντικὰ δημοκρατούμενη κοινωνία, ὅπου οἱ παραγωγοὶ θὰ ἐλέγχουν οἱ ἴδιοι τις διαδικασίες της παραγωγῆς και της διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Μὲ τὴν ἐξάλειψη του ἀλλοτριωτικοῦ χαρακτήρα τῶν διανθρώπων σχέσεων αἴρεται ἡ ἀνάγκη της συντήρησης ἑνὸς μηχανισμοῦ ὑπερκείμενου της κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, που νὰ ἐκφράζει ὡς θεσμὸς τὴν ἐνότητά της διατηρώντας και προασπίζοντας ἔτσι τὴν κοινωνική ἀλλοτρίωση. Ὅταν ὁ ἴδιος ὁ λαὸς θὰ γίνῃ Κράτος τότε τὸ «Κράτος μὲ τὴν παλιά ἔννοια της λέξης» (Ἐνγκελς) θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει και τις λειτουργίες του θὰ ἀναλάβουν τὰ «Συμβούλια τῶν παραγωγῶν» και ὁ «ἐνοπλος λαὸς» (Λένιν).

8. Συνεχίζοντας την παραπάνω προβληματική ο Μάρξ αντιπαραθέτει το άρχαιο "Άστυ όπου ο πολίτης ήταν αυτοδικαίως και φυσιολογικά δημόσιος άνδρας, είχε σαν κύριο χαρακτηριστικό του τη συμμετοχή στα κοινά και τις χάρες του άσιατικού δεσποτισμού όπου το σύνολο της κοινωνίας χαρακτηριζόταν από την ένότητα της γενικευμένης δουλείας στον Αύθεντη διοικούντων και διοικουμένων, στη σημερινή κοινωνία-τών-ιδιωτών όπου ο πολίτης κύριο χαρακτηριστικό του έχει την ιδιότητά του ως *ιδιώτη*, απομακρυσμένου από τα δημόσια πράγματα, από την «πολιτική» που είναι αποκλειστική υπόθεση, δουλειά ενός όρισμένου τμήματος του πληθυσμού, των «πολιτικών».

9. Ο θεσμός των πρωτοτοκίων, θεσμός μεσαιωνικός βάσει του οποίου το σύνολο της έγχειας ιδιοκτησίας περιερχόταν στον πρωτότοκο γιό κι έτσι εξασφαλιζόταν το άδιαίρετό της με αντάλλαγμα την υποχρέωση του πρωτότοκου να σπουδάσει ή να άποκαταστήσει επαγγελματικά τους ύστερότοκους, γίνεται άντικείμενο μιιάς όξυδεκέστατης κριτικής από τον Μάρξ. Ο Χέγκελ, άντιστρέφοντας την αίτιακή σχέση, θεωρεί τα πρωτοτόκια σαν την ένσάρκωση της Ίδέας της ιδιοκτησίας, της ανάγκης για την ύπαρξη και διατήρηση της ύποστασιακής τάξης, των γαιοκτητών. Όμως για τον Μάρξ ή κοινωνική άμυνα της παλιάς, παραδοσιακής ίεραρχίας εκφράζεται στην έδραίωση ενός παράλογου θεσμού, των πρωτοτοκίων, που τεχνητά και αυθαίρετα επιβάλλεται πάνω στην ίδια τη φυσική κλίση του πατέρα, του οίκογενειάρχη. Ο θεσμός των πρωτοτοκίων δέν είναι μιιά φυσική μορφή ύπαρξης ενός σταθερού κοινωνικού στοιχείου, των *άγροκτημόνων*, πλάι στο εύμετάβλητο και κυμαινόμενο στοιχείο του έμπορίου και του πλούτου, των *άστων*, όλα μαζί δεμένα σ' ένα άρμονικό και άλληλοσυμπληρούμενο σύνολο, αλλά άντίθετα εκφράζει το δέος μπρός στον καινούργιο χειραφετημένο από τα φεουδαλικά δεσμά κόσμο, προσπαθεί να «άπολιθώσει» την έγχεια ιδιοκτησία άπομονώνοντάς την από την υπόλοιπη κοινωνικο-οικονομική ζωή, αυθαίρετώντας βάρβαρα πάνω στον ίδιο το φυσικό άξονα της οίκογενειακής ζωής: την ίσομοιρασμένη άγάπη άνάμεσα στα μέλη της.

Η όρθότητα της διάγνωσης από τον Μάρξ των χαρακτηριστικών αυτών του θεσμού των πρωτοτοκίων έπαληθεύθηκε στο χρόνο από τη βαθμιαία άποσύνθεσή του και την πλήρη του εξαφάνιση ως το τέλος του περασμένου αιώνα στη Γερμανία. Άκόμη μιιά φορά στη γερμανική ίστορία, στην προπολεμική περίοδο, ό χιτλερισμός, φαινόμενο άλογης πληβειακής άντίδρασης άπέναντι στα προβλήματα που έθετε ή σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, προσπάθησε να παγιοποιήσει το άγροτικό στρώμα, με τη νεκρανάσταση του θεσμού των πρωτοτοκίων: καθιερώθηκε το άναπαλλοτριώτο και άδιαίρετο της άγροτικής ιδιοκτησίας με τη μεταβίβαση της στον πρωτότοκο, που άνακηρυσσόταν επίσημα Deutch Bauer, Γερμανός άγρότης, και αναλάμβανε τα έξοδα της άποκατάστασης των υπόλοιπων άδελφών. Με την κατάρρευση του χιτλερισμού κατάρρευσε και ό τεχνητός αυτός γύφος που επιβλήθηκε στην κοινωνική ροή.

10. Ολόκληρη ή περίφημη άνάλυση από τον Μάρξ της λογικής και της ούσίας του γραφειοκρατικού φαινομένου που άκολουθεί θα μπορούσε κανείς να πεί πως άποτελούν μιιά προφητική περιγραφή των έφιαλτικών γραφειοκρατικών κοινωνιών που έγκαθιδρύθηκαν τον καιρό μας επ' όνόματί του στο λεγόμενο «σοσιαλιστικό στρατόπεδο». Η γραφειοκρατία ως φανταστική,

αυτοπαρουσιαζόμενη έκφραση της θέλησης του συνόλου, με τη μορφή του *ἐπι μέρους*, του κόμματος, ή ιεραρχία της σάν «ιεραρχία γνώσης», ή κατοχή από μέρους της του Κράτους, ή θέλησή της «να κάνει τὰ Πάντα», ή γραφειοκρατία ως «πλέγμα από πρακτικές αὐταπάτες» κλπ. είναι χαρακτηριστικά που ή ύπαρξή τους ἐπαληθεύθηκε με δραματικό τρόπο στα γραφειο-τεχνοκρατικά καθεστώτα τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν «σοβιετικοῦ» ή «κινέζικου» τύπου και που ἔμπρακτα και αἵματηρά ἀμφισβητήθηκε ἀπό τοὺς Οὐγγρους, Τσέχους και Πολωνοὺς ἐργαζόμενους. Ἡ ἱστορική χρεωκοπία τῶν κατ' ἐξοχήν «ἐγγελιανῶν» αὐτῶν καθεστώτων στοῦ κοινωνικό, οικονομικό και θεωρητικό ἐπίπεδο ἔδειξε τὴν ἀναπόφευκτη μοῖρα κάθε προσπάθειας νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ὁ ἄνθρωπος και οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες σάν πεδίο ἐπιβολῆς προκατασκευασμένων σχεδίων και συστημάτων κοινωνικῶν σχέσεων. Ἡ νίκη τῆς ζωῆς πάνω στη λογική ἀφαίρεση, ή ἀποτυχία κάθε ἐπιδίωξης προγραμματισμοῦ και σχεδιοποίησης τῶν πάντων, ὁ τρόμος ἀπέναντι σὲ κάθε μορφῆς λαϊκή πρωτοβουλία και αὐθορμητισμό, ή ἀποκάλυψη ὀξύτατων κοινωνικῶν και πολιτικῶν ἀντιφάσεων σὲ ἕνα κόσμο που στοῦ «ιδεϊκό» πεδίο ἦταν τὸ βασίλειο τῆς ἁρμονίας, τὸ Γκουλάγκ ως έκφραση τῆς ἀυθεντικῆς «ἐλευθερίας», ὅλα τοῦτα φέρνουν πάντοτε στοῦ νοῦ τὸ βάθος και τὴν ἔνταση τῆς ἀντιγραφειοκρατικῆς καταγγελίας τοῦ Κάρλ Μάρξ. Ὅταν ὁ διάσημος σοβιετικός οικονομολόγος Εὐγένιος Βάργκα ἀναφερόμενος στὴν ἀπόκρυψη ἀπὸ τὴ δημοσιότητα και τῶν στοιχειωδέστερων πληροφοριῶν πάνω στὴν οικονομική πορεία τῆς χώρας γράφει ὅτι «τὸ οικονομικό μυστικό στάθηκε ή βάση τῆς γραφειοκρατοποίησης τῆς ἐξουσίας και τῆς ἐδραίωσης τῆς ιεραρχίας τοῦ κόμματος» (Testament, γαλλ. ἔκδ. σελ. 71) δὲ μπορεί κανεὶς νὰ μὴ θυμηθεῖ τὴ φράση τοῦ Μάρξ: «Τὸ καθολικό πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας εἶναι τὸ μυστικό, τὸ μυστήριο που φυλάγεται ἀπὸ τὴν ἱεραρχία πρὸς τὰ μέσα και ἀπὸ τὸ χαρακτήρα της σάν κλειστῆς συντεχνίας πρὸς τὰ ἔξω.»

11. Στις παραγράφους 203, 204, 205 τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου» ὁ Χέγκελ ὀρίζει τις τρεῖς βασικές «τάξεις» (Stände) τῆς κοινωνίας α) τοὺς γαιοκτῆμονες (ὄπου συμπεριλαμβάνει ὅλους ὅσους ἔχουν ἔγγεια ἰδιοκτησία, ἀπὸ τὸν τσιφλικὰ ὡς τὸ φτωχὸ καλλιεργητή), β) τοὺς ἀστοὺς και γ) τοὺς κρατικούς γραφειοκράτες ὡς ἑξῆς:

«α) Ἡ ὑποστασιακή «τάξη» ἔχει τὸν πλοῦτο της στα φυσικά προϊόντα ἐνὸς ἐδάφους που δουλεύει. Τὸ ἔδαφος τοῦτο μπορεί νὰ εἶναι μόνο ἀτομική ἰδιοκτησία και ἀπαιτεῖ ὄχι ἀκαθόριστη ἐκμετάλλευση ἀλλὰ ἀντικειμενικό μετασχηματισμό. Καθὼς ή ἐργασία και τὸ κέρδος συνδέονται με σταθερές, εἰδικές ἐποχές και τὸ ἔσοδο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τις φυσικές διακυμάνσεις, ὁ οικονομικός στόχος γίνεται πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος. Καθὼς ὅμως οἱ συνθήκες αὐτῆς τοῦ δίνουν τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιεῖ κατὰ κάποιο τρόπο ὡστε ὁ λογισμὸς και ή θέληση νὰ εἶναι δευτερεύοντα μέσα, ή ψυχὴ τῆς ὑποστασιακῆς τάξης ἔχει μιὰ ἄμεση ἀντικειμενική ήθική που ἐδράζεται στὴν οἰκογένεια και τὴν καλὴ πίστη» (§ 203).

«β) Ἡ βιοτεχνική «τάξη» ἀσχολεῖται με τὸ μετασχηματισμὸ τοῦ φυσικοῦ προϊόντος και τὰ μέσα ἐπιβίωσής της πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐργασία, τὸ λογισμὸ, τὴ διάνοια και ἀκόμη ἀπὸ τὴ διαμεσολάβηση τῶν ἀναγκῶν και τῆς ἐργασίας τοῦ ἄλλου. Ὅ,τι παράγει και ὄ,τι καταναλῶνει τὸ ὀφείλει οὐσιαστικά σ'

αὐτὴ τὴν ἴδια, στὴ δική της δράση. Τὴ δραστηριότητά της μπορούμε νὰ τὴν ὑποδιαιρέσουμε: ἡ ἐργασία γιὰ συγκεκριμένες ἀτομικὲς ἀνάγκες καὶ μὲ παραγγελία τῶν ἀτόμων εἶναι ἡ χειροτεχνία. Ἡ μαζικὴ, πρὸ ἀφηρημένη ἐργασία, γιὰ ἀνάγκες ἐπίσης ἀτομικὲς ἀλλὰ γιὰ ζήτηση γενικότερη, εἶναι τὸ ἐργοστάσιο. Ἡ δραστηριότητα ἀνταλλαγῆς ἐπὶ μέρους προϊόντων μεταξὺ τους, κυρίως μέσω τοῦ χρήματος ὅπου πραγματώνεται ἡ ἀφηρημένη ἀξία ὄλων τῶν ἐμπορευμάτων, εἶναι τὸ ἐμπόριο» (§ 204).

«γ) Ἡ καθολικὴ τάξη ἀσχολεῖται μὲ τὰ γενικὰ συμφέροντα, μὲ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ: Πρέπει νὰ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐργασία γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν της εἴτε μέσω τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας, εἴτε μέσω μιᾶς κρατικῆς ἀποζημίωσης γιὰ τὴ δραστηριότητά της, ἔτσι ὥστε τὸ ἀτομικὸ συμφέρον νὰ βρῆται τὴν ἱκανοποίησή του στὴν ἐργασία γιὰ τὸ ὅλο.»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό σημείωμα	7
Εισαγωγή.....	17
Συμβολή στην Κριτική της Έγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους καί του Δικαίου	35
Σημειώσεις του μεταφραστή	177
Σημειώσεις στην «Είσαγωγή»	179
Σημειώσεις στη «Συμβολή στην Κριτική της Έγελιανής φιλο- σοφίας του Κράτους και του Δικαίου»	189

Η «ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΓΕΛΙΑΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ»
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗ «ΘΥΜΕΛΗ ΕΠΕ»
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 5 - ΑΘΗΝΑ - ΤΗΛ. 3607822
ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΡΤΙΟ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 1978
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 2.000 ΑΝΓΙΤΥΠΑ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

φιλοσοφία - πηγες

1. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ: Περί Θείων Ὄνομάτων * *Μετάφραση: ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΣΑΚΑΛΗΣ. Τὴν εὐθύνη καὶ ἐποπτεία γιὰ τὸ σχολιασμὸ τοῦ ἔργου ἔχει ὁ ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ***2. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ:** Διᾱλεκτικὰ * *Μετάφραση: ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΣΑΚΑΛΗΣ. Τὴν εὐθύνη καὶ ἐποπτεία γιὰ τὸ σχολιασμὸ τοῦ ἔργου ἔχει ὁ ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ***3. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ:** Ἐξομολογήσεις * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΦΡΑΓΚΙΣΚΗ ΑΜΠΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ***4. DESCARTES:** Λόγος περὶ τῆς Μεθόδου * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ***5. DESCARTES:** Μεταφυσικοὶ Στοχασμοὶ * *Εἰσαγωγή: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΥΓΕΛΗΣ. Μετάφραση: ΙΟΥΛΙΑ ΤΣΑΚΙΡΗ***6. LEIBNIZ:** Ἡ Μοναδολογία * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ***7. LOCKE:** Δοκίμιο γιὰ τὴν Ἀνθρώπινη Νόηση * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΝΙΚΟΣ ΓΙΑΝΝΑΔΑΚΗΣ***8. HUME:** Ἐρευνα γιὰ τὴν Ἀνθρώπινη Νόηση * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΑΡΗΣ ΝΟΑΧ***9. SPINOZA:** Θεολογικο-Πολιτικὴ Πραγματεία * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΑΡΗΣ ΝΟΑΧ***10. KANT:** Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Λόγου * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ***11. HEGEL:** Ἡ Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος * *Τὴν εὐθύνη καὶ ἐποπτεία γιὰ τὴν μετάφραση καὶ τὸ σχολιασμὸ τοῦ ἔργου ἔχει ὁ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ***12. MARX:** Κριτικὴ τῆς Ἐγελιανῆς Φιλοσοφίας τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Δικαίου * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΜΠΑΜΠΗΣ ΛΥΚΟΥΔΗΣ***13. KIERKEGAARD:** Ἡ Ἐπανάληψη * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΣΟΦΙΑ ΣΚΟΠΕΤΕΑ***14. NIETZSCHE:** Ἡ Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΝΙΚΟΣ ΝΑΣΟΦΙΔΗΣ***15. BERGSON:** Οἱ Δύο Πηγές τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Θρησκείας * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΤΑΤΑΚΗΣ***16. HARTMANN:** Ἡ Θεμελίωση τῆς Ὀντολογίας * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΛΙΝΟΣ ΜΠΕΝΑΚΗΣ***17. HÜSSERL:** Καρτεσιανοὶ Στοχασμοὶ * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΑΣΑΚΟΣ***18. MOORE:** Principia Ethica * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΜΥΡΤΩ ΔΡΑΓΩΝΑ - ΜΟΝΑΧΟΥ***19. SAUSSURE:** Μαθήματα Γενικῆς Γλωσσολογίας * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΦΩΤΗΣ ΚΑΒΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ***20. WITTGENSTEIN:** Tractatus Logico-Philosophicus * *Μετάφραση: ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ. Εἰσαγωγή Α: ΖΗΣΙΜΟΣ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ. Εἰσαγωγή Β: BERTRAND RUSSELL***21. WITTGENSTEIN:** Φιλοσοφικὲς Ἐρευνες * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ***22. HEIDEGGER:** Εἶναι καὶ Χρόνος * *Τὴν εὐθύνη καὶ ἐποπτεία γιὰ τὴν μετάφραση καὶ τὸ σχολιασμὸ τοῦ ἔργου ἔχει ὁ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ***23. AREND:** Βίος Πολιτικός * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΑΒΡΑΑΜ ΚΟΕΝ***24. LEVY-STRAUSS:** Ἄγρια Σκέψη * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΑΛΚΗ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ καὶ ΕΥΑ ΚΑΛΠΟΥΡΤΖΗ***25. SARTRE:** Τὸ Εἶναι καὶ τὸ Μηδὲν * *Εἰσαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια: ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΙΩΡΓΗΣ*

